

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ι. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

το παρελθόν που δεν χάθηκε

ANASTASIOS PAPASTAVROS
PRAISE FOR IOANNINA

Ιωαννίνων Εγκώμιον
Praise for Ioannina

Αναστασίου Ι. Παπασταύρου
Αρχιτέκτονα

ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΓΚΩΜΙΟΝ

το παρελθόν που δεν χάθηκε

Anastasios I. Papastavros
Architect

PRAISE FOR IOANNINA

the past still lives

ηλεκτρονική στοιχειοθεσία	†	ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ Ε.Π.Ε., Ιωάννινα
διαχωρισμοί, ψηφιακή		
επεξεργασία φωτογραφιών	†	ΠΟΛΥΧΡΩΜΟ Ε.Π.Ε., Ιωάννινα
καλλιτεχνική επιμέλεια	†	ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ Ε.Π.Ε., Ιωάννινα
διορθώσεις κειμένων	†	Ε. ΡΙΣΤΑΝΗΣ, φιλόλογος, Ιωάννινα
μοντάζ, εκτύπωση	†	«ΦΙΛΙΠΠΟΣ»
βιβλιοδεσία		ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.

© ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Ι. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΣ, αρχιτέκτων, 1998
 Ν. Δοσίου 7, 453 33 ΙΩΑΝΝΙΝΑ
 τηλ. (0651) 22.295 - fax (0651) 75.065

επιτρέπεται η αναδημοσίευση οποιουδήποτε τμήματος του λευκώματος

οι έγχρωμες φωτογραφίες ελήφθησαν από τον Αναστάσιο Παπασταύρο,
 εκτός από τις υπ' αριθμόν: 5, 21, 25, 29 (Βασίλειος Βουτσάς)

32 (Ηλίας Ηλιάδης)
 177 (Άκης Ρώμπας)
 244 (εφημερίδα «Καθημερινή»)
 383 (Θοδωρής Αλεξίου)

(η προέλευση των φωτογραφιών εποχής αναφέρεται στα κείμενα)

Η ιστορία των πόλεων είναι η ιστορία της ανθρωπότητας. Μέσα από τη μορφή που διατηρεί κάθε πόλη, διαβάζεις τις αξίες, την παράδοση, τον πολιτισμό που τη δημιούργησε, τα κίνητρα των ανθρώπων, το σεβασμό ή την ασέβεια, το θάρρος ή τον εγωισμό αυτών που την κατοίκησαν και την κατοικούν.

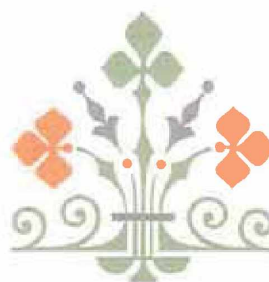
ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗΣ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ

(1850 - 1936)

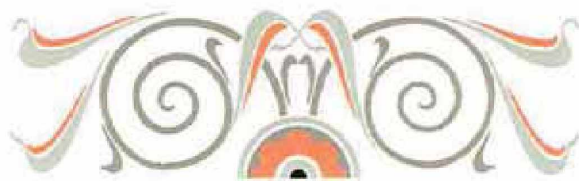
The history of towns is the history of humanity. The various ways towns are built reveal the values, the traditions, the cultures underlying their creation, the motives, the respect or lack of, the courage or the selfishness of the people that have lived in them and those that still live in them.

ARISTOMENIS PROVELEGIOS

(1850 - 1936)

αφιερώνεται στη Μαρία, τη Τζούλη και το Γιάννη
dedicated to Maria, Joulie and John

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

CONTENTS

προλεγόμενα	13	forward
ιστορικό σημείωμα	17	introduction
1. τα φημισμένα αρχοντικά	21	1. the famous mansions
2. τα επώνυμα μέγαρα	53	2. the upper class mansions
3. τα μεσοαστικά κτίσματα	73	3. the middle class houses
4. τα γραφικά λαϊκόσπιτα	97	4. the lower class houses
5. ο μελίσρρυτος και τα νεοκλασσικά του	117	5. the neoclassical buildings
6. μεσοπολέμου απάνθισμα	149	6. the between wars period
7. τα λατρευτικά μνημεία	167	7. the religious monuments
8. τα χάνια και οι στοές	189	8. the inns and the arcades
9. γιάννενα, πόλη οχυρή	203	9. ioannina's fortresses
10. τα οθωμανικά κατάλοιπα	221	10. the ottoman remains
11. γειτονιές από άλλες εποχές	239	11. the old neighborhoods
12. η μεταπολεμική πορεία	259	12. the after war period
13. περιήγηση στο παρελθόν	273	13. trip to the past
βιβλιογραφία	323	bibliography
ευρετήριο κύριων ονομάτων	329	name index

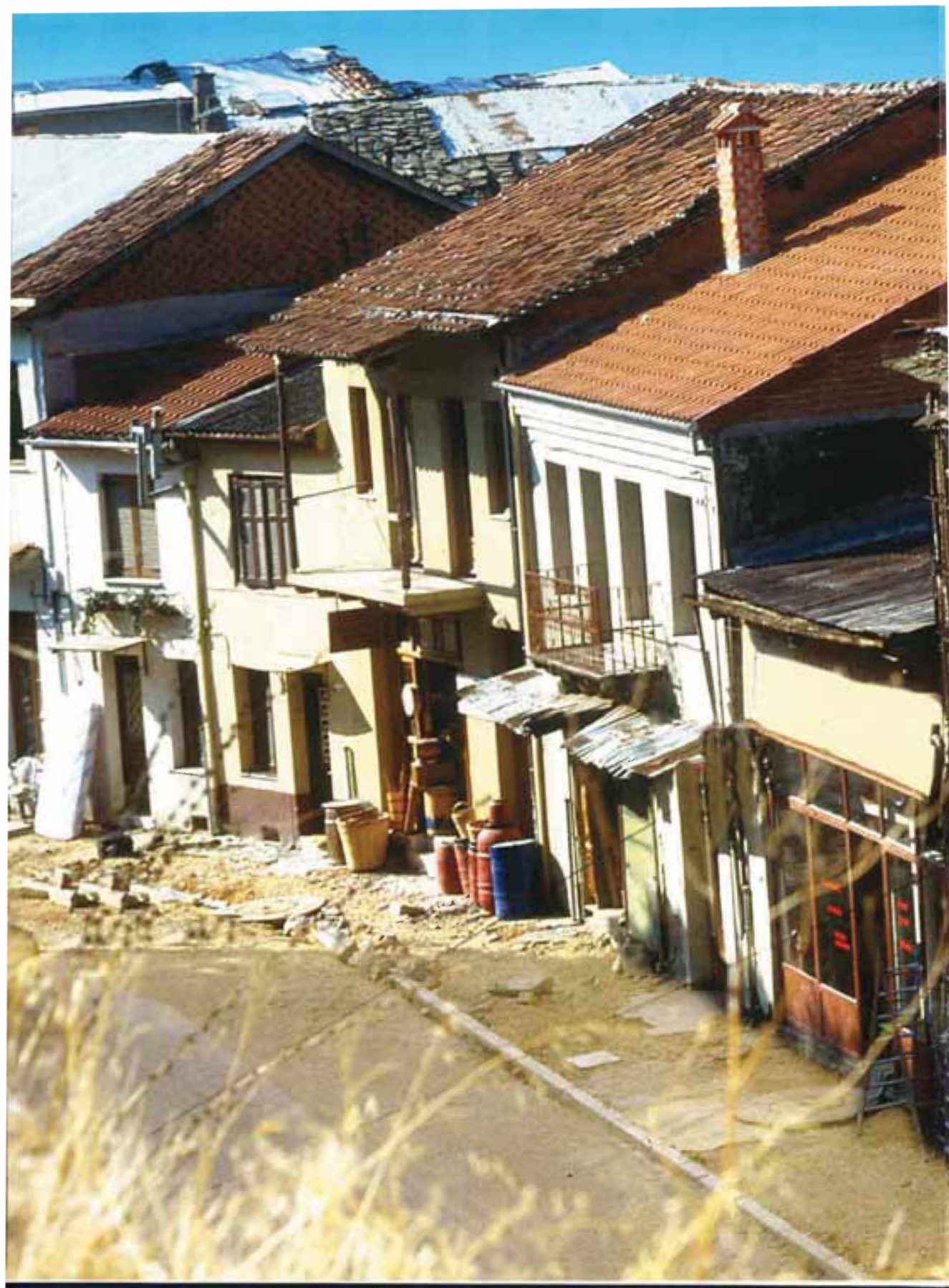

η πόλη των θρύλων, συντροφιά με το νησί και τη λίμνη της, αναπαύεται νωχελικά κάτω από τη θαλπωρή της χειμώνα

ημουνιάτικης ομίχλης μέσα σε ένα μαγεμένο από την ανάσα του ήλιου και τα σκιρτήματα των δροσσοσταλίδων πρωινό

η οδός
"εθνικής
αντιστάσεως"
(η παλαιά
συνοικία
"Βαρελάδικα"),
έξω από
το κάστρο

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η εντύπωση που δημιουργείται τόσο στους Γιαννιώτες όσο και στους επισκέπτες της πόλης είναι ότι τα παλαιά ρομαντικά Γιάννενα της παράδοσης και των θρύλων δεν υπάρχουν πια. Θυσιάστηκαν, όπως λένε, στο βωμό της ανοικοδόμησης και έχασαν την ομορφιά και το ανεπανάληπτο χρώμα τους.

Είναι αλήθεια ότι η πόλη μας ακολούθησε τη μοίρα των σύγχρονων πόλεων, που χαρακτηρίζεται από την αντικατάσταση του παλαιού από το νέο, όπως γίνονταν επί αιώνες, όταν κάθε πόλη ξανακτιζόταν πάνω στα χαλάσματα -πολλές φορές- της προηγούμενης. Η αντικατάσταση αυτή όμως δεν έγινε στα Γιάννενα στο βαθμό που πολλοί νομίζουν.

Μετά την επαναστατική θύελλα του 1821, η Ελλάδα βρέθηκε σε δυσχερή θέση. Κληρονόμησε από τους αιώνες της τουρκοκρατίας ερήμωση και φτώχεια, όταν τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη είχαν ήδη επιτύχει την αρχιτεκτονική τους αναγέννηση και είχαν κοσμήσει τις πόλεις τους με μέγαρα και κάθε είδους μνημεία.

Η ελληνική μεσαιωνική αρχιτεκτονική κληρονομιά, ήταν αφενός μεν πενιχρή, αφετέρου δε ευάλωτη, αφού οι πόλεις μας είχαν δομηθεί με υλικά ευτελή που ήταν αδύνατο να έχουν μεγάλη διάρκεια ζωής. Λίγες μόνο από αυτές είχαν να παρουσιάσουν αξιόλογα οικοδομήματα στις αρχές του 19ου αιώνα, η Καστοριά, η Σιάτιστα, η Θεσσαλονίκη, τα Γιάννενα και μερικές άλλες.

Ό,τι λοιπόν δημιουργήθηκε μετά το 1821, ξεκίνησε από το μηδέν. Γρήγορα και τις περισσότερες φορές πρόχειρα. Με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Από την άλλη πλευρά οι καταστροφές, οι πόλεμοι, οι πυρκαγιές, οι σεισμοί, εξακολουθούσαν να αποτελούν τις μάστιγες των ελληνικών πόλεων.

Παρόλα αυτά η έμφυτη καλαισθησία του Έλληνα και η αγάπη του προς την παράδοση γέννησαν πόλεις μικρές, φτωχές ίσως, αλλά ανθρωπίνες και γοητευτικές, που διατηρήθηκαν μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα.

FOREWORD

Immediately after the 1821 revolution, Greece found itself at a great disadvantage. The four centuries of Turkish occupation had left her bankrupt, when the rest of the European countries had already achieved their periods of architectural renaissance and decorated their cities with beautiful mansions that still resist the effects of time.

The Greek medieval architectural inheritance was insignificant. The cities with architecturally important buildings were few: Kastoria, Siatista, Thessaloniki, Ioannina and a few others, all of which had just recently been liberated.

Most everything was built up from ground zero and, most of the time, in a hurry, with all the usual consequences. On the other hand, the disasters due to the wars, the earthquakes and the fires kept on plaguing the Greek cities.

Despite all these, the inherent good taste of Greeks and their affection for everything traditional gave birth to charming small towns that were poor but humane.

Μετά, όμως, από το 2ο παγκόσμιο πόλεμο η χώρα μας εισήλθε σε μια γρήγορη τροχιά ανοικοδόμησης. Έπρεπε όχι μόνο τα ερείπια του πολέμου να ξανακτιστούν, αλλά και να εξασφαλιστούν νέες, καλύτερες συνθήκες διαβίωσης που να ικανοποιούν τις καινούριες, συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες του πληθυσμού.

Η κατοικία παλαιού τύπου δεν ήταν σε θέση να προσφέρει τις στοιχειώδεις, έστω, ανέσεις που απαιτούσε η ζωή. Επί πλέον η αστυφιλία δημιούργησε εκρηκτικές πιέσεις για άμεση εξασφάλιση στέγης σε εκατομμύρια ανθρώπους της υπαίθρου που συνέρρεαν στις πόλεις.

Στη δεκαετία του 1960 άρχισε το σάρωμα οποιουδήποτε παλαιού υπήρχε σε αυτόν τον τόπο. Αδιακρίτως αξίας, ιστορικής ή αρχιτεκτονικής. Καμιά κρατική παρέμβαση, καμιά κρατική προστασία. Από τότε μέχρι σήμερα χάθηκαν σπουδαία αρχιτεκτονικά και ιστορικά μνημεία του έθνους.

Τα Γιάννενα βρέθηκαν σε προνομιακή θέση σε σύγκριση με άλλες ελληνικές πόλεις. Η πλούσια αρχιτεκτονική τους κληρονομιά δεν χάθηκε ολόκληρη. Ανάμεσα στο τσιμέντο και την ασφαλτο διατηρήθηκαν ολόκληρες συνοικίες, απείραχτες από το πέρασμα του χρόνου. Και επί πλέον περίλαμπρα παραδοσιακά κτίρια, μεγάλα και μικρά, βρίσκονται διάσπαρτα στην πόλη, ευγενή κατάλοιπα ενός ρομαντικού και ενδόξου παρελθόντος.

Είναι μεγάλος ο αρχιτεκτονικός πλούτος που υπάρχει δίπλα μας. Όμως, τις περισσότερες φορές τον αγνοούμε ή τον περιφρονούμε. Είμαι βέβαιος ότι ο αναγνώστης που θα έχει την υπομονή να διαβάσει το πόνημα αυτό θα ανακαλύψει ότι τα Γιάννενα διαθέτουν μια μεγάλη αρχιτεκτονική κληρονομιά που, ίσως, δεν την έχει προσέξει.

Πράγματι, τα Γιάννενα της παράδοσης και της νοσταλγίας δεν έφυγαν. Είναι εδώ και μας καλούν να τα θαυμάσουμε, να τα ερευνήσουμε και, κυρίως, να τα προστατεύσουμε, έστω και τώρα. Ακόμη δεν είναι αργά.

Πρέπει να ομολογήσουμε ότι αυτή η προστασία, που όλοι τη θεωρούσαν αναγκαία, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Δεκάδες χιλιάδες εφ-

Ηowever, in the middle of the 20th century came an "explosion". Right after the 2nd World War, Greece started rebuilding fast. Not only did the war ruins had to be built again, but better living conditions had to be secured. These conditions would satisfy the ever-increasing needs of the populace.

Old-style buildings could not offer the comforts of new ones. Furthermore, urbanism created housing needs to millions of people arriving from the country.

During the 1960s, demolition of everything old became a trend. No matter what the importance was, whether historical or architectural. Unfortunately, the government did not intervene.

Ioannina was fortunate. Her rich architectural inheritance was -out of luck probably, rather than anything else- not completely destroyed. And even though she eventually followed the steps of the other cities, she did so at a much slower pace, so that in between the blocks of cement and the miles of paved roads, one can still find whole neighborhoods that stand the way they used to a few decades ago. On top of that, a variety of impressive buildings can be found scattered in the city, remains of a romantic past that has been lost forever.

ναι τα χαρακτηριζόμενα από την πολιτεία ως "διατηρητέα κτίρια" σε ολόκληρη τη χώρα. Τεράστια ποσά απαιτούνται για την αποκατάστασή τους. Ο χρόνος όμως, ο μεγάλος τους εχθρός, κυλά αδυσώπητα. Και για μεν τα ιδιωτικά κτίρια το πρόβλημα είναι σχεδόν άλυτο. Μόνο εκείνα που η χρήση και η θέση τους παρουσιάζουν οικονομικό ενδιαφέρον θα διασωθούν. Τα άλλα είναι σίγουρο ότι θα ερειπωθούν. Αλλά τα δημόσιου χαρακτήρα οικοδομήματα, που είναι και τα πλέον αξιόλογα, πρέπει και μπορούν να ξαναζήσουν. Είναι εθνική ανάγκη. Ο πολιτισμός που εκφράζεται μέσα από την αρχιτεκτονική κληρονομιά ενός λαού είναι η ίδια η ιστορία του.

Το παρόν λεύκωμα δεν είναι επιστημονική πραγματεία, ιστορική έρευνα ή λαογραφική αναζήτηση. Είναι μια συλλογή, κατάταξη και τεκμηρίωση των σπουδαιότερων οικοδομημάτων, κτιρίων και μνημείων που διασώθηκαν στα Γιάννενα. Εκτός από τη φωτογραφική τους απεικόνιση παρατίθενται όσα στοιχεία μπόρεσα να συγκεντρώσω για τους ανθρώπους που έζησαν σε αυτά, τους δημιουργούς τους και τα γεγονότα -ιστορικά ή καθημερινά- που έχουν σχέση με την ύπαρξή τους.

Τα κτίσματα έχουν μεγάλη ομοιότητα με τους ανθρώπους που τα έχουν οικοδομήσει. Διαθέτουν και αυτά όραση και ακοή. Το καθένα τους έχει τη δική του, ζωντανή, συναρπαστική πολλές φορές, ιστορία. Αυτή ακριβώς την ιστορία τους προσπάθησε ο γράφων να αποκρυπτογραφήσει και να παρουσιάσει.

It is amazing how many beautiful buildings stand right next to us while, most of the times, we are either unaware of them or choose to ignore them.

Old-style Ioannina has not left us. She is right here, talking to us, asking us to admire her, explore her and -especially- protect her while she is still standing.

The present album is not about any scientific research, but a collection, classification and documentation of the most important buildings remaining in Ioannina. As much data as I could gather about the architects and the people that lived there, as well as some of the folklore related to them, are reported next to their photographs.

Αναστάσιος Παπασταύρος

Anastasios Papastavros

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ενας τόπος παράξενος, γεμάτος από τραχιά βουνά, γοητευτικές κοιλάδες και όμορφα ποτάμια, περιβάλλει την ιστορική πόλη των Ιωαννίνων, που αναπαύεται δίπλα στα νερά της λίμνης, της γλυκύτατης Παμβώτιδας. Τα Γιάννενα, η πόλη των θρύλων και των παραδόσεων που ήταν «*πρώτα στ' άρματα, τα γρόσια και τα γράμματα*».

Η γέννηση της ηπειρωτικής πρωτεύουσας δεν είναι χρονικά με ακρίβεια προσδιορισμένη. Πρώτος την αναφέρει ο βυζαντινός ιστορικός Προκόπιος στο έργο του «περί κτισμάτων» και αποδίδει την ίδρυσή της στον Ιουστινιανό, ο οποίος το 527 μ.Χ. μετέφερε υποχρεωτικά τους κατοίκους της αρχαίας Εύροιας της Θεσπρωτίας και τους εγκατέστησε στη θέση που βρίσκεται σήμερα το Κάστρο των Ιωαννίνων, γιατί τη θεώρησε σπουδαίας σημασίας φυσικό οχυρό. Αλλά και η Άννα Κομνηνή, στην «Αλεξιάδα» της καταγράφει την κατάληψη της πόλης από τους Νορμανδούς σταυροφόρους του Βοημούνδου το 1082 μ.Χ.

Πολύ αργότερα, το 1204 μ.Χ., όταν ο Μιχαήλ Άγγελος Κομνηνός ιδρύει το Δεσποτάτο της Ηπείρου με πρωτεύουσα την Άρτα, τα Γιάννενα γίνονται η αριστοκρατική πόλη του κράτους του. Αρχίζει έτσι μια περίοδος ακμής που συνεχίζεται και μετά την επανένταξη του Δεσποτάτου στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και την παροχή στην πόλη από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' μιας σειράς εξαιρετικών προνομίων (οικονομικών, εκκλησιαστικών, διοικητικών).

Η κατάκτηση των Ιωαννίνων από ξένους ηγεμόνες, όπως το Σέρβο Θωμά Πρελούμπο (1367-84) και τους Ιταλούς Ιζαού Μποουντελμόντι (1385-1411) και Κάρολο Τόκκο τον Α' (1411-21) δεν ανέκοψε την ανοδική τους πορεία, αφού και τότε η γιαννιώτικη αριστοκρατία εξακολουθούσε να διατηρεί τη δύναμή της.

Ομως στα 1430 όταν ηγεμόνευε ο Κάρολος Τόκκος ο Β' (1421-30), προ των τειχών του Κάστρου εμφανίστηκε η τουρκική πλημμυρίδα με επικεφαλής το Σινάν Πασά. Οι άρχο-

INTRODUCTION

The time of the birth of Ioannina has not been determined with accuracy. She is first mentioned by the historian Prokopios in his work "Peri Ktismaton." Prokopios attributes the settlement to Ioustinianos who, at 527 AD, after realizing the great military importance of the area, had the inhabitants of ancient Evria of Thesprotia transferred to the place where the castle of Ioannina can be found today.

In 1204 AD, when Michael Agelos Komninos founded the "Despotate of Epirus" with the town of Arta as its capital, Ioannina became the aristocratic part of the region. Thus begins a period of upward development that reaches its peak when the Despotate rejoins the Byzantine Empire and the emperor Andronikos II gives the residents a number of economic, religious and governing privileges.

This upward development does not come to an end even when the city is occupied by foreign armies under Serbian and Italian leaders (1367-1421), as even during these times the aristocracy of Ioannina continues to rule,

ντες της πόλης και ο μητροπολίτης αποφασίζουν να μην αμυνθούν αλλά να παραδώσουν την πόλη με αντάλλαγμα την παροχή νέων σημαντικών προνομίων, όπως το απαραβίαστο της εκκλησίας, η διατήρηση των τιμαρίων και η απαγόρευση εγκατάστασης Τούρκων μέσα στο Κάστρο.

Αλλά τα προνόμια αυτά καταργήθηκαν στα 1611, όταν η επανάσταση του Επισκόπου Τρίκης και Σταγών Διονυσίου του Φιλοσόφου είχε τραγική κατάληξη. Οι Γιαννιώτες αποβλήθηκαν από το Κάστρο, οι χριστιανικοί ναοί ισοπεδώθηκαν και οι περιουσίες των αρχόντων λεηλατήθηκαν.

Η πόλη όμως ξαναγεννήθηκε από την τέφρα της. Εξαπλώνεται έξω από το Κάστρο, ενώ συγχρόνως αρχίζει να δημιουργείται μια ισχυρή αστική τάξη εμπόρων και βιοτεχνών. Τα Γιάννενα γίνονται σπουδαίο εμπορικό κέντρο και οι Γιαννιώτες ιδρύουν μεγάλους οίκους στα ευρωπαϊκά κέντρα της εποχής, τη Λειψία, τη Μόσχα, τη Βενετία, το Λιβόρνο, τη Βιέννη.

Η οικονομική άνθηση έφερε και την πνευματική ανάπτυξη, αν και από τους χρόνους του Δεσποτάτου λειτουργούσε ήδη στο Νησί της Λίμνης η σχολή των Φιλανθρωπινών στο ομώνυμο μοναστήρι. Ιδρύονται λοιπόν στα Γιάννενα οι περιώνυμες σχολές που έγιναν απόστολοι του Ελληνικού Διαφωτισμού και προετοίμασαν με τον τρόπο τους την εθνεγερσία του 21. Η Σχολή Επιφανίου (1648), η Μεγάλη Σχολή του Γκιούμα (1677), η Μπαλάνειος (1723), η Μαρούτσειος (1742), η Καπλάνειος (1805) και τέλος η Ζωσιμαία Σχολή (1828), που ήταν ιδρύματα πανεπιστημιακού επιπέδου. Εδώ δίδαξαν οι Μεγάλοι Διδάσκαλοι του Γένους, ο Βησσαρίων Μακρής, ο Ευγένιος Βούλγαρις, ο Μεθόδιος Ανθρακίτης και ο Αθανάσιος Ψαλίδας.

Το αποκορύφωμα της οικονομικής, πνευματικής και πολιτικής ακμής των Ιωαννίνων συμπίπτει με την περίοδο της ηγεμονίας του Αλή Πασά από το 1788 έως το 1822. Η κολοσσιαία, οξυδερκής, αδιάστατη αλλά ανεξίτηλη αυτή προσωπικότητα κατέστησε την πρωτεύουσά του, τα Γιάννενα, πρώτη πόλη στην Ελλάδα και γνωστή όχι μόνο στον ευρωπαϊκό αλλά και τον αμερικανικό χώρο. Διαπρεπείς ξένες προσωπικότητες, με πρώτο το Λόρδο Βύρωνα συρρέουν στα Γιάννενα για να γνωρίσουν το "Λέοντα της Ηπείρου", ενώ οι μεγάλες δυνάμεις, η μία μετά την άλλη, ιδρύουν Προξενεία στην πόλη.

behind the curtains. Sinan Pasha and his Turkish soldiers came to Ioannina in 1430. The city aldermen and the bishop decided not to resist but to surrender, after successful negotiations that led to the grant of new privileges to the city inhabitants (Including the banning of the settlement of Turks in the castle).

However, these privileges were abolished in 1611 when the revolution started by Dionysios the Philosopher ended tragically. The residents of Ioannina were thrown out of their castle, the Christian churches were demolished and the aldermen's properties were looted.

The city did manage to rebuild. It spread outside the castle, while a strong social class of merchants and craftsmen was being created. Ioannina became a strong trade center and her people founded a large number of branches in a number of european cities, including Venice, Vienna and Moscow.

The zenith of the economic, cultural and political activity of Ioannina coincides with the leadership of Ali Pasha (1788-1822). This bright, bold, intolerant personality made Ioannina, the capital of his district, the strongest city all over Greece and well-known not only in Europe but the Americas, too.

Τα σχέδια του Αλή, που στηρίχτηκε -για λόγους ιδιοτελείς ίσως- στο ελληνικό στοιχείο για τη δημιουργία μεγάλου ελληνοαλβανικού ανεξάρτητου κράτους απέτυχαν. Όμως στην αυλή του ηγεμόνα γαλουχήθηκαν τα ανήσυχα πνεύματα της εποχής, οι στυλοβάτες της Φιλικής Εταιρείας (Βηλαράς, Νούτσος, Κωλέττης, Ιωάννου, Ψαλίδας) και οι μελλοντικοί οπλαρχηγοί της εθνεγερσίας (Μπότσαρης, Καραϊσκάκης, Ανδρούτσος).

Τη δολοφονία του Αλή στα 1822 από τα σουλτανικά στρατεύματα ακολούθησε περίοδος παρακμής και μαρσμού για τα Γιάννενα. Αλλά γρήγορα ήλθε η ανασυγκρότηση. Πρωτεύοντα ρόλο στην καινούρια πορεία έπαιξαν οι μεγάλοι ηπειρώτες ευεργέτες. Ήταν εκείνοι που κράτησαν όρθια όχι μόνο τα Γιάννενα, αλλά και την ελεύθερη Ελλάδα τους δύσκολους αυτούς χρόνους του 19ου και της αρχής του 20ου αιώνα. Αρσάκης, Τσιτσάκης, Ζάππες, Αβέρωφ, Χατζηκώστας, Σταύρου, Στουρνάρης, Δομπόλης, Σίνες, Ζωγράφος, Μπάγκας, Γεννάδιοι, Μελάς, Καπλάνης, Ριζάρηδες, Ζωσιμάδες είναι μερικά μόνο από τα άξια τέκνα της Ηπείρου που δεν θησαύρισαν για τους εαυτούς τους αλλά για την πατρίδα, τον άνθρωπο, τα ιδανικά, τις αξίες, τη χριστιανοσύνη, την παιδεία, το έθνος.

Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων, το 1913, ήταν η αφετηρία νέας εποχής για την ιστορική πόλη. Ακολουθώντας τη μοίρα της Ελλάδας και προσφέροντας και πάλι τα πάντα, χωρίς ποτέ να ζητήσει τίποτε, προσπαθεί, από τότε, να βρει τη θέση της μέσα στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Τα Γιάννενα αριθμούν σήμερα 80.000 περίπου κατοίκους και έχουν εξελιχτεί σε μεγάλο πνευματικό, διοικητικό, ιατρικό και εμπορικό κέντρο, ενώ οι φυσικές τους ομορφιές και τα μνημεία τους προσελκύουν σημαντικό αριθμό επισκεπτών. Είναι έδρα Πανεπιστημίου, Μητρόπολης, Στρατιωτικής Διοίκησης, Περιφερειακών Υπηρεσιών, μπορεί να χαρακτηριστεί ως η πόλη των Μουσείων, ενώ αποτελεί ένα από τα σπουδαιότερα κέντρα αργυροχρυσόχοιας και ξυλογλυπτικής της Ευρώπης.

A variety of distinguished foreigners visited Ioannina, also known as the «Lion of Epirus», while the most powerful countries started opening up consulates in the city.

The fall of the city came right after the murder of Ali Pasha by the sultan army in 1822. Fortunately, this period did not last long, mainly because of the epirotic charity. The latter kept not only Ioannina but almost all of Greece going during the difficult times of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

The liberation of Ioannina in 1913 marked the beginning of a new era for the city. There are about 80000 people living in Ioannina these days. The city is a major cultural, administrative, medical and commercial center and has its own university, while it is one of the most important centers of goldsmiths and silversmiths in Europe. The natural beauty of the surroundings, including the charming lake with the little island, attracts a large number of visitors each year.

1

τα
φημισμένα
αρχοντικά

the famous mansions

ΤΑ ΦΗΜΙΣΜΕΝΑ ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ

Οι παλαιοί Γιαννιώτες ήταν έμποροι τρανοί, γουναράδες, βυρσοδέφες, αργυροχόοι, χρυσοκεντητές και κηροποιοί. Από το 18ο αιώνα άρχισαν να ταξιδεύουν παντού και να έρχονται σε επαφή με τα μεγάλα κέντρα της Ευρώπης, για λόγους επαγγελματικούς. Παράλληλα άρχισε να αναπτύσσεται και η τάξη του πνεύματος και της τέχνης. Η επαφή με τη Δύση ανέδειξε σπουδαίες προσωπικότητες που μετέτρεψαν τα Γιάννενα σε “Μητρόπολη των γραμμάτων”. Μαζί με τους εμπόρους και τους βιοτέχνες δημιούργησαν μια κοινωνία κλειστή, αυστηρή, με μεγάλη όμως δύναμη και αντοχή, που όχι μόνο αντιστάθηκε επιτυχώς στην πολύχρονη δουλεία, αλλά αφομοίωσε τις ξένες επιδράσεις και τις ενέταξε στην παράδοση, την οποία και διαφύλαξε με μοναδική επιτυχία.

Η οικονομική ευμάρεια και ο πλούτος που άρχισε να συσσωρεύεται στα Γιάννενα από τα μέσα, κυρίως, του 18ου αιώνα, έδωσαν τη δυνατότητα στους εύπορους Γιαννιώτες να κτίσουν σπουδαία σπίτια, πραγματικά αρχοντικά, που υπερτερούσαν όλων των αντίστοιχων της υπόλοιπης Ελλάδας, όπως διεπίστωσαν και οι ξένοι περιηγητές που συνέρρεαν την περίοδο αυτή στα Γιάννενα.

Η κοσμογονία αυτή διακόπηκε βίαια τον Αύγουστο του 1820 όταν η πόλη αποτεφρώθηκε κυριολεκτικά από την πυρκαγιά που προξένησε ο Αλή Πασάς για να ελέγχει τις κινήσεις των σουλτανικών στρατευμάτων που τον πολιορκούσαν. Σχεδόν κανένα από τα φημισμένα αρχοντικά δεν διασώθηκε. Τα υλικά τους, και κυρίως οι ξυλοκατασκευές, δεν άντεξαν στη μανία της φωτιάς.

Όμως με πείσμα και μεθοδικότητα, από το 1830 και μετά, οι Γιαννιώτες άρχισαν να ανοικοδομούν και πάλι την πόλη τους. Στη θέση των παλαιών μεγάρων κτίζονται, με το ίδιο συνήθως σχέδιο, τα ονομαστά αρχοντικά των Ιωαννίνων του 19ου αιώνα.

THE FAMOUS MANSIONS

The inhabitants of Ioannina were great merchants, furriers, tanners, silversmiths, embroiders and chandlers. During the 18th century they started traveling around and making professional and cultural contacts at the major European centers. This turned out to have a significant impact to the social development of the city.

The wealth that started accumulating in Ioannina, mostly around the middle of the 18th century, allowed the inhabitants of Ioannina to build great buildings, real mansions that were better than the ones one could have found anywhere else in Greece, as we are told by the people that wandered the area during those times.

The course was interrupted in August of 1820, when the city was burned down by a fire set by Ali Pasha, in an attempt to control the sultan armies that had besieged the area. Almost all of the city mansions were burned down.

However, starting around 1830, the people of the city began re-

Η αρχιτεκτονική που χαρακτηρίζει την περίοδο αυτή ήταν πάντρεμα της βυζαντινής παράδοσης και της ανατολικής επίδρασης. Ο νέος ρυθμός που γεννήθηκε, μπορεί να ονομαστεί “μεταβυζαντινός” ή “τουρκογιαννιώτικος”.

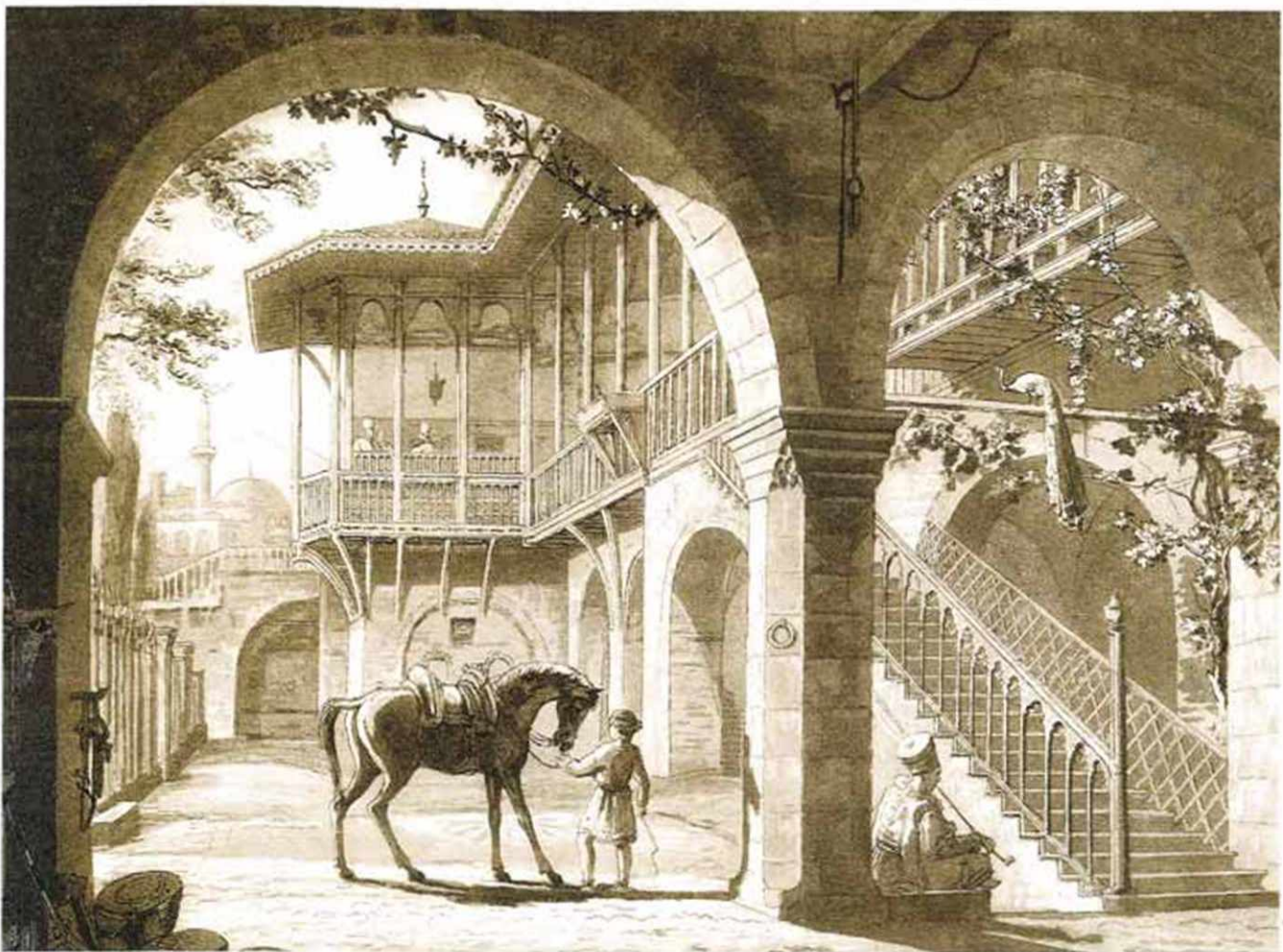
Η εσωστρέφεια της οικογενειακής ζωής και η απομόνωση στον ιδιωτικό βίο της άρχουσας τότε τάξης είχε ως συνέπεια το κύριο βάρος της αισθητικής των αρχοντικών να μετατοπιστεί στις όψεις που βλέπουν προς την αυλή, εκεί που ήταν το κέντρο της ήρεμης ζωής των οικογενειών. Σε αντίθεση με τους ψηλούς εξωτερικούς μαντρότοιχους, που προστάτευαν τους ένοικους από τα αδιάκριτα βλέμματα, πλούτος μεγάλος και καλαισθησία λεπτή χαρακτήριζε το εσωτερικό τους. Καμιά γραφή δεν μπορεί να περιγράψει το διάκοσμο, τα έπιπλα, τα σκεύη, τους πίνακες και τα υφάσματα που κοσμούσαν τα γιαννιώτικα αρχοντόσπιτα του 19ου αιώνα.

Στην εικοσαετία 1965-1985 επήλθε ο απορροπισμός της πόλης από την οπουδαία αυτή κληρονομιά της, αφού πολλά από τα αρχοντικά της κατεδαφίστηκαν. Αυτά όμως που έμειναν είναι αρκετά και σημαντικά. Όμως η μελλοντική τους τύχη είναι σκοτεινή και άδηλη. Θα εξαφανιστούν; Θα καταρρεύσουν; Θα ερειπωθούν; Ή μήπως θα αποκατασταθούν και θα αποτελέσουν ανεπανάληπτα μουσειακά κοσμήματα των Ιωαννίνων; Ο χρόνος θα το δείξει.

building. Little by little, the famous 19th century mansions of Ioannina began taking the place of the older great mansions.

The city of the legends was re-born, more beautiful and charming than ever. This revival is visible in the dominant architectural style, a style that was both charming and unique in marrying the Byzantine tradition with the eastern influences. The need for privacy and separation of the occupants' lives from the outside world resulted in the esthetic importance of the buildings being shifted to the sides around the yard, the latter being the center of these families' quiet lives. Wealth and fine taste characterized the insides of these buildings, in sharp contrast to the outside tall walls that protected the occupants from indiscreet eyes.

Το σπίτι του Νικολού Αργύρη στην περίφημη χαλκογραφία του Άγγλου αρχιτέκτονα Κόκερελλ (Charles Robert Cockerell, 1788-1863) που επισκέφτηκε τα Γιάννινα το 1813 και έμεινε στο φημισμένο αρχοντόσπιτο. Ο καλλιτέχνης αποδίδει έξοχα την ανατολίτικη ατμόσφαιρα και χλιδή που το χαρακτηρίζει. Τα καλύτερα δωμάτια του σπιτιού ήταν οι ξενώνες, μεγάλοι και ψηλοί με χρωματικές ραβδώσεις στους τοίχους και κομψά στολίδια.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΟΥ ΑΡΓΥΡΗ (1,2) (οδός Λόρδου Βύρωνος)

Το ονομαστό αρχοντικό του Νικολού Αργύρη είναι το πιο παλιό σπίτι των Ιωαννίνων, για το οποίο έχουμε γραπτές και οπτικές πληροφορίες. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι φιλοξένησε, στο πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα, σπουδαίες προσωπικότητες που ήλθαν στα Γιάννινα, για να επισκεφτούν τον Αλή Πασά. Σε αυτό κατέλυσε το 1809 Λόρδος Βύρων (George Gordon Byron, 1788-1824) με τον Χόμπχαουζ (John Cam Hobhouse, 1786-1869), μετέπειτα διαπρεπή πολιτικό. Οι ξένοι περιηγητές έδωσαν εκτενείς περιγραφές για το σπίτι του Αργύρη στα οδοιπορικά τους.

Το έκτισε ο Αναστάσης Αργύρης Βρεττός, πλούσιος έμπορος γνωστός για τα φιλανθρωπικά του έργα. Ο Βρεττός ίδρυσε νοσοκομείο, δημιούργησε ταμείο προστασίας φτωχών και φυλακισμένων, έκτισε εκκλησία, κατασκεύασε γεφύρια, άνοιξε δρόμους. Ωστόσο, από τα πλούτη του δεν έμεινε τίποτα. Τα καταλήστευσε ο Αλής και έτσι τα παιδιά του, ο Νικόλος και ο Γιάννης, απέμειναν θεοόρωχα.

2

Το αρχοντικό του Αργύρη καταστράφηκε κατά την πυρκαγιά του 1820. Στη θέση του κτίστηκε ταπεινό κτίριο που σώζεται και σήμερα στην οδό Λόρδου Βύρωνος. Μαρμάρινη πλάκα υπενθυμίζει τη φιλοξενία του μεγάλου βάρδου στο προγενέστερο αρχοντικό.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΠΑΣΑ ΚΑΛΟΥ (3,4) (Τείχος Φρουρίου)

Είναι το αρχαιότερο σωζόμενο αρχοντικό των Ιωαννίνων. Κτίστηκε, πιθανόν, γύρω στο 1750 και είναι σπάνιο δείγμα καστρόσπιτου.

Έχει όλα τα στοιχεία του τουρκογιαννιώτικου ρυθμού: ευρύχωρη αυλή με πηγάδι και κιόσκι, ψηλή πέτρινη περίφραξη, μεγάλους οντάδες και περίτεχνα σκαλιστά ταβάνια, καφασωτά παράθυρα και σαχισιά, ξύλινους τοίχους και τσατμάδες, υπόγειες καταπακτές και εξώστη προς τη λίμνη. Και όμως το μοναδικό μνημείο, που ανήκει πλέον στην οικογένεια Τσεκούρα, καταρρέει μέσα στη γενική αδιαφορία.

Το σεράι αυτό οφείλει το όνομά του στο Ζουλφικάρ Πασά που έμεινε γνωστός στην ιστορία ως "Πασάς Καλός" και ήταν κατευθείαν απόγονος του μεγάλου τουρκογιαννιώτη Αολάν Ζουλφικάρ Πασά, θεμελιωτού της φεουδαρχικής οικογένειας των Αολανιδών που κυβέρνησε για πολλά χρόνια (1600-1788) τα Γιάννενα. Αυτός άλλωστε έκτισε και το Αολάν Τζαμί, όπου στεγάζεται το Δημοτικό Μουσείο, ενώ ο πατέρας του Πασά Καλού το τζαμί της Καλούτσανης και ο ίδιος ο Πασάς Καλός την ονομαστή βρύση του Καλού Τσεσμέ. Από την ονομασία του τζαμιού και της βρύσης, μάλλον, πήρε το όνομά της και ολόκληρη η συνοικία της σημερινής Καλούτσανης.

Ο Πασάς Καλός, που γεννήθηκε στο Κάστρο, μεγάλωσε ως Έλληνας και δεν γνώριζε την ...τουρκική γλώσσα, ήταν ο τελευταίος προ του Αλή Πασά Βαλής των Ιωαννίνων. Είχε όλα τα προσόντα ενός εξαιρετικού διοικητή, ενώ η παράδοση αναφέρει ότι κανένας δεν τον ξεπερνούσε σε ομορφιά και εμφάνιση. Η καλοσύνη του, οι τρόποι του και η ευγένειά του έμειναν παροιμιώδεις. Έντονα αλτρουϊστής και φιλόανθρωπος δημιούργησε στο ίδιο του το αρχοντικό συσσίτιο για τους αναξιοπαθούντες και φτωχούς ραγιάδες.

Από την τοξωτή μικρή πόρτα, που διακρίνεται στη φωτογραφία και την άγγιζαν τα νερά της λίμνης, πέρασε κρυφά μια νύχτα του χειμώνα το 1778 ο Αλής Τεπελενλής στο σεράι -αφού ένα καίκι τον έφερε μέσα στο σκοτάδι από το Πέραμα- και άρπαξε με τη βία την εγγονή του Πασά Καλού, την όμορφη πασιπούλα Ζιχάλκω, και την παντρεύτηκε, για να εκβιάσει τον παππού της να παραιτηθεί από τον τίτλο του.

Με το πραξικόπημα αυτό και με τη βοήθεια ισχυρής υποστήριξης που διέθετε στην Πύλη, ο Αλής πήρε το πασαλίκι των Ιωαννίνων και έθεσε τέλος στη δυναστεία των Αολανιδών. Έτσι αρχίζει η περίοδος της υψίστης ακμής των Ιωαννίνων, που ταυτίζεται με την διακυβέρνηση του πασαλίκιου από την παγκόσμιας ακτινοβολίας προσωπικότητα του Αλή Πασά, του Βεζύρη των Ιωαννίνων.

Το σπίτι του Πασά Καλού είναι ένα από τα πιο αξιόλογα δείγματα της παραδοσιακής γιαννιώτικης αρχιτεκτονικής και, ίσως, το μοναδικό καστρόσπιτο στην Ελλάδα. Και όμως, σήμερα βρίσκεται σε απελπιστική κατάσταση. Η εγκατάλειψή του είναι εμφανής, όπως μαρτυρεί και η φωτογραφία. Το υπερήφανο αρχοντικό με στωικότητα ανέχεται την ερήμωση, αφηγόμενο -στον απόηχο της δόξας του- τη συναρπαστική του ιστορία.

Ο Πασάς Καλός πέθανε σε βαθιά γεράματα και τάφηκε στον οικογενειακό του τάφο, στον περίβολο του τζαμιού του Αολάν Πασά. Ο χρόνος και οι άνθρωποι σεβάστηκαν τη μνήμη του αγαθού τουρκογιαννιώτη Ζουλφικάρ και η πέτρινη βάση του μνηματός του σώζεται και σήμερα.

4

Το σπίτι του Πασά Καλού σε φωτογραφία του 1930, από το αρχείο του αείμνηστου φωτογράφου Απόστολου Βερτόδουλου. Τότε που το όμορφο αρχοντικό έσφυζε από ζωή, αν και ο χρόνος ήδη είχε αρχίσει να αφήνει τα σημάδια του. Το σαχνισί, ο εξώστης προς τη λίμνη και τα καφασωτά παράθυρα δίνουν ξεχωριστό χαρακτήρα στο αρχοντόσπιτο. Στην άλλη του πλευρά, που βρίσκεται μέσα στον οικισμό του Κάστρου, υπάρχει μεγάλος και κατάφυτος κήπος. Στην εποχή του Αλή η στάθμη της λίμνης έφτανε μέχρι το κατώφλι της τοξωτής πόρτας, από την οποία εισήλθε κρυφά ο Τεπελενλής, ως αυτόκλητος γαμπρός, για να κλέψει την όμορφη εγγονή του Πασά Καλού.

5

Το αρχοντικό του Δεσπότη σήμερα είναι ερειπωμένο και κινδυνεύει με άμεση κατάρρευση. Όμως διατηρεί όλη τη μεγαλοπρέπεια και την ομορφιά που είχε κάποτε. Στο ισόγειο ήταν οι βοηθητικοί χώροι και στον όροφο τα κυρίως δωμάτια της οικογένειας που ζούσε σε αυτό.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΗ (5,6,7)

(οδός Πινδάρου)

Ανάμεσα σε δάσος από πολυκατοικίες αναπαύεται ένα από τα λαμπρότερα δείγματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, το λεγόμενο Σπίτι του Δεσπότη.

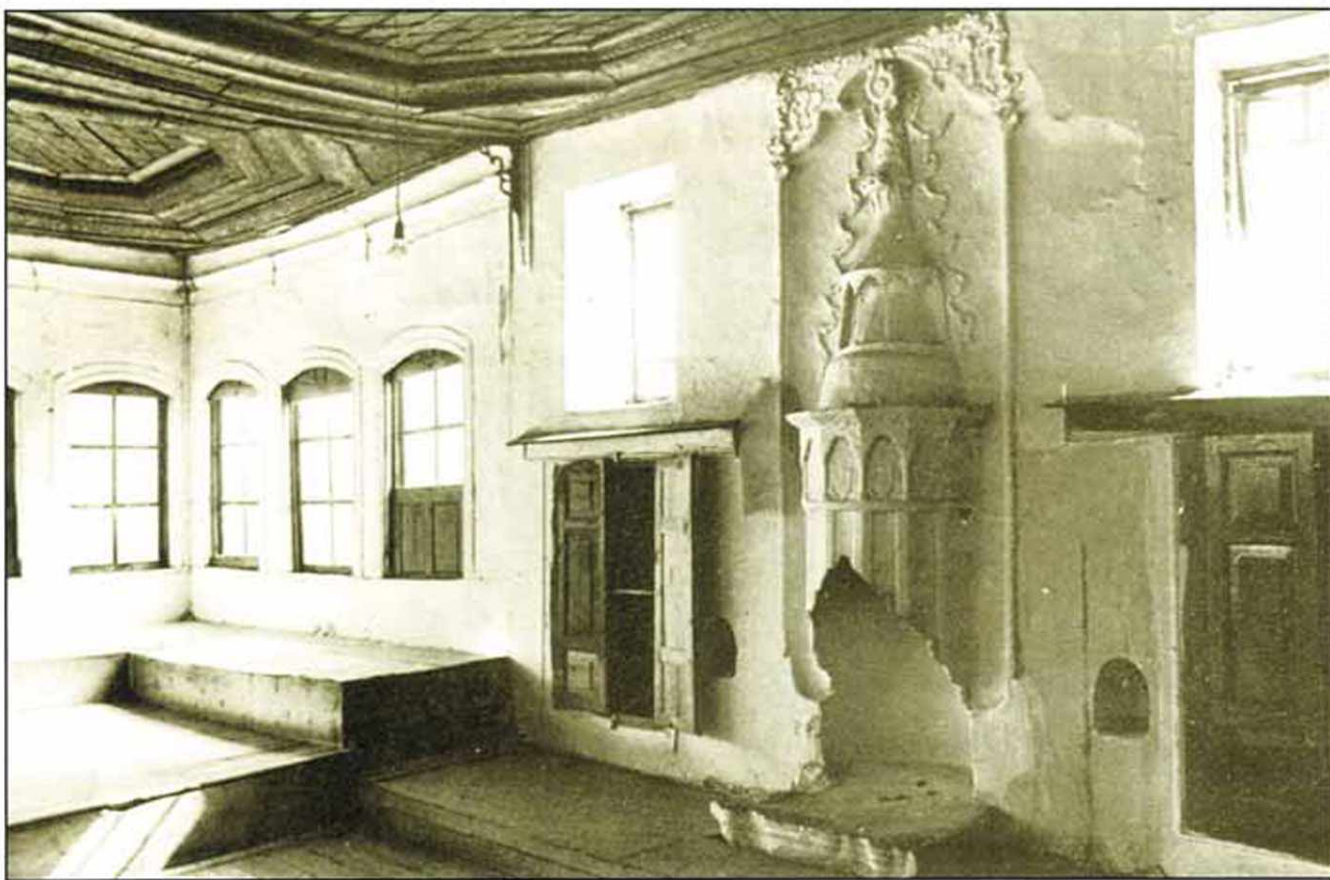
Πολύ παλιό αρχοντόσπιτο, αφού κτίστηκε στα τέλη του 18ου αιώνα, είναι το μόνο που σώθηκε από την πυρκαγιά του 1820, χάρις στους εκτεταμένους αμπελώνες που το περιέβαλαν. Επί τουρκοκρατίας ανήκε στην οικογένεια του Χουσεΐν-Μπέη και μετά την απελευθέρωση αγοράστηκε σε δημοπρασία από τα Αγαθουργά Καταστήματα της Μητρόπολης Ιωαννίνων. Η ονομασία "Σπίτι του Δεσπότη" οφείλεται στο ότι ήταν, για σημαντικό χρονικό διάστημα, η έδρα του Μητροπολίτη Ιωαννίνων.

Το αρχοντόσπιτο αυτό είναι κλασσικό στο είδος του. Θεωρείται αριστούργημα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Διαθέτει διπλή κλίμακα βυζαντινής τεχνοτροπίας, τοξοειδή ανοίγματα με πέτρινες κολόνες στο ισόγειο, επίμηκες εντυπωσιακό γείσωμα, τυπική λειτουργική οργάνωση, υπερμεγέθη ηλιακό στον όροφο, περύτεχνα τζάκια και ντιβάνια σε όλους τους χώρους, που μοναδικοί ηπειρώτες τεχνίτες δημιούργησαν με απαράμιλλη δεξιότητα. Ακόμη είχε πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμο, τόσο στις οροφές όσο και στους τοίχους: επενδύσεις, ταμπλάδες, μεσάντρες και πολυγωνικούς ολόγλυφους ρόδακες.

6

Η κύρια όψη του σπιτιού του Δεσπότη είναι προς την αυλή, όπως όλων των αρχοντικών των Ιωαννίνων. Το σπίτι έχει ανατολικό προσανατολισμό, ώστε από τον ηλιακό -το μεγάλο δωμάτιο- να υπάρχει θέα προς τη λίμνη και τον ανοικτό ορίζοντα της πόλης. Η εξαιρετική ποιότητα κατασκευής του επιβεβαιώνεται από τα καμπύλα ξύλινα πρέκια των παραθύρων και τις, επίσης, ξύλινες παραστάδες τους. Η φωτογραφία του κτιρίου ανάγεται στα 1948, πριν αυτό ερειπωθεί, όταν ακόμη έσφυζε από ζωή και κίνηση και αποδίδεται με το φανάρι του Αγγέλου Καλογερίδη.

7

Η μεγάλη αίθουσα του σπιτιού του Δεσπότη στον όροφο σε φωτογραφία του Α. Καλογερίδη, το 1948. Οι ένοικοι του σπιτιού έπρωγαν και κοιμόνταν στο ίδιο πάντοτε δωμάτιο. Δεν υπήρχαν καθίσματα ή κρεβάτια. Τα μπάζια που ήταν κολλημένα στον τοίχο, δίπλα στο τζάκι, τα αντικαθιστούσαν και σε αυτά κάθονταν την ημέρα σε στρωσίδια κεντητά ακουμπώντας σε αναπαυτικά μαξιλάρια, θυμίζοντας το τρίκλινο των βυζαντινών ανακτόρων και οικιών, ενώ τα βράδια τα χρησιμοποιούσαν για να κοιμηθούν.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΠΥΡΣΙΝΕΛΛΑ

(8,9,10)

(οδός Αραβαντινού και Παπάζογλου)

Το αρχοντόσπιτο του Πυρσινέλλα -της οικογένειας Μακρή είναι ορθότερο να ονομάζεται- κτίστηκε μεταξύ 1830 και 1840, στα ερείπια της καταστραφείσης από την πυρκαγιά του 1820 προγενέστερης οικίας. Πρόκειται για μεγάλου μεγέθους οικοδομή που ακολουθεί την τυπική διάταξη των γιαννιώτικων κατοικιών του περασμένου αιώνα. Στο ισόγειο οι αποθήκες, στον ημιόροφο οι βοηθητικοί χώροι και στον όροφο η κρεββάτα με τα καλοκαιρινά και χειμερινά δωμάτια.

Στην αρχική του μορφή περιβάλλονταν από ψηλούς πέτρινους τοίχους, που το έκαναν να μοιάζει με μικρό "πυργόκαστελλο", σκυθρωπό και μελαγχολικό. Οι ψηλές περιφράξεις και οι ογκώδεις εξώθυρες συναντώνται σε όλα τα αρχοντόσπιτα των Ιωαννίνων και είχαν προορισμό να διασφαλίζουν την ιδιωτική ζωή των πλούσιων οικογενειών από τα αδιάκριτα βλέμματα των γειτόνων.

Το ιστορικό και καλλιτεχνικό αυτό διατηρητέο μνημείο ανήκε στην οικογένεια Μακρή, παλαιών αρχόντων και σημαίνοντων πολιτών. Γενάρχης της εμφανούς οικογένειας είναι ο Διδάσκαλος του Γένους Βησσαρίων Μακρής (1635-1699). Ο ονομαστός για τη σοφία του Βησσαρίων σε ηλικία μόλις 2 ετών έφυγε από τα Γιάννενα και πήγε κοντά στον πατέρα του, ταξιδεμένο έμπορο στην Κωνσταντινούπολη. Μετά το θάνατο του πατέρα του πούλησε το κατάστημα, έστειλε τα χρήματα στη μητέρα του, εισήλθε στη Σχολή της Χάλκης και έγινε ιεροδιάκονος.

Αργότερα έρχεται στα Γιάννενα, διακονεί στο Αρχιμανδρείο και παρακολουθεί μαθήματα στη Σχολή Επιφανίου. Ξαναφεύγει όμως για την Πόλη όπου σπουδάζει κοντά σε εξαιρετικούς δασκάλους. Γυρίζει οριστικά στα Γιάννενα και διορίζεται σχολάρχης στη Σχολή Γκιούμα από το 1676 μέχρι το 1683. Προοδευτικός στις εκπαιδευτικές του απόψεις, εκδίδει βιβλίο γραμματικής που έφερε πραγματική επανάσταση στη διδασκαλία. Αργότερα αποσύρθηκε στο χωριό Λιγγιάδες (στη μονή Αγίου Γεωργίου), όπου μετέφερε και τη Σχολή του. Ο σοφός δάσκαλος πέθανε στο "παραθρόνι" της Μητρόπολης, το 1699, από καρδιακή προσβολή, ενώ διάβαζε τη συγκλονιστική προφητεία του προφήτη Ιεζεκιήλ.

Η εσωτερική λιθινή τοξοστοιχία που στηρίζει τμήμα του ορόφου, οι κολόνες της στοάς του ισόγειου και η πέτρινη κλίμακα ανάβασης συνθέτουν εντυπωσιακό και επιβλητικό σύνολο. Το κτίριο καλύπτεται με κεραμοσκεπή. Όμως στην αρχική του μορφή -όπως έλα τα γιαννιώτικα αρχοντικά- είχε επικάλυψη από σχιστόπλακες. Το μέγαρο κληροδότησε στο Δήμο Ιωαννιτών ο Βασίλειος Πυρσινέλλας, του οποίου ήταν προικωός. Σήμερα θεραπεύει πολιτιστικές ανάγκες της πόλης.

9

Οι όψεις του αρχοντικού Πυρσινέλλα χαρακτηρίζονται από το εξέχον γέισομα της στέγης με τις έντονες σκιές του, το οποίο σε συνδυασμό με τις προεξοχές του ορόφου θυμίζει τις όψεις των οικιών των Φαναριωτών της Κωνσταντινούπολης που κτίστηκαν κατά τη βυζαντινή παράδοση. Οι κτιστοί αυτοί εξώστες από πολλούς εκλαμβάνονται ως τούρκοι. Όμως, το γεγονός ότι ο τύραννος της αρχαίας Αθήνας Ίππαρχος, λόγω της υπερβολικής χρήσης αυτών από τους αρχαίους Έλληνες, αναγκάστηκε να επιβάλει, το 520 π.Χ., βαριά φορολογία, πείθει για την ελληνικότητά τους.

10

Η άλλη όψη του αρχοντικού του Πυρσινέλλα παρουσιάζει μια αυστηρή λιτότητα με την ανεπίχρυστη τοιχοποιία, τα μικρά παράθυρα των γεμονιάτικων δωματίων, τις ενδιάμεσες ξυλοδεσιές και τις πέτρινες καμινάδες. Ο αριστερά διακρινόμενος χαμηλός τοίχος ήταν στην αρχική μορφή του υψηλότερος και προσέδωσε μυστηριακή ατμόσφαιρα στο επιβλητικό αρχοντικό. Το κτίριο χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό αρχιτεκτονικό διατηρητέο μνημείο το 1953.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

(11,12,13,14)

(οδός Μιχαήλ Αγγέλου και Χαριλάου Τρικούπη)

Το πασίγνωστο και μεγαλοπρεπές αρχοντικό δεν υπάρχει πλέον. Κάηκε από πυρκαγιά κάποιο πρωινό του 1977. Σώθηκε μόνον η ογκώδης εξώθυρα και η τρίλοβη πέτρινη σκάλα που ενσωματώθηκαν στο νέο πολυόροφο κτίριο που κατασκευάστηκε στη θέση του. Κτίστηκε γύρω στα 1840 από τον τουρκογιαννιώτη και τιτλούχο Χαϊρεντίν Πασά. Μετά την απελευθέρωση και την αναχώρηση των Τούρκων, το 1923, πουλήθηκε στην οικογένεια Ιωαννίδη.

Ήταν από τα ωραιότερα αρχοντικά. Η κρεβάτα έβλεπε προς την αυλή καθώς και τα χειμωνιάτικα δωμάτια. Οριζόντιες ζώνες από ξύλο ένωναν τα φέροντα στοιχεία του κτιρίου. Το γείσωμα ήταν επιβλητικό και ασυνήθιστα πλατύ. Όμως το χαρακτηριστικό του ήταν η ξύλινη γέφυρα που συνέδεε το σπίτι με τον απέναντι κήπο. Η γέφυρα που ήταν ξύλινο δωμάτιο, με ντιβάνια περιμετρικά, ήταν ο αγαπημένος χώρος του μικρού χαρεμιού του οθωμανού μπέη, αφού οι οδολίσσκες μπορούσαν να παρακολουθούν αθέατες την κίνηση του δρόμου. Τα μακρόστενα -γοθικού ρυθμού- παράθυρα, με τα χρωματιστά τζάμια προσφέρονταν θαυμάσια για το σκοπό αυτό.

Το σπίτι είχε μεγάλη αυλή. Ήταν πλακοστρωμένη και συμπληρωνόταν με πεζούλια, παρτέρια και σκεπαστό πηγάδι. Η αυστηρά οργανωμένη και κλειστή ζωή της γιαννιώτικης οικογένειας έβρισκε εκεί διέξοδο τους ζεστούς μήνες του χρόνου.

Εβδομήντα χρόνια πίσω, στα 1926, μας γυρίζει η φωτογραφία του Αριστοτέλη Ζάχου. Τότε που τα αυτοκίνητα ήταν άγνωστα και οι δρόμοι των Ιωαννίνων πλημμυρισμένοι από κισσό και γιασεμιά. Η γέφυρα του σπιτιού ρίχνει τη σκιά της στον πλακόστρωτο δρόμο, ενώ το οικόσημο πάνω από την καστρόπορτα μας θυμίζει την ευγενική καταγωγή του κτήτορά της. Το αρχοντικό του Ιωαννίδη και σήμερα ακόμη -έστω κι αν δεν υπάρχει- αποτελεί σημείο αναφοράς στενά συνδεδεμένο με τις μνήμες των κατοίκων των Ιωαννίνων. Η γέφυρά του ήταν γνωστή ως... η "γέφυρα των στεναγμών", έκφραση που άρεσε ιδιαίτερα στους παλαιούς γιαννιώτες.

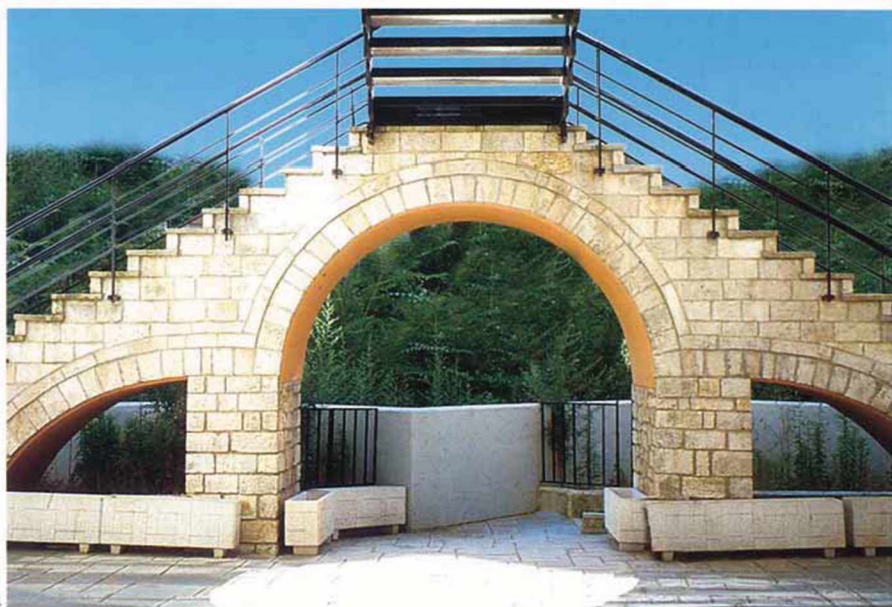
Ορφανεμένη η πέτρινη αυλόπορτα του αρχοντικού του Ιωαννίδη στέκεται σιωπηλή για να θυμίζει μια μάχη που χάθηκε. Τη μάχη ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν. Με τη χρωματιστή "προστασία" του γυάλινου κτιρίου που την αναδεικνύει σε όλο της το μεγαλείο. Οι αυλόπορτες των αρχοντικών είχαν πάντοτε στέγη και ήταν μεγάλων διαστάσεων. Συνήθως στο υπέρθυρο σκαλίζονταν το έτος κατασκευής και, συχνά, το όνομα του ιδιοκτήτη.

Το οικόσημο της αρχοντικής οικογένειας του Σουλταμάν Μπέη (πατέρα του Χαϊρεντίν και του Αμπεντίν Μπέη, πρώτου δημάρχου των Ιωαννίνων το 1870). Στο ισόγειο του αρχοντοσπιτιού ήταν οι αποθήκες και στον όροφο οι κυρίες χώροι. Η πέτρινη διπλή σκάλα βρίσκονταν ακριβώς στον άξονα συμμετρίας και κατέληγε στο κέντρο της μεγάλης κρεβάτας που έβλεπε στον καταπράσινο κήπο. Οι τοξοστοιχίες, τα κιματά και οι πέτρινες κιμαρές σκιάζονταν από το υπέρμετρα μεγάλο ξύλινο γείσωμα της στέγης. Το ρομαντικό οικοδόμημα που ήταν γνωστό στα Γιάννενα ως "το σπίτι με τη γέφυρα" αποτελούσε ένα από τα πλέον επιτυχή δείγματα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των Ιωαννίνων. Η αρχιτεκτονική αυτή παρουσιάζει μία ποικιλία τύπων και παραλλαγών, όλες όμως οι παραλλαγές αυτές διατηρούν τα βασικά στοιχεία του γιαννιτικού ρυθμού. Τα κύρια οικοδομικά υλικά που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή των κατοικιών αυτών είναι πάντοτε τοπικής προέλευσης, ενώ οι τεχνίτες είναι ηπειρώτες προερχόμενοι από τα πολλά μαστοροχώρια της περιοχής. Πάντως η μορφή και το μέγεθος κάθε οικοδομής σχετίζεται, σχεδόν πάντοτε, με την κοινωνική και οικονομική επιφάνεια του ιδιοκτήτη. Να σημειωθεί ότι μεταξύ χριστιανικών και οθωμανικών κατοικιών δεν υπήρχε ουσιαστική διαφορά ρυθμού, τεχνικής, μεγέθους και μορφολογίας.

Η πέτρινη διπλή σκάλα, μαζί με την είσοδο, διασώθηκε και αυτή από την πυρκαγιά του 1977. Με υποδειγματικό τρόπο μεταφέρθηκε από την αρχική της θέση σε νέα, ώστε να ενταχθεί λειτουργικά στο νέο πολυώροφο κτίριο γραφείων και καταστημάτων που κτίστηκε στη θέση του παλαιού αρχοντικού. Ο εξαίρετος γιαννιώτης αρχιτέκτονας Γιώργος Παρλαπός (1932-1993), που τόσο πρόωρα έφυγε, έκανε ό,τι καλύτερο μπορούσε να γίνει, ενσωματώνοντας τα δύο μοναχικά στοιχεία που σώθηκαν, την πύλη και τη σκάλα, στο νέο κτίριο. Ο Γ. Παρλαπός από το 1970 και για 20 χρόνια κόσμησε την πόλη με σωρεία κτιρίων που φέρουν την προσωπική του σφραγίδα. Ήταν διαπρεπής αρχιτέκτονας. Η συγχρονιστική φέρσιση που του δημιουργούσε ο ηπειρωτικός χώρος εμπλουτίστηκε στη διάρκεια των σπουδών του στην Ιταλία με τον προβληματισμό της ευρωπαϊκής πρωτοπορίας. Πρότεινε με τα έργα του αρχιτεκτονικές θέσεις που ακόμη και αν διαφωνεί κανείς, δεν μπορεί παρά να παραδεχτεί τη δύναμή τους. Ο Γ. Παρλαπός κατέρχονταν να δημιουργήσει, όπως έγραφε ο καθηγητής Ν. Χολίδας, κτίρια με το προσωπικό και αναγνωρισμό ύψους του, έξω από την πεπατημένη. Οι συνθέσεις του χαρακτηρίζονται από την πλαστικότητα των μορφών, τα τολμηρά χρώματα, τα τόξα και τα γυναικά υαλοστάσια. Ο πρόωρος θάνατός του στέφθηκε την σύγχρονη αρχιτεκτονική από ένα σπουδαίο δημιουργό.

13

14

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ (15, 16, 17)

(οδός Δαγκλή και Τσιριγώτη)

Αχρωμο εξωτερικά, αλλά ενδιαφέρον προς την εσωτερική αυλή του είναι το αρχοντικό, του οποίου κτήτορας ήταν ο Δημήτριος Αθανασίου, που το έκτισε στις αρχές του 19ου αιώνα. Αποτεφρώθηκε το 1820 αλλά γύρω στα 1845 ξανακτίστηκε στην ίδια θέση και στα αυτά θεμέλια από το Νικολάκη Αθανασίου.

Ο Δημήτριος Αθανασίου, προύχοντας και άρχοντας της εποχής του Αλή Πασά, δοκιμάστηκε σκληρά, όπως πολλοί πλούσιοι τότε, που ερέθιζαν τη φιλαργυρία και ιδιοτέλεια του σατράπη. Μεγάλο τμήμα της περιουσίας του οικειοποιήθηκε ο ηγεμόνας, τον ίδιο δε και το γιό του εξόρισε στο Μοναστήρι (Βιτώλια), γιατί ο νεαρός και φέρελπις βλαστός του Δημητρίου «ετόλμησε να ερασθεί ευειδή οδάλισκην του σεραγιού», όπως γλαφυρά αναφέρει ο ιστοριοδίφης Σωτήριος Ζούμπος.

Σε γειτονικό αρχοντόσπιτο, (στη θέση του οποίου κτίστηκε η Ζωσιμαία Σχολή το 1905), ιδιοκτησίας επίσης του Αθανασίου, κατέλυσε ο Άγγλος γιατρός, περιηγητής και καλλιτέχνης Χόλλαντ (Henry Holland, 1788-1873) κατά το δεύτερο ταξίδι του στα Γιάννενα το 1813. Εδώ ο επιφανής ξένος συναντήθηκε με τον περίφημο λόγιο Αθανάσιο Ψαλίδα, το γιατρό και φιλόσοφο Γεώργιο Σακελλάριο, τον εθνικό αγωνιστή Λουκά Βάγια, το γνωστό μεγαλέμπορο Ιωάννη Μελά και τον μετέπειτα πρωθυπουργό της ελεύθερης Ελλάδας Ιωάννη Κωλέττη. Μάλιστα ο Χόλλαντ στο οδοιπορικό του γράφει για το αρχοντικό του πλούσιου εμπόρου: «το σπίτι του οικοδεσπότη μου Αθανασίου, μαζί με εκείνο του Λογοθέτη στη Λειβαδιά, είναι τα καλύτερα που έχω δει στην Ελλάδα. Τα διαμερίσματα είναι μεγάλα και οι διακοσμήσεις από τις πιο καλόγονες. Μου παραχώρησαν ένα άνετο δωμάτιο, με μαγκάλι και μπάνια, επιπλωμένο πολύ ωραία, σύμφωνα με την ελληνική συνήθεια».

Το μέγαρο αγοράστηκε στα τέλη του περασμένου αιώνα από την αρχοντική και ευάνδρη οικογένεια Λάμπα, στην οποία ανήκει και σήμερα. Πριν από την απελευθέρωση του 1913, σε αυτό στεγαζόταν το οργανωμένο από το Ελληνικό Προξενείο Γραφείο της Υπηρεσίας Κατασκοπείας. Εδώ εργάστηκαν ως μέλη του γραφείου ο Νικόλαος Χαντέλης, διερμηνέας του Ελληνικού Προξενείου, ο Ιωάννης Λάμπας, διευθυντής του Γαλλικού Προξενείου Ιωαννίνων, η σύζυγός του Ευφροσύνη, η Αντιγόνη Τζαβέλλα και ο Κωνσταντίνος Μέρτζος. Στην οικία της οικογένειας Λάμπα φιλοξενήθηκε το 1913 ο αρχηγός του Επιτελείου του Ελληνικού Στρατού Π. Δαγκλής.

Η περιοχή που βρίσκεται το αρχοντικό ήταν τον περασμένο αιώνα από τις πιο αριστοκρατικές των Ιωαννίνων και διέθετε πολλά επώνυμα μέγαλα, όπως του δημάρχου Χρηστάκη Σακελλαρίου και των αδελφών Λιάμπεη.

15

Το αίδριο της οικίας Αθανασίου - Λάμπα, που σε αντίθεση με την εξωτερική όψη του κτιρίου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Παλαιότερα η αυλή καταλάμβανε πολύ μεγαλύτερη επιφάνεια από τη σημερινή. Στο υπόγειο του κτιρίου υπήρχε ιδιωτικός φούρνος και υδατοδεξαμενή. Τα αρχοντικά των Ιωαννίνων, όπως εύστοχα παρατηρεί ο αρχιτέκτονας Σπύρος Πανταζής, «αποτελούν ένα ξεχωριστό δείγμα αρχιτεκτονικής, στο οποίο εκφράζεται μια συγκεκριμένη κοινωνική δομή, η δομή των αρχόντων, και μια εξωφλημένη, ή πολύ ύστερη δομή, εκείνη της φεουδαρχίας».

16

Η εξωτερικά αυστηρή και ουδέτερη όψη της οικίας Αθανασίου. Τα γυναικώτικα αρχοντόσπιτα δεν είχαν εξώστες προς το δρόμο. Οι πέντε καμινάδες αντιστοιχούν σε ισάριθμα τζάκια που υπήρχαν σε όλους σχεδόν τους χώρους του αρχοντικού. Η κεντρική είσοδος της οικίας ήταν αρχικά τοξωτή, όπως μαρτυρεί η τοιχοποιία της.

17

Η τοξοστοιχία του ισόγειου της οικίας Αθανασίου όπως φαίνεται από τη στοά της κυρίας εισόδου. Το πλάτος και ύψος της στοάς επέτρεπαν την είσοδο στην αυλή υποζυγίων, κάρρων αλλά και αυτοκινήτων αργότερα. Οι ξύλινοι ελκυστήρες των τόξων προσθέτουν στη στερεότητα της κατασκευής.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΝΟΥΛΗ (18)

(οδός Παύλου Μελά)

Τίποτε δεν θυμίζει την αίγλη και το ένδοξο παρελθόν αυτού του θαυμάσιου αρχοντόσπιτου, που σήμερα είναι ερειπωμένο.

Μέλος της οικογένειας που έκτισε το κτίριο, γύρω στα 1860, ήταν ο γιαννιώτης γιατρός Γεώργιος Νούλης (1849-1919), παγκοσμίως γνωστός για το επιστημονικό του έργο.

Ο Νούλης φοίτησε στη Ζωσιμαία Σχολή και σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από το οποίο αποφοίτησε το 1871. Παρά το γεγονός ότι δεν είχε εξειδίκευση στην ορθοπαιδική, έγινε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου των Παρισίων στην ειδικότητα αυτή, το 1875. Ήταν τέτοια η πολυμαθεία του, που το 1895 πραγματοποίησε επιτυχή οφθαλμολογική εγχείρηση επί του Μητροπολίτη Βελλάς Σπυρίδωνος στο νοσοκομείο των Ιωαννίνων.

Στα 1895 ο Νούλης μετακομίζει οικογενειακώς στην Αθήνα για χάρη της ανατροφής των πέντε παιδιών του. Οι Γιαννιώτες λυπήθηκαν για την αναχώρησή του, γιατί ήταν φιλόανθρωπος, μελίχιος και καλός γιατρός. Φεύγοντας, ο Νούλης πούλησε το πατρικό του στην πάμπλουτη οικογένεια Τσοπολάκου από τη Ρουμανία.

Ο νέος ιδιοκτήτης Γεώργιος Τσοπολάκος είχε σπουδάσει οικονομολόγος στην Ελβετία. Στα Γιάννενα ασχολήθηκε με επιχειρήσεις και τη διεύθυνση του μεγαλύτερου τότε ξενοδοχείου της πόλης, τη "Δωδώνη" στην περιοχή του Άλσους, που αποτελούσε ιδιοκτησία της οικογένειας και στη θέση του οποίου αναγέρθηκε το ξενοδοχείο "Αλέξιος".

Ακόμη και τώρα συζητείται από τους παλαιούς γιαννιώτες η αρχοντιά και ο πλούτος της οικογένειας Τσοπολάκου. Χαρακτηριστικά λένε ότι με την είσοδο του φθινοπώρου το υπηρετικό προσωπικό έκανε ένα μήνα να "στρώσει" το σπίτι με τα χειμωνιάτικα. Τα ξύλινα παρκέ πατώματα ήταν καλυμμένα με περσικά χαλιά, ενώ υπήρχαν βιεννέζικα έπιπλα, ακριβοί καθρέφτες, κάρινες μεγάλες τραπεζαρίες, κονσόλες και βαρύτιμοι πολυέλαιοι. Αξίζει να σημειωθεί ότι το λουτρό που είχαν φέρει από τη Βιέννη, διέθετε υδραυλικό σύστημα παραγωγής ζεστού νερού.

Μετά τον πόλεμο έμειναν σε αυτό πολλές οικογένειες αστέγων. Εκείνη την εποχή, ο τότε ιδιοκτήτης του Κωνσταντίνος Τσοπολάκος είχε επιστρατευτεί και τα αντικείμενα της οικίας λεηλατήθηκαν και καταστράφηκαν. Μετά τον χαρακτηρισμό του, το έτος 1983, ως διατηρητέου μνημείου, το σπίτι δεν ξανακατοικήθηκε.

Τώρα το κτίριο ανήκει στο γιαννιώτη οδοντίατρο Δημήτριο Φούντη και τη σύζυγό του Αντωνία.

18

Η οδός Παύλου Μελά μπορεί και σήμερα να καυχέται για τα ωραία σπίτια που διασώθηκαν. Άλλοτε είχε έντονα μεγαλοαστικό χαρακτήρα. Η φωτογραφία διηγείται με το δικό της τρόπο την ιστορία του αρχοντικού του Γεωργίου Νούλη, που φαίνεται ότι θα νικηθεί και αυτό από το χρόνο και την εγκατάλειψη. Το αρχοντικό είναι τριώροφο. Στο ισόγειο, αριστερά ήταν τα δωμάτια του υπηρετικού προσωπικού, δεξιά τα κελάρια και προς την μεριά της αυλής η μεγάλη κουζίνα με τους κτιστούς φούρνους. Στον πρώτο όροφο ήταν η καλοκαιρινή τραπεζαρία, το καδιστικό και τα υπνοδωμάτια, ενώ στο δεύτερο η χειμωνιάτικη προσηλιακή τραπεζαρία και το μεγάλο σαλόνι με τη ζωγραφική διακόσμηση. Σήμερα διατηρούνται τα δύο, από τα τρία, περίτεχνα τζάκια της οικίας.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΣΤΑΜΑΤΑ (19,20,21) (οδός Σούτσου)

Είναι ένα από τα σημαντικότερα αρχοντόσπιτα που υπάρχουν ακόμη στα Γιάννενα. Κτίστηκε γύρω στο 1840 στη συνοικία "Λειβαδιώτη" που ήταν μία από τις δύο συνοικίες των βυρσοδεψών. Άλλωστε και ο αρχικός ιδιοκτήτης Σταμάτας ήταν βυρσοδέψης, γι' αυτό και το σπίτι είχε χώρους επεξεργασίας των δερμάτων.

Το κάτω τμήμα του κτιρίου είναι κτισμένο με πελεκητή πέτρα. Τα παράθυρά του έχουν σιδεριές από σφυρήλατο σίδηρο και διαθέτουν ανακουφιστικά τόξα από μαύρη πέτρα. Ο εξώστης -σπάνιος για τη γιαννιώτικη παράδοση- και τα δύο σαχνισιά στηρίζονται σε πέτρινα φουρούσια, ενώ υπάρχει και πέτρινη οδοντωτή διακόσμηση, που συνήθως τη συναντάμε στις εκκλησίες.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γραφικό σπίτι και εσωτερικά. Ξύλινες κολόνες στη σκάλα, θολωτό υπόγειο, φούρνος που στέγνωναν τα δέρματα, καμπυλόκυρτα κυμάτια και άλλα ποικίλα στοιχεία συνθέτουν ένα όμορφο σύνολο. Στον όροφο υπάρχουν η μεγάλη κρεβάτα με τα καλοκαιρινά και το καλό χειμωνιάτικο δωμάτιο, ενώ διαθέτει τζάκια σε όλους τους χώρους, με μπάσια γύρω-γύρω. Η τοξοστοιχία του ορόφου, με τους πέτρινους κιονίσκους δεν συναντάται σε άλλο γιαννιώτικο σπίτι.

Το ιδιόμορφο αρχοντικό έχει κηρυχτεί διατηρητέο μνημείο. Όμως το ιδιοκτησιακό του καθεστώς και η αδιαφορία της πολιτείας δεν προδικάζουν ευοίωνο μέλλον για το μεγίστης αξίας οικοδόμημα.

Τα πέτρινα στρώματα του εξώστη και του ορόφου, που είναι από πελεκητή πέτρα, δείχνουν καλαισθησία και αγάπη για το ωραίο. Το σπίτι του Σταμάτα, το ισόγειο του οποίου δεν κατοικείται, είναι από τα διασημότερα παραδοσιακά κτίρια των Ιωαννίνων που διασώθηκαν και αναφέρεται σε όλα τα εγχειρίδια παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Όμως και αυτό το αρχοντικό φαίνεται ότι έχει ζοφερό μέλλον. Τα περισσότερα αρχοντόσπιτα των Ιωαννίνων έχουν υποστεί, κατά καιρούς, διάφορες επεμβάσεις των απογόνων των αρχικών κτητόρων, που είχαν ως αποτέλεσμα να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας και η μορφή τους.

20

Όλοι οι περιμετρικοί φέροντες τοίχοι του σπιτιού του Σταμάτα είναι πέτρινοι και έχουν καλυφτεί με αλεπάλληλα στρώματα ασβέστης. Οι εσωτερικοί του τοίχοι είναι από μεικτή κατασκευή. Οι απαραίτητες ξυλοδεσιές προστατεύουν το κτίριο από τους σεισμούς. Τα παράθυρά του είναι μικρά και οι σιδεριές τους πολύ απλές. Η δέση του σπιτιού είναι τέτοια (γωνιά Σούτσου και Καραμανλή) που τις περισσότερες φορές ο διαβάτης προσπερνά χωρίς να προσέξει το όμορφο σπίτι, του οποίου ο εξώστης είναι μεταγενέστερη προσθήκη.

21

Το χαγιάτι του σπιτιού του Σταμάτα όπως φαίνεται από το μεσοπάτωμα. Δεξιά η είσοδος των βοηθητικών χώρων. Η ξύλινη οροφή είναι διακοσμημένη με στενούς πηχίσκους, ενώ τα κιγκλιδόμαξα είναι ξύλινα, όπως και οι κολόνες στήριξης του ορόφου, που καταλήγουν σε κυμάτια ανατολίτικης τεχνοτροπίας.

22

Η πατριαρχική οικία Αθανασούλα παραμορφώθηκε με προσθήκες και επεμβάσεις τα τελευταία χρόνια. Το εντυπωσιακό της στοιχείο, που είναι τα μεγάλα υαλοστάσια με τα καμπύλα κυμάτια, διατώθηκε. Στο ισόγειο αριστερά, διακρίνεται πέτρινος κίονας που στηρίζει τον πρώτο όροφο. Η διάταξη της οικίας ακολουθεί τη μορφή του οικοπέδου και πλησιάζει την αστική αντίληψη περί κατοικίας. Σήμερα, το αρχοντικό ανήκει στην οικογένεια Παπαζήση και δεν είναι χαρακτηρισμένο ως διατηρητέο μνημείο. Η τωρινή άδεια κατάστασή των αρχοντόσπιτων των Ιωαννίνων, οφείλεται σε δύο παράγοντες, όπως παρατηρεί ο αρχιτέκτονας Σπύρος Πανταζής: «ο ένας είναι η ύπαρξη πολλών κληρονέμων, οι οποίοι -κατά κανόνα- διαφωνούν μεταξύ τους για την τύχη του κτιρίου, και ο άλλος η ανδρόπινη επιθυμία των ιδιοκτητών τους να απαλλαγούν από το διατηρητέο και να αξιοποιήσουν, οικονομικά, την περιουσία τους. Η πολιτεία από την άλλη πλευρά παρακολουθεί απλώς απαθής και αδιάφορη».

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ (22)

(οδός Παιριάρχου Ιωακείμ)

Κοντά στη Μητρόπολη βρίσκεται το σπίτι της οικογένειας Αθανασούλα, που είναι από τα λίγα αρχοντόσπιτα που κατοικούνται σήμερα. Τριώροφο, με σαφείς επεμβάσεις, αποκλίνει από τον τυπικό παραδοσιακό ρυθμό και οι ανατολίτικες επιδράσεις στη μορφολογία του είναι εμφανείς. Τα υαλοστάσιά του, ανασυρόμενα όπως και άλλων αρχοντικών, διασώζουν τα χρωματιστά τους τζάμια που δίδουν ένα ρομαντικό χαρακτήρα στην προς την αυλή όψη του.

Το σπίτι αυτό του περασμένου αιώνα είναι εσωστρεφές, γι' αυτό οι εσωτερικοί του χώροι είναι τεράστιοι, σύμφωνα με τις ανάγκες της πολυμελούς οικογένειας που κάποτε ζούσε σε αυτό.

23

Η όψη του αρχοντικού της οικογένειας Σιαγκούνη προς την οδό Παύλου Μελά. Ο δρόμος αυτός άλλοτε συγκέντρωνε πλήθος από παραδοσιακά κτίρια. Ακόμη και σήμερα διακρίνει κανείς εξαιρετικά ενδιαφέροντα, πλην αποσπασματικά, στοιχεία ενός περισσότερο ευγενούς παρελθόντος. Το αρχοντικό, που χαρακτηρίστηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο το 1981, ανήκει σε εκείνη την κατηγορία των παραδοσιακών κτιρίων που κλείνουν στα σπλάχνα τους μια μαγεία. Όταν μπαίνει κανείς σε αυτά νιώθει ένα φόβο, μια άλλη αίσθηση, ένα μαγευτικό θύσισμα σε περασμένους χρόνους και άλλες εποχές, που -δυστυχώς- έφυγαν για πάντα.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΣΙΑΓΚΟΥΝΗ (23)
(οδός Παύλου Μελά)

Κτισμένο το 1856 από τους αδελφούς Πουρέλη το αρχοντικό αυτό ξεφεύγει από τα μέχρι τότε καθιερωμένα, αφού παρουσιάζει την καλή του πλευρά προς το δρόμο και όχι προς την αυλή, όπως τα άλλα αρχοντόσπιτα της εποχής αυτής. Έχει τρεις πόρτες, μια για το κυρίως σπίτι, μία για το διαμέρισμα του προσωπικού και μία για το χώρο του ισογείου που χρησιμοποιούσε ως επαγγελματική στέγη. Οι δύο κατώτεροι όροφοι του είναι από πέτρα και ο τελευταίος από ξύλο.

Τελευταία ιδιοκτήτρια του επιβλητικού σπιτιού με τους μεγάλους χώρους, τα τζάκια και την ξυλόγλυπτη διακόσμηση, ήταν η Αικατερίνη Σιαγκούνη, σύζυγος του λόγιου και καθηγητή της Ζωσιμαίας Σχολής Φίλιππου Σιαγκούνη. Η Αικατερίνη με τη διαθήκη της, το 1945, καθιστούσε κληρονόμο του ακινήτου την εκκλησία του Αρχιμανδρείου, η οποία με τα μισθώματα βραβεύει κάθε χρόνο τον αριστούχο στα μαθηματικά μαθητή της τελευταίας τάξης της Ζωσιμαίας Σχολής.

24

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥΔΗ (24,25,26)
(οδός Αρχιμανδρείου)

Η ταπεινή του όψη δεν φανερώνει τον πλούτο που κρύβει εσωτερικά. Χώροι υποδοχής με σκαλιστές οροφές, καθημερινά δωμάτια με τζάκια και ντιβάνια, ταμπλαδοτές πόρτες, ευρωπαϊκές θερμάστρες από αλάβαστρο, σεντούκια από φίλντισι, δείχνουν τον πλούτο, αλλά και το πολιτιστικό επίπεδο που συναντούσες στο αρχοντικό τα χρόνια της ακμής του.

Η ανέγερσή του τοποθετείται, γύρω στη δεκαετία του 1860. Ανήκε από την αρχή στην οικογένεια Καλούδη. Μέλος της οικογένειας αυτής ήταν ο Γεώργιος Καλούδης (1865-1952), αριστούχος απόφοιτος της Ζωσιμαίας Σχολής που, μετά από λαμπρές σπουδές στη Γερμανία, ανέλαβε το 1895 τη διεύθυνση του ιστορικού ιδρύματος. Ο Καλούδης, που διακρινόταν για τη σοφία, την ευφυΐα και την αγαστή καλοκαγαθία του, εκλέχτηκε το 1928 βουλευτής Ιωαννίνων. Το όνομά του δόθηκε σε κεντρικό δρόμο της πόλης.

Το αρχοντικό της οικογένειας Καλούδη αποτελείται από δύο κτίσματα με ισόγειο και όροφο. Το παλαιότερο αποτελεί τυπικό δείγμα λαϊκής γικανιώτικης αρχιτεκτονικής επηρεασμένης από ανατολίτικα πρότυπα, ενώ το νεώτερο είναι αστικής τεχντροπίας.

Οι ευγενείς κόρες του Ιφιγένεια και Φερενίκη αναδείχθηκαν σε πραγματικές δέσποινες των Ιωαννίνων και διέθεσαν την μεγάλη τους περιουσία για αγαθοεργούς σκοπούς. Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων τους οφείλει πολλά, ενώ το πατρικό τους σπίτι το κληροδότησαν στο Δήμο Ιωαννιτών, για να γίνει λαογραφικό μουσείο.

25

Η οικία Καλούδη είναι από τα ελάχιστα αρχοντόσπιτα των Ιωαννίνων που διασώζουν ανέκφραστα την επίπλωση και το διάκοσμό τους. Η εσοχή του χώρου της ορχήστρας, που διακρίνεται στη φωτογραφία, μας θυμίζει τον τρόπο ζωής κατά την τουρκοκρατία, όταν ο βίος της οικογένειας περιοριζόταν μέσα στο σπίτι, αφού οι συνθήκες τότε δεν επέτρεπαν τις διασκέδασεις έξω από αυτό. Οι Γιαννιώτες όμως χαιρόνταν αυτήν την κλειστή ζωή μέσα στις κατοικίες τους. Στην όλη εικόνα του εσωτερικού διακόσμου ιδιαίτερη αίγλη προσέδιναν και τα περίφημα χειροκέντητα υφάσματα, με τα οποία καλύπτονταν οι τοίχοι και τα ντιβάνια, και ήταν έργα της εγχώριας κεντητικής τέχνης, στην οποία οι Γιαννιώτισσες ήταν αληθινές καλλιτέχνιδες. Εκτός από την αυθεντική επίπλωση στο αρχοντικό υπάρχουν αντικείμενα παλαιάς γιαννιώτικης αστυνομικής τέχνης και εξαιρετοι πίνακες ζωγραφικής.

26

Οι υροφές του σπιτιού του Καλούδη είναι ευλόγλυπτες και από τους ρόδακες κρέμονται πολυέλαια παραδοσιακής γιαννιώτικης τέχνης.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΜΙΣΙΟΥ (27,28,29,30)

(οδός Ασωπίου)

Είναι το μεγαλύτερο, αντιπροσωπευτικότερο, ωραιότερο και διασημότερο από τα σωζόμενα αρχοντόσπιτα της πόλης. Έχει όλα τα τυπικά στοιχεία του τουρκογιαννιώτικου ρυθμού και θεωρείται άριστο υπόδειγμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Η αρχοντική αυτή οικία τελείωσε στις 18 Μαΐου 1844, όπως μαρτυρεί σχετική επιγραφή, και κτίστηκε πάνω στα ίχνη του προϋπάρχοντος κτιρίου που αποτεφρώθηκε κατά την πυρκαγιά του 1820, διατήρησε όμως ανεπηρέαστο τον πατροπαράδοτο τύπο των μεγαλοαστικών σπιτιών των Ιωαννίνων.

Το οικοδόμημα περιβάλλεται από ευρύχωρη αυλή, ενώ ψηλός τοίχος με εντυπωσιακή αυλόπορτα το χωρίζει από την οδό Ασωπίου. Στο ισόγειο βρίσκονται τα δωμάτια του προσωπικού και οι αποθήκες. Στον ημιόροφο τα δωμάτια υπηρεσίας και το γραφείο του οικοδεσπότη. Στον άνω όροφο ο ηλιακός -κλεισμένος με μεγάλες τζαμαρίες- τα δωμάτια της οικογένειας, το μαγειρείο και το αποχωρητήριο. Όλοι οι χώροι έχουν τζάκια καθώς και ντιβάνια, ενώ οι τοίχοι καλύπτονται με ξύλινες επενδύσεις.

27

Η επίπλωση και ο διάκοσμος ήταν συλλεκτικού χαρακτήρα: έπιπλα από την Βιέννη, δαντέλλες από την Πράγα, χαλιά από τη Βαγδάτη, πορσελάνες από τη Βοημία, ωρολόγια από τη Γενεύη, και κουρτίνες από το Παρίσι, αντανάκλουν την ευμάρεια, την ευρωπαϊκότητα αλλά και την καλαισθησία των ιδιοκτητών. Η οικογένεια Μισίου ήταν από τις παλαιότερες, πλούσιότερες και επιφανέστερες της τοπικής κοινωνίας.

Σε αυτή την οικία φιλοξενήθηκαν κατά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων το 1913, ο πρίγκηπας και μετέπειτα βασιλιάς Γεώργιος ο Β' και άλλοι πρίγκηπες. Εκεί μετέβη και ο τότε αρχιστράτηγος διάδοχος Κωνσταντίνος για να τους αναγγείλει την είδηση της δολοφονίας του βασιλιά Γεωργίου του Α', που έγινε στη Θεσσαλονίκη, στις 5 Μαρτίου 1913.

Αλλά και ο μέγας πολιτικός και πρωθυπουργός της Ελλάδας Ελευθέριος Βενιζέλος, όταν επισκέφτηκε τα Γιάννενα τον Αύγουστο του 1928, εκεί φιλοξενήθηκε για δύο ημέρες από την οικογένεια Μισίου.

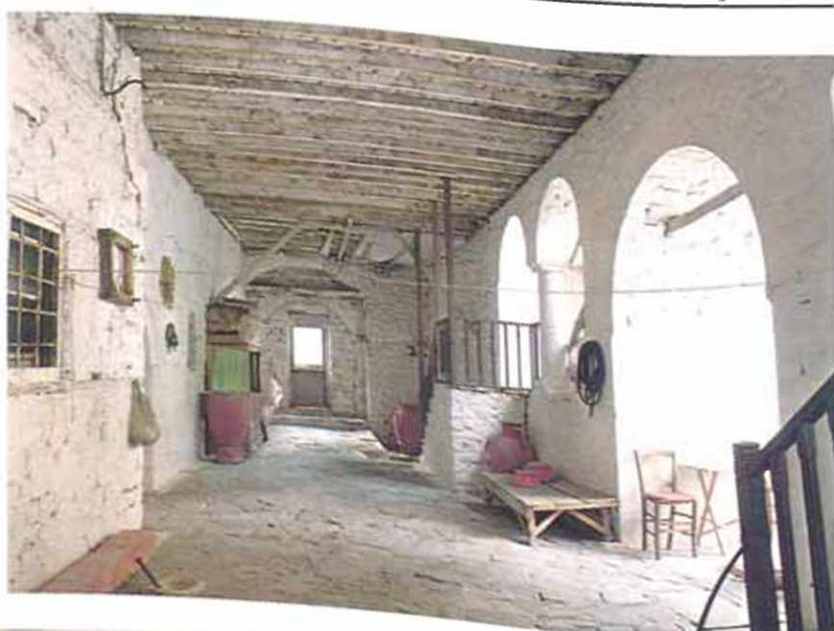
Σήμερα το ιστορικό μνημείο ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού, προσφάτως δε αποκαταστάθηκε επιτυχώς, υπό την επίβλεψη του αρχιτέκτονα Σ. Πανταζή.

Επιβλητική αλλά σκυθρωπή υφώνεται η όψη της οικίας Μισίου επί της οδού Ασωπίου. Αντίθετα, η προς την αυλή πρόσοψη της ήταν ιδιαίτερα προσεγμένη και τους εσωτερικούς χώρους χαρακτήριζε πλούτος και πολυτέλεια. Ο αρχιτέκτονας Αριστοτέλης Ζάχος (στον οποίο θα γίνει εκτενής αναφορά στην συνέχεια) δημοσίευσε, το 1926, λεπτομερή περιγραφή του αρχοντικού στο περιοδικό "ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ" που εξέδιδε η Μητρόπολη Ιωαννίνων, και στην οποία, μεταξύ των άλλων, έγραφε: «η οικία εις όλους τους χώρους διαθέτει ιδιαίτερα μεγάλα ερμάρια -μουστάντρες- αίτνες είναι μόνιμοι και πολλάκις χωνευταί εις τους τοίχους. Ο άνωθεν των ερμαρίων χώρος ή μένει ανοικτός ή είναι κλειστός οπότε ανέρχεται τις εις αυτόν δια στενής και ανωφερούς κλίμακος ευρισκομένης εντός του ερμαρίου και συγκοινωνούσσης δια του παρακειμένου δωματίου. Ο χώρος ούτος, το διπύπνον λεγόμενον, χρησιμεύει ως είδος υπερόρου δια την διαμονήν των γυναικών κατά τας υποδοχάς και διασκεδάσεις των ανδρών. Αι παρθένοι και νέαι, ως γνωστόν, απο του 12ου έτους της ηλικίας των εκρύπτοντο από τα όμματα των ανδρών. Τας δέ συνναστροφάς και διασκεδάσεις αυτών παρηκολούθουν άορατοι εκ μικρών παραθύρων ευρισκομένων επί της προς το δωματίον ή προς τον ηλιακόν πλευράς του υπερόρου. Τοιούτου είδους διπύπνα χρησιμεύοντα ως υπερώα διεσώθησαν τόσοι εις χριστιανικά όσον και εις μουχαμεθανικά σπίτια των Ιωαννίνων και της Ηπείρου εν γένει. Σημειωτέον ότι η χρήση αυτών είναι ασυνήθης εις τα σπίτια της Μακεδονίας όπου δεν απαντώνται».

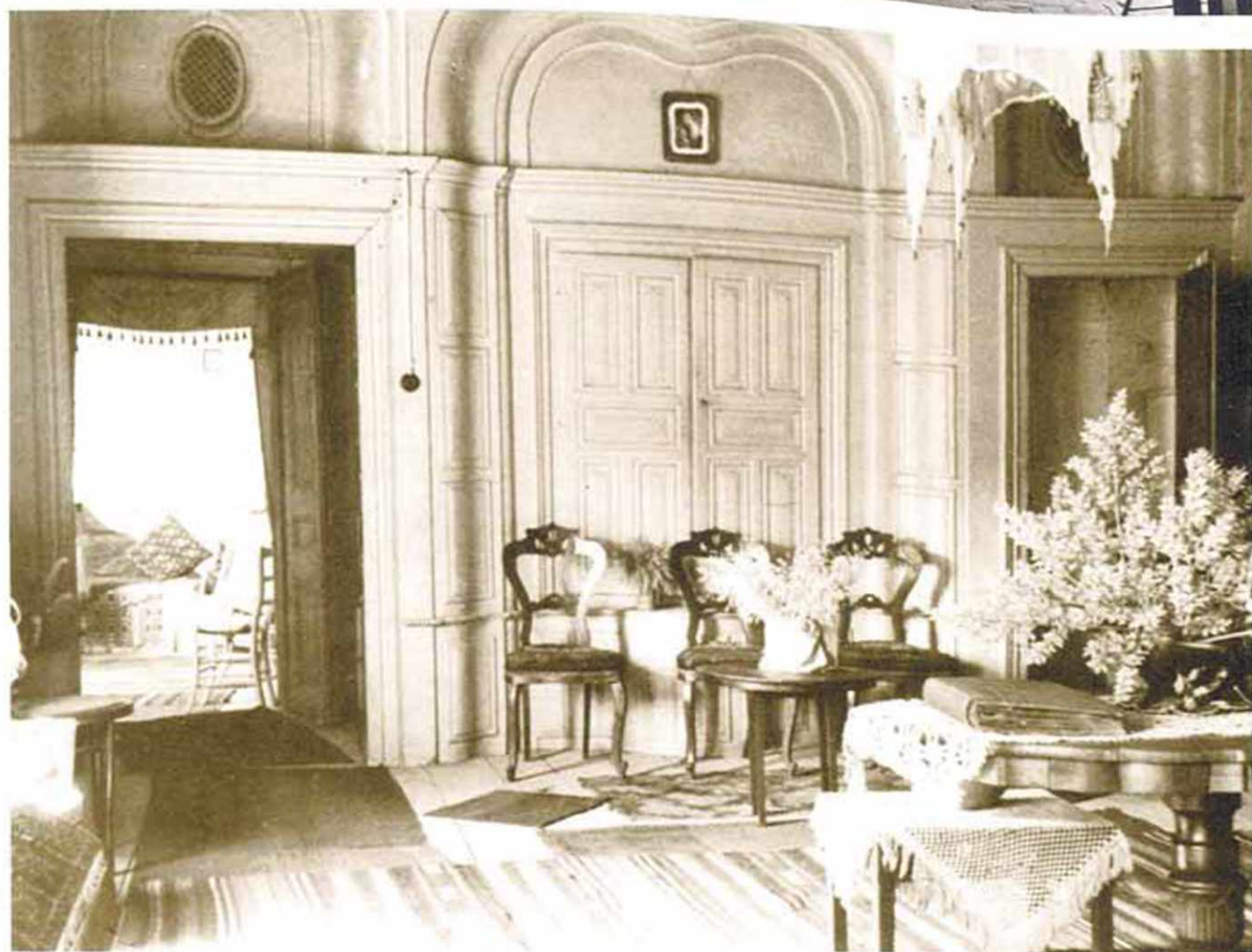

- 28 Η προς την αυλή όψη της οικίας Μίσσιου όπως είναι μετά την αποκατάστασή της. Η οικογένεια Μίσσιου είναι από τις πιο παλαιές και αρχοντικές των Ιωαννίνων και υπάρχουν γραπτά στοιχεία ότι πριν από το 1400 κατοικούσε ήδη στο Ζαγόρι. Ανέδειξε πολλούς προεστούς του Ζαγορίου και των Ιωαννίνων, ενώ ο Αθανάσιος Γψηλάντης μαρτυρεί ότι ο γόνος της οικογένειας Στέφανος Μίσσιος παντρεύτηκε, το 1785, την αδελφή του ηγεμόνα της Μολδοβλαχίας Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου. Αλλά και ο αδελφός του Στέφανου, Αλέξιος Μίσσιος, παντρεύτηκε την Ελένη, αδελφή των περιφανών μαρκηρίων αδελφών Μαρούτσι. Οι Μίσσιοι είχαν πάντοτε σχέση με την πόλη των Ιωαννίνων, ο Αλέξιος όμως είναι, πιθανότατα, εκείνος που πρώτος εγκαταστάθηκε οριστικά στα Γιάννενα στις αρχές του 18ου αιώνα και ο οποίος έκτισε το πρώτο περιώνυμο αρχοντικό που καταστράφηκε το 1820. Το σωζόμενο σήμερα κτίριο κτίστηκε στην ίδια θέση με το αρχικό από τον εγγονό του Αλεξίου, επίσης Αλέξιο Μίσσιο, το 1844.

Το χαγιάτι της οικίας Μίσου είναι σκεπαστός χώρος σε προέκταση της αυλής. Ο σκιερός διάδρομος επικοινωνεί με τις αποθήκες και τους άλλους βοηθητικούς χώρους, και χρησιμοποιείται για πολλαπλές ασχολίες του προσωπικού. Εντύπωση προκαλεί το πάχος της τοιχοποιίας και οι τοξωτές κατασκευές. Το αρχοντικό του Αλέξιου Μίσου είναι το πρώτο κτίριο των Ιωαννίνων που κηρύχθηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο, με Βασιλικό Διάταγμα το 1936.

29

30

Οι χώροι υποδοχής και διημέρευσης του αρχοντικού της οικογένειας Μίσου όπως τους αποθανάτισε ο φακός του Απόστολου Βερτόδουλου στη δεκαετία του 1930. Η χλιδή και η πολυτέλεια είναι εμφανείς. Τα πολλά τραπέζια με τα κεντητά τραπεζομάντηλα και οι σκαλιστές καρέκλες φανερώνουν ότι οι χώροι αυτοί φιλοξενούσαν μεγάλο αριθμό επισκεπτών στις συχνές, τότε, κλειστές κοινωνικές εκδηλώσεις, τις περίφημες "θεγγέρες". Όμως, οι εφημερίδες και τα δερματόδετα βιβλία που διακρίνονται αποδεικνύουν και το υψηλό πνευματικό επίπεδο των ιδιοκτητών του σπιτιού, που είχαν σπουδαία μόρφωση και συχνές επαφές με την Ευρώπη.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΒΑΡΖΕΛΗ (31)

(πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος)

Στη βόρεια πλευρά της πλατείας Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος (πίσω από τη νέα Ζωσιμαία Σχολή), διασώζεται, σε όχι καλή κατάσταση, το τριώροφο αρχοντικό της οικογένειας Βαρζέλη, που κρίθηκε ως διατηρητέο ιστορικό μνημείο, το 1984. Μεγάλης επιφανείας κτίριο, κτίστηκε το 1850 και άλλαξε πολλές χρήσεις στη διάρκεια της ζωής του (προξενείο, διδακτήριο, άσυλο αστέγων κ.ά.).

Κατά την παράδοση φιλοξενήθηκε στο μέγαρο αυτό ο ηπειρώτης αγωνιστής του 1821 Θεοδωράκης Γρίβας (1797-1862), του οποίου ο πολυκύμαντος βίος διανθίζεται με την πρωταγωνιστική ανάμιξή του σε όλα τα μετεπαναστατικά κινήματα. Το 1854 εισέβαλε στην Ήπειρο επικεφαλής σώματος Ακαρνάνων, χωρίς όμως επιτυχία. Ο Γρίβας ήταν εκείνος που επέφερε τελικά την εκθρόνιση του Όθωνα το 1862.

Η πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος στην οποία προσβλέπει το αρχοντικό του Βαρζέλη είναι μια από τις πλέον ιστορικές και σημαντικές πλατείες των Ιωαννίνων. Άλλοτε καταλαμβάνονταν κατά το μεγαλύτερο μέρος της από τα μνήματα αιωνόβιου εβραϊκού νεκροταφείου από το οποίο προήλθε και η ονομασία της περιοχής "Μνήματα".

Πολλά σημαντικά κτίρια υπήρχαν στην πλατεία αυτή. Το 1828 κτίζεται το πρώτο διδακτήριο της Ζωσιμαίας Σχολής στο οποίο λειτούργησε και η Μπαλάνειος Σχολή και στην ίδια θέση το 1855 αναγείρεται το Β' Ελισσαβέτιο Παρθενάγειο. Το 1873 ιδρύεται νοσοκομείο, το επιλεγόμενο "Σπιτάλια," ενώ γύρω στο 1880 οι Τούρκοι κατασκευάζουν το Αρχηγείο Χωροφυλακής. Έτσι σταδιακά η Πλατεία μετατρέπεται σε κέντρο δημοσίων χρήσεων και προσελκύει σωρεία κοινωνικών εκδηλώσεων των κατοίκων των βορείων συνοικιών. Πλήθος κόσμου συνέρρεε για να παρακολουθήσει υπαίθριες θεατρικές και σατιρικές παραστάσεις, ενώ εδώ κατέληγαν αυτοσχέδιες αποκριτικές γιορτές και εδώ παιζόταν το γαϊτανάκι.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κοντά στην πλατεία αυτή, στην οδό Βαλαωρίτη, υπάρχουν δύο ιστορικά σπίτια, το ένα του μεγάλου ευεργέτη Γεωργίου Χατζηκώστα και το άλλο του περίφημου και πολυτραγουδιόμενου αγωγιάτη Ρόβα, που τα караβάνια του ξεκινούσαν από τους Ασπράγγελους Ζαγορίου στις 8 του Σεπτεμβρίου κάθε χρονιάς και κατέληγαν στο Βουκουρέστι την παραμονή του Αγίου Δημητρίου.

Ακόμη σώζονται σήμερα στην πλατεία των "Μνημάτων" ερειπωμένα, το αρχοντικό Χαϊτά, και η οικία του ιατροφιλόσοφου και ποιητή Ιωάννη Βηλαρά.

31

Η ερειπωμένη όψη της οικίας Βαρζέλη. Τμήμα μόνο του κτιρίου κατοικείται. Γόνος της οικογένειας Βαρζέλη ήταν ο Γεώργιος Βαρζέλης, που γεννήθηκε στα Γιάννενα και σπούδασε στην Ιατρική Σχολή Αθηνών. Αποφοίτησε το 1873 και τον ίδιο χρόνο παρουσίασε το πτυχίο του στο Ιατροσυνέδριο Ιωαννίνων προκειμένου να ασκήσει το επάγγελμα του στην πόλη. Ο Ιωάννης Λαμπρίδης τον κατατάσσει «εν τοις λογίοις της Ελλάδος». Εντυπωσιασμός στην εμφάνισή του ο γιατρός φορούσε ρεντιγκότα και γιμνήσιο(!) κατά τις δημόσιες εμφανίσεις του, πράγμα που ξένιζε τους Τούρκους. Το επιδημικό αρχοντόσπιτο έχει ορθογωνική κάτοψη χωρίς οποιαδήποτε προεξοχή ή εσοχή, απέρριπτα ανοίγματα και μόνο έναν εξώστη που στηρίζεται σε πέτρινα φουρούσια με πλούσιο διάκοσμο. Το ισόγειο είναι κτισμένο με λαξευτή λιθοδομή, ενώ οι δύο άλλοι όροφοι κατασκευάστηκαν με αργολιθοδομή η οποία στη συνέχεια επιχρίστηκε. Αξίζει να σημειωθεί ότι, για ένα διάστημα, το αρχοντικό Βαρζέλη στέγασε τη Ζωσιμαία Σχολή.

32

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΚΕΛΛΗ (32,33)

(οδός Λόρδου Βύρωνος)

Το αρχοντόσπιτο αυτό έπαψε να υπάρχει γύρω στα 1970 όταν κατεδαφίστηκε. Όμως, ευτυχώς, διασώθηκε μία υπέροχη τοιχογραφία (νωπογραφία) που εκτίθεται σήμερα στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων.

Το κτίριο είχε κτιστεί στη δεκαετία του 1850. Οι πρώτοι οικοδεσπότες του, έντονα φιλότεχνοι, ανέθεσαν στον ζωγράφο Αλεξάνδρο Δεμίρη, που είχε σπουδάσει στο Πολυτεχνείο και είχε επισκεφτεί τη Ρώμη και το Παρίσι, να εικονογραφήσει την οροφή του δωματίου υποδοχής και τον ένα τοίχο του. Ο Δεμίρης (τον οποίο συναντούμε και στην αγιογράφηση του ναού της Αγίας Αικατερίνης), ζωγράφισε στο μεν πάνω μέρος του τοίχου τις εννιά Μούσες, στο δε υπόλοιπο τμήμα την περίφημη μάχη μεταξύ του Μεγάλου Κωνσταντίνου και του Μαξεντίου στη Μουλβία Γέφυρα του Τίβερη, στη Ρώμη, το 312 μ.Χ. Όπως αναφέρει ο ιστορικός Ευσέβιος, πριν τη μάχη ο μετέπειτα Άγιος είδε το όραμα του σταυρού με την επιγραφή "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ".

Η τοιχογραφία είναι αντίγραφο ενός πίνακα του Ιταλού ζωγράφου Τζούλιο Ρομάνο (Giulio Romano, 1492-1546), μαθητή του Ραφαήλ (Raffaello Sanzio, 1483-1520), σε σχέδιο μάλιστα του ίδιου του Ραφαήλ, που φιλοτεχνήθηκε στις αρχές του 16ου αιώνα και βρίσκεται στο Μουσείο του Βατικανού. Αξίζει να σημειωθεί ότι υπάρχει και ένας επίτοιχος τάπητας με το ίδιο θέμα στη γαλλική Πρεσβεία των Αθηνών.

Το αρχοντικό της οικογένειας Κέλλη πωλήθηκε το 1950 στον Κοσμά Βενέτη.

Η τοιχογραφία είναι διαστάσεων 5x2,5μ. περίπου. Άλλο έργο του Δεμίρη, που κατάγονταν από τους Καλαρύτες, βρίσκεται στην Εθνική Πνακοθήκη. Πρόκειται για προσωπογραφία κάποιου Π. Θεοχάρη, ζωγραφισμένη με λάδι σε μουσαμά και φέρει χρονολογία 1855. Ο Δεμίρης (ή Δαμίρης) ακολούθησε πιστά το πρωτότυπο έργο του Ρομάνο (Giulio Pippi είναι το πραγματικό του όνομα), του οποίου τα έργα χαρακτηρίζονται από γιγαντισμό. Ο Ρομάνο δεν ήταν μόνο ζωγράφος, αλλά και διάσημος αρχιτέκτονας, με κυριότερο έργο του το Παλάτσο ντελ Τε που έχτισε το 1530 στη Μάντοβα της Ιταλίας και το οποίο αποτελεί όχι μόνο το αριστούργημά του αλλά και ένα από τα κορυφαία έργα της μαυεριστικής αρχιτεκτονικής (συνειδητή αντιπαράθεση προς τους κλασσικούς κανόνες). Στα έργα του Ρομάνο περιλαμβάνεται και μια πασίγνωστη σειρά χαρακτικών με ασυνήθιστα, πορνογραφικού περιεχομένου, θέματα.

Λεπτομέρεια από την εικόνα 32. Ο Μέγας Κωνσταντίνος φορά ακτινωτό στέμμα, κρατά ακόντιο και είναι έφιππος. Στο βάθος διακρίνεται το όραμα του Σταυρού, που ο αυτοκράτορας έκανε λάβαρο και σύμβολο.

ΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΤΟΥ ΚΡΑΨΙΤΗ (34, 35)

(οδός Ζαλοκώσια)

Λίγοι Γιαννιώτες γνωρίζουν την ύπαρξη του ωραίου αυτού κτιρίου που βρίσκεται σε ένα στενό της συνοικίας Σιαράβα.

Το αρχικό κτίριο προϋπήρχε της πυρκαγιάς του 1820, όπως φανερώνει η πέτρινη τοιχοποιία του ισογείου. Αργότερα ξανακτίστηκε, αλλά με την πάροδο του χρόνου ερειπώθηκε. Πρόσφατα ανασυρλώθηκε υποδειγματικά και μετατράπηκε σε μικρό παραδοσιακό ξενοδοχείο που η ατμόσφαιρα των χώρων του μας μεταφέρει στη μυστηριώδη και γοητευτική εποχή του 18ου αιώνα. Το ξενοδοχείο αυτό φέρει την ονομασία της γειτονικής συνοικίας "Καμάρες".

Ο τωρινός ιδιοκτήτης, Πέτρος Λιακόπουλος, αγόρασε το ακίνητο από την οικογένεια Κραψίτη, που ανέδειξε τον γνωστό λόγιο και ιστοριοδίφη Βασίλη Κραψίτη.

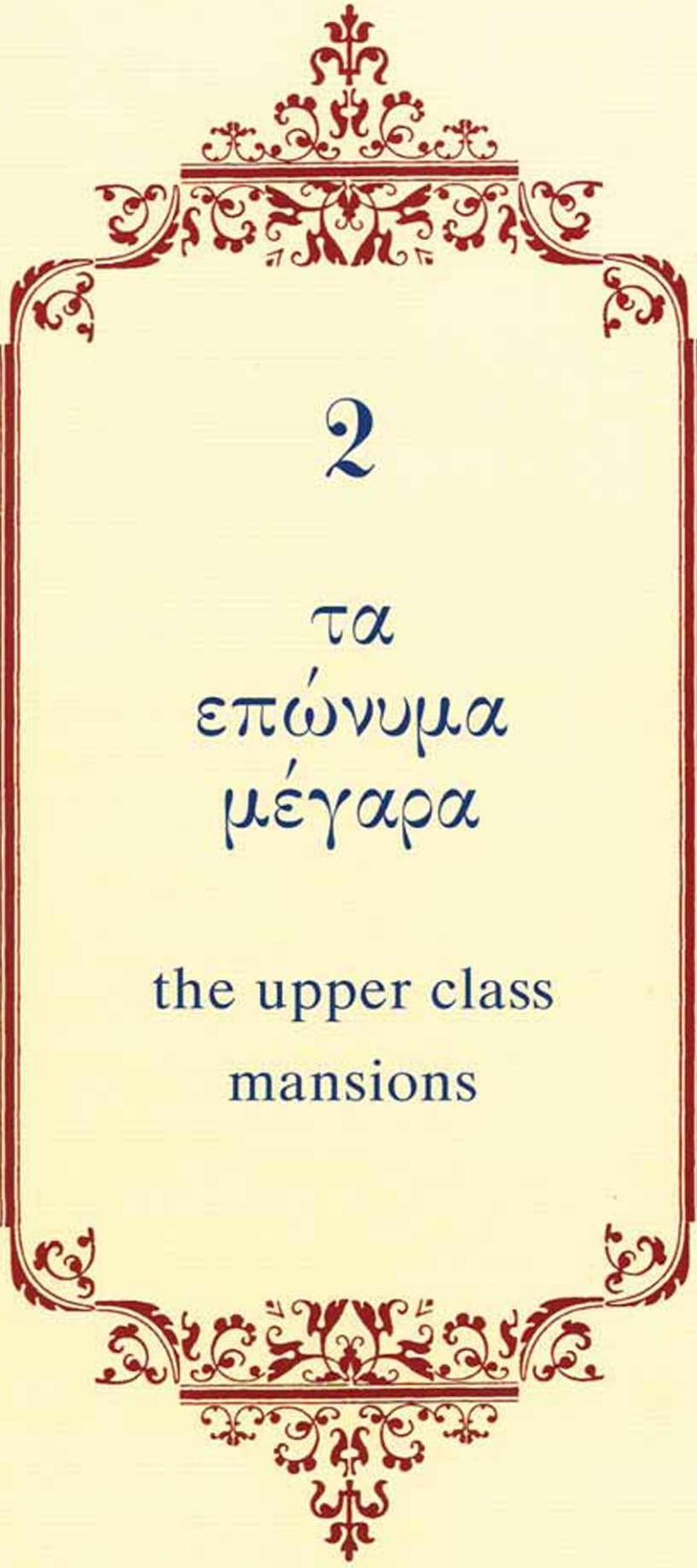
34

35

Η βοήθητική τοξοτή είσοδος του αρχοντικού.

Το αρχοντικό της οικογένειας Κραψίτη διατήρησε πολλά στοιχεία ικανά να μας δώσουν σαφή ιδέα της αρχιτεκτονικής που κυριάρχησε στις αρχές του 19ου αιώνα, όταν η πόλη των Ιωαννίνων βρισκόταν στο απόγειο της ακμής της.

2

τα
επώνυμα
μέγαρα

the upper class
mansions

ΤΑ ΕΠΩΝΥΜΑ ΜΕΓΑΡΑ

Γύρω στα 1860 ο ρυθμός που χαρακτήριζε μέχρι τότε τα αρχοντόσπιτα των Ιωαννίνων, εγκαταλείπεται. Συγχρόνως η πόλη επεκτείνεται, ενώ μία νέα εύπορη κοινωνική τάξη επιστημόνων και εμπόρων αναπτύσσεται εντυπωσιακά. Επί πλέον η εβραϊκή κοινότητα παρουσιάζει έκδηλα γνωρίσματα ευημερίας, που της δίνει τη δυνατότητα να κτίσει καινούριες κατοικίες. Ακόμη μερικοί εξαιρετικοί Τούρκοι διοικητές της περιόδου αυτής (Ρασήμ, Οσμάν κ.ά.) ανεγείρουν αξιόλογα δημόσια κτίρια.

Η λειτουργικότητα του σπιτιού διαφοροποιείται ριζικά. Παύει πλέον να υπάρχει το ισόγειο με τις αποθήκες και τους σταύλους και η διάταξη του αστικοποιείται. Εμφανίζονται καινούριοι χώροι (τραπεζαρίες, σαλόνια, γραφεία, λουτρά) που αντανακλούν το νέο τρόπο ζωής της οικογένειας και τα υλικά κατασκευής αλλάζουν. Το ξύλο εγκαταλείπεται και η φέρουσα κατασκευή είναι πέτρινη και συχνά επιμελημένη και εμφανής, ιδίως στο ισόγειο. Τα μεγάλα γεισώματα της στέγης καταργούνται και αντικαθίστανται από πέτρινες κορνίζες, ενώ κάνουν την εμφάνισή τους τα φύλλα ασφαλείας των παραθύρων, τα "τεπέγκια." Η αυλή μετατίθεται στο πίσω μέρος του οικοπέδου και δεν έχει πλέον τη μεγάλη σημασία που είχε στα αρχοντόσπιτα.

Τα μέγαρά αυτά, που κτίζονταν μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, είναι διώροφα (πολλές φορές έχουν και σοφίτα), τετραγωνα περίπου, με περιορισμένα νεοκλασσικά στοιχεία, και εμφανίζουν για πρώτη φορά εξώστη προς το δρόμο, που βρίσκεται συνήθως πάνω από την κύρια είσοδο και στηρίζεται σε τυποποιημένα μαρμάρινα στηρίγματα, τα "φουρούσια".

Οι νεωτερισμοί που παρατηρούνται στη μορφή της κατοικίας, (επιβλητικές εισοδοί, μαρμάρινοι εξώστες, διακοσμητικά στοιχεία των όψεων -δυτικών, κυρίως, καταβολών- και νεοκλασσικές επιδράσεις) αφομοιώνονται αρμονικά στο ύφος των μεγαλοαστικών αυτών σπιτιών, μαρτυρώντας, παράλληλα με την κοινωνική και οικονομική θέση των ιδιοκτητών τους, και τη συμμετοχή κάποιων τεχνικών στο σχεδιασμό τους.

THE UPPER CLASS MANSIONS

Around 1860, the style that was characteristic of the mansions in Ioannina was abandoned. At the same time the city spread and a new affluent social class of scientists and merchants started growing fast. Furthermore, the Jewish community presented its own signs of prosperity by building new houses while some of the Turkish commanders of the era erected remarkable public buildings.

The functionality of the house changed totally. The ground floors with the storage areas and the stables started disappearing. New areas (dining rooms, living rooms, office areas, bathrooms) appeared, reflecting the new lifestyles. The construction materials changed, too: Wood was abandoned in favor of stone. The yards were placed at the back of the lots and their role was diminished.

Various novelties could be seen in the new forms of these houses. Imposing entrances, marble balconies, decorative elements on the facades and elements of neoclassical origin were assimilated harmoniously in the styles of these houses, attesting to the social, political and financial status of their owners.

Η καλή κοινωνία των Ιωαννίνων εξακολουθεί την εσωστρέφειά της. Γι' αυτό σε αντίθεση με τη σχετικά λιτή εξωτερική όψη τα σπίτια αυτά έχουν πλούσιο εσωτερικό διάκοσμο με φανερές τις δυτικές επιρροές. Οι ξυλόγλυπτες επενδύσεις δίνουν τη θέση τους σε ζωγραφικές παραστάσεις που έχουν ως θέματα, συνήθως, σκηνές από την ιστορία και αρχαϊκά μοτίβα. Τα τζάκια εξακολουθούν να υπάρχουν, αλλά οι επενδύσεις τους είναι πλέον μαρμάρινες ή πέτρινες, ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα του ιδιοκτήτη. Όσο για την επίπλωση, αυτή δυτικοποιείται, αφού οι επαφές των Γιαννιωτών με την Ευρώπη συνεχίζονται αμείωτες.

Κτήτορες τους ήταν -και είναι- ιστορικές οικογένειες των Ιωαννίνων που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα τοπικά πράγματα. Μερικά από τα μέγαρα έχουν δωρηθεί σε διάφορα ιδρύματα, ενώ άλλα αποτελούν κληροδοτήματα, σύμφωνα με τη βούληση των ιδιοκτητών τους. Σχεδόν όλα -που η κατασκευή τους τοποθετείται μεταξύ 1870 και 1910- έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία. Μεγάλος αριθμός από αυτά -που είναι, αποκλειστικά, κτίρια κατοικίας- κατοικούνται και σήμερα. Αρκετά όμως είναι ακατοίκητα και κινδυνεύουν με κατάρρευση.

In contrast to their rather frugal outsides, the interiors of these houses were luxuriously decorated. Woodcarvings had been replaced by paintings about historical incidents. The fireplaces could still be seen, covered by either marble or stone, depending on the owner's financial status. The undiminished contact of the people of Ioannina with Europe was reflected on the furniture, the style of which began approaching that of the western cultures.

Large numbers of this kind of houses have been preserved and are still inhabited. Still, quite a few are uninhabited and ready to collapse.

ΤΟ ΜΕΚΚΕΙΟ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟ (36)

(οδός Τσακάλωφ)

Το επιβλητικό διώροφο αρχοντόσπιτο, που κτίστηκε το 1890, είναι λιτό στην οψη του. Η έντεχνη ισόδομη πελεκητή τοιχοποιία του ημιυπογείου, οι πέτρινες παραστάδες των παραθύρων, τα μαρμάρινα φουρύσια του εξώστη, το χυτοσιδηρό κιγκλίδωμα και η ανάγλυφη τοξοτή κορνίζα της εισόδου το καθιστούν αξιόλογο κτίριο του τέλους του περασμένου αιώνα.

Οι αδελφοί Μέκκιου, ο Δημήτριος και ο Σπύρος, ήταν γόννοι αρχοντικής οικογένειας των Ιωαννίνων που καταγόταν από το Συρράκο. Ο Δημήτριος εγκαταστάθηκε νωρίς στα Γιάννενα και ασχολήθηκε με τραπεζικές και εμπορικές επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα εκμεταλλευόταν μεγάλες ιδιότητες εκτάσεις στη Θεσσαλία. Ο Σπύρος ήταν δικηγόρος, ενώ υπήρχε και τρίτος αδελφός, ο Μιχαήλ. Γιος του Δημητρίου ήταν ο Κωνσταντίνος, διδάκτορας της Νομικής (1903), «πολυμαθής επιστήμων», διπλωμάτης από το 1907, λόγιος, ερευνητής και ιστορικός.

Οι αδελφοί Μέκκιου, που δεν απέκτησαν απογόνους, εγκαταστάθηκαν οριστικά στην Αθήνα το 1895, όπου και συνέχισαν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες. Το 1931 ο Δημήτριος Μέκκιος δώρησε το κτίριο στην Αδελφότητα "Ζωοδόχος Πηγή", προκειμένου να στεγαστεί το Οικοτροφείο Θηλέων της αδελφότητας, με τον όρο να φέρει την επωνυμία "Μέκκειον". Ο ευεργέτης ανέλαβε επίσης την υποχρέωση να συντηρεί δύο άπορα κορίτσια του Ορφανοτροφείου το χρόνο.

Όπως μας πληροφορεί ο δημοσιογράφος Χρήστος Τσέτσος, η αδελφότητα της Ζωοδόχου Πηγής ιδρύθηκε το 1909 από την δέσποινα Αγγελική Κριτσιμήτρου και ήταν το πρώτο γυναικείο σωματείο στα Γιάννενα. Το 1915 έλαβε τη νομική του μορφή, με πρώτη πρόεδρο την ευεργέτιδα Ιουλία Αράπη.

Όταν ιδρύθηκε το Οικοτροφείο, περιλάμβανε τμήματα σχολών ραπτικής, πλεκτικής και κεντητικής, και είχε 100 περίπου μαθήτριες. Η αδελφότητα κάλυπτε όλα τα έξοδα, έναντι συμβολικών τροφείων, εκτός από εκείνα του ιματισμού.

Η προσφορά της Αδελφότητας Ελληνίδων Κυριών "η Ζωοδόχος Πηγή" από το 1915 μέχρι σήμερα είναι ανυπολόγιστη. Χωρίς τυμπανοκρουσίες, Γιαννιώτισσες με θέληση, αυταπάρνηση και πάθος προσφέρουν επί δεκαετίες ύψιστο κοινωνικό και εθνικό έργο, πάντα σε εθελοντική βάση. Η ηπειρωτική παράδοση στην ταπητουργία, την υφαντική, τη ραπτική και την κοπτική, θεραπεύεται και σήμερα με τον καλύτερο τρόπο στο Μέκκειο ίδρυμα. Και όλα αυτά χωρίς -δυστυχώς- αξία λόγου κρατική ενίσχυση.

Εξάίρετο το απέρριτο κτίριο του Μεκκείου Οικοτροφείου, εξάίρετο και το ίδρυμα που στεγάζει. Παρά τη αυστηρότητα που το διακρίνει, η τοξοτή εισόδός του είναι επιβλητική και περίτεχνη. Το ωραιότερο όμως στοιχείο του είναι το χυτοσιδηρό κιγκλίδωμα του εξώστη. Το κτίριο χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο μόλις το 1994.

37

Το μέγαρο Πυρσινέλλα στέγασε για πολλά χρόνια το σωματείο "Απόστολος Παύλος". Σήμερα, ανακαινισμένο, φιλοξενεί Πινακοθήκη του Δήμου Ιωαννινών, η οποία διαθέτει εξαιρετικές συλλογές ζωγραφικής, γλυπτικής και χαρακτικής των μεγάλων Ελλήνων καλλιτεχνών του 19ου και 20ου αιώνα. Οι συλλογές αυτές συγκεντρώθηκαν με τη φροντίδα του Ζισσαίου ζωγράφου Κώστα Μαλάμου κατά τη δεκαετία του 1960.

Η ΟΙΚΙΑ ΠΥΡΣΙΝΕΛΛΑ (37,38)

(οδός Κοραή)

Το καλίγραμμο κτίριο με τις αυστηρές γραμμές και τα νεοκλασσικά στοιχεία (υπέρθυρα, φουρούσια εξώστη, κορνίζες παραθύρων) κτίστηκε γύρω στο 1890 από τον πολιτικό μηχανικό Βεργωτή για λογαριασμό του γαμπρού του Βασιλείου Πυρσινέλλα.

Ο Βασιλείος Πυρσινέλλας (1878-1959) γεννήθηκε στα Γιάννενα. Έμαθε τα εγκύκλια γράμματα, στην Καπλάνειο και τη Ζωσιμαία Σχολή. Φοίτησε κατόπιν στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, της οποίας και ανακηρύχτηκε διδάκτορας το 1902. Αμέσως έφυγε για το Παρίσι, όπου σπούδασε πολιτικές επιστήμες για δέκα περίπου χρόνια.

Επιστρέφει το 1912, για να πάρει μέρος, ως εθελοντής, στους απελευθερωτικούς αγώνες, και εγκαθίσταται οριστικά στα Γιάννενα. Στα 1916 πολιτεύεται με το Λαϊκό Κόμμα, γίνεται βουλευτής και το 1920 διορίζεται

Δήμαρχος Ιωαννίνων, αξίωμα για το οποίο εκλέγεται το 1924. Η δημοτική του θητεία χαρακτηρίζεται ως περίοδος αναδημιουργίας και έργων. Ηλεκτροφότισε την πόλη, έκανε ρυμοτομίες και μετακάλεσε το Γάλλο μηχανικό Μεριμάν, που συνέταξε τη μελέτη ύδρευσης της πόλης.

Αφού το 1935 ξαναεκλέχτηκε βουλευτής, το 1936 με την επιβολή της δικτατορίας αποσύρθηκε από τα κοινά και ιδιώτευσε ασχολούμενος με ιστορικές και οικονομικές μελέτες. Ουδέποτε δικηγόρευσε και έζησε από τα εισοδήματα της τεράστιας περιουσίας του.

Βιβλιόφιλος και φιλότεχνος ο Πυρσινέλλας μετέτρεψε το μέγαρο της οδού Κοραή σε εντευκτήριο των διανοούμενων της πόλης. Είχε πλούσια βιβλιοθήκη και μεγάλη συλλογή έργων τέχνης, πινάκων και πολύτιμων ειδών ασημοουργίας.

Λάτρης της γενέτειράς του διέθεσε, με ιδιόγραφη διαθήκη το 1958, ολόκληρη την κινητή και ακίνητη περιουσία του στο Δήμο Ιωαννινών, προκειμένου να ανεγερθεί σύγχρονη αίθουσα συναυλιών και διαλέξεων.

Την καταλειφθείσα περιουσία του αποτελούσαν: το σπίτι του στην Αθήνα, ημιτελής πολυκατοικία επίσης στην Αθήνα, έπαυλη στην Κηφισιά, το αρχοντικό (προικώ) στην οδό Αραβαντινού στα Γιάννενα, το πατρικό του μέγαρο στην οδό Κοραή στα Γιάννενα, το αχανές πάρκο 350 στρεμμάτων στις παρυφές των Ιωαννίνων, και 1500 στρέμματα γόνιμης γης στο θεσσαλικό κάμπο. Ακόμη ομολογίες της Εθνικής Τράπεζας και μετρητά. Το σπίτι του, κατά την παραλαβή, βρέθηκε λεηλατημένο, έλειπαν τα χρεώγραφα και -κυρίως- είχε κάνει φτερά η περίφημη συλλογή του διάσημου Καλαρρυτινού ασημουργού του Αλή Πασά Αθανασίου Τοιμούρη, καθώς και άλλα έργα τέχνης.

Η πόλη τίμησε το δήμαρχο, λόγιο και ευεργέτη, στήνοντας μαρμάρινη προτομή του και δίνοντας το όνομά του σε δρόμο της πόλης και στην κεντρική αίθουσα του Πνευματικού της Κέντρου.

38

Ο τύπος της εισόδου με το τοξοτό υπέρθυρο του μεγάρου Πυρρινέλλα συναντάται και σε άλλα κτίρια των Ιωαννίνων της εποχής αυτής. Το πιθανότερο είναι ότι κατασκευάστηκαν από τους ίδιους τεχνίτες. Ολόκληρο το κτίριο, που είναι διατηρητέο μνημείο από το 1981, χαρακτηρίζεται από νεοκλασσικά και νεοαναγεννησιακά αρχιτεκτονικά στοιχεία.

Η οικία του Δόνου διατηρεί τον αρχικό της χαρακτήρα, εκτός από την επικάλυψη της στέγης, η σχιστόπλακα της οποίας αντικαταστάθηκε με κεραμίδια. Το 1981 κηρύχθηκε ως ιστορικό μνημείο που χρειάζεται ειδική προστασία.

Η ΟΙΚΙΑ ΔΟΝΟΥ (39,40,41,42) (οδός Ζωσιμάδων)

Μια προσεκτική παρατήρηση του κτιρίου αυτού, καθώς και της οικίας Σπέγγον (που παρατίθεται αμέσως μετά), καταλήγει στο συμπέρασμα ότι έχουν κατασκευαστεί και οι δύο οικοδομές από τους ίδιους τεχνίτες. Όλα τα επί μέρους στοιχεία είναι κοινά. Η συμμετρία διασπάται από τα ακραία παράθυρα του ορόφου και στα δύο κτίρια.

Η διώροφη αυτή κατοικία, που διαθέτει και τμήμα του τρίτου ορόφου, κάτι σύνθητες στα κτίρια της εποχής αυτής, χρονολογείται από το 1890, όπως μαρτυρεί μαρμαρίνη επιγραφή, και ολοκληρώθηκε σε δύο διαδοχικές φάσεις.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο πλούσιος χρωματικός διάκοσμος των τοίχων και οροφών, και τα υαλωτά χωρίσματα των εσωτερικών χώρων.

Απόδειξη της ευμάρειας και του πλούτου του αρχικού κτήτορα είναι το χρηματοκιβώτιο -πραγματικό έργο τέχνης- που έφερε από το Λίβερπουλ και εντοίχισε σε περίοπτη θέση του σαλονιού.

Τα θολωτά υπόγεια του κτιρίου χρησιμοποιήθηκαν στην κατοχή από τον κατακτητή ως κρατητήρια των Ελλήνων πατριωτών της αντίστασης.

Το μέγαρο ανακαινίστηκε επιτυχώς από τους σημερινούς ιδιοκτήτες του Βασίλειο και Αθηνά Δόνου.

40

Το σπίτι της οικογένειας Δόνου, όπως και άλλα κτίρια της εποχής αυτής, διαθέτει πλούσιο και ποικίλο ζωγραφικό διάκοσμο σε πολλούς χώρους του. Μεγάλος αριθμός ζωγραφικών διακοσμήσεων και παραστάσεων διασώζονται επίσης, στις κατοικίες των χωριών του Ζαγορίου (Δίλοφο, Καπέσοβο, Κάτω Πεδινά κ.ά.) που οφείλονται στους ηπειρώτες αγιογράφους και ζωγράφους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα.

41

Ένα από τα τζάκια της κατοικίας Δόνου. Είναι κτισμένο σύμφωνα με τον παραδοσιακό τρόπο. Οι γιαννιώτες τεχνίτες απέφευγαν τις μαρμάρινες επενδύσεις, οι οποίες άργησαν πολύ να καθιερωθούν.

Το καφασωτό παράθυρο της ύψης είχε λειτουργικό χαρακτήρα, αφού έδινε τη δυνατότητα στους ένοικους να παρακολουθούν αδέσποτη την είσοδο του σπιτιού και την κίνηση του δρόμου.

42

43

Η ΟΙΚΙΑ ΣΠΕΓΓΟΥ (43,44)

(όδος Σαμουήλ)

Όπως μαρτυρεί η επιγραφή της εισόδου, οι αρχικοί οικοδεσπότες Κωνσταντίνος και Σπύρος Σπέγγος έκτισαν την αρχοντική αυτή κατοικία το 1900. Από τότε διατηρήθηκε αυτούσια η αρχική της μορφή, χάρη στην φροντίδα του εκ των σημερινών ιδιοκτητών δικηγόρου Σπύρου Σπέγγου, εγγονού του αρχικού κτήτορα.

Πρόκειται για τυπική μεγαλοαστική κατοικία των αρχών του αιώνα. Η μορφολογική οργάνωση των όψεων - όχι μόνο της κύριας - και η εσωτερική λειτουργική διάταξη συνηγορούν για την πιθανότητα ύπαρξης αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, αν και δεν υπάρχουν σχετικές μαρτυρίες ή αποδείξεις.

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η κύρια είσοδος με τις ανάγλυφες διακοσμήσεις στο υπέρθυρο. Η επικάλυψη του κτιρίου είναι από τοπική σχιστόπλακα.

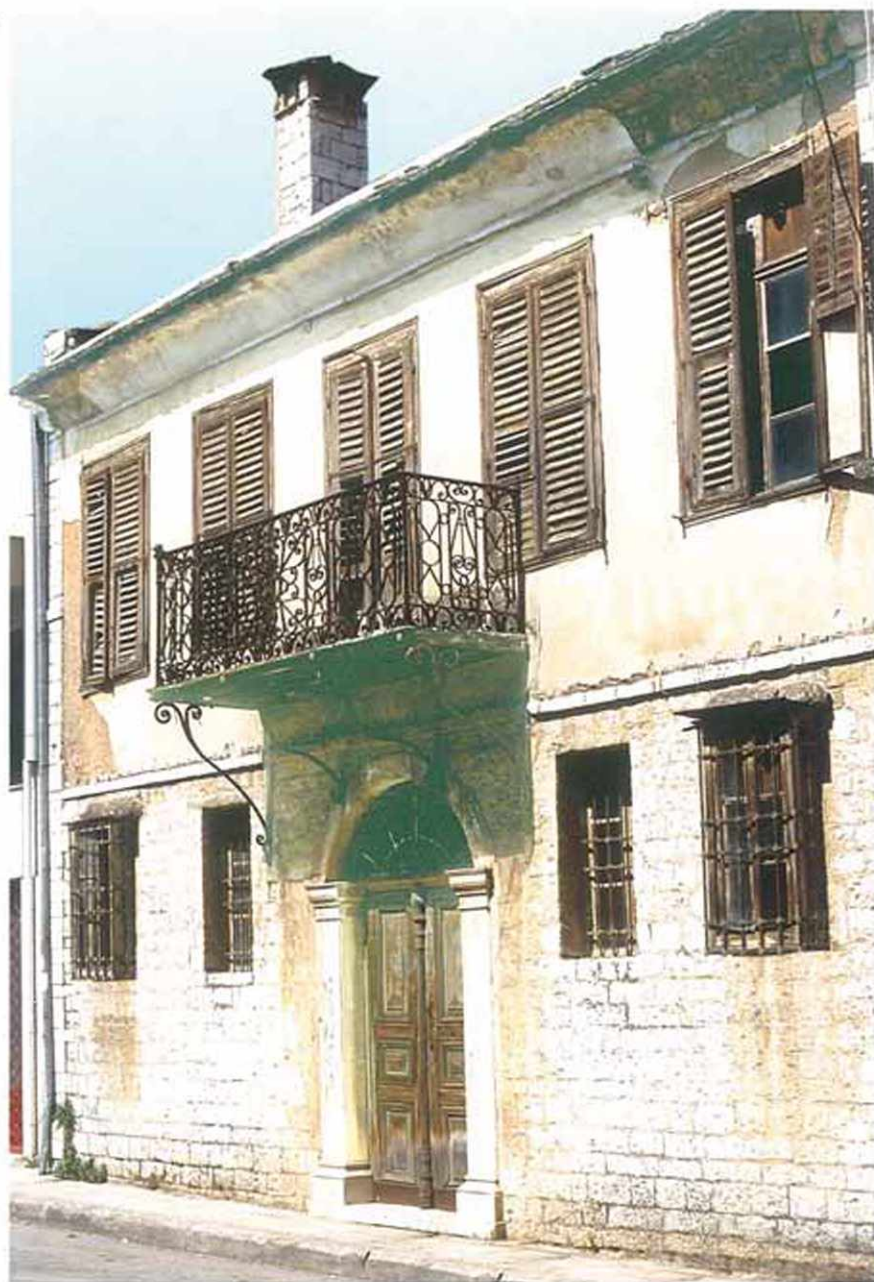
Το σπίτι αυτό, λόγω της ευρυχωρίας του, υπέστη διαδοχικές επιτάξεις από τους κατακτητές στην κατοχή, αλλά και στη συνέχεια από άλλους, ημεδαπούς ή μη, κατά την ταραγμένη περίοδο που ακολούθησε.

44

Η όψη της οικίας Σπέγγου προς την οδό Σαμουήλ. Όλες οι όψεις του κτιρίου είναι πανομοιότυπες. Η στέγη είναι από τοπική σχιστόπλακα.

45

Η οικία Μιχαηλίδη δεν κατοικείται σήμερα. Η οδός Ασωπίου στην οποία βρίσκεται, συγκέντρωνε στο παρελθόν πολλά αξιόλογα κτίρια που έπεσαν άδοξα, εκτός από το αρχοντικό της οικογένειας Μίσσιου που διασώθηκε. Η οικία Μιχαηλίδη (χαρακτηρισμένη ως ιστορικό μνημείο από το 1981) παρουσιάζει ενδιαφέροντα επί μέρους μορφολογικά στοιχεία, όπως είναι τα πλαίσια και τα κιγκλιδομάτα των ανοιγμάτων, ο εξώστης, τα μαρμαρίνα στηρίγματα με τη διπλή νεοκλασσική έλικα και οι παραστάδες της εισόδου που φέρουν επιστύλιο και γείσο.

Η ΟΙΚΙΑ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ (45) (οδός Ασωπίου)

Κτίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα. Με ισόδομη λαξευτή τοιχοποιία στο ισόγειο και πλινθόκτιστη επιχρισμένη στον όροφο δεν απομακρύνεται εντελώς από την παραδοσιακή αρχιτεκτονική, αφού διατηρεί στο ισόγειο το κλασσικό γιαννιώτικο καφασωτό παράθυρο. Ο εξώστης μάλλον είναι μεταγενέστερος.

Αρχικός του κτήτορας ήταν ο Βασίλειος Μιχαηλίδης (1876-1948), διαπρεπής παθολόγος, τοπικός πρόεδρος του κόμματος των Φιλελευθέρων για πολλά χρόνια και

γνωστός κοσμοπολίτης που πραγματοποιούσε συχνά πολύμηνα ταξίδια στο εξωτερικό.

Ο γιός του, Γεώργιος Μιχαηλίδης (1906-1974), υπήρξε από τις διασημότητες της ιατρικής επιστήμης. Σπούδασε στο Παρίσι και, το 1948, έγινε καθηγητής της καρδιολογίας στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών, όπου και ίδρυσε, τον ίδιο χρόνο, την πρώτη καρδιολογική κλινική στην Ελλάδα. Στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων - που τον τίμησε για την επιστημονική του δράση - κατέλιπε την περιουσία του και τη, μεγάλης αξίας, επιστημονική βιβλιοθήκη του.

46

Τα χυτοσίδηρά κιγκλιδώματα της οικίας Τζαβέλλα με τα αρχαϊκά θέματα (μαϊάνδρος και ανθέμιο). Το μέγαρο χαρακτηρίστηκε ιστορικό διατηρητέο αρχιτεκτονικό μνημείο το 1980.

Η ΟΙΚΙΑ ΤΖΑΒΕΛΛΑ (46,47) (οδός Παύλου Μελά)

Από τα πιο όμορφα μεγαλοαστικά σπίτια των Ιωαννίνων. Νεοκλασσικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, κορινθιακά κεραμεικά επίκρανα στις δύο άκρες του, παραστάδες στα ανοίγματα του ορόφου, επιβλητικά κιγκλιδώματα με αρχαιοπρεπή μοτίβα και θαυμάσια λάξευση της τοιχοποιίας του ισογείου, το καθιστούν άριστο δείγμα των αρχιτεκτονικών αντιλήψεων της εποχής εκείνης.

Στην κατοικία αυτή είναι εμφανής η διάκριση των λειτουργιών σε ζώνες ημέρας και νύχτας, χωροθετημένες σε διαφορετικά επίπεδα. Βασική επιδίωξη αποτελεί η αύξηση του αριθμού των δωματίων για την καλύτερη και ανεξάρτητη εξυπηρέτηση των ενοίκων, και η δημιουργία νέων -κοινόχρηστων κυρίως- χώρων που σχετίζονται άμεσα με την οικονομική και κοινωνική θέση των ιδιοκτητών. Έτσι, στο ισόγειο εμφανίζονται χώροι υποδοχής και γραφείο, ενώ στον όροφο το καλό σαλόνι, η τραπεζαρία και τα προσωπικά δωμάτια. Οι βοηθητικοί χώροι και οι αποθήκες στεγάζονται σε ανεξάρ-

τητα κτίρια στην αυλή. Η συμμετοχή αρχιτέκτονα στο σχεδιασμό του κτιρίου είναι προφανής, αν και το όνομά του δεν διασώθηκε.

Ιστορική ήταν η οικογένεια των κτητόρων. Εθνικός αγωνιστής (Κτησίας ήταν το προαπελευθερωτικό του ψευδώνυμο) ήταν ο δικηγόρος Γεώργιος Τζαβέλλας. Καθηγήτρια της Γαλλικής, σπουδαγμένη στη Σχολή Καλογραγιών της Κέρκυρας, η κόρη του Ισμήνη, που πέθανε σε ηλικία 84 ετών το 1985. Μαζί με την αδελφή της Αντιγόνη ήταν παρούσα σε όλα τα εθνικά προσκλητήρια της πολυκύμαντης ζωής της. Η Αντιγόνη μάλιστα κράτησε μεγάλης σπουδαιότητας ημερολόγιο με αναμνήσεις από τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1912-13, που σήμερα βρίσκεται στην κατοχή της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, κατάλληλα αξιοποιημένο από την ιστορικό Λίτσα Νικολαΐδη.

Όμως το ενδιαφέρον του σπιτιού των Τζαβέλλα βρίσκεται στο εσωτερικό του. Η Ισμήνη χάρισε το σπίτι της στο Δήμο με ολόκληρη τη μεγάλης αξίας οικοσκευή, ώστε να γίνει μουσείο γιαννιώτικης παραδοσιακής κατοικίας. Δεν είναι όμως η μοναδική προσφορά της, αφού δώρησε και άλλο ακίνητο στην πόλη.

Η όψη της οικίας Τζαβέλλα, με τα νεοκλασσικά της στοιχεία. Αριστερά διακρίνεται τμήμα του ερειπωμένου αρχοντικού του Νούλη. Τα μεγαλοαστικά σπίτια των Ιωαννίνων του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα ήταν, αποκλειστικά, κτίρια κατοικίας, χωρίς άλλη χρήση. Οι οικογένειες που ζούσαν σε αυτά κυριαρχούσαν τότε στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή της πόλης και ανταγωνίζονταν μεταξύ τους ακόμη και στο θέμα της κατοικίας, αντιγράφοντας, πολλές φορές, ο ένας το σπίτι του άλλου.

48

Η ΟΙΚΙΑ ΤΡΟΥΓΚΟΥ-ΣΑΚΕΛΛΙΩΝΟΣ (οδός Μπιζανίου)

Τυπική μεγαλοαστική κατοικία του τέλους του 19ου αιώνα. Οι δύο κόγχες δίπλα από την πόρτα του εξώστη παρουσιάζονται και σε άλλα κτίρια αυτού του τύπου. Μερικές φορές τοποθετούσαν σε αυτές αγαλματίδια.

49

Η ΟΙΚΙΑ ΧΑΪΤΑ (πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος)

Ερειπωμένο μέγαρο, που άλλοτε ήταν διώροφο. Για μεγάλο διάστημα χρησιμοποιήθηκε ως παιδικός σταθμός. Η οικογένεια Χαϊτά είχε έντονη παρουσία στους προαπελευθερωτικούς αγώνες της Ηπείρου.

50

Η ΟΙΚΙΑ ΛΕΒΗ Ι (50)

(οδός Κουντουριώτη)

Είναι ένα από τα πολλά κτίσματα εβραϊκής ιδιοκτησίας που σώζονται. Κτίστηκε το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα από τον Δαβιτζών Λεβή, που ήταν στρατιωτικός χειρουργός. Αρχικά εργάστηκε στην Κόνιτσα, και το 1896 τον βρίσκουμε στο νοσοκομείο "Χαμητιέ" των Ιωαννίνων, όπου προκάλεσε διαμαρτυρίες, αφού οι οικονομολογικές του απόψεις διαιωνίζαν ελλείψεις που θα μπορούσαν να εξαλειφτούν με ελάχιστες δαπάνες. Το κτίριο στέγασε για πολλά χρόνια ιδιωτικό εκπαιδευτήριο και γι' αυτό είναι γνωστό με το όνομα "Λύκειο".

51

Η ΟΙΚΙΑ ΤΗΣ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ (51)

(οδός Κουντουριώτη και Νεοπολέμου)

Τυπικό εβραϊκό κτίριο του 19ου αιώνα, που σήμερα κατοικείται. Λιθόκτιστο μεγάλης επιφάνειας, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η οδός Γιοσέφ Ελιγιά ήταν οι δρόμοι, στους οποίους κατοικούσαν κυρίως Εβραίοι. Στην πρώτη ήταν το σχολείο της κοινότητας, και στη δεύτερη η αρχαία Συναγωγή που καταστράφηκε. Σήμερα υπάρχει άλλη Συναγωγή στο Κάστρο και λέγεται "Μέσα Συναγωγή". Η οδός Ελιγιά (άλλοτε Μαξ Νορντάου) ονομαζόταν "Μεγάλη Ρούγα" και ήταν η καρδιά της εβραϊκής κοινότητας.

52

Η ΟΙΚΙΑ ΡΑΦΑΗΛ (52)

(οδός Κουντουριώτη)

Ενα ακόμη, πανομοιότυπο με τα προηγούμενα, εβραϊκό αρχοντόσπιτο με λιτή, συμμετρική και αυστηρή πρόσοψη, του οποίου αρχικός κτήτορας ήταν ο Μορδεχάι Ραφαήλ. Η οικογένειά του υπέστη την τραγική περιπέτεια της κατοχής, με αποτέλεσμα ο ένας από τους γιούς του Μορδεχάι, ο Ιωσήφ, να το πουλήσει, στα 1950, στο θρησκευτικό σωματείο "Η Παντάνασσα" που το χρησιμοποιεί από τότε για τη στέγαση της δραστηριότητάς του. Το κτίριο έχει κηρυχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού.

53

Η ΟΙΚΙΑ ΓΚΟΔΕΛΑ (53)

(οδός Καραμανλή)

Το απλό αυτό μεγαλοαστικό σπίτι, που ήταν εβραϊκής ιδιοκτησίας μέχρι το 1949, συμπληρώνει τη σειρά των αξιολογών οικοδομών του περασμένου αιώνα που εξακολουθούν να διασώζονται στην οδό Καραμανλή. Ανάμεσα στα κτίρια αυτά και στο απέναντι τείχος του Κάστρου υπήρχε, μέχρι το 1913, η περιμετρική υδάτινη τάφρος του φρουρίου. Η τάφρος αυτή επιχώθηκε τη χρονιά εκείνη, αφού το Δημοτικό Συμβούλιο Ιωαννίνων, με εισήγηση του τότε Δημάρχου, αποφάσισε να μεγαλώσει τα υπάρχοντα οικοπέδα προς... όφελος των ιδιοκτητών τους.

54

Το μέγαρο Λεβή ήταν από τα πιο πλούσια σπίτια των Ιωαννίνων.

Η ΟΙΚΙΑ ΛΕΒΗ ΙΙ (54)

(οδός Κουντουριώτη)

Το ερειπωμένο κτίριο ήταν και αυτό ιδιοκτησίας του Δαβιτζών Λεβή που το έκτισε για να στεγάσει το ένα από τα δύο του παιδιά, το γιατρό Νισήμ. Η μοίρα του Νισήμ, που γεννήθηκε το 1875 και οπούδασε στην Ελβετία, ήταν τραγική. Το 1944 στάλθηκε από τους Γερμανούς, μαζί με τα τελευταία μέλη της εβραϊκής κοινότητας των Ιωαννίνων, στο Άουσβιτς. Επειδή ήταν ηλικιωμένος και ανίκανος για εργασία οδηγήθηκε στο θάλαμο των αερίων την ημέρα ακριβώς της άφιξης του στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ο Νισήμ Δαβίδ Λεβή ήταν ένας από τους καλύτερους ερασιτέχνες φωτογράφους της εποχής του. Κατέλιπε εκατοντάδες μεγάλης αξίας φωτογραφίες, μέρος των οποίων δημοσιεύτηκε στο λεύκωμα του Ριζαρείου Ιδρύματος "ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 1890-1950".

Η ΟΙΚΙΑ ΜΩΥΣΗ (55)

(οδός Κουντουριώτη)

Το θαυμάσιο οίκημα, που κτίστηκε το 1866, αποτεφρώθηκε από πυρκαγιά, στο διάστημα 1944-45, όταν οι ιδιοκτήτες του βρίσκονταν στα γερμανικά στρατόπεδα. Μετά την επάνοδό τους στην πόλη μας απογοητευμένοι και πληγωμένοι το πούλησαν. Από τότε παραμένει στη θλιβερή κατάσταση που απεικονίζει η φωτογραφία. Γι' αυτό άλλωστε είναι γνωστό, στην εβραϊκή κυρίως κοινότητα, με το προσωνύμιο "το καμμένο". Σήμερα ανήκει στην οικογένεια Βύρωνος.

55

Τα ερείπια του μεγάρου Μωσή μας επιτρέπουν να φανταστούμε την ποιότητα, την ομορφιά και το μέγεθός του στις μέρες της δόξας του.

56

Η ΟΙΚΙΑ ΛΑΖΑΡΙΔΗ (56,57)
(οδός Κοραή)

Αρμονικό, νεοκλασικίζον μεγαλοαστικό σπίτι του τέλους του περασμένου αιώνα, με απόλυτη συμμετρία στην πρόσοψή του, παρουσιάζει αξιόλογο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον.

Αρχικός κτήτορας ήταν ο Δημήτριος Λαζαρίδης, διερμηνέας του τότε Ρωσικού Προξενείου των Ιωαννίνων. Ο γιός του Βλαδίμηρος Λαζαρίδης (1895-1967) που το ρωσικής προέλευσης όνομά του οφείλεται στο Ρώσο Πρόξενο, ήταν ο μόνος που διασώθηκε από τους δέκα συνοδούς της χρηματοπιστολής της Εθνικής Τράπεζας κατά την περιβόητη ληστεία της Πέτρας το 1926, που διαπράχθηκε από τη συμμορία των Ρεντζαίων και συνετάραξε το πανελλήνιο. Και αυτό γιατί ο νεαρός υπάλληλος της Τράπεζας προσποιήθηκε το νεκρό και γλύτωσε με δύο μόνο επιφανειακά τραύματα στο γόνατο και το αριστερό του χέρι.

Είναι συγκινητική η αποστροφή της διαθήκης του αγαθού και καλού Γιαννιώτη Βλαδίμηρου Λαζαρίδη που αναφέρει: «νομίζω, ότι οι καλοί Ηπειρώται και καλοί χριστιανοί αδιαφορούντες τι φρονούν οι άλλοι, πρέπει να είναι έντιμοι και οικονόμοι, και να μεριμνούν μετά τον θάνατον των διά τας εκκλησίας και τα αγαθοεργά ιδρύματα, ακολουθώντας το παράδειγμα των μεγάλων ευεργετών...».

Η όψη της οικίας Λαζαρίδη. Ο Βλαδίμηρος Λαζαρίδης κληροδότησε το μέγαρο στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου Αγοράς. Αφού κατά καιρούς φιλοξένησε διάφορες δημόσιες υπηρεσίες, σήμερα στεγάζει σχολή θεάτρου. Το μέγαρο χαρακτηρίστηκε διατηρητέο το 1981.

57

Τα κιγκλιδώματα των παραθύρων και του εξώστη της οικίας Λαζαρίδη με τις αρχαϊκές σπείρες είναι από τα πιο καλαίσθητα που υπάρχουν στα Γιαννιώτικα μέγαρα.

58

Η ΟΙΚΙΑ ΤΑΣΙΟΥΛΑ (οδός Πατριάρχου Ιωσάαφ, στο Κάστρο)

Η κατοικία αυτή του περασμένου αιώνα έμεινε πιστή στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Διατηρείται σε καλή κατάσταση και κατοικείται. Έχει ιδιωτικό φούρνο στο ισόγειο, τζάκια στον όροφο και επιστρώση από σχιστόπλακες στην αυλή.

59

Η ΟΙΚΙΑ ΔΑΝΟΥ (οδός Παύλου Μελά)

Η οικογένεια Δάνου είναι μια από τις πλέον γνωστές οικογένειες των Ιωαννίνων. Γόνος της ήταν ο χειρουργός Δημοσθένης Δάνος, που τιμήθηκε με το μετάλλιο της πόλης για την επισταμονική του προσφορά το 1958. Η οικία δεν κατοικείται σήμερα και έχει απογυμνωθεί από πολλά στοιχεία στην όψη της. Φημισμένη ήταν η αρχική της επίπλωση.

60

Η ΟΙΚΙΑ ΚΟΥΚΟΥΝΟΥΡΗ (οδός Καραμανλή)

Το εβραϊκό αυτό μέγαρο, που αγοράστηκε από την οικογένεια Κουκουνούρη το 1919, με στοιχεία επαρχιακού νεοκλασικισμού, έχει επιτυχώς αναστυλωθεί. Στην αυλή του στο πίσω μέρος του οικοπέδου υπήρχαν τρία πηγάδια και ένας από τους καλύτερους κήπους των Ιωαννίνων. Σήμερα στεγάζει το μουσείο κερνικών ομοιομάτων "Αθανάσιος Βρέλλης", ένα από τα δύο μουσεία του είδους αυτού που έχουν τα Γιάννενα. Το άλλο ανήκει στον Παύλο Βρέλλη.

61

Η ΟΙΚΙΑ ΜΑΚΡΗ (οδός Σπύρου Μήλιου)

Μόνο το κεντρικό τμήμα της οικίας διατηρείται σήμερα. Τα ακραία μέρη ρυμοτομήθηκαν από τους παρακείμενους δρόμους. Πρόκειται για το μοναδικό κτίριο των Ιωαννίνων που έχει εξωτερική ζωγραφική διακόσμηση. Ο Δημήτριος Μακρής (1908 - 1983) άφησε εποχή στη δεκαετία του 1970 ως δημοτικός σύμβουλος για την αγάπη του προς το πράσινο της πόλης.

62

Εντελώς διαφορετική ήταν η εικόνα του πληγωμένου σπιτιού πριν από τον πόλεμο, τότε που η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων αριθμούσε χιλιάδες μέλη. Ήταν ζωντανή και φιλοπρόσθη κοινότητα που την αποτελούσαν έμποροι και τεχνίτες, γιατροί και φαρμακοποιοί, δάσκαλοι και κτηματίες. Η πρώτη της αριθμητική μείωση έγινε το 1869 όταν κάηκε η αγορά και οχτακόσια, περίπου, άτομα αναγκάστηκαν να σκορπιστούν στα τέσσερα σημεία της γής, στην Αλεξάνδρεια, την Κωνσταντινούπολη, την Ιερουσαλήμ και το East Side της Νέας Υόρκης.

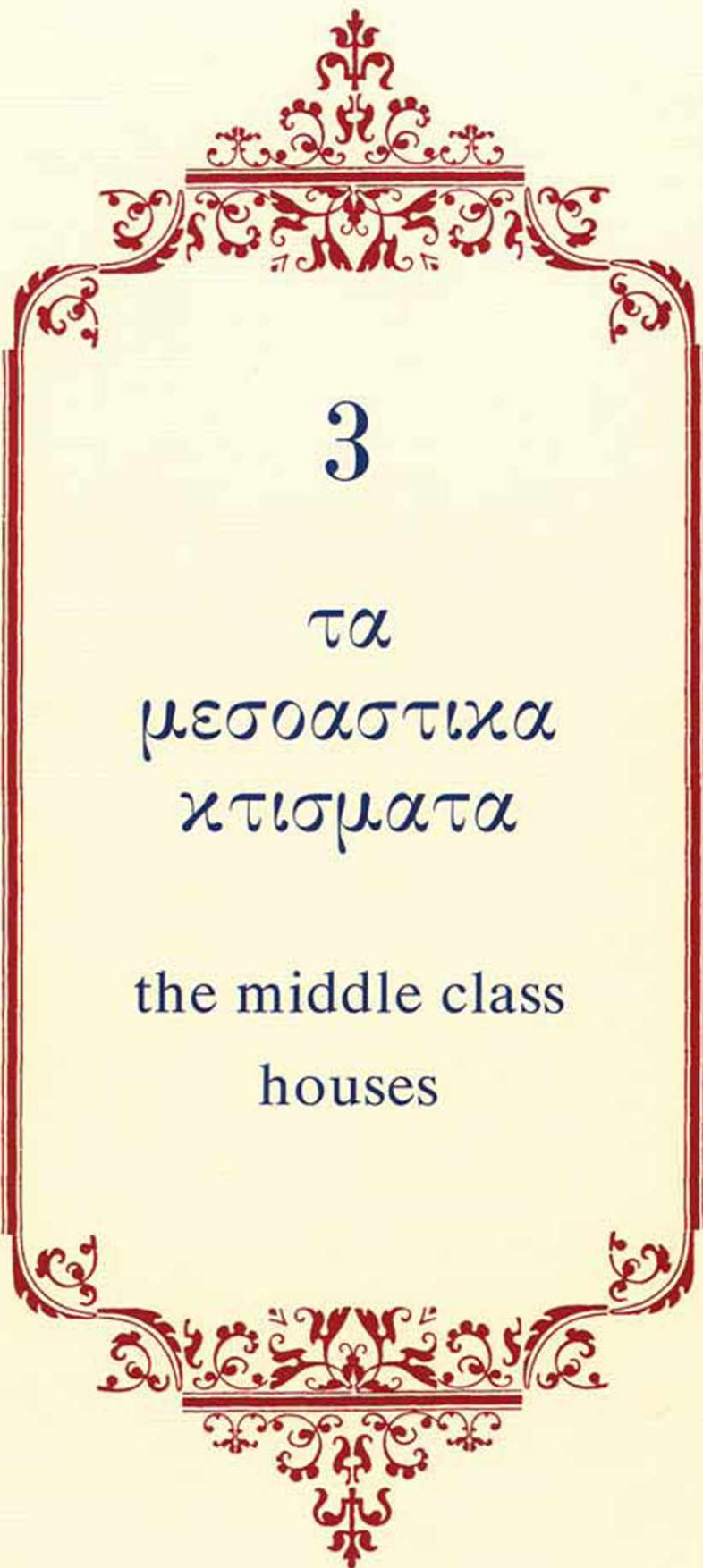
Η ΟΙΚΙΑ ΛΕΒΗ ΙΙΙ (62)

(οδός Κουντουριώτη)

Ο φιλόδοτος εβραίος γιατρός Δαβιτζών Λεβή φρόντισε να αποκαταστήσει και το δεύτερο γιό του, τον αλευρέμπορο Αβραάμ, κτίζοντας και γι' αυτόν μια ευρύχωρη διώροφη κατοικία, που σήμερα όμως είναι ακατοίκητη και ερειπωμένη.

Οι Εβραίοι των Ιωαννίνων ήταν "Ρωμανιώτες," δηλαδή διέθεταν ελληνική παιδεία με βιβλικές καταβολές. Η ιδιόρρυθμη διάλεκτος που χρησιμοποιούσαν ήταν μίγμα της δημοτικής γλώσσας, όπως μιλιέται στην

Ήπειρο, μαζί με τούρκικες λέξεις που ξέμειναν από τον καιρό της τουρκοκρατίας, και με εβραϊκές και ιταλικές προσμίξεις. Τα μέλη των εβραϊκών οικογενειών ήταν πολύ δεμένα μεταξύ τους. Σαν χαρακτήρες ήταν άνθρωποι σεμνοί, φρόνιμοι, νοικοκυρεμένοι και καλοί οικογενειάρχες. Παρά τη διαφορά πλούτου που υπήρχε, δεν ήταν ποτέ χωρισμένοι σε κοινωνικές τάξεις.

3

τα
μεσοαστικά
κτίσματα

the middle class
houses

ΤΑ ΜΕΣΟΑΣΤΙΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ

Μετά την πυρκαγιά του 1870 αρχίζει να αναπτύσσεται στα Γιάννενα η τυπική αστική κατοικία που -πολλές φορές- είναι μικρογραφία και απομίμηση του μεγαλοαστικού μεγάρου. Έχει και αυτή, συνήθως, ορθογώνιο σχήμα, έρχεται σε επαφή με το δρόμο, είναι διώροφη και διαθέτει, μερικές φορές, νεοκλασικίζοντα στοιχεία. Η συμμετρία, όμως, της όψης που χαρακτηρίζει τα μεγαλοαστικά κτίρια δεν συναντάται, αφού η μικρή επιφάνεια της πρόσοψης δεν επιτρέπει κάτι τέτοιο. Εκεί όμως που διαφέρει η κατοικία ριζικά, είναι η οργάνωσή της. Τις περισσότερες φορές το ισόγειο χρησιμοποιείται (όταν το κτίριο βρίσκεται σε εμπορικό δρόμο) ως κατάστημα ή εργαστήριο, και ο όροφος ως κατοικία του ιδιοκτήτη. Όταν βρίσκεται εκτός του κέντρου της πόλης, ακολουθεί την τυπική διάταξη των μεγάρων, με τους χώρους της καθημερινής εξυπηρέτησης στο ισόγειο (μαγειρείο, καθιστικό, αποθήκες) και τα υπνοδωμάτια της οικογένειας στον όροφο, γύρω από ένα δεύτερο καθιστικό.

Οι οικονομικές δυνατότητες του ιδιοκτήτη προσδιορίζουν - και πάλι - το μέγεθος, την ποιότητα κατασκευής και την επίστρωση του κτιρίου. Μόλις τα νέα μέλη της οικογένειας παντρευτούν, αποχωρούν από την πατρική κατοικία, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στις οικογένειες της ανώτερης τάξης. Η αυλή συνεχίζει να έχει σπουδαίο ρόλο και διατάσσεται, κατά κανόνα, στο πίσω μέρος του οικοπέδου.

Η αρχιτεκτονική των σπιτιών αυτών χαρακτηρίζεται ως "ανώνυμη" και ήταν αποτέλεσμα της συνεργασίας ιδιοκτήτη και μαστόρων. Με τον τρόπο αυτό η παραδοσιακή αρχιτεκτονική πήρε μια παράταση ζωής, αν και χρειάστηκε να προσαρμοστεί προς τις νέες συνθήκες. Τα σπίτια αυτά, που υπάρχουν κυρίως έξω από το κάστρο, αποτελούσαν τις κατοικίες της μεσαίας κοινωνικής τάξης, των εμπόρων και βιοτεχνών, που δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να χτίσουν μεγαλύτερα κτίρια. Πολλά από τα κτίσματα της κατηγορίας αυτής μοιάζουν μεταξύ τους. Αυτό ο-

THE MIDDLE CLASS HOUSES

Following the 1870 fire, the typical middle class house in Ioannina started evolving. A miniature copy of the upper class mansion, it was usually rectangular with 2 stories and some neoclassical features and was placed next to the street. However, it differed drastically from the mansions in its usage. Most times the ground floor of this typical middle class house was used as a store or workshop while the first floor was used a residence.

The financial status of the owner determines the size, the construction quality and the furniture of the building. The yard is still important and can usually be found at the back of the lot.

The architecture of these houses is "anonymous", the outcome of a close collaboration between the owner and the craftsmen. Because of this, these houses effectively acted as a "life extension" for traditional architecture, though the latter had to adapt to the new ways of living.

φείλεται στο γεγονός ότι κατασκευάστηκαν από τους ίδιους τεχνίτες, οι οποίοι είχαν δικά τους τυποποιημένα πρότυπα που τα προσαρμόζαν ανάλογα με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες του εργοδότη τους.

Μεγάλος αριθμός του είδους αυτού των κτιρίων διασώζεται σήμερα στα Γιάννενα. Άλλα βρίσκονται σε αρκετά καλή κατάσταση και άλλα όχι. Ο φυσικός, όμως, νόμος της ακμής και της παρακμής ισχύει και για αυτά. Η συμβίωσή τους με το καινούριο αποτελεί μια μεταβατική περίοδο, έως ότου το παλαιό είτε υποχωρήσει και εξαφανιστεί είτε συγχωνευθεί με το καινούριο σε ένα νέο σύνολο. Ελάχιστα από αυτά είναι χαρακτηρισμένα ως "παραδοσιακά διατηρητέα μνημεία", γεγονός που θα επιταχύνει, αν όχι την εξαφάνισή τους, σίγουρα όμως τη δραστική αριθμητική μείωσή τους.

Στις επόμενες σελίδες παρατίθενται αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτής της κατηγορίας των κτιρίων. Υπάρχουν όμως και άλλα που είναι και ενδιαφέροντα και χαρακτηριστικά.

A lot of these houses look alike. This is due to the fact that they were built by the very same craftsmen, each one of whom had his own standards that he would adapt to the needs of his employers. A large number of these buildings have been preserved in Ioannina, some of them in good condition. Unfortunately, only few of them have been designated as "traditional monuments", a designation which could decrease the rates they seem to be disappearing.

στην οδό Ιουστινιανού, στο Κάστρο

63

στην οδό Καραϊσκάκη, στο Άλσος

64

στην οδό Ιεράρχου Γερβασίου

65

στην οδό Πατριάρχου Ιωακείμ

66

στην οδό Ιεράρχου Γερβασίου

67

Χτισμένα σε μακρόστενα οικοπέδα με μικρή πρόσοψη, με απευθείας είσοδο από το δρόμο, με απλά υλικά, μοιάζουν μεταξύ τους. Δεν ακολουθούν τον παραδοσιακό ρυθμό, αλλά και δεν αντιγράφουν τα νεοκλασσικά χαρακτηριστικά των μεγάρων. Τα σπίτια της μεσοαστικής τάξης έχουν το δικό τους ύφος και τις δικές τους αρχές. Σήμερα άλλα από αυτά κατοικούνται και άλλα όχι.

στην οδό Βλαχάβα

Στην οδό Βλαχάβα, στην Καραβάτι, την παλαιά αυτή χριστιανικώτατη συνοικία με τα στενά σοκάκια, που γίνονταν οι ζωρρότερες αποχράτικες εκδηλώσεις, βρίσκεται ένα από τα πιο αξιόλογα κτίρια των Ιωαννίνων, η οικία της οικογένειας Κωστή. Διαθέτει έξοχα μορφολογικά στοιχεία, όπως η διαφοροποίηση των όγκων στην κύρια όψη, το επιδελτικό δώμα με τη δίκλινη στέγη, τα πέτρινα γείσα των παραθύρων, τους πελοκητούς γωνιολίθους στις γωνίες και την ισόδομη τοιχοποιία στη βάση του. Το κτίριο χαρακτηρίστηκε το 1994 ως διατηρητέο μνημείο.

στην οδό Νεοπτόλεμου

69

Η εβραϊκή συνοικία "Λειβαδιώτη" διέσωσε πληθώρα από παλαιά κτίρια. Τα περισσότερα από αυτά κατοικούνται ή χρησιμοποιούνται ως επαγγελματικοί χώροι. Πολλά έχουν υποστεί τροποποιήσεις (71) ενώ άλλα διατηρούν αυτούσια την αρχική τους μορφή (69, 70). Η οδός Καραμανλή και οι γειτονικοί της δρόμοι Νεοπτόλεμου, Σούτσου κ.α. είναι από τα πιο γραφικά σημεία των Ιωαννίνων.

στην οδό Καραμανλή

70

στην οδό Καραμανλή

71

“Γάλατα” λεγόταν επί τουρκοκρατίας η χριστιανική συνοικία στην οποία βρίσκεται η σημερινή οδός Παύλου Μελά. Εκεί, την εποχή εκείνη, γίνονταν φοβεροί πετροπόλεμοι ανάμεσα στους μαθητές του χριστιανικού σχολείου (Βαλάνειο) και του οθωμανικού (Μεχτέπ). Η οδός Παύλου Μελά το 19ο αιώνα ήταν ένας αριστοκρατικός δρόμος. Γιαντό τα κτίρια που διασώθηκαν διακρίνονται για τον πλούτο τους και την προσεγμένη κατασκευή τους σε αντίθεση με τα οικοδομήματα άλλων συνοικιών των Ιωαννίνων.

στην οδό Παύλου Μελά

72

73

στην οδό Παύλου Μελά

στην οδό Σούτσου

74

στην οδό Σούτσου

75

στην οδό Σούτσου

76

Ο χρόνος σταμάτησε να κυλά στον παλαιό αυτό δρόμο, την οδό Σούτσου, που είχαν κάποτε τα σπίτια τους οι βυρσοδέψες, εβραίοι στην πλειοψηφία τους. Όλα σχεδόν τα σπίτια είναι του περασμένου αιώνα, αλλά συνεχίζουν να είναι ζωντανά και κατοικίσιμα. Είναι η πιο τρανή απόδειξη ότι τα ρομαντικά Γιάννενα του 19ου αιώνα δεν χάθηκαν αλλά παραμένουν πάντα μια πόλη που έρχεται μέσα από το χρόνο.

στην οδό Φιλανθρωπινών (ρόπτρο σε εξώθυρα)

στην οδό Κωλέττη

78

στην οδό Κωλέττη

79

Μέχρι πριν λίγα χρόνια η οδός Κωλέττη, στο κέντρο της πόλης, διατηρούσε αυθεντικά τη φυσιογνωμία που είχε στο παρελθόν. Σειρά κατεδαφίσεων όμως αλλοίωσαν τη μορφή της. Η γειτονιά είναι παλαιότατη και έφερε την προσωνυμία "συννοικία Τσιγαρά", από το αρχοντικό της φημισμένης οικογένειας των Τσιγαράδων που κατείχαν εξέχουσα θέση στην κοινωνία της Βενετίας τον 16ο αιώνα.

στην οδό Κωλέττη

80

στην οδό Κωλέττη

81

στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως

82

στην οδό Κουντουριώτη

83

στην οδό Κουντουριώτη

84

στην οδό Κουντουριώτη

85

Οι Ηπειρώτες οικοδόμοι, με την απλή σκέψη τους, συνέχισαν την παράδοση της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Ασφαλώς, οι λαϊκοί αυτοί αρχιτέκτονες της τουρκοκρατίας (τα Γιάννενα απελευθερώθηκαν μόλις το 1913) ήταν αρχικά επηρεασμένοι από την επίδραση του κατακτητή. Όμως, με το πέρασμα του χρόνου, επήλθε τέλεια αφομοίωση και τα ανατολίτικα στοιχεία έγιναν ελληνικά.

στην οδό Γαριβάλδη

86

στην οδό Βαλαωρίτου

87

στην οδό ΚΑ' Φεβρουαρίου

88

στην οδό Κάνιγγος

89

στην οδό Αραβαντινού

στην οδό Ιωάννου Παλαιολόγου

στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως

92

στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως

93

στην οδό Εθνικής Αντιστάσεως

94

Η οδός Εθνικής Αντιστάσεως συγκέντρωνε άλλοτε τα περίφημα "βαρελάδικα", από τα οποία πήρε την ονομασία και η ευρύτερη περιοχή. Οι νεώτερες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις δεν άλλαξαν μίαν ατμόσφαιρα που αποκλειστικά ανήκει στην πρωτεύουσα της Ηπείρου. Η παρουσία της ήρεμης λίμνης, των γρανιτένιων βουνών, του Κάστρου, η πολυκύμαντη ιστορία προσφέρουν την αίσθηση της αιωνιότητας. Όλα αυτά μαζί δημιουργούν την εικόνα αυτής της πολύπαθης αλλά απέραντα ελληνικής πόλης.

στην οδό Ανεξαρτησίας

95

στην οδό Ανεξαρτησίας

96

97

στην οδό Ανεξαρτησίας

98

στην οδό Ανεξαρτησίας

99

στην οδό Ανεξαρτησίας

Η οδός Ανεξαρτησίας ήταν άλλοτε ο εμπορικότερος δρόμος των Ιωαννίνων. Τα περισσότερα κτίριά της ξαναχτίστηκαν μετά από την πυρκαγιά του 1869. Ήταν, κατά κανόνα, διπλής χρήσης, κατοικία στον όροφο και κατάστημα στο ισόγειο. Δεκάδες οικοδομές του περασμένου αιώνα έχουν διασωθεί. Οι όροφοι διατηρούν την αρχική τους μορφή, ενώ τα ισόγεια έχουν αλλάξει φυσιογνωμία τελείως. Στην οδό Ανεξαρτησίας και στα πολυάριθμα γύρω σκοτεινά στενά, απλώνονταν ή εμπορική και συντεχνιακή δραστηριότητα της πόλης. Η σκοτεινότητα των δρόμων γινόταν πιο έντονη από τα υπόστεγα που προεξείχαν, για να προφυλάσσουν τα προς πώληση εμπορεύματα. Κάθε συντεχνία είχε το δικό της δρόμο, με αποτέλεσμα αυτός να παίρνει το όνομα από τα εμπορεύματα που πουλούσαν εκεί. Οι περίφημες συντεχνίες των Ιωαννίνων διαμόρφωναν καθοριστικά την εμπορική ζωή της περιοχής. Τα Γιάννενα και το Μπεράτι ήταν οι πόλεις με τις ισχυρότερες συντεχνίες, οι οποίες ήταν έτοιμες οργανωμένες, ώστε ουσιαστικά να εμποδίζουν τον ανταγωνισμό, αφού η διαμόρφωση των τιμών ήταν κάτω από τον απόλυτο έλεγχό τους. Ο θεσμός αυτός παρήκμασε στις αρχές του 20ου αιώνα. Στην περίοδο της ακμής του στα Γιάννενα υπήρχαν τριάντα τρεις συντεχνίες, με πολυαριθμότερη εκείνη των γουναράδων, που είχε εβδομήντα οκτώ μέλη.

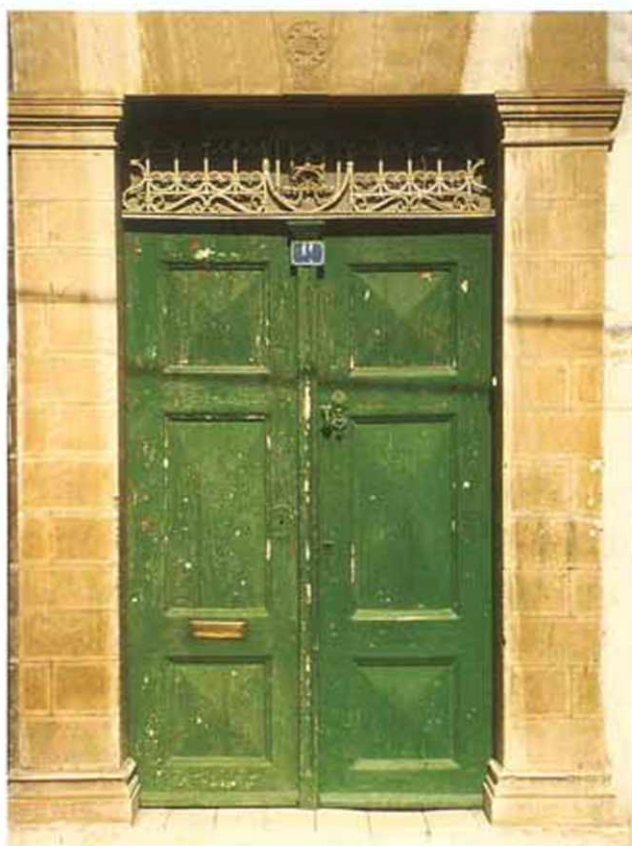
στην οδό Ανδρόνικου Παλαιολόγου 100

στην οδό Κωλέττη 101

στην οδό Γιοσέφ Ελιγιά 102

στην οδό Αγγελικής Παπάζογλου 103

104

στην οδό Γενναδίου

στην οδό Λόρδου Βύρωνος

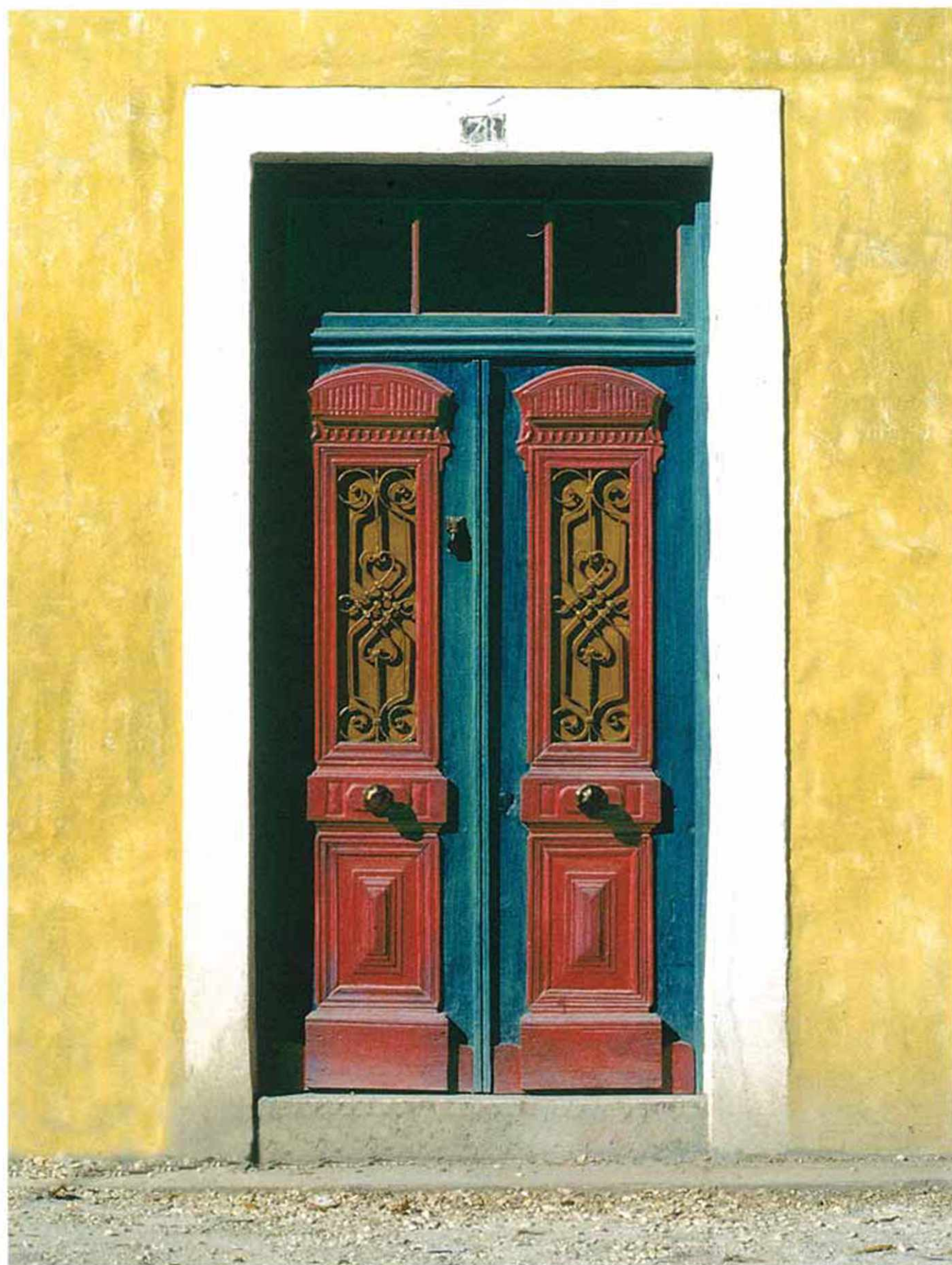
105

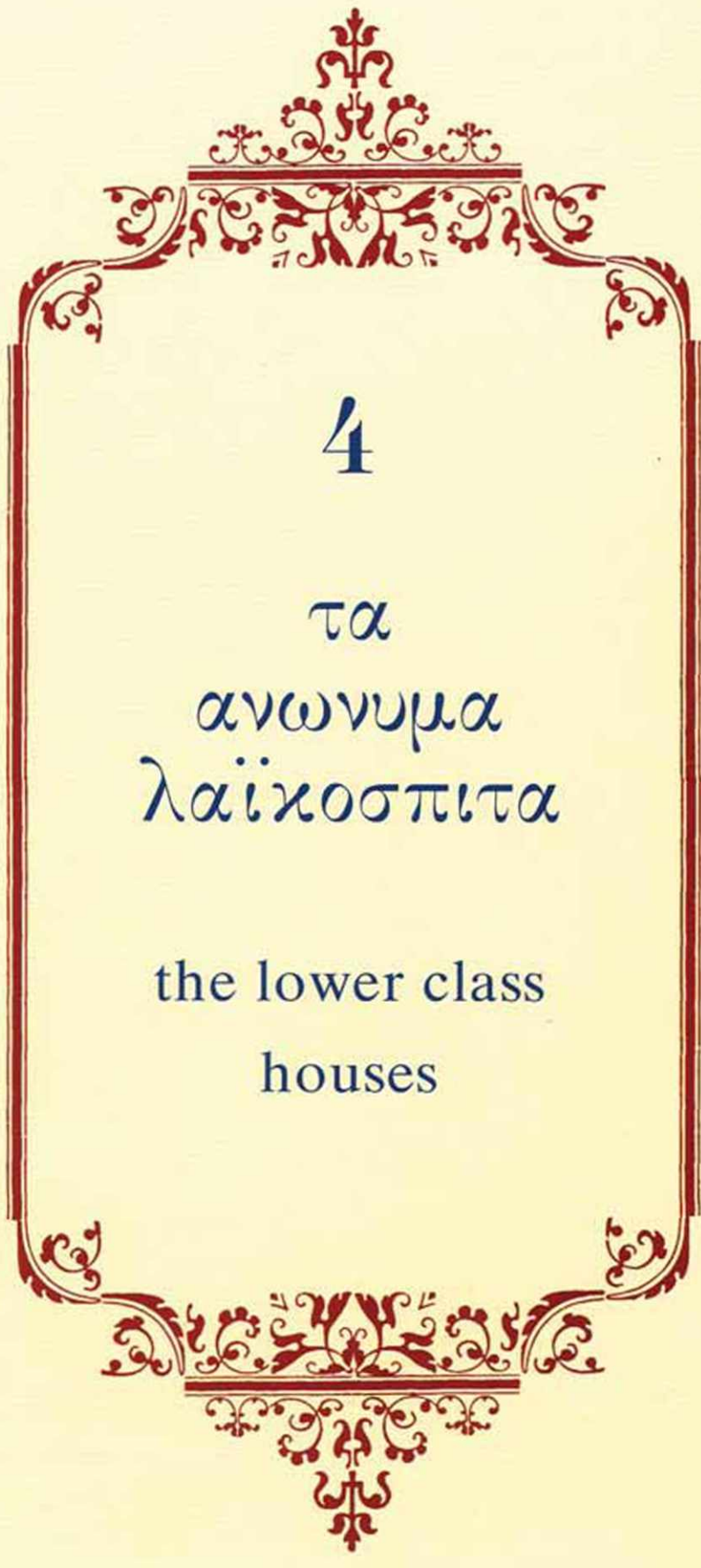
στην οδό Γιοσέφ Ελιγιά

Η οικία αυτή στην οποία έμεινε για τρία χρόνια ο ποιητής Γιοσέφ Ελιγιά (1901-1931) και που τώρα ανήκει στον οδοντίατρο Δημήτριο Φούντη, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα γιαννιώτικου αστικού σπιτιού. Η σχετικά μικρή επιφάνεια του ισόγειου απελευθερώνεται στον όροφο, όπου δημιουργούνται στην όψη χαρακτηριστικές προεξοχές (σαχνισιά) για την αύξηση των ωφέλιμων χώρων. Τα εξωτερικά ξύλινα πλατιά μαρκιζώματα, τα διακοσμητικά επιχρίσματα και οι μεταλλικές κατασκευές συμπληρώνουν την εικόνα του οικοδομήματος, το οποίο άρχισε να κτίζεται από το δερματέμπορο Χαϊμ Ραφαήλ Νεγρίν το 1873, ο οποίος είχε τραγικό τέλος στο Άουσβιτς το 1944. Το κτίριο σήμερα αποτελεί ενιαία οικοδομή, πλην όμως πρόκειται για τρία επί μέρους κτίσματα που συνενώθηκαν αργότερα σε ένα. Το όλο κτίριο, παρά τις επεμβάσεις που υπέστη στη δεκαετία του '50, διατήρησε τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά. Αποκαταστάθηκε το 1996 από το γιαννιώτη αρχιτέκτονα Γεώργιο Σμύρη, με συνεργάτιδα την αρχιτέκτονα Σοφία Παπαγεωργίου.

4

τα
ανωνυμα
λαϊκοσπιτα

the lower class
houses

ΤΑ ΑΝΩΝΥΜΑ ΛΑΪΚΟΣΠΙΤΑ

Χαρά των ματιών και συγχρόνως δίδαγμα απλότητας, λειτουργικότητας και ομορφιάς αποτελούν τα πολυάριθμα λαϊκά σπίτια που σώζονται ακόμη στα Γιάννενα. Κοντά στην παράδοση, με ένα ρυθμό που δεν ακολούθησε τα ρεύματα των διαφόρων εποχών, αναδεικνύουν με μοναδικό τρόπο το λυρισμό και τις αρετές της ανώνυμης αρχιτεκτονικής. Πέρα για πέρα ελληνικά, δίχως ξένες επιδράσεις, είναι αρμονικά προσαρμοσμένα στο κλίμα και το τοπίο της περιοχής μας, ενώ αντικατοπτρίζουν τις τοπικές συνήθειες της ζωής και κατασκευάστηκαν με παραδοσιακά δομικά υλικά που χρησιμοποίησαν -και χρησιμοποιούν- με έξοχο τρόπο οι περίφημοι ηπειρώτες τεχνίτες.

Μέσα στο Κάστρο, στην παλαιά πόλη που το περιβάλλει, αλλά και σε κάθε συνοικία μπορείς να συναντήσεις τα χαριέστατα αυτά στολίδια. Ταπεινά σε επιφάνεια και όγκο, αλλά μεγάλα σε ομορφιά και γραφικότητα. Παρά τις μετατροπές που έχουν υποστεί, διατηρούν την αρχική τους φυσιογνωμία και μορφή, πολλές φορές μάλιστα βελτιωμένη.

Αυτά τα οικοδομήματα παρέχουν ένα πολύ καλό μάθημα αρχιτεκτονικής και ένα πολύ καλό μάθημα τρόπου ζωής συγκινώντας με την απλότητά τους και το σεβασμό προς τη φύση.

Είναι κτισμένα σε οικοπέδα μικρά και συνήθως στενόμακρα. Το κτίσμα ακουμπάει στο δρόμο και η είσοδος γίνεται κατευθείαν από αυτόν. Στο πίσω μέρος η απαραίτητη αυλή, κέντρο πάντα της οικογενειακής ζωής στους ζεστούς μήνες του χρόνου.

Τα λαϊκά σπίτια στους εμπορικούς δρόμους χρησιμοποιούν το ισόγειό τους ως κατάστημα ή εργαστήριο, και τον όροφο ως κατοικία του ιδιοκτήτη ή ως αποθήκη. Όταν βρίσκονται μακριά από το εμπορικό κέντρο χρησιμοποιούνται αποκλειστικά ως κατοικία, όπως συμβαίνει και με τα κτίρια της μεσοαστικής τάξης.

THE LOWER CLASS HOUSES

A joy to look at and valuable lessons in simplicity, functionality and beauty, at the same time, are the numerous lower class houses still preserved in Ioannina. Totally Greek, with no foreign influences, they have been adapted to the weather conditions and the landscape of the area while reflecting the local habits, built of traditional construction materials.

The observer can spot them almost anywhere in the city: In the castle or the old part of town that surrounds it, as well as in every city neighborhood. Small and humble, yet proud and very picturesque. Despite the changes they have suffered through the years, they still maintain their original shape, some times even improved!

They are built in small, usually elongated lots. Each building and its entrance lie right next to the road while the indispensable yard, the center of the family life during the warmer of the months of the

Η ανώνυμη λαϊκή αρχιτεκτονική σε ολόκληρη την Ελλάδα δεν επηρεάστηκε σημαντικά από τις ανατολίτικες επιδράσεις. Η κατώτερη, οικονομικά, τάξη έμεινε πιστά προσηλωμένη στις παραδόσεις και επέβαλε ένα αρχιτεκτονικό ρυθμό προσαρμοσμένο στην πρακτική αναγκαιότητα της ζωής. Σε συνεργασία πάντοτε με τον λαϊκό αρχιτέκτονα, ο απλός άνθρωπος διέσωσε με εμπειρικό τρόπο την ελληνική αισθητική και διατήρησε τον τύπο του κοινού αρχαίου σπιτιού μέχρι σήμερα.

Ο αρχιτέκτονας Αριστοτέλης Ζάχος έγραφε, το 1928, για τα πανέμορφα αυτά δημιουργήματα: «Τα οικοδομήματα αυτά της λαϊκής αρχιτεκτονικής, έργα Ηπειρωτών μαστόρων, διαφυλάξαντα την παλαιάν βυζαντινήν παράδοσιν εις τα κύρια αυτών χαρακτηριστικά, παρέχουσιν εις τας οδούς των Ιωαννίνων, αίτινες δεν παρεμορφώθησαν διά νεωτέρων ακαλαίσθητων κτισμάτων, γοητευτικήν όφιν και ιδιορρυθμίαν, ως και τοπικόν χρώμα, το οποίον λείπει δυστυχώς από τας συγχρόνους ελληνικάς μεγαλοπόλεις. Η εντύπωσις την οποίαν προξενούσιν αι οδοί αύται προς τον θεατήν δεν είναι τυχαία, αλλ' έχει τας βάσεις της εις την τελείαν εναρμόνισιν αυτών προς το φυσικόν περιβάλλον και τας συνηθείας του λαού, ως και εις το πρακτικόν πνεύμα το οποίον διέπει την διάταξιν των οδών και οικιών».

Τολμούμε να πούμε ότι, αν ο μακεδόνας αρχιτέκτονας ζούσε και περιδιάβαινε τα σημερινά Γιάννενα, θα ένοιωθε την ίδια συγκίνηση. Γιατί όσο και αν αλλοιώθηκε η ιστορική πόλη στα χρόνια που μεσολάβησαν, εν τούτοις διατηρεί μεγάλο μέρος από την ομορφιά που τότε ο Ζάχος κατέγραφε.

year, occupies the rear part of the lot. Sometimes one story high while other times with two stories, they also come in two varieties: Street level stores in the commercial areas of the city and one or two story houses in the distant areas.

108

στην οδό Αρχιμανδρείου

109

σε πάροδο της πλατείας Πάργης

110

στην οδό Γαριβάλδη

111

στην οδό Αβέρωφ

στην οδό Τσοσίτσα

Ο Αριστοτέλης Ζάχος, ο δημοτικιστής αυτός της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής γράφει το 1928 με γλαφυρό τρόπο: «Ό,τι απεθρασύνει επί αιώνας η λαϊκή αρχιτεκτονική, ως και η τέχνη εν γένει, δυνάμεθα να χρησιμοποιήσωμεν επωφελώς ουχί αντιγράφοντες τυφλώς, αλλά συνδύναντες τα εξ αυτής διδάγματα με την πρόοδον της σημερινής επιστήμης και τας συγχρόνους βιοτικές ανάγκας. Εις κάθε λαόν, του οποίου η τέχνη εξελίσσεται κανονικώς από πρωτογόνους αρχάς εις υψηλότερας μορφάς, η αρχιτεκτονική δίδει την κατεύθυνσιν εις τας εφαρμοσμένας τέχνας με τας οποίας ομού αναπτύσσεται. Με συνετήν χρησιμοποίησιν των στοιχείων της λαϊκής τέχνης δυνάμεθα να συμβάλωμεν επί τη βάσει της ψυχολογικής εξελίξεως και εμπνεόμενοι υπό του συγχρόνου πνεύματος εις την δημιουργίαν μιας νεωτέρας αγνής ελληνικής τέχνης».

113

στην οδό Μαυρογιάννη, στο Γηροκομείο

114

στην οδό Στρατηγοπούλου, στο Κάστρο

Λαϊκά σπίτια δεν σώζονται μόνο στη λεγόμενη παλαιά πόλη. Είναι διάσπαρτα ακόμη και στις ακραίες γειτονιές. Όλα σχεδόν είναι κατοικήσιμα. Τα σπίτια αυτά χαρακτηρίζονται από την ηρεμία των γραμμών τους, την αρμονία των αναλογιών τους και την απλότητα των χρωμάτων τους. Το γιαννιώτικο λαϊκό σπίτι έχει δημιουργήσει πρότυπο, που δύσκολα σήμερα επαναλαμβάνεται.

στην οδό Χειμάρρας

115

στην πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος

116

Όσο κι αν τα ταπεινά αυτά οικοδομήματα συγκινούν με την απλότητά τους και το σεβασμό προς τη φύση, εν τούτοις είναι βέβαιο ότι τα περισσότερα από αυτά θα ακολουθήσουν τον απαράβατο νόμο της ακμής και της παρακμής, που αργά, αλλά αναπότρεπτα, θα τα οδηγήσει σε άχρηστους σωρούς υλικών.

117

στην οδό Γιοσέφ Ελιγιά

118

στην οδό Σούτσου

119

στην οδό Τσοίτσα

120

στην οδό Ανεξαρτησίας

121

στην οδό Τσιριγώτη

122

στην οδό Σούτσου

123

στην οδό Κουγκίου

124

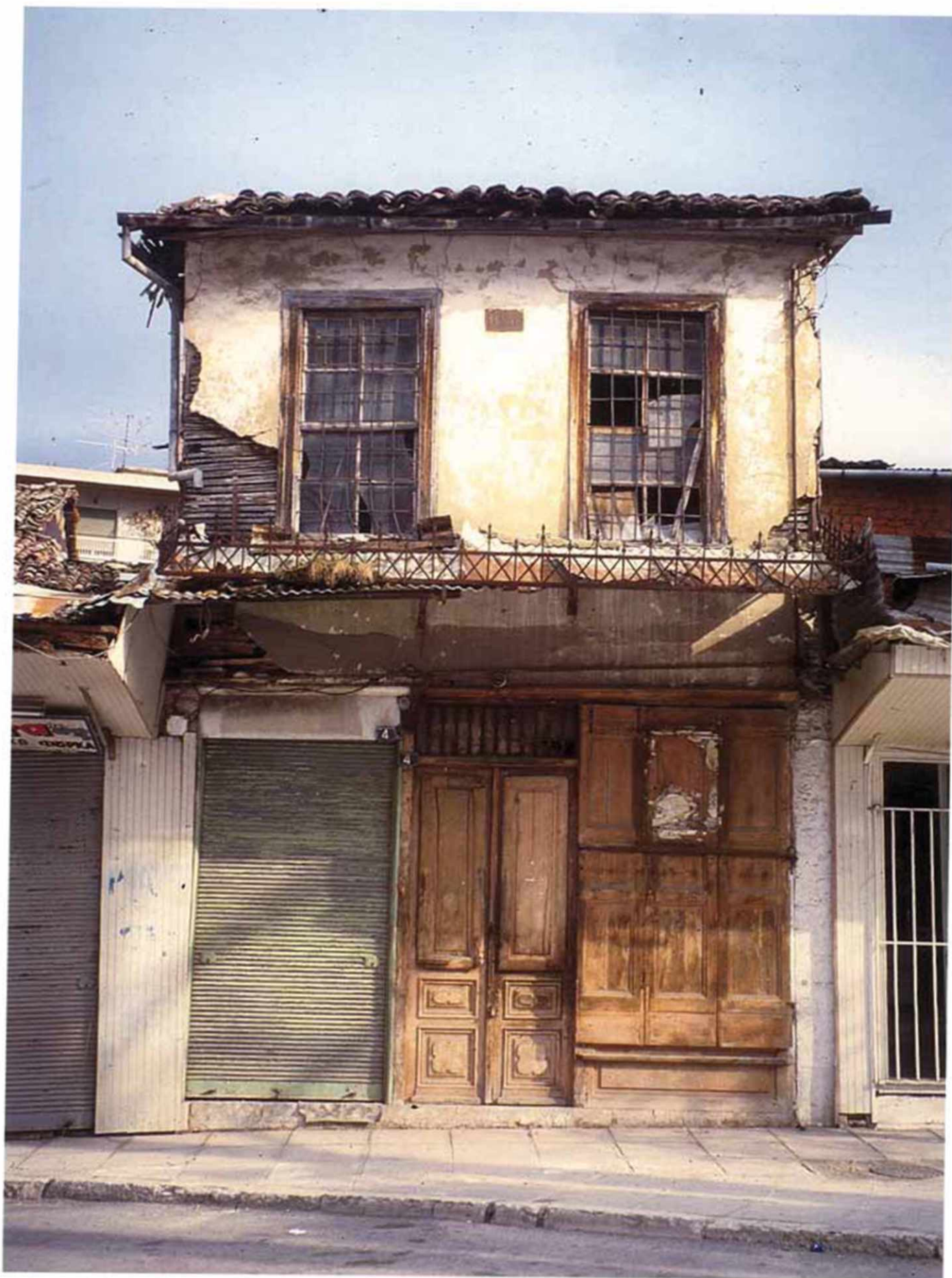

στην οδό Σκουφά

125

στην οδό Παύλου Μελά

στην οδό στρατηγού Καλλάρη

127

στην οδό Ανεξαρτησίας

128

στην οδό Σχολάρχου Επιφανίου

129

στην οδό Τσοσίτσα

131

στην οδό Ασωπίου

132

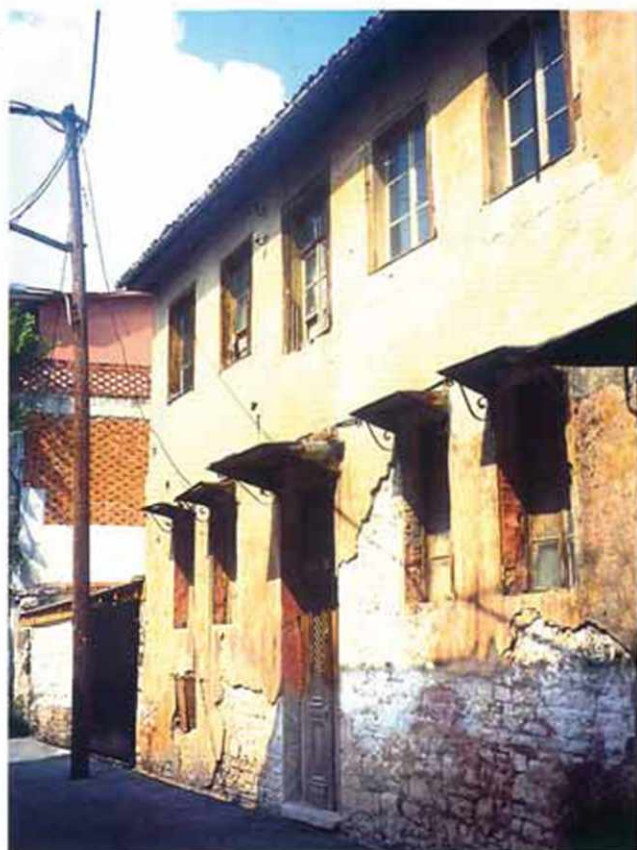
στο Κάστρο

133

στην οδό Άννης Κομνηνής

134

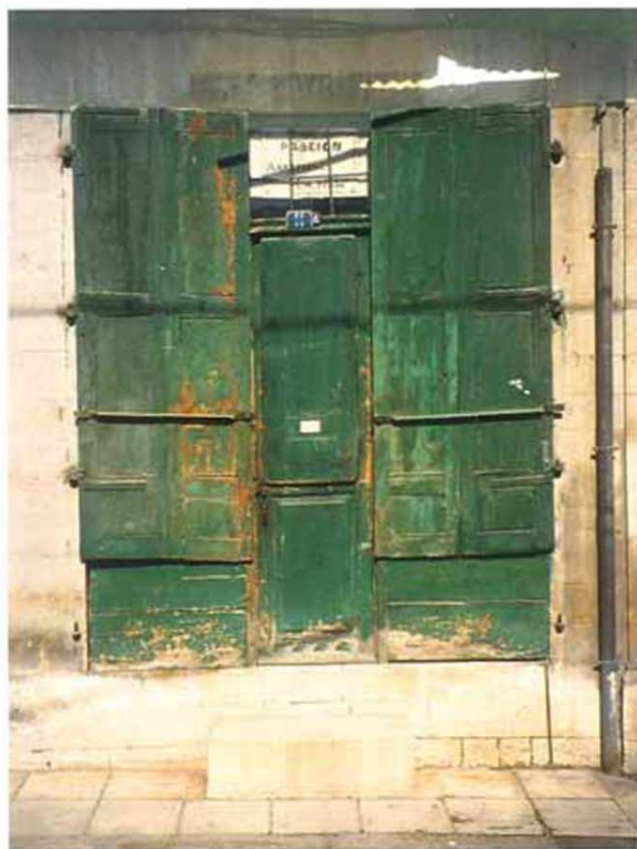
στην οδό Ζαλοκώστα

στην οδό Αβέρωφ

135

136

στην οδό Παπάζογλου

Η αποκατάσταση των παραδοσιακών λαϊκών κτιρίων του ιστορικού κέντρου των Ιωαννίνων διασώζει την ομορφιά του παρελθόντος. Οι καταστροφικές συνέπειες του χρόνου, αλλά και οι επιπτώσεις της εγκατάλειψης εξαφανίζονται. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα κτίρια αυτά αποκτούν και πάλι οικονομικό ενδιαφέρον εστώ και με αλλαγή της χρήσης τους. Τα παραδοσιακά επαγγέλματα που στεγάζονταν επί αιώνες σε αυτά εξαφανίζονται και παραχωρούν τη θέση τους σε καινούριες λειτουργίες που συμβαδίζουν με την εποχή.

138

139

140

141

142

143

144

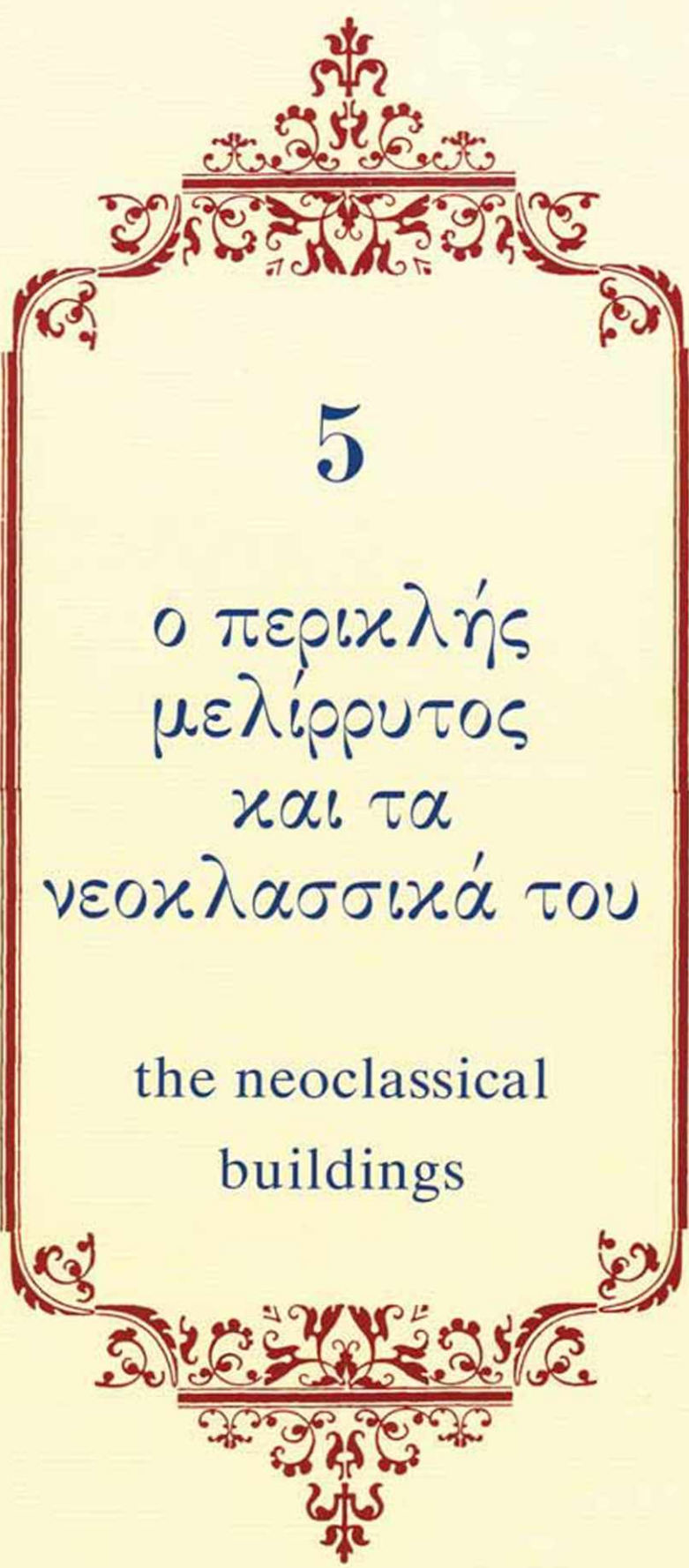
145

Ξύλινες πόρτες, καφασωτά παράθυρα, όμορφα λουλούδια, ζωντανά χρώματα, συνθέτουν τη λαϊκή αρχιτεκτονική των Ιωαννίνων. Οι ανώνυμοι ηπειρώτες τεχνίτες ήταν δημιουργοί και καλλιτέχνες, ήταν πραγματικοί αρχιτέκτονες της ομορφιάς και της ζωής.

στην οδό Στρατηγοπούλου

5

ο περικλής
μελίρρυτος
και τα
νεοκλασσικά του

the neoclassical
buildings

Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΑ ΤΟΥ

Ο νεοκλασικισμός στην αρχιτεκτονική εκδηλώθηκε το 17ο αιώνα στην Ιταλία, για να εξαπλωθεί το 18ο σε όλη σχεδόν την Ευρώπη με κύρια χαρακτηριστικά του τη χρησιμοποίηση κιόνων, αετωμάτων, ζωφόρων και άλλων κλασικών μοτίβων. Η επιτυχία του απελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων το 1821 έδρασε ως ισχυρός καταλύτης στην εντυπωσιακή άνθηση του νεοκλασικισμού. Κάθε τι το ελληνικό βρέθηκε στην πρώτη γραμμή της επικαιρότητας της εποχής, γεγονός που είχε ως επακόλουθο να εμπλουτιστεί ο ρυθμός με νέα στοιχεία, αυθεντικά, της κλασικής αρχαιότητας.

Ερχόμενος ο Όθωνας, το 1834, στην Ελλάδα έφερε μαζί του στρατιά ολόκληρη Βαυαρών που ανάμεσά τους ήταν πολλοί ικανοί αρχιτέκτονες. Με βασιλική εντολή άρχισαν να κτίζονται στη νέα πρωτεύουσα, την Αθήνα, πολλά κτίρια, δημόσιου κυρίως χαρακτήρα. Απαλλαγμένοι, οι περισσότεροι από τους αρχιτέκτονες αυτούς, από την υπερβολή της ρωμαϊκής αρχιτεκτονικής δημιούργησαν ένα καθαρά ελληνικό νεοκλασικισμό που μάλιστα ταξίδευσε στη συνέχεια στην Ευρώπη.

Τον πρωτοπόρο Σίνκελ (Karl Friedrich Schinkel, 1781-1841) ακολούθησαν οι αδελφοί Χάνσεν (Christian Hansen, 1803-1883 και Theophilus Hansen, 1813-1891), ο Κλέντσε (Leo von Klenze, 1784-1864) και κυρίως ο μεγάλος Ερνέστος Τσίλλερ (Ernst Ziller, 1837-1923) που εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα το 1860 και διέσπειρε σε ολόκληρο το χώρο της τότε ελεύθερης Ελλάδας δεκάδες υπέροχα κτίρια. Παράλληλα εμφανίζονται, γύρω στο 1840, δύο λαμπροί Έλληνες αρχιτέκτονες ο δύστροπος αλλά ιδιοφυής Λύσανδρος Καυταντζόγλου (1811-1885), πατέρας της μεγάλης ευεργέτιδας των Ιωαννίνων Ελένης Ζωγράφου, και ο άσπονδος "φίλος" του Σταμάτη Κλεάνθης (1802-1870), που έδωσαν νέα πνοή στο νεοκλασικό ρεύμα.

Και τα Γιάννενα; Τι γινόταν στην τουρκοκρατούμενη πρωτεύουσα της Ηπείρου την εποχή αυτή; Σχεδόν τίποτα.

THE NEOCLASSICAL BUILDINGS

Architectural neoclassicism first appeared in the 17th century in Italy and spread to the rest of Europe in the 18th century. Its main characteristic is the use of columns, pediments and other classic elements. The success of the struggle of Greeks to set free in 1821 helped neoclassicism bloom impressively. Everything of Hellenic origin became fashionable, which resulted in the neoclassicism being enriched with new, authentic elements of the classic eras.

Coming to Greece in 1834, the young king, Othon, brought with him a large number of Bavarians, including some very gifted architects. A lot of buildings, mainly public, were designed and built by these architects. Soon, a clearly Hellenic kind of neoclassicism was created and eventually found its way to the rest of Europe.

Among these architects were Karl Friedrich Schinkel, the Christian and Theophilus Hansen brothers, Leo von Klenze and, perhaps most importantly, Ernst Ziller, who settled in Athens in 1860. At the same time, around 1840, two bril-

Πληγωμένη ακόμη η πόλη από τις καταστροφές του 1820 και του 1869 προσπαθούσε να επουλώσει τα τραύματά της. Όμως, παρά τη γενική στασιμότητα, η αρχιτεκτονική στα Γιάννενα συνεχίζει την εξέλιξή της και ο νεοκλασικισμός κάνει την εμφάνισή του -έστω συγκρατημένα- τόσο στα ιδιωτικά κτίρια της εύπορης μεγαλοαστικής τάξης, όσο και στα δημόσια, που αρχίζουν να κτίζονται στη δεκαετία του 1870, χάρη στον χριστιανικής καταγωγής Τούρκο διοικητή της πόλης Ρασήμ Πασά.

Όμως τα Γιάννενα είχαν την τύχη να εγκατασταθεί στην πόλη, προς το τέλος του 19ου αιώνα, ο νεαρός αρχιτέκτονας Περικλής Μελίρρυτος (1870-1937), γόνος πλούσιας οικογένειας, ο οποίος, αφού πραγματοποίησε λαμπρές σπουδές στο Παρίσι, προτίμησε να επιστρέψει στη γενέτειρά του, παρά να παραμείνει στην Ευρώπη.

Με τη φλόγα της νεότητας και το πάθος της δημιουργίας ο Μελίρρυτος έβαλε ανεξίτηλη τη σφραγίδα του στην αρχιτεκτονική ιστορία των Ιωαννίνων. Ένθερμος υποστηρικτής του νεοκλασικισμού σχεδίασε πολλά δημόσια, εκκλησιαστικά και ιδιωτικά κτίρια, αρκετά από τα οποία διασώθηκαν.

Το έργο του Μελίρρυτου δεν έχει μέχρι σήμερα ερευνηθεί και μελετηθεί, ενώ το όνομά του δεν αναφέρεται στα βιογραφικά λεξικά της αρχιτεκτονικής. Αυτό βέβαια είναι άδικο, αφού ο γιαννιώτης αρχιτέκτονας υπήρξε από τις εξέχουσες φυσιογνωμίες της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής κατά την περίοδο αυτή.

Εκτός από το Μελίρρυτο, στο τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου, συναντούμε στα Γιάννενα δύο ακόμη μηχανικούς που έκτισαν λίγα αλλά αξιόλογα κτίρια: το γιαννιώτη πολιτικό μηχανικό και μετέπειτα δήμαρχο Γεώργιο Ιωαννίδη και τον Πολωνό αρχιτέκτονα και νομομηχανικό του βλαατίου Σιγισμόνδο Μινέικο.

liant Greek architects, Lyssandros Kaftajoglou (1811-1885) and Stamatios Kleanthis (1802-1870) emerged and gave neoclassicism a life extension.

Ioannina was fortunate to have Periklis Melirrytos settling in the city around the end of the 19th century. The child of a wealthy family, Periklis Melirrytos decided to return home rather than stay in Europe after finishing his studies in Paris.

His youth and passion helped Melirrytos leave his own mark onto the history of Ioannina architecture. A great supporter of neoclassicism, he designed dozens of both public and private buildings, many of which have been preserved.

Besides Melirrytos, at the turn of the century two other persons that built a few yet remarkable buildings, can be found in Ioannina: George Ioannidis, a civil engineer and subsequently mayor of Ioannina, and Sigmund Mineiko, a Polish architect.

144

Στο κέντρο της πόλης βρίσκεται το κτίριο της Ζωσιμαίας Βιβλιοθήκης, μιας από τις καλύτερες περιφερειακές βιβλιοθήκες της χώρας, η οποία διαθέτει 30.000 τόμους, περίπου. Η προσθήκη του ορόφου δεν μείωσε την αισθητική του κτιρίου. Η μορφολογία της κιονοστοιχίας της εισόδου ξεφεύγει από τον τυπικό νεοκλασικισμό, το αέτωμα όμως δίνει το καθοριστικό ύψος του κτιρίου.

Η ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ (144)

(οδός Μάρκου Μπότσαρη)

Η ανέγερση του κτιρίου χρονολογείται στις αρχές του αιώνα. Ήταν μονώροφο και σχεδιάστηκε από τον Περικλή Μελίσρρυτο για Δημοτικά Λουτρά. Τη χρήση αυτή διατήρησε μέχρι και τη δεκαετία του 60. Αργότερα, με δαπάνη του ευεργέτη Γιάννη Καμπέρη (1924-1996) αναμορφώθηκε και προστέθηκε όροφος, για να στεγάσει τη Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη.

Η βιβλιοθήκη φέρει το όνομα των Ζωσιμάδων, των οποίων το μέγα κληροδότημα εξακολουθεί και σήμερα να στηρίζει την Παιδεία στα Γιάννενα. Είναι ανυπολόγιστη η προσφορά των Θεοδόσιου, Ιωάννη, Αναστάσιου, Νικόλαου, Ζώη και Μιχαήλ Ζωσιμά στον τόπο.

Οι γιοί του πρματευτή από το Γραμμένο, Χατζή-Παναγιώτη Ζωσιμά και της γιαννιώτισσας Μαργαρίτας Τσουκαλά γεννήθηκαν όλοι τους ανάμεσα στα 1754 και 1762. Γρήγορα πλούτισαν και πήραν τη μεγάλη απόφαση να παραμείνουν άγαμοι ώστε αφενός να επιδοθούν απερίσπαστοι στην εθνοφελή δραστηριότητά

τους, αφετέρου να κληροδοτήσουν την τεράστια περιουσία τους στη γενέτειρά τους.

Ακολουθώντας το ρεύμα της εποχής (τέλος 18ου αιώνα) τα έξη αδέρφια ξενητεύτηκαν, άλλοι στο Λιβόρνο της Ιταλίας και άλλοι στη Νίζνα της Ρωσίας, όπου ίδρυσαν εμπορικούς οίκους. Αργότερα εγκαταστάθηκαν στη Μόσχα και ανέπτυξαν ισχυρές διασυνδέσεις με την τσαρική αυλή. Μάλιστα η αυτοκράτειρα Μαρία αποκαλούσε το Ζώη ως το «καύχημα των Γραικών».

Πρέπει να τονιστεί ότι ένα από τα μεγαλύτερα έργα των εθνικών αυτών ευεργετών ήταν η χρηματοδότηση του ιδρύματος της «ελληνικής βιβλιοθήκης» του Διδασκάλου του Γένους Αδαμάντιου Κοραή στο Παρίσι το 1805. Από το ίδρυμα αυτό εκδόθηκαν τα συγγράμματα των αρχαίων κλασσικών που ξαπλώθηκαν σε ολόκληρο το σκλαβωμένο έθνος.

Η συμβολή των Ζωσιμάδων, των οποίων η οικογένεια έσβησε με την αποδημία του Νικολάου το 1842, είναι μοναδική στην εθνική αναγέννηση.

ΤΟ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ (145, 146)

(οδός 28ης Οκτωβρίου και Μάρκου Μπότσαρη)

Είναί ένα από τα επιτυχέστερα έργα του Μελίσρρυτου. Πρόκειται για συμμετρικό διώροφο κτίριο, με προεξέχον τμήμα της πρόσοψης, με προσεγμένη κατασκευή, επιμελώς επιλεγμένα νεοκλασσικά στοιχεία, κεντρικό αέτωμα και κορινθιακά επίκρανα στις γωνίες των ορόφων, αποτελεί κόσμημα για την πόλη. Στο Ταχυδρομείο ο Μελίσρρυτος απέβαλε όλα τα ξενόφερτα αρχιτεκτονικά στοιχεία και απέδωσε ένα έργο καθαρά ελληνικό.

Το κτίριο αναγέρθηκε το 1905 από τον προοδευτικό πασά των Ιωαννίνων Οσμάν τον Κούρδο, που είχε υπηρετήσει ως υποστράτηγος κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και γι' αυτό τοποθετήθηκε στη θέση του "βαλή" (γενικού διοικητή) των Ιωαννίνων. Επιδέξιος πολιτικός προσεταιρίστηκε το χριστιανικό στοιχείο και εξουδετέρωσε τις διάφορες ξένες προπαγάνδες που οργιάζαν τότε στα Γιάννενα (ρουμανική, αλβανική, ιταλική). Αυτός ήταν και ο λόγος που οι ομόθρησκοί του τον αποκαλούσαν... "κουμπάρο των χριστιανών", πράγμα όμως που δεν τον ενοχλούσε.

Στο μέγαρο αυτό στεγάστηκε το πρώτο οθωμανικό Παρθεναγωγείο (Μέση Αστική Σχολή Θηλέων), ενώ δίπλα του λειτουργούσε ήδη -στη θέση που σήμερα βρίσκεται το κτίριο του ΟΤΕ- κατώτερο τουρκικό δημοτικό σχολείο.

Το κτίριο του κεντρικού Ταχυδρομείου, αφού κινδύνευσε με κατεδάφιση το 1975, αποκαταστάθηκε επιτυχώς στην αρχική του μορφή το 1985. Τα έργα του Μελίσρρυτου διακρίνονται για την καθαρότητα της μορφής τους και τα, αποκλειστικά, ελληνοπρεπή στοιχεία τους. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η τουρκική διοίκηση δεχόταν ευχαρίστως τις προτάσεις του, παρά το ότι αυτές είχαν σαφείς αναφορές στην αρχαία Ελλάδα. Το κτίριο του Ταχυδρομείου χαρακτηρίστηκε ως διατηρητέο μνημείο μόλις το 1984.

Το κτίριο του Ταχυδρομείου σε φωτογραφία του 1910, όταν λειτουργούσε ακόμη ως οθωμανικό παρδναγωγείο. Στο αέτωμα διακρίνεται η ημισέληνος και στο υπέρθυρο της αυλόθυρας η τουρκική επιγραφή του. Τα δύο περίτεχνα φανάρια των παραστάδων της εισόδου δεν έχουν διασωθεί. Οι υαλοπίνακες είναι χρωματισμένοι στο μεγαλύτερο μέρος τους, ώστε να εμποδίζεται η θέα των κοριτσιών του παρδναγωγείου προς τους δρόμους. Στους υαλοπίνακες επίσης είναι ζωγραφισμένες "χιαστί" τουρκικές σημαίες. Εντύπωση προκαλεί ο καλαίσθητος κήπος. Αριστερά διακρίνεται η σημερινή οδός 28ης Οκτωβρίου και στην άλλη πλευρά η οδός Μπότσαρη, που είναι έρμητοι χωματόδρομοι. Στο δεξιό τμήμα της φωτογραφίας εικονίζεται ο μιναρές του τεμένους "Τζαμί Μεχμέτ Αγά" που κατεδαφίστηκε, όταν γκερεμίστηκαν τα περισσότερα από τα περίφημα 17 τζαμιά των Ιωαννίνων. Το τέμενος "Μεχμέτ Αγά" ιδρύθηκε το 1618 και γειτόνευε με νεκροταφείο που ήταν στη θέση που βρίσκεται σήμερα η υπηρεσία ύδρευσης του Δήμου. Κοντά στο τζαμί υπήρχε πτωχοκομείο και μεντρεσές που τα συντηρούσαν 150 από τα καταστήματα της αγοράς. Να σημειωθεί ότι οι οθωμανικές πόλεις δεν είχαν "Μητροπολιτικό Ναό", όπως οι χριστιανικές. Το τζαμί αυτό έδωσε την ονομασία σε ολόκληρη τη συνοικία που περιλάμβανε την Κάτω Πλατεία, τα Λιθαρίτσια, το σημερινό Στρατοδικείο και την περιοχή του τωρινού Δημαρχείου.

Η ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΣΧΟΛΗ (147, 148, 149, 150, 151, 152) (οδός Ζωσιμαίων)

Το πρώτο διδακτήριο της Ζωσιμαίας Σχολής, η οποία ιδρύθηκε από τους Ζωσιμάδες το 1828, στεγάστηκε σε ένα μικρό τούρκικο σπίτι που βρισκόταν στο χώρο κάτω από τη σημερινή Πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος. Το κτίριο αυτό φιλοξένησε τη Σχολή μέχρι το 1834, γρήγορα όμως αποδείχτηκε ανεπαρκές για να φιλοξενήσει τη Σχολή, που άρχισε να αναπτύσσεται ραγδαία.

Έτσι στα 1834 αγοράζεται από την Επιτροπή της Σχολής το οικοπέδο που βρίσκεται στη θέση της σημερινής Ζωσιμαίας και στο οποίο υπήρχε ήδη παλαιά αλλά ευρύχωρη οικία του μεγαλέμπορου Δημητρίου Αθανασίου. Η οικία αυτή ήταν ικανή, αρχικά, να στεγάσει τις λειτουργίες της Σχολής, γρήγορα όμως και το δεύτερο αυτό διδακτήριο κρίθηκε ακατάλληλο, κάτι που διεπίστωσε και ο ίδιος ο Νικόλαος Ζωσιμάς. Παρ' όλα αυτά διατηρήθηκε για 68 ολόκληρα χρόνια, μέχρι το 1905, που λειτούργησε το τρίτο διδακτήριο της Ζωσιμαίας. Ήδη από το 1841 ο Ζωσιμάς, με τη διαθήκη του, εξέφρασε την επιθυμία για την ανέγερση νέου σύγχρονου και καλλιπούς κτιρίου.

Μόλις όμως στα 1898 άρχισαν οι διαδικασίες για την υλοποίηση της βούλησης του μεγάλου ευεργέτη. Ο τότε Μητροπολίτης Ιωαννίνων Γρηγόριος και η Εφοροεπιτροπή ανέθεσαν στους μηχανικούς Π. Μελίσρρυτο και Δ. Χρηστίδη να συντάξουν τη μελέτη του νέου κτιρίου. Στα 1900 η μελέτη διαβιβάστηκε στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως για τη χορήγηση της σχετικής άδειας, αλλά η Πύλη καθυστέρησε συνεχώς την έκδοσή της. Χρειάστηκε η επέμβαση του Τούρκου διοικητή των Ιωαννίνων Οσμάν Πασά, για να εκδοθεί, επί τέλους, η απαιτούμενη οικοδομική άδεια στις 6 Νοεμβρίου του 1901.

Αμέσως μετά το παλαιό κτίριο κατεδαφίζεται και η Σχολή στεγάζεται προσωρινά σε δύο γειτονικά τούρκικα σπίτια, που νοικιάστηκαν για το σκοπό αυτό. Έτσι άρχισαν οι εργασίες για την ανέγερση του τρίτου διδακτηρίου. Παράλληλα, έγινε πανελλήνιος έρανος που απέδωσε ανέλπιστους καρπούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι συνέβαλε στον έρανο ακόμη και το προσωπικό της Ρωσικής Προσβείας της Κωνσταντινούπολης. Στις 17 Φεβρουαρίου 1902 τέθηκε ο θεμέλιος λίθος στον οποίο χαραχτηκε η εξής επιγραφή: «ΕΥΑΝΔΡΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ ΠΑΙΔΕΣ ΤΟΙΣ ΕΥΕΡΓΕΤΑΙΣ ΖΩΣΙΜΑΔΑΙΣ ΑΙΕΝ ΕΥΓΝΩΜΟΝΕΣ ΤΟΝΔΕ ΘΕΜΕΛΙΟΝ ΛΙΘΟΝ ΤΗΣ ΖΩΣΙΜΑΙΑΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΤΕΘΕΝΤΟ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ 1902 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 17 ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ Π. ΜΕΛΙΣΡΡΥΤΟΣ».

Μετά από πολλές περιπέτειες και -δυστυχώς- κομματικές διαμάχες, οι εργασίες ανέγερσης τελείωσαν και

Το δεύτερο διδακτήριο της Ζωσιμαίας Σχολής, που κτίστηκε το 1834 και κατεδαφίστηκε το 1901, για να ανεγερθεί το σημερινό κτίριο της οδού Ζωσιμαίων.

στις 14 Φεβρουαρίου 1905 η νέα Ζωσιμαία Σχολή ήταν πλέον γεγονός.

Ο λαμπρός αρχιτέκτονας Περικλής Μελίσρρυτος ενουνεύθητα ανέγραψε την πρόσοψη που ο Χριστανός Χάνσεν είχε, ήδη, σχεδιάσει για το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο των Αθηνών από το 1841. Και αυτό για να καταδείξει ότι η ιστορική Ζωσιμαία Σχολή των Ιωαννίνων ήταν ίδρυμα πανεπιστημιακού επιπέδου.

Το νέο διδακτήριο περιλάμβανε οκτώ αίθουσες διδασκαλίας, αίθουσα τελετών, δύο γραφεία, βιβλιοθήκη, αμφιθέατρο φυσικής και χημείας, τρία εργαστήρια και μουσείο. Όμως, όπως επεσήμανε αργότερα ο επιφανής Γυμνασιάρχης Χρήστος Σούλης, υστερούσε σε χώρους υγιεινής, σε προσανατολισμό και σε αριθμό αιθουσών που ήταν ανεπαρκείς για να στεγάσουν τους υπερεπακόσιους μαθητές.

Παρ' όλα αυτά το αρχαιοπρεπές, περίοπτο και επιβλητικό αυτό κτίριο είναι από τα ωραιότερα νεοκλασσικά μνημεία των Ιωαννίνων και τα επί μέρους αρχιτεκτονικά του στοιχεία είναι εξόχως ενδιαφέροντα.

Ο βομβαρδισμός του 1940 του προξένησε σημαντικές καταστροφές και το κατέστησε ακατάλληλο για χρήση. Η σχετική αποκατάστασή του τελείωσε το 1956, πλην όμως, ήδη από το 1940, η Ζωσιμαία άρχισε να περιφέρεται, δίκην πρόσφυγα, σε άλλα κτίρια (οικία Λιάμπεη και Ρουμανικό Σχολείο). Μόλις το 1957 απέκτησε νέα στέγη, το τέταρτο διδακτήριο στην οδό Βαλαωρίτου.

Το ιστορικό κτίριο εξακολουθεί και σήμερα να στεγάζει σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης.

148

Η στοά της πρόσφυης και η κεντρική είσοδος της Ζωσιμαίας Σχολής είναι πιστά αντίγραφα του κτιρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών που σχεδίασε ο Δανός αρχιτέκτονας Χριστιανός Χάνσεν και κτίστηκε με δωρεά του γιαννιώτη ευεργέτη Ιωάννη Δομπόλη (1769-1850).

149

Η κύρια όψη του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η ομοιότητα με το έργο του Μελίσρρυτου είναι προφανής. Το κτίριο του Χάνσεν έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του νεοκλασσικού ρυθμού και είναι το πρώτο που υποδηλώνει προσπάθεια προσαρμογής στο Ελληνικό περιβάλλον.

Η κεντρική είσοδος της Ζωσιμαίας Σχολής.

150

151

Τα ιωνικά κινώκρανα της κύριας εισόδου της Ζωσιμαίας Σχολής, που φέρουν τον αρχαϊκό θριγκό, είναι αντίγραφα εκείνων του ναού της Απτέρου Νίκης στην Ακρόπολη. Ακολουθούν πιστά τον κομψό ιωνικό ρυθμό με τον εχίνο, τους έλικες και το κυμάτιο.

152

Το κεντρικό αέτωμα της Ζωσιμαίας τονίζει το αυστηρά νεοκλασσικό ύφος του κτιρίου, που χαρακτηρίζεται από απόλυτη συμμετρία στη διάταξη της όψης και της κάτοψής του, σύμφωνα με το πρότυπο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΤΟ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟ ΘΗΛΕΩΝ (153, 154, 155)

(λόφος Βελισσαρίου)

Είναι ένα απλό κτίριο, που όμως γίνεται συμπαθές με την επιτυχή ογκοπλαστική του διάταξη και το θαυμάσιο πευκόφυτο περιβάλλοντα χώρο του. Διαθέτει μερικά διάσπαρτα νεοκλασσικά στοιχεία, όπως οι πέτρινοι λαξευτοί γωνιόλιθοι, η κορνίζα της βάσης του και η τριπλή μαρμάρινη αφιδωτή κύρια είσοδος του.

Το κτίριο αυτό, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το Κέντρο Παιδικής Μέρимνας Θηλέων Ιωαννίνων, είναι γνωστό στα Γιάννενα ως "Οικοτροφείο Θηλέων".

Κτίστηκε επί τουρκοκρατίας, χωρίς όμως να υπάρχουν γραπτά στοιχεία στο αρχείο του Ιδρύματος για πληρέστερες πληροφορίες, γιατί αυτά καταστράφηκαν κατά την διάρκεια της κατοχής.

Από το έτος 1927 χρησιμοποιήθηκε για τη στέγαση του Εθνικού Ορφανοτροφείου Θηλέων Ιωαννίνων. Κατά το διάστημα της κατοχής μετατράπηκε σε Στρατιωτικό Νοσοκομείο των Γερμανών. Μετά την απελευθέρωση ξαναλειτούργησε ως Ορφανοτροφείο Θηλέων Ιωαννίνων μέχρι το 1973.

Στο Ίδρυμα σήμερα φιλοξενούνται κορίτσια ηλικίας από 6 ετών και άνω, που κατάγονται από την ευρύτερη περιοχή και τα οποία είναι απροσιτάτευτα και στερούνται οικογενειακής φροντίδας. Σε αυτά παρέχεται πλήρης περίθαλψη, μόρφωση και επαγγελματική εκπαίδευση, φοιτούν δε στα σχολεία της πόλης και στις Ανώτερες και Ανώτατες Σχολές της χώρας με έξοδα και ευθύνη του Ιδρύματος.

153

154

Οι λαξευτοί γωνιόλιθοι και το πέτρινο γείσωμα της βάσης του κτιρίου.

155

Το Κέντρο Παιδικής Μέρимνας Θηλέων βρίσκεται σε ένα από τα ωραιότερα σημεία της περιοχής και το περιβάλλον του είναι, πράγματι, ειδυλλιακό.

Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΩΡΟΛΟΓΙΟΥ (156, 157)

(Κεντρική Πλατεία)

Ο υψίκορμος, κομψός και διαμπερής πυργίσκος, που υψώνεται στο κεντρικότερο σημείο των Ιωαννίνων, είναι από τα γοητευτικότερα μνημεία της ηπειρωτικής πρωτεύουσας. Επιτυχές μείγμα νεοκλασσικού, μεσογειακού και ανατολίτικου ρυθμού, φιλοξενεί στην κορυφή του το πασίγνωστο ωρολόγι των Ιωαννίνων και πλουτίζεται με τέσσερις ωραιότατες κρήνες στις πλευρές του.

Η ιστορία του είναι ενδιαφέρουσα και πολύχρονη. Ο Οσμάν Πασάς ο Κούρδος, βαλής και γενικός διοικητής Ηπείρου και Νοτίου Αλβανίας από το 1897 μέχρι το 1905, που υπήρξε δίκαιος και αυστηρός στην άσκηση των καθηκόντων του, θέλοντας να γιορτάσει το ιωβηλαίο του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμήτ Χάν -του οποίου διετέλεσε υπασπιστής- αποφάσισε να αναγείρει αναμνηστικό πύργο. Για το σκοπό αυτό επιστράτευσε -ποιόν άλλο- τον αρχιτέκτονα Περικλή Μελίρρυτο. Ο νεαρός Γιαννιώτης δέχθηκε με ευχαρίστηση την εντολή και χρησιμοποίησε για την κατασκευή τους άριστους των κτιστών και λιθοξόνων της Κόνιτσας, της Καστανιανής και της Βούρμπανης.

Σε ελάχιστο χρόνο το μνημείο στήθηκε, όχι όμως στη θέση που βρίσκεται σήμερα, αλλά στο κέντρο της κάτω πλατείας. Έτσι η επέτειος γιορτάστηκε εγκαίρως και μεγαλοπρεπώς.

Μετά την απελευθέρωση των Ιωαννίνων τοποθετήθηκε, στα 1917, γενικός διοικητής Ηπείρου ο εκ Κρήτης δικηγόρος Αριστείδης Στεργιάδης, ο μετέπειτα -κατά την διάρκεια της καταστροφής του 1922- περιβόητος Ύπατος Αρμοστής της Σμύρνης. Το καλοκαίρι του 1918, παρόντος του Στεργιάδη, γιορτάστηκε στα Γιάννενα η νίκη των συμμάχων στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Στην παρέλαση ένα βαρύ πυροβόλο συνδρόμενο από έξη συγγαρέζικα άλογα, παρέκλινε της πορείας του και ο τροχός του κιλλίβαντος αποξήλωσε το κιγκλίδωμα του ωρολογίου. Έξαλλος ο πολύς Στεργιάδης απαίτησε από τον τότε Δήμαρχο Ιωαννίνων Γ. Ιωαννίδη να μεταφέρει τον πυργίσκο σε άλλη θέση.

Την επόμενη κιόλας μέρα ο Μελίρρυτος άρχισε την αποξήλωση του μνημείου. Ευτυχώς προνόησε να αριθμήσει προσεκτικά τους λίθους, τους οποίους και διαφύλαξε στον περίβολο του σημερινού Δημαρχείου.

Χρειάστηκε να γίνει Δήμαρχος ο Βασίλειος Πυροινέλλας, για να αναστηλωθεί, στα 1925, το όμορφο αρχιτεκτόνημα. Όμως διαπιστώθηκε ότι ο κώδωνας του ωρολογίου είχε σπάσει. Ο Πυροινέλλας τότε θυμήθηκε ότι μέσα στο Κάστρο σωζόταν ο μέγας κώδωνας του ωρολογίου που ήθελε να τοποθετήσει ο Αλή Πασάς στην κεντρική πύλη του Κάστρου. Ο κώδωνας αυτός είχε δωρηθεί στο τέλος του 17ου αιώνα στον Δήμο της

Ο θυρεός του Πύργου του Ωρολογίου. Ο καλλιτεχνικός πύργος έχει εντοιχισμένες στις πλευρές του τέσσερις μαρμάρινες πλάκες, που φέρουν ισάριθμα ανάγλυφα το μονόγραμμα του σουλτάνου Χαμήτ, συμπλέγματα από το Κοράνι, δύο διασταυρούμενες κάνες πυροβόλων και την τριμυέλινο μέσα σε ακτινωτό κύκλο.

156

Πρέβεζας από τον άρχοντα της Βενετίας Άλεξ Σεμιτέπολο «εις παντοτεινήν φιλίαν και ενότητα!». Από την Πρέβεζα τον πήρε ο Αλής, όταν κατέλαβε την πόλη. Κατά τη μεταφορά το ρόπτρο τραυματίστηκε, με αποτέλεσμα να μην φθάσει να κτυπήσει τα χείλη του κώδωνα. Έτσι η απόδοση του ήχου δεν είναι, και σήμερα, ολοκληρωμένη. Όμως η βαριά και μελωδική φωνή του είναι αγαπημένη στους Γιαννιώτες, που θεωρούν το ωρολόγι ξεχωριστό στολίδι της πόλης τους.

Η ανατολή του 20ου αιώνα χάρισε στην πόλη των Ιωαννίνων ένα ξεχωριστό μνημείο, τον Πύργο της Πλατείας. Η επιμέρους λεπτομέρειες του δίνουν χάρη και συνδέτουν ένα αρμονικό σύνολο. Το πέτρινο κιγκλίδωμα είναι επτανησιακής προέλευσης, οι χυτοσιδηρές ανάγλυφες κολώνες του δόλου θυμίζουν ανατολή, ενώ τα πολυγωνικά κιονόκρανα, που στηρίζουν τα τόξα, αποτελούν έμπνευση του αρχιτέκτονα. Τα έργα του Μελίσρρυτου διακρίνονται για την τελειότητα της κατασκευής, το σχέδιο και τις πετυχημένες αναλογίες, και αποτελούν υποδείγματα της νεοκλασσικής αρχιτεκτονικής.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ "ΟΛΥΜΠΙΑ" (158)

(οδός Ανεξαρτησίας)

Πρόκειται για κτίριο μοναδικό, ίσως, στο είδος του στην Ελλάδα, αφού είναι συνδυασμός θεάτρου και καφενείου. Η Γιαννιώτισσα ερευνήτρια Ελένη Κουρμαντζή παραθέτει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το παράξενο αυτό κτίριο που στέγαζε το πρώτο θέατρο των Ιωαννίνων και που φιλοξένησε μεταγενέστερα τη Φιλαρμονική του Δήμου Ιωαννιτών, αλλά και υπήρξε τόπος πολιτιστικών συγκεντρώσεων.

Είναι, πιθανόν, έργο του Περικλή Μελίσρρυτου που το έκτισε για λογαριασμό του Παύλου Παπαφίλου, ο οποίος καταγόταν από παλαιότατη και ευημερούσα Γιαννιώτικη οικογένεια και είχε ανάμιξη στα κοινικά της πόλης.

Το κτίριο είναι διώροφο, ευρωπαϊκού ρυθμού, με όψη απλοποιημένης *art nouveau* (αρ-νουβώ). Στο ισόγειο υπάρχουν επτά εργαστήρια και μια ευρύχωρη αίθουσα καθώς και άλλες στον όροφο, που χρησιμοποιούν ως χώρος λέσχης με βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο.

Η κύρια αίθουσα του ισόγειου συγκοινωνεί με το δρόμο, έχει είσοδο με τοξοτό ανώφλι και παραστάσεις με επίκρانا, είναι "γαλλικού ρυθμού" και κατάλληλα προσαρμοσμένη για λειτουργία θεάτρου. Διαθέτει σκηνή με παλκοσένικο, θέση υποβολέα, αναψυκτήριο με πάγκο (μπάρ), ο δε χώρος πίσω από τη σκηνή είναι διαμορφωμένος, για να λειτουργούν καμαρίνια, ενώ τα σκηνικά μετακινούνταν με σύστημα από συρόμενες τέντες, όπως φανερώνουν οι μεταλλικοί κρίκοι της οροφής. Σκηνή και αίθουσα είναι διακοσμημένες με χρωματιστά σχέδια και έχουν μεγάλα παράθυρα για άπλετο φωτισμό. Δεύτερη μεγάλη πόρτα της αίθουσας οδηγεί στον ελεύθερο χώρο της αυλής.

Η αρχιτεκτονική και στατική λύση της αίθουσας αυτής με τα μεγάλα ανοίγματα επιτυγχάνεται με σιδερένιες κολόνες που στηρίζουν την οροφή με σιδηροδοκούς. Αυτή ακριβώς η αρχιτεκτονική και στατική λύση εφαρμόζεται κυρίως στις μεγάλες γαλλικές αίθουσες της εποχής και, μαζί με τη διακόσμηση και το μπαρ, μας δίνεται η αίσθηση ότι βρισκόμαστε πράγματι σε μια αίθουσα γαλλική. Ολόκληρο εξάλλου το κτίριο διαθέτει μεγάλα παράθυρα για φωτισμό και έχει στις δύο πλευρές του ψηλά τοιχώματα για την προστασία του από τυχόν πυρκαγιά.

Δυστυχώς, δεν ξέρουμε ποιοι θίασοι έπαιξαν στην αίθουσα αυτή και ποιες παραστάσεις δόθηκαν. Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι στα Γιάννενα κατά το τέλος του 19ου αιώνα υπήρχαν και τα καφωδεία, τα "café-chantants", στα οποία έδιναν παραστάσεις ελληνικοί, ιταλικοί και άλλων εθνικοτήτων θίασοι. Αυτές οι παραστάσεις συνεχίζονται και τις αρχές του αιώνα με θεατρικούς ομίλους, κυρίως από την Αθήνα.

Το καφεθέατρο "Ολύμπια" έχει μεγάλη σημασία για την ιστορία των Ιωαννίνων. Κινδυνεύει, όμως, να καταρρεύσει. Η φωτογραφία είναι εύγλωττη. Το μοναδικό αυτό κτίριο έχει κηρυχτεί, από το 1980, ως έργο τέχνης και ιστορικό μνημείο της πόλης, χωρίς όμως η ανακήρυξη αυτή να εμποδίζει το μαρasmus του. Αυτού του είδους τα κτίρια με την απλή, κατά κανόνα, κτιριολογική τους διάρθρωση μπορούν να στεγάσουν λειτουργίες πολύ διαφορετικές από τις αρχικές, μέσα, βέβαια, σε κάποια όρια σεβασμού της ιδέας του δημιουργού τους.

ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ "Τ.ΣΤΑΥΡΟΥ"(159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166)
(οδός Ανεξαρτησίας)

Με ιδιόχειρη διαθήκη ο εθνικός ευεργέτης Γεώργιος Σταύρου (1788-1869) χάρισε «εις την πόλιν των Ιωαννίνων ίνα κτισθεί Ορφανοτροφείον Αρρένων, ως το εν Αθήναις του μακαρίτου Χατζηκώστα» το οικοπέδο της άλλοτε πατρικής του οικίας που βρισκόταν κοντά στον πλάτανο του σημερινού Γυαλί Καφενέ. Έτσι, στη θέση που μέχρι την πυρκαγιά του 1820 υπήρχε το περίφημο αρχοντόσπιτο του πατέρα του ευεργέτη Σταύρου Ιωάννου ή Τσαπαλάμου, έμπιστου και "υπουργού οικονομικών" του Αλή Πασά, κτίστηκε γύρω στα τέλη του περασμένου αιώνα ένα από τα ωραιότερα νεοκλασσικά κτίρια της πόλης.

Η ανέγερσή του πέρασε από πολλές δυσκολίες, αφού η τουρκική αρχή που εξέδιδε τις οικοδομικές άδειες τότε και είχε την έδρα της στην Κωνσταντινούπολη, αντιδρούσε. Λέγεται ότι δεν ήθελε να δεχτεί τον πλούτο και τη μεγαλοπρέπεια που προέβλεπε η μελέτη, και ανάγκασε την επιτροπή του ιδρύματος να διαφοροποιήσει προς το απλούστερο τις όψεις του κτιρίου -πλην της κύριας- ώστε να εγκρίνει τη χορήγηση της πολυπόθητης άδειας. Έτσι, κατέστη δυνατό να ανεγερθεί το τεράστιο, επιβλητικό και καλαίσθητο κτίριο, με τον ευρύ περιβάλλοντα χώρο και τα μοναδικά κιγκλιδώματα της περιφράξης, τμήμα της οποίας προς την οδό Ανεξαρτησίας διασώθηκε αυτούσιο.

Δεν ξέρει κανείς τί να πρωτοθαυμάσει σε αυτό το μοναδικό μέγαρο. Την περίτεχνη πρόσοψη με τη μαρμαρίνη είσοδο; Τα ανάγλυφα φουρούσια που στηρίζουν τον εξώστη; Το ωραίο γείσωμα της στέγης; Το τοξωτό επιβλητικό αίθριο; Ή μήπως τις έξοχες ζωγραφικές διακοσμήσεις των οροφών και των τοίχων; Ο Γ. Σταύρου, που πέθανε άγαμος το 1869 σε ηλικία 81 ετών από αποπληξία, προέκισε τα Γιάννενα με ένα θαυμάσιο κτίριο, αλλά και με ένα πολύτιμο κοινωφελές ίδρυμα.

Η πατρότητα της μελέτης του οικοδομήματος του Ορφανοτροφείου αποδίδεται στο Σιγισμόνδο Μινεϊκό. Ο πολωνικής καταγωγής και υπηκοότητας αρχιτέκτονας υπηρετούσε μέχρι το 1876 στην Κωνσταντινούπολη στην υπηρεσία δημοσίων έργων του τουρκικού κράτους, μαζί με τον αδελφό του, επίσης αρχιτέκτονα. Όταν χήρεψε η θέση του νομομηχανικού των Ιωαννίνων τοποθετήθηκε σε αυτή ο Μινεϊκό, που αποδέχτηκε ευχαρίστως τη μετάθεση.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στα Γιάννενα, ο νεαρός μηχανικός παντρεύτηκε την κόρη του πολυσοφύδαστου, ευγενούς και εύπορου Σπυρίδωνος Μανάρη (1806-1886), που από το 1852 δίδασκε μαθηματικά στη Ζωσιμαία Σχολή, την οποία και διηύθυνε από το 1863 μέχρι το θάνατό του, «ωφελήσας όχι μόνον δια

της μελίσρρυτον και ευφραδούς αυτού διδασκαλίας, αλλά και δια των συγγαμμάτων του».

Καρπός του γάμου του Πολωνού ευπατρίδη με τη Γιαννιώτισσα δέσποινα, ήταν η πρωτότοκος κόρη τους Σοφία, την οποία πήραν μαζί τους στην Πάτρα, όταν ο Μινεϊκό αποχώρησε από την υπηρεσία το 1900 και εγκαταστάθηκε στην πρωτεύουσα της Αχαΐας.

Στην Πάτρα η Σοφία γνώρισε ένα νεαρό, ευπαρουσίαστο και λογοπλάστη δικηγόρο, του οποίου έγινε σύζυγος. Το όνομά του ήταν Γεώργιος Παπανδρέου, ο μετέπειτα πολιτικός και πρωθυπουργός της Ελλάδας. Από το γάμο του Γεωργίου και της Σοφίας γεννήθηκε ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο τρεις φορές εκλεγείς πρωθυπουργός της χώρας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, κατά μία εκδοχή, ο Μινεϊκό πρόσφερε εξαιρετικές υπηρεσίες στον ελληνικό στρατό κατά την πολιορκία των Ιωαννίνων το 1913, γιατί αποκάλυψε τα μυστικά της οχύρωσης του Μπιζανίου, τα οποία γνώριζε από τη θητεία του ως νομομηχανικός του βιλαετίου.

Το Ορφανοτροφείο Γεωργίου Σταύρου, που δεν λειτουργεί πλέον, προσέφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στον τόπο και την πατρίδα. Οι τρόφιμοί του, αλλά και οι λοιποί μαθητές των Σχολών του, σταδιοδρόμησαν σε σωρεία επαγγελματίων με τα εφόδια που απέκτησαν κατά τη φοίτησή τους στο ίδρυμα.

159

Η δομητική αυλόπορτα του Ορφανοτροφείου. Στο σημείο αυτό κατέληγε το πλωτό κανάλι που έωνε το αρχοντικό του πατέρα του Γεωργίου Σταύρου (του περίφημου προεστού των Ιωαννίνων και οικονομικού σύμβουλου του Αλή Πασά Σταύρου Ιωάννου ή Τσαπαλάμου). Η προσωπική λάμπος του Γιαννιώτη άρχοντα τον μετέφερε, διασχίζοντας τη λίμνη, καθημερινά στο ανάκτορο του δεξίτη, όπου ασκούσε καθήκοντα "υπουργού". Το αρχοντικό του Τσαπαλάμου, που κάηκε το 1820, ήταν από τα μεγαλύτερα και πλουσιώτερα των Ιωαννίνων της εποχής της τουρκοκρατίας.

Η ανατολική πλευρά του μεγάρου "Γεωργίου Σταύρου". Η οροφή του κτιρίου είναι σκεπασμένη με τοπική σχιστόπλακα και πέτρινα διακοσμητικά στοιχεία διανδίζουν την όψη του. Ο συνδυασμός πέτρας και επιχρίσματος δίνει επιτυχές αποτέλεσμα.

160

161

Το διώροφο εσωτερικό αίθριο, στο μέσο του οποίου υπάρχει κρίνη.

Η κεντρική είσοδος με τις μαρμάρινες παραστάδες

162

163

164

165

166

Οι ζωγραφικές διακοσμήσεις των τοίχων και οροφών του ισόγειου του κτιρίου του Ορφανοτροφείου "Γ. Σταύρου", με αρχαϊκά, κυρίως, θέματα παρουσιάζουν αξιόλογο καλλιτεχνικό ενδιαφέρον και διατηρούνται σε ικανοποιητική κατάσταση. Οι διακοσμήσεις του ορόφου καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της επισκευής της στέγης. Όπως προαναφέρθηκε και σύμφωνα με έρευνα του διδασκάλου Χρήστου Γκόγκα, το κτίριο αποδίδεται στον αρχιτέκτονα Μινέικο, όμως κατά την Πόπη Καππά - Παρλαπά, απόγονο του Μελίρρυτου, και αυτό το μέγαρο ήταν δημιούργημά του.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΙΕΥΤΗΡΙΟ (167)

(λεωφόρος Δωδώνης)

Το σεμνό, διακριτικό και ήρεμο νεοκλασσικό κτίριο που βρίσκεται στον Κουραμπά, δίπλα στο Ξενία, είναι έργο του Σιγισμόνδου Μινεϊκό.

Όταν το 1885 τοποθετήθηκε βαλής του σαντζακίου Ηπείρου και Αλβανίας ο Χιβζή Πασάς, Γιαννιώτης την καταγωγή, που άφησε εποχή για τον αδέκαστο χαρακτήρα και τα φιλόφροντα αισθήματά του, διαπίστωσε την έλλειψη σοβαρής ιατρικής περίθαλψης στην περιοχή.

Κάλεσε τότε τον Πολωνό αρχιτέκτονα και νομομηχανικό του βιλαετίου, και του ανέθεσε να συντάξει τα σχέδια νοσοκομειακού συγκροτήματος που θα περιλάμβανε τα εξής τμήματα: παθολογικό, χειρουργικό, γυναικολογικό, αφροδισίων νοσημάτων, αναρρωτήριο και άλλους βοηθητικούς χώρους.

Όλα τα κτίρια τελείωσαν μέσα σε δύο χρόνια, το 1894, και διέθεταν πλήρη εξοπλισμό. Η Υψηλή Πύλη για το επίτευγμα αυτό απένειμε ειδικό παράσημο στο Μινεϊκό.

Όταν το Νοσοκομείο λειτούργησε ήταν δυναμικότητας 80 κλινών. Γύρω από τα κτίρια φυτεύτηκαν καλλωπιστικά φυτά που μεταφέρθηκαν από το Μοναστήρι (Βιτώλια), μαζί με 100 ζευγάρια τρυγονιών, για την προστασία των οποίων ο Χιβζή Πασάς εξέδωσε αυστηρότατες διαταγές.

Το Δημοτικό Νοσοκομείο, μέχρι την απελευθέρωση (1913), είχε την ονομασία "Χαμητιέ" προς τιμή του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμήτ Χάν.

Σήμερα το κτίριο ανήκει στο Δήμο Ιωαννιτών. Ορισμένα τμήματα του συγκροτήματος κατεδαφίστηκαν.

Η όψη της κύριας εισόδου του Δημοτικού Μαιευτηρίου. Ακόμη και στις τουρκοκρατούμενες περιοχές -όπως τα Γιάννενα- ο νεοκλασικισμός έγινε ο επίσημος εθνικός ρυθμός. Όπως γράφει ο ακαδημαϊκός Παύλος Μυλωνάς, «το φαινόμενο αυτό ίσως είναι μοναδικό στην ιστορία της τέχνης, διότι επισημαίνει ένα ιδιαίτερης σημασίας πνευματικό αντιδάνειο: ότι δηλαδή ένα πολιτιστικό κίνημα επιστρέφει, ως προσφορά που εισάγεται από το εξωτερικό στον τόπο όπου δημιουργήθηκαν και από όπου εξήχθησαν οι βασικές ιδέες του και η γεννητικές μορφές του!»

Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ (168, 169, 170)

(λεωφόρος Δωδώνης)

Το κομψό αυτό μέγαρο είναι γνωστό στους Γιαννιώτες ως η "παλαιά Εμπορική Σχολή". Είναι ένα περίοπτο και πολύ ενδιαφέρον κτίριο με έντονα νεοκλασσικά γνωρίσματα, αλλά και με φανερή τη γαλλική επίδραση.

Κτίστηκε στη δεκαετία του 1870 ως κατοικία του βαλή του βιλαετίου των Ιωαννίνων. Πρόκειται για όμορφο οικοδόμημα με εντυπωσιακό αέτωμα, μεγάλο εξώστη στην πίσω πλευρά του, κορνιζώματα στα παράθυρα και συμπαγή περίτεχνα κιγκλιδώματα.

Το κτίριο αυτό, που το περιέβαλε πλούσιος και εκτεταμένος κήπος, ήταν γνωστό για πολλά χρόνια ως το "Κονάκι του Πασά". Σε αυτό μετά την απελευθέρωση φιλοξενήθηκε ο τότε διάδοχος και μετέπειτα βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος ο Β'. Ακόμη στο μέγαρο στεγάστηκε το 1918-1923 το Αγγλικό Γενικό Προξενείο, που λειτούργησε με Πρόξενο και Υποπρόξενο τους φιλέλληνες Χώουλ και Κρήβς. Αυτοί, μαζί με τον Κωνσταντίνο Μελά (1874-1953), που ήταν αξιωματικός του ρωσικού στόλου (μάλιστα, το 1897 κατέλαβε τη Μυτιλήνη) και τον καθηγητή Αθανάσιο Λευκαδίτη ήταν και οι ιδρυτές του προσκοπισμού στα Γιάννενα. Να σημειωθεί ότι ο Λευκαδίτης (γυμναστής, φυσιολάτρης και πρώτος διαιτητής ποδοσφαίρου) είναι εκείνος που έφερε τον προσκοπισμό στην Ελλάδα το 1910, ενώ ο γιαννιώτης Μελάς (Κοκός ήταν το υποκοριστικό του) θεωρείται ο θεμελιωτής του.

Αργότερα και για αρκετά χρόνια, το μέγαρο στέγαζε την πρώτη Εμπορική Σχολή των Ιωαννίνων που ίδρυσε και διηύθυνε ο Κωνσταντίνος Μολυβάδας, διδάκτορας του Πανεπιστημίου Αθηνών και αδελφός της ευεργέτιδας Πολυξένης Μολυβάδα (1878-1963). Ο Κ. Μολυβάδας ήταν αγαπητός στους πολίτες της πόλης και χαρακτηριστικός από το γρήγορο περπάτημά του.

168

Η όψη της Εμπορικής Σχολής προς την Λεωφόρο Δωδώνης

169

Το αέτωμα με την, γαλλικού ρυθμού, ξυλόγλυπτη διακόσμηση.

Όλες οι όψεις του κτιρίου της Εμπορικής Σχολής είναι ενδιαφέρουσες. Η πίσω όψη της φωτογραφίας έχει μεγάλο εξώστη με θέα προς τη λίμνη και τον εκτεταμένο και κατάφυτο κήπο που, άλλοτε, περιέβαλε το μέγαρο. Στον κήπο αυτόν υπήρχαν πίδακες, κρήνες και άλλα υδάτινα στοιχεία, αφού η περιοχή είχε πλήρη επάρκεια νερού. Σήμερα, το κτίριο ανήκει στο ελληνικό Δημόσιο και στεγάζει σχολείο των Ιωαννίνων. Στο βάθος, δεξιά, διακρίνεται το "κωδωνοστάσιο" της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας.

170

ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ (171, 172) (οδός Αγίου Νικολάου)

Ηδη από το 1793 τα Γιάννενα, πρώτα από όλες τις ελληνικές πόλεις, διέθεταν κανονικό Νοσοκομείο. Το ίδρυσαν οι φιλόανθρωποι άρχοντες Ιωάννης και Αργύρης Βρεττός, στους οποίους έχουμε ήδη αναφερθεί. Είναι το γνωστό “Σπιτάλι” που βρισκόταν στη σημερινή Πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος, πίσω από τη Ζωσιμαία Σχολή. Και άλλοι ευεργέτες, όπως ο Ζώης Καπλάνης, βοήθησαν οικονομικά στην ανέγερση του Νοσοκομείου, που σιγά-σιγά απέβαλε το νοσηλευτικό του χαρακτήρα και λειτουργούσε περισσότερο ως πτωχοκομείο.

Έτσι στα 1836 δημιουργείται δίπλα από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου Αγοράς νέο Νοσοκομείο, με δωρεά του πλούσιου εμπόρου της Μόσχας Μπαλάνου Τροφίμου Μάτσιου.

Όμως, γρήγορα, και το ίδρυμα αυτό αποδείχτηκε ανεπαρκές για την εξυπηρέτηση των αναγκών της περιοχής. Τότε, στα 1845, εμφανίζεται ο, επίσης, μεγάλος της Μόσχας, εθνικός ευεργέτης Γεώργιος Χατζηκώστας και προσφέρει τεράστιο χρηματικό ποσό για «την εκ θεμελίων ανοικοδόμησην του νοσοκομείου Μάτσιου, ώστε το νέον οίκημα να είναι στερεόν και ευρύχωρον, να διαθέτει 25 κλίνες, μαγειρείον και δωμάτιον επιστάτου».

Το Νοσοκομείο αυτό λειτούργησε μέχρι το 1904, όταν η εφοροεπιτροπή της πόλης αποφάσισε την κατεδάφισή του και τη δημιουργία νέου. Σε τρία χρόνια, στα 1907, το ωραιότατο νεοκλασσικό μέγαρο είχε τελειώσει, αφού χρειάστηκε και πάλι η συνδρομή της ηπειρωτικής ευποίας, με πρώτο δωρητή τον εκ Ζαγορίου καταγόμενο Ευγένιο Πλακίδα (1856-1919), μεγαλοκτηματία της Βλαχίας, ο οποίος κλαίγοντας από συγκίνηση προσέφερε τα πρώτα χρυσά εικοσόφραγκα για την υλοποίηση του σχεδίου. Αξίζει εδώ να σημειωθεί η βοήθεια του γνωστού μας φιλέλληνα βαλή των Ιωαννίνων Οσμάν Πασά, που με προσωπική του ευθύνη επέτρεψε τη θεμελίωση του Νοσοκομείου, παριστάμενος μάλιστα και ο ίδιος, γιατί η οικοδομική άδεια καθυστέρησε να εκδοθεί από την Υψηλή Πύλη. Το Νοσοκομείο Χατζηκώστα προσέφερε ύψιστες υπηρεσίες, μαζί με το Νοσοκομείο Χαμητιέ (το μετέπειτα Δημοτικό), που άρχισε να λειτουργεί την ίδια περίπου εποχή.

Τα Γιάννενα, λοιπόν, δεν ήταν μόνο «πρώτα σι' άρματα, τα γρόσια και τα γράμματα». Ήταν πρώτα και στην ιατρική επιστήμη, αφού σπουδαίοι γιατροί προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στα νοσηλευτικά ιδρύματα της πόλης, όπως ο Βαρζέλης, ο Σαλαμάγκας, ο Μολυβάδας κ.ά. Προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι τον περασμένο αιώνα υπήρχαν στα Γιάννενα ονομαστοί χειρουργοί, όπως ο Σταυρίδης, ο Ρέκκας, ο Λεβή και ο Φάντης που έκανε πρωτοποριακές χειρουργικές επεμβάσεις πριν

Η νεοκλασσική είσοδος του Νοσοκομείου Χατζηκώστα με την ολόσωμη μαρμαρίνη κλίμακα. Το κτίριο, πιδανόν, σχεδιάστηκε από τον Μελίσσυτο και έχει πολλά κοινά στοιχεία με το Γτροκομείο Ιωαννίνων, που κτίστηκε το 1926 από το γιαννιώτη αρχιτέκτονα και από το οποίο σήμερα σώζονται μόνο ερείπια.

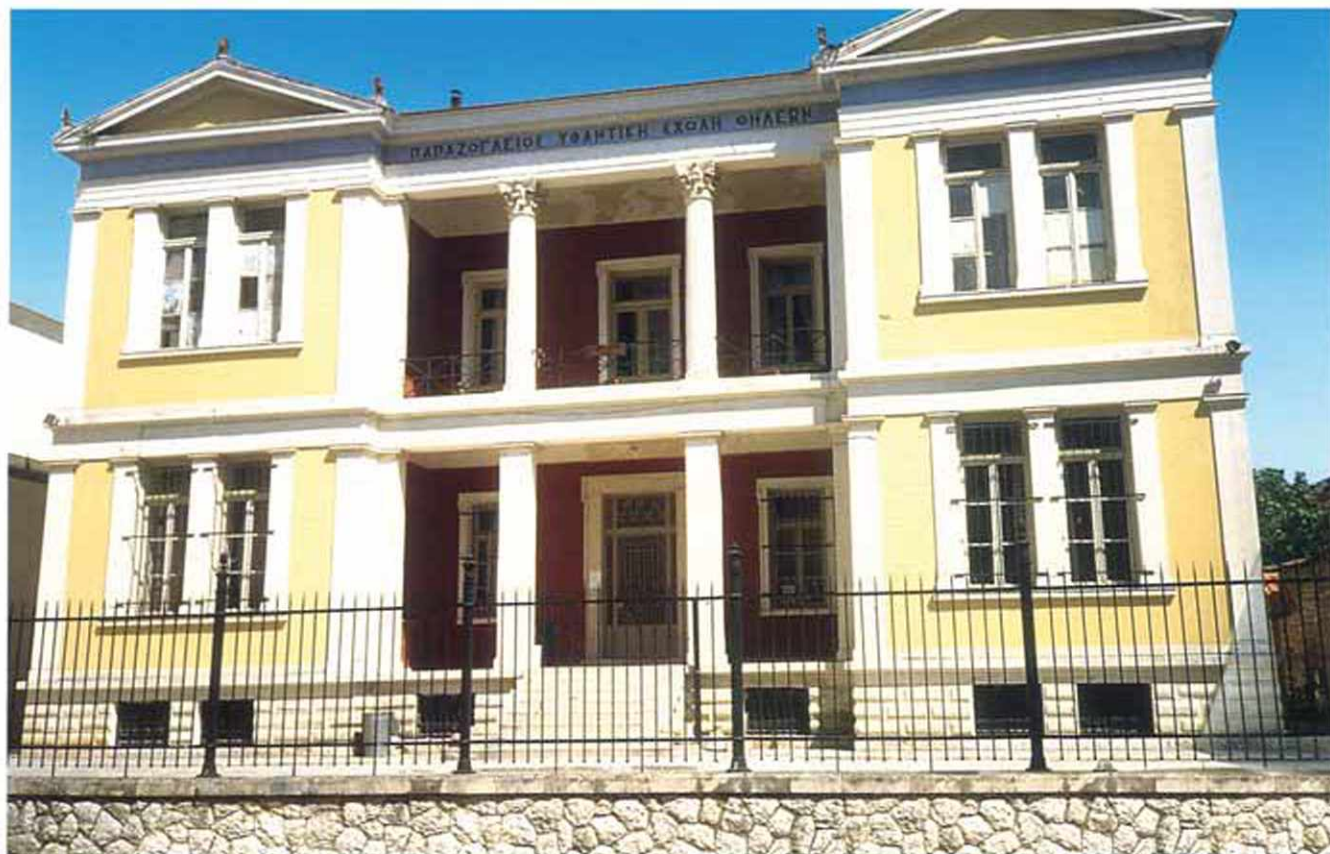
ανατελεί ο 20ος αιώνας, μαζί με τον περίφημο Νούλη. Το 1853 ασκούσαν ιατρική στα Γιάννενα 15 διπλωματούχοι γιατροί, ενώ όταν, στα 1926, ιδρύθηκε ο Ιατρικός Σύλλογος Ιωαννίνων αριθμούσε 100 περίπου μέλη (!).

Η λαμπρή ιατρική παράδοση των Ιωαννίνων συνεχίζεται και σήμερα με τη λειτουργία δύο νοσοκομείων: του ιστορικού “Νοσοκομείου Χατζηκώστα” και του “Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου Ιωαννίνων”.

172

Μία από τις όψεις του Νοσοκομείου Χατζηκρίστου, στην οποία διακρίνονται τα ακροκέραμα της στέγης, ο θριγκός και τα χυτοσιδηρά στηρίγματα του εξώστη που έγιναν στη Θεσσαλονίκη, με ειδική παραγγελία. Το Νοσοκομείο, από την αρχή, διέθετε δύο χειρουργεία, κοιτώνα στο ισόγειο για τους ασθενείς που έπασχαν από μεταδοτικά νοσήματα, και εικοσιέξη κλίνες, από τις οποίες άλλες προορίζονταν για τους άπορους γυναικώτες και άλλες διαθέτονταν με πληρωμή. Οι θάλαμοί του είχαν μία έως πέντε κλίνες ο καθένας και βρίσκονταν στις δύο πλευρές του κεντρικού διαδρόμου. Το αρχικό κτίριο επεκτάθηκε κατά καιρούς χωρίς όμως να προστατευτεί το ύψος του. Το συγκρότημα, που περιβάλλεται από σπάνιας ωραιότητας κήπο, σήμερα δεν λειτουργεί ως Νοσοκομείο. Τμήμα του μόνο χρησιμοποιείται για παρεμφερείς λειτουργίες, ενώ το υπόλοιπο υφίσταται «δυστυχώς» τη φθορά του χρόνου χωρίς ουσιαστική προστασία. Ο αρχιτεκτονικός νεοκλασικισμός, πριν μεταφερθεί στα Γιάννενα από τον Μελίσρρυτο, είχε κατακλύσει με τα μνημεία του όχι μόνο την Ελλάδα και την Ευρώπη, αλλά σχεδόν ολόκληρο τον κόσμο. Νεοκλασσικά δείγματα υπάρχουν ακόμη και σήμερα τόσο στο Παρίσι και τη Ρώμη, όσο και στη Μόσχα, τη Νέα Υόρκη ακόμη και στο Χονγκ Κονγκ. Ο κλασικισμός αναδείχτηκε ως διεθνές φαινόμενο που μοιραία επιβάλλει ενότητα και συνέπεια.

173

Απόλυτα συμμετρική και πειδαρχμένη η νεοκλασσική όψη του μεγάρου της Αγγελικής Παπάζογλου, η οποία έκανε και άλλες δωρεές προς την πόλη των Ιωαννίνων. Χάρis στο νεοκλασικισμό του Μελίσρρυτου και των άλλων αρχιτεκτόνων της εποχής εκείνης για πρώτη φορά -έπειτα από αιώνες απραξίας- σμιλεύτηκαν στο παρθένο λευκό μάρμαρο κομψά ιωνικά πρόπυλα και στιβαρές δωρικές κινιστοστοιχίες, διακοσμητικές φρύζες, ανθεμωτοί ακροκέραμοι και τόσα άλλα στοιχεία δανεισμένα από τα ιστορικά μνημεία της Ακρόπολης, όπως παρατηρεί ένας σύγχρονος ερευνητής.

Η ΠΑΠΑΖΟΓΛΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ (173,174,175)

(οδός Παπάζογλου)

Άλλο ένα νεοκλασσικό και καλαίσθητο κτίριο, έργο του παραγωγικού και πολυτάλαντου Περικλή Μελίσρρυτου. Και ίσως το πρώτο χρονικά από της εγκατάστασής του στα Γιάννενα.

Ενδιαφέρουσα είναι η σύγκριση των επιμέρους στοιχείων του κτιρίου αυτού με εκείνα του Ταχυδρομείου Ιωαννίνων. Οι κορινθιακοί κίονες του ορόφου, οι πεσσοί του ισογείου και τα δύο αετώματα είναι πανομοιότυπα και στα δύο κτίρια.

Η σχολή αναγέρθηκε με δαπάνη της εκ Ζαγορίου ευ-

εργέτιδος Αγγελικής Παπάζογλου «*ina καταστεί εργοστάσιον υφαντικής σχολής δια τα πτωχά κοράσια. Τα κοράσια, 12 τον αριθμόν, προερχόμενα ανά τέσσαρα εκ Ζαγορίου, Ιωαννίνων και Λάκκας Σουλίου, απόφοιτοι του Δημοτικού Σχολείου, θέλουσι τρέφεσθαι, ενδύεσθαι και διδάσκεσθαι επί μίαν τριετίαν τα μαθήματα του ελληνικού Σχολείου, την τέχνην του ράπτειν και την υφαντικήν*».

Η Παπαζόγλειος Υφαντική Σχολή σήμερα δεν λειτουργεί και το κτίριό της εξυπηρετεί διδακτικές ανάγκες της πόλης των Ιωαννίνων. Το μέγαρο είναι χαρακτηρισμένο ως διατηρητέο ιστορικό μνημείο.

174

Το ένα από τα δύο κορινθιακά κιονόκρανα του ορόφου της Παπαζόγλειου. Το κορινθιακό κιονόκρανο, που το πρωτοκατασκεύασε ο γλύπτης Καλλικράτης τον 5ο π.Χ. αιώνα και χαρακτηρίζεται από τις φυτικές του παραστάσεις, έχει όλες τις πλευρές του όμοιες και έτσι πλεονεκτεί του ιωνικού που δεν προσφέρεται για τους γωνιακούς κίονες. Γι' αυτό άλλωστε συναντάται στα περισσότερα νεοκλασσικά κτίρια.

175

Το αέτωμα με τα ακροκέραμα που κοσμεί τις δύο πτέρυγες της Παπαζόγλειου Σχολής. Το αρχιτεκτονικό αυτό στοιχείο κατά την περίοδο της ακμής του νεοκλασικισμού χρησιμοποιήθηκε υπερβολικά, με αποτέλεσμα να εγκαταληφτεί, όταν ο ρυθμός αυτός έσβησε. Μόλις πρόσφατα έκανε και πάλι την εμφάνισή του στα σύγχρονα κτίρια, προσαρμοσμένο, δέδαια, στην αρχιτεκτονική αντίληψη της εποχής μας.

Η ΚΑΠΛΑΝΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ (176, 177, 178, 179) (οδός Παπάζογλου και Καπλάνη)

Το ογκώδες αλλά επιβλητικό συγκρότημα με τη βαριά νεοβυζαντινή αυστηρότητά του περνά μάλλον απαρατήρητο για τους Γιαννιώτες. Ελάχιστες μελέτες και έρευνες έγιναν για το κτίριο αυτό.

Και όμως! Η Καπλάνειος Σχολή, που κτίστηκε το 1926, συγκαταλέγεται στα άριστα δείγματα της νεοβυζαντινής τεχνοτροπίας. Δημιουργός της ο Περικλής Μελίσρρυτος στην εποχή της ωριμότητάς του. Είναι άγνωστο γιατί ο αρχιτέκτονας εγκατέλειψε τον προσφιλή του νεοκλασσικό ρυθμό και αναζήτησε έμπνευση από την παρεξηγημένη βυζαντινή παράδοση.

Η Καπλάνειος έχει περίεργη δομή. Η εξωτερική τοιχοποιία δεν παρουσιάζει επιμελημένη σύνθεση. Την αποτελούν ακανόνιστοι λευκοί λίθοι και ισχυρό κονίαμα για συνθετικό υλικό. Ο Μελίσρρυτος, όμως, πρόσεξε ιδιαίτερα το σχεδιασμό των επί μέρους στοιχείων, επιτυγχάνοντας μια παράξενη αντίθεση: η κυρίως είσοδος με τα υπερκείμενα ανοίγματα, τα εκκλησιαστικά σχεδόν παράθυρα, οι ενδιάμεσες ζώνες και το γείσωμα αποτελούν πραγματικά κομψοτεχνήματα. Οι κέραμοι των τόξων συνδυάζονται θαυμάσια με τους πέτρινους βυζαντινούς κιονόκτους που κοσμούνται με ανάγλυφα κιονόκρανα και βάσεις.

Το σχολικό συγκρότημα φέρει το όνομα του εθνικού ευεργέτη Ζώη Καπλάνη (1736-1806), που πέρασε τα παιδικά του χρόνια σε απύθμενη πενία, η οποία ήταν και ο λόγος που οι συγχωριανοί του τον επωνόμασαν "πικρο-Ζώη". Εκδιώχθηκε από το πατρικό του σπίτι, που ήταν στο Γραμμένο, από τη μητριά του και απένταρος κατέφυγε στα Γιάννενα, όπου την πρώτη νύκτα εξαντλημένος αποκοιμήθηκε έξω από την πόρτα του μεγαλέμπορου Παναγιώτη Χατζή-Νίκου. Το επόμενο πρωί ο οικοδεσπότης λυπήθηκε το συνοπρωμένο στο κατώφλι του Ζώη και τον συμπεριέλαβε στο υπηρετικό του προσωπικό. Η εξέλιξη του Καπλάνη ήταν ραγδαία. Από τη φύση του φιλομαθής καταγινόταν τα βράδια, κάτω από το φως μικρής λυχνίας, στη μάθηση ανάγνωσης και γραφής. Γρήγορα ο Χατζή-Νίκος τον έκανε συνέταιρο και ίδρυσαν μαζί εμπορικά καταστήματα γουναρικών στο Βουκουρέστι, τη Νίζνα της Ρωσίας και το 1771 στη Μόσχα, όπου και εγκαταστάθηκε πλέον οριστικά ο ηπειρώτης ευεργέτης.

Σε σύντομο χρόνο ο Καπλάνης σχημάτισε αμύθητη περιουσία. Όταν, το 1798, πληροφορήθηκε ότι η Μαρούτσειος Σχολή των Ιωαννίνων έπαυσε να λειτουργεί από έλλειψη πόρων, έσπευσε αμέσως να ιδρύσει νέα, την Καπλάνειο, την οργάνωση και διεύθυνση της οποίας ανέθεσε στο Διδάσκαλο του Γένους Αθανάσιο Ψαλίδα. Για τον εμπλουτισμό μάλιστα της βιβλιοθήκης απευθύνθηκε στον Αδαμάντιο Κοραή, που ζούσε στο Παρίσι.

Με τη διαθήκη του κληροδότησε ολόκληρη την περιουσία του στις εκκλησίες και το νοσοκομείο των Ιωαννίνων, ενώ διέθεσε σημαντικά ποσά για την Μεγάλη του Γένους Σχολή, την Πατριάδα Σχολή, την Αθωνιάδα Σχολή, το Νοσοκομείο Νίζνας και τους φυλακισμένους των Ιωαννίνων.

Το αρχικό κτίριο της Καπλανείου Σχολής δεν διασώθηκε. Το υπάρχον μέγαρο κτίστηκε με χρήματα σχεδόν εξ' ολοκλήρου προερχόμενα από το κληροδότημα των Ζωσιμάδων. Σήμερα στο κτίριο στεγάζονται Δημοτικά Σχολεία και Νηπιαγωγεία που φιλοξενούν περίπου χίλιους μαθητές.

176

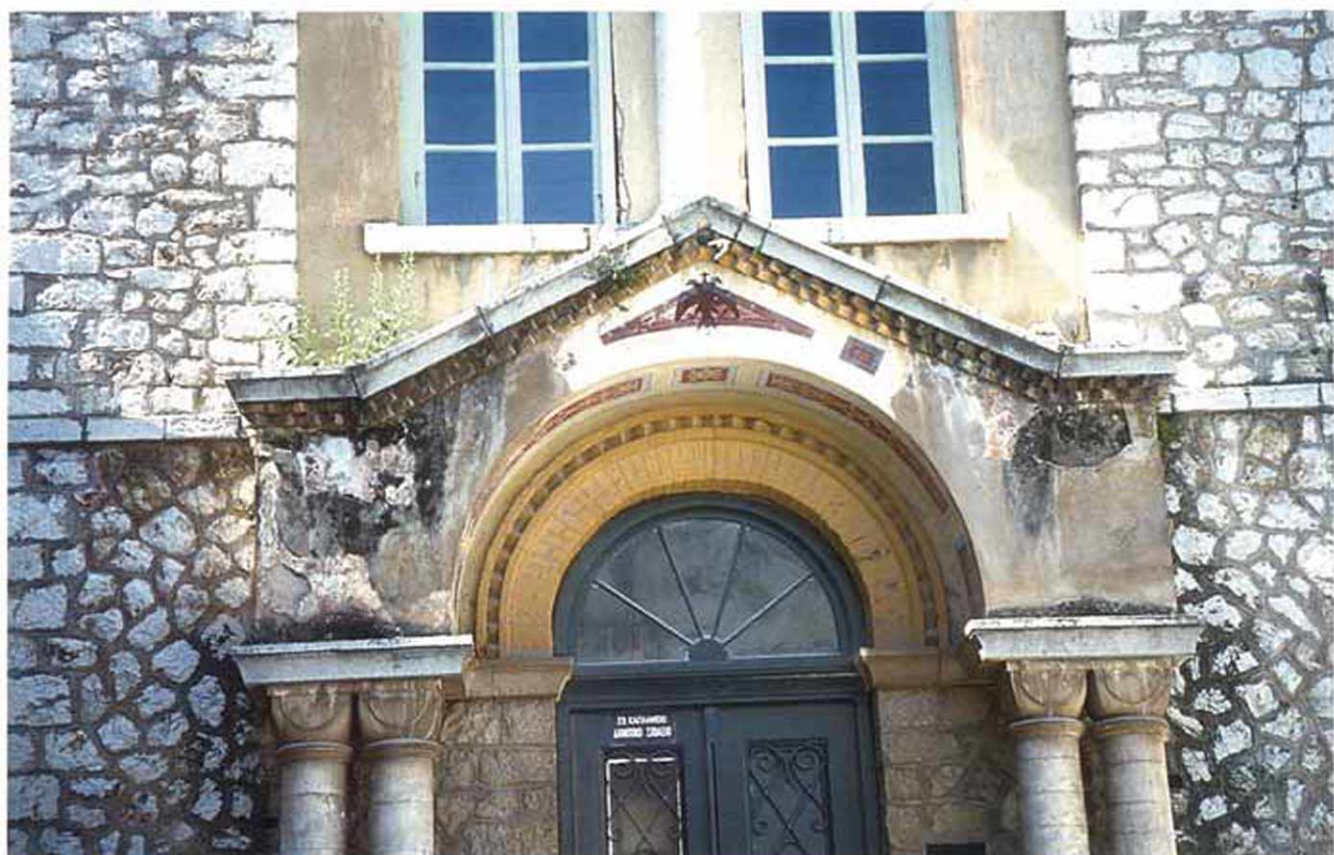

Τα παράθυρα της Καπλανείου με το τοξοτό υπέρθυρο έχουν έντονο εκκλησιαστικό χαρακτήρα και συνδέονται μεταξύ τους με κεραμική διακοσμητική ταινία στο ύψος των γενέσεων των τόξων, η οποία περιτρέπει τους τοίχους του κτιρίου.

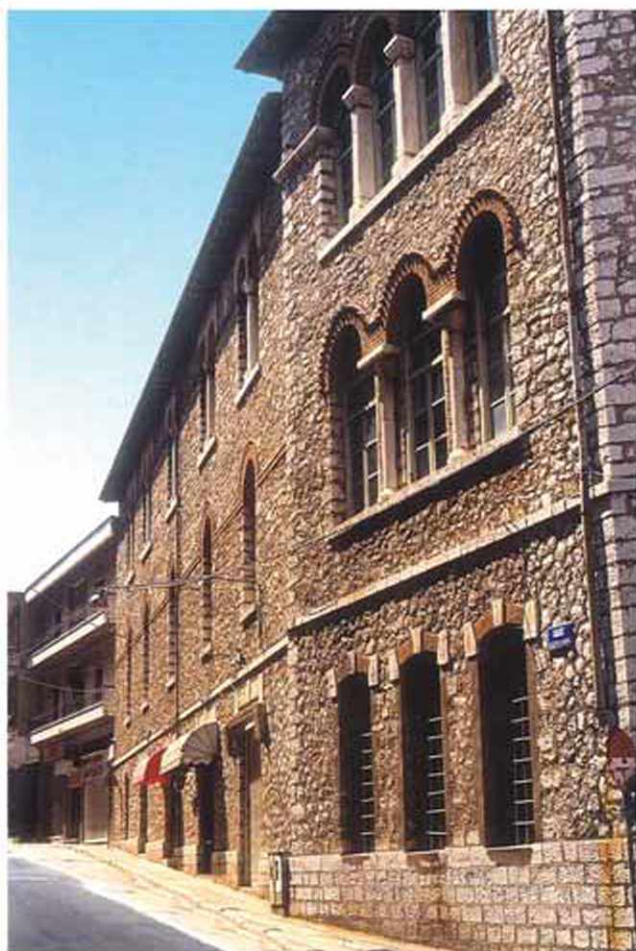
177

Η εντυπωσιακή κεντρική είσοδος της Καπλανείου Σχολής με τους διπλούς βυζαντινούς κίονες και τα εκκλησιαστικού τύπου παράθυρα. Πολλοί θεωρούν ότι το αντιπροσωπευτικότερο βυζαντινίζον κτίριο στην Ελλάδα είναι το Οφθαλμιατρείο των Αθηνών που βρίσκεται στην οδό Πανεπιστημίου, την κατασκευή του οποίου άρχισε ο Χριστιανός Χάνσεν το 1847 και ολοκλήρωσαν οι αρχιτέκτονες Λύσανδρος Καυταντζόγλου, το 1854, και Γεράσμος Μεταξάς το 1868. Αυτή η άποψη, όμως, μπορεί να αναθεωρηθεί, αν γίνει σύγκριση του Οφθαλμιατρείου με την Καπλάνειο Σχολή, η οποία σαφώς υπερτερεί του όμορφου κτιρίου των Αθηνών σε ύψος και συνέπεια προς τη βυζαντινή αρχιτεκτονική παράδοση.

178

Η κεντρική είσοδος της Καπλανείου με το δυζαντινό δικέφαλο αετό στην επίστεψη. Πρέπει να τονιστεί ότι η Καπλανείος Σχολή συνδέεται με σημαντικά γεγονότα της ελληνικής Παιδείας. Στις μέρες της ακμής της (1805-1820) σε αυτή διδάχτηκε για πρώτη φορά η νεοελληνική δημοτική γλώσσα, όταν διευθυντής της ήταν ο Αθανάσιος Ψαλίδας.

179

Η σκυδρωπή και αυστηρή βορειοανατολική πλευρά της Καπλανείου. Ο δημιουργός της, ο μικρόσωμος και μελαψός Περικλής Μελίσρρυτος, ήταν ένας ιδιόρρυθμος άνθρωπος. Τρία πράγματα αγάπησε στη ζωή του, την αρχιτεκτονική, το ποτό (πρώτος έφερε στα Γιάννενα κονιάκ από τη Γαλλία) και την εκπάγλου καλλονής πανύψηλη σύζυγό του Αικατερίνη, που την αποκαλούσε χαϊδευτικά "Τίνγκα" και για χάρη της οποίας έκαναν κάθε χρόνο διακοπές στην Κηφισιά, όπου και εγκαταστάθηκαν μόλις λίγο πριν από το θάνατό του. Η σωρός του Μελίσρρυτου, που πέθανε στην Αθήνα το 1937, μεταφέρθηκε με ειδικό πλοίο της οικογένειας Ποταμιάνου (που ήταν συγγενείς της γυναίκας του) στην Πρέβεζα, για να καταλήξει στα Γιάννενα όπου και τάφηκε στο κοιμητήριο του Αγίου Νικολάου. Με το θάνατο του Μελίσρρυτου έσβησε και η παλαιά αριστοκρατική γιαπωνώτικη οικογένεια των Μελίσρρυτων, αφού ο σπουδαίος αυτός αρχιτέκτονας δεν είχε απογόνους.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ (180, 181)
(λεωφόρος Δωδώνης)

Το οικοδόμημα, όπου, άλλοτε, λειτουργούσε το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, είναι τυπικό δείγμα απλού στρατιωτικού κτιρίου χωρίς ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά. Το μόνο ενδιαφέρον στοιχείο που παρουσιάζει είναι η διάσπαση των όγκων του.

Κατά περιόδους δέχτηκε επεμβάσεις και προσθήκες, με αποτέλεσμα να αλλοιωθεί η αρχική του κατάσταση. Σήμερα ανήκει στο Δήμο Ιωαννιτών και φιλοξενεί πολιτιστικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

180

Η δυτική πλευρά του, άλλοτε, Στρατιωτικού Νοσοκομείου.

181

Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο του κτιρίου είναι η νεοκλασσιζούσα είσοδος.

Η ΟΙΚΙΑ ΚΑΤΣΑΔΗΜΑ (182)

(πλάτεια Γεωργίου Σταύρου)

Ευχάριστο έκκληση περιμένει τον περιπατητή που θα θελήσει να περιδιαβεί το κηπάριο, που βρίσκεται μπροστά στο "Γυαλί-Καφερέ", στη συμβολή των οδών Ανεξαρτησίας και Ζωσιμάδων. Απέναντί του θα δει να ορθώνεται ένα τριώροφο κτίριο, που δεν έχει καμμία σχέση ούτε με τα παραδοσιακά πρότυπα, ούτε με το γιαννιώτικο ρυθμό. Είναι το σπίτι της οικογένειας Κατσαδήμα, γόνος της οποίας ήταν ο αγαπητός σε όλους δικηγόρος Σπύρος Κατσαδήμας (1915-1984), που διετέλεσε και Δήμαρχος Ιωαννίνων την περίοδο 1982-84. Αρχικός ιδιοκτήτης του κτιρίου ήταν ο πατέρας του, επίσης δικηγόρος, Κωνσταντίνος Κατσαδήμας (1873-1949), που εκλέχτηκε πολλές φορές δημοτικός και νομαρχιακός σύμβουλος.

Το κομψότατο και ιδιόρρυθμο αυτό κτίριο έχει σχεδιαστεί από τον πολιτικό μηχανικό Γεώργιο Ιωαννίδη το 1909 και αποτελεί ενδιαφέρον δείγμα επαρχιακού εκλεκτικισμού με έντονα στοιχεία της art nouveau, της "νέας τέχνης".

Γεννημένος στη Λεπτοκαρύα Ζαγορίου ο Γεώργιος Ιωαννίδης (1863-1926), σπούδασε στο Πολυτεχνείο των Παρισίων και απασχολήθηκε για αρκετό καιρό στην Αλβανία ως επικεφαλής Γάλλων τεχνικών που κατασκεύαζαν έργα οδοποιίας στη γειτονική χώρα. Στη συνέχεια ξενιτεύτηκε στην Αιθιοπία και κατόπιν στη Σαγκάη της Κίνας, όπου εργάστηκε για χρόνια στην κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας αυτής. Στα Γιάννενα επανήλθε το 1916, μετά από πρόσκληση των αρχών της πόλης, και διορίστηκε Δήμαρχος, αξίωμα το οποίο διατήρησε μέχρι το 1920. Ο Ιωαννίδης, που ήταν φιλικά προσηλωμένος προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο, υποχρεώθηκε σε παραίτηση το 1920 και τον διαδέχτηκε ο αντιβενιζελικός Βασίλειος Περσιόπουλος. Τρία ήταν τα κτίρια που κατασκεύασε στα Γιάννενα ο κοσμογυρισμένος μηχανικός. Τα άλλα δύο, που δεν διασώθηκαν, βρίσκονταν στην οδό 28ης Οκτωβρίου το ένα, και στην οδό Μουλαϊμίδου, (που ήταν και η πατρική του οικία), το άλλο.

Η οικία Κατσαδήμα έχει απόλυτα συμμετρική διάταξη ανοιγμάτων, εντυπωσιακή σοφίτα με τοξοτή κατάληξη, στην κορυφή της οποίας διακρίνεται απεικόνιση "αρχαϊκής μάσκας". Εκατέρωθεν της πέτρινης εισόδου λειτουργούν και σήμερα δύο καταστήματα που εντάσσονται αρμονικά στο σύνολο του κτιρίου.

Το μέγαρο, που σήμερα ανήκει στους απογόνους του Σπύρου Κατσαδήμα, διατηρεί ανέπαφη την εσωτερική του φεοιογνομία, με τα έπιπλα των αρχών του αιώνα, την ξύλινη κλίμακα και τις διακοσμήσεις στην οροφή. Εξωτερικά έχει διαφοροποιηθεί αρκετά, αφού τα αρχικά του χρώματα ήταν το ρόζ στους τοίχους και το πράσινο στα γαλλικού τύπου παραθερόφυλλα.

182

Η οικία Κατσαδήμα με την ημικυκλική επίστεψη του atticum, τις γύφινες διακοσμητικές γυφάντες και το αρχαϊκό ανάγλυφο, αποτελεί απλοποιημένη εφαρμογή της art nouveau. Η Art Nouveau είναι ένα αρχιτεκτονικό και διακοσμητικό ύφος, που γνώρισε μεγάλη άνθηση στην περίοδο 1890-1910. Χαρακτηριστικά μοτίβα του είναι τα φυτικά σχήματα σε διάφορες παραλλαγές. Η Art Nouveau συναντάται στην εικονογράφηση βιβλίων, αλλά και στις εφαρμοσμένες τέχνες (έπιπλα, υαλικά κ.λπ.). Ο όρος προέρχεται από μία gallery εσωτερικής διακόσμησης που άνοιξε το 1896 στο Παρίσι με την επωνυμία "Maison de l'Art Nouveau". Κύριος εκθέτης της στην αρχιτεκτονική της έκθεσης υπήρξε ο Ισπανός Αντόνιο Γκαουντί (Antonio Gaudí, 1852-1926), που τα έργα του στην Βαρκελώνη θεωρούνται κλασσικά στο είδος τους και διακρίνονται για την τολμηρή τους φαντασία. Αξίζει να σημειωθεί ότι το κορυφαίο δημιουργήμα του Γκαουντί, ο Καθεδρικός Ναός της Βαρκελώνης (La Sagrada Família), έμεινε ημιτελής.

183

Η ΟΙΚΙΑ ΚΑΠΙΑ - ΠΑΡΛΑΠΑ (183) (οδός Κώστα Φρόνιζου)

Το ανάλαφρο και χαριτωμένο κτίριο, που διατηρείται σαν ευχάριστη παραφωνία στο κέντρο της πόλης, κτίστηκε από την οικογένεια Καππά στις αρχές του 20ου αιώνα και είναι το μοναδικό από τα ιδιωτικά κτίρια του Περικλή Μελίρρυτου που σώζεται σήμερα.

Η μικρή μεταγενέστερη προσθήκη συνδέθηκε αρμονικά με την αρχική κατασκευή και δεν αλλοίωσε την ιδέα του αρχιτέκτονα.

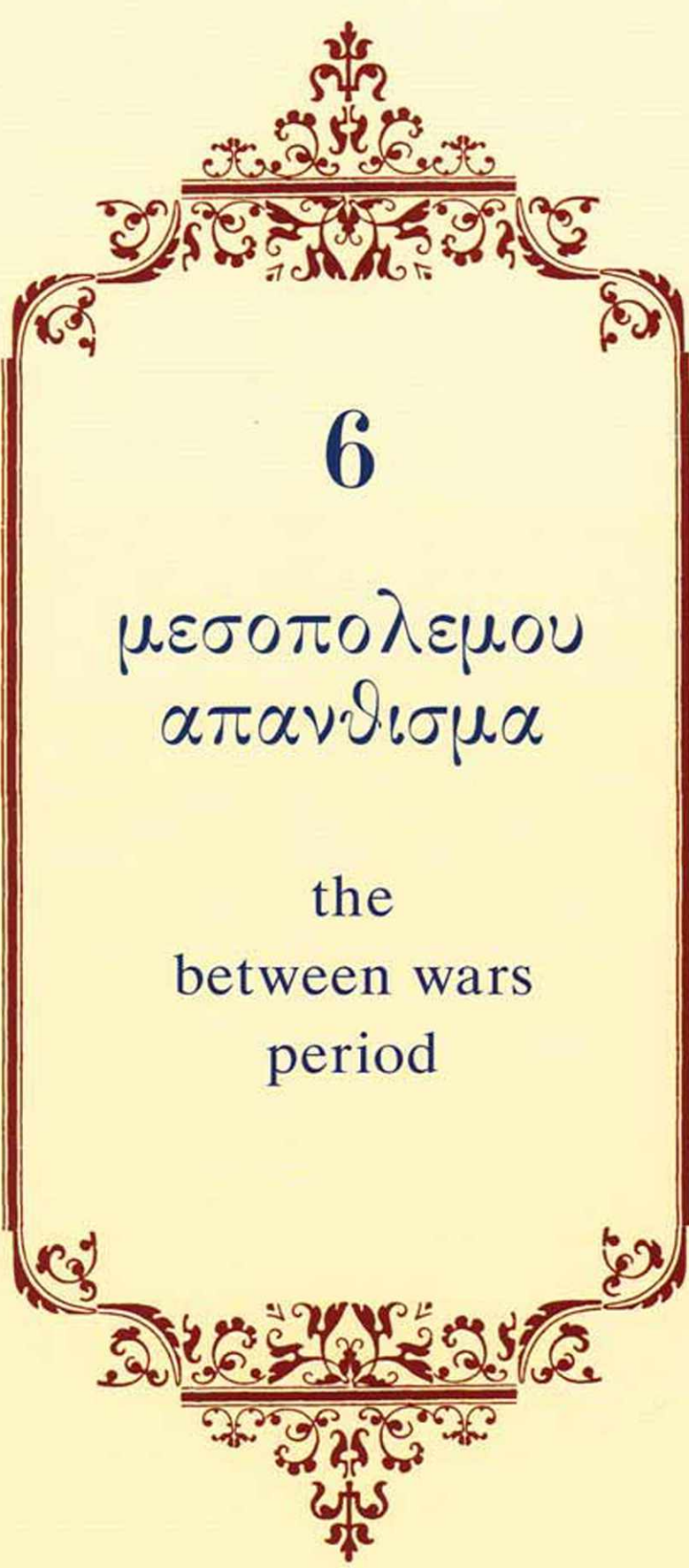
Ξεφεύγοντας από τον αυστηρό νεοκλασικισμό του ο Μελίρρυτος χρησιμοποίησε ελαφρότερα στοιχεία δίνοντας ένα μεσογειακό χαρακτήρα στο έργο του. Ψηλοτάβανο εσωτερικά και με έμφαση στις κατακόρυφες γραμμές εξωτερικά, περιβάλλεται από θαυμάσιο κήπο που αναδεικνύει ακόμη περισσότερο το χαρούμενο αυτό κτίριο, το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως διατηρητέο αρχιτεκτονικό μνημείο και έργο τέχνης. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα μόνα εμφανή πέτρινα στοιχεία, οι παραστάδες της διδυμής εισόδου, είναι πανομοιότυπα με τα αντίστοιχα των παραθύρων του Ταχυδρομείου, έργου επίσης του Μελίρρυτου.

Άριστα συντηρημένη από το σημερινό ιδιοκτήτη, διακεκριμένο γιαννιώτη γιατρό Δημήτριο Παρλαπά, που διατέλεσε δημοτικός σύμβουλος και πρόεδρος του Ια-

Η κατοικία της οικογένειας Παρλαπά, στο κέντρο της πόλης, αντι-στέκεται, πνευματικά, στο «λεγόμενο» εκσυγχρονισμό, πιστή σε μια επιτυχημένη αρχιτεκτονική αντίληψη που στην εποχή της, αλλά και αργότερα, παρεξηγήθηκε και κατακρίθηκε από πολλούς. Η σημερινή οικοδόσποινα Πόπη Καππά - Παρλαπά έχει συγγενεία με την οικογένεια του Περικλή Μελίρρυτου.

τρικού Συλλόγου Ιωαννίνων, η οικία αυτή διατηρεί τον αυθεντικό της εσωτερικό διάκοσμο και την αρχική της επίπλωση. Η οικογένεια Παρλαπά, που κατάγεται από το Λιασκοβέτσι, προσέφερε εξέχοντα μέλη στην ηπειρωτική κοινωνία ήδη από τον περασμένο αιώνα, όπως τον προεστό Χρήστο Παρλαπά και το γιατρό Γεώργιο Παρλαπά, για τον οποίο ο ιστορικός Λαμπρίδης έγραψε, το 1889, ότι ήταν «εραστής των φυσικών επιστημών και βοτανικός άριστος». Και, βέβαια, τον ιδιοφυή και πρόωρα χαμένο αρχιτέκτονα Γεώργιο Παρλαπά στον οποίο έγινε εκτενής αναφορά στην αρχή του παρόντος βιβλίου.

Με την οικία Παρλαπά κλείνει το κεφάλαιο που αφορά το χαρισματικό αρχιτέκτονα Περικλή Μελίρρυτο, αυτόν τον αυθεντικό γιαννιώτη που το πέρασμά του σφράγισε μια ολόκληρη εποχή.

6

μεσοπολεμου
απανθισμα

the
between wars
period

ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ

Η περίοδος του μεσοπολέμου (1917-1940) ήταν για την πόλη των Ιωαννίνων μια εποχή δύσκολη. Με περίγραμμα την εθνική συμφορά του 1922 ανίσχυρα και αδύνατα τα Γιάννενα κάνουν τα πρώτα τους ελεύθερα βήματα. Η "τουρκόπολη" προσπαθεί να αποβάλει την ανατολίτικη νωχέλεια και μακαριότητα με την οποία επί αιώνες έμαθε να ζει, και να μετατραπεί σε σύγχρονη πόλη του 20ου αιώνα.

Αλλά οι συνθήκες είναι δυσχερείς. Η ηπειρωτική πρωτεύουσα χάνει, αργά αλλά σταθερά, τον πρωταγωνιστικό ρόλο που είχε πριν από την απελευθέρωσή της. Το εμπόριό της φθίνει, η οικονομική της ευρωστία μειώνεται, οι βιοτεχνίες της παρακμάζουν και ο πληθυσμός της λιγοστεύει. Τα Γιάννενα μετατρέπονται σε ένα τυπικό επαρχιακό διοικητικό κέντρο που περιβάλεται από μια ενδοχώρα με ελάχιστες δυνατότητες.

Οι κάτοικοι δεν κτίζουν πλέον μέγαλα και το κράτος έχει να αντιμετωπίσει κολοσοειδή προβλήματα που δεν του επιτρέπουν να συνδράμει τη μικρή πόλη στα βρεφικά βήματα της νέας της ζωής.

Ομως γρήγορα τα Γιάννενα θα ξαναβρούν το δρόμο τους. Από το 1930 και μετά αρχίζουν να ανακάμπτουν. Είναι η εποχή που δεσπόζει στην πόλη η χαρισματική προσωπικότητα του Μητροπολίτη Ιωαννίνων και μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Σπυρίδωνος Βλάχου (1875-1956). Ο φωτισμένος ιεράρχης γίνεται ο σηματοφόρος της αναγέννησης της πόλης. Όλα από αυτόν ξεκινούν και όλα σε αυτόν τελειώνουν. Στηριζόμενος κυρίως στα κληροδοτήματα των εθνικών ευεργετών γίνεται ο ηγέτης της προσπάθειας για τα νέα Γιάννενα. Επιστρατεύει τον, ώριμο πια, γνωστό μας αρχιτέκτονα Περικλή Μελίρρη και τον κάνει στενότερο συνεργάτη του. Η συνεργασία τους αυτή απέδωσε σημαντικούς καρπούς και η πόλη προικίστηκε με νέα, αξιόλογα κτίρια. Συγχρόνως μετακαλεί από την Αθήνα έναν

THE BETWEEN WARS PERIOD

The city of Ioannina had a rough time during two World Wars (1917-1940). Slowly but steadily, it started losing the grip it had before being liberated. The trade and the craftshops declined, the financial strength weakened, the populous started leaving the city. The city was turned into a typical provincial administrative center surrounded by an area with restricted possibilities.

Still, Ioannina managed to recover. The upward development began in 1930, when Spyridon Vlahos became bishop of Ioannina (He later became the archbishop of Athens and Greece). Based on the endowments of many benefactors, this brilliant man became the leader of the revival of the city.

At the same time, the private sector managed to get out of the crisis and a number of remarkable buildings, mostly hotels, were built near the center of the city. New houses were also built all over the city, in new styles that escaped both the traditional and the neoclassical styles.

από τους μεγαλύτερους Έλληνες αρχιτέκτονες όλων των εποχών, τον Αριστοτέλη Ζάχο. Αποτέλεσμα της έλευσης στα Γιάννενα του μακεδόνα μηχανικού είναι μια σειρά από σπουδαία αρχιτεκτονήματα: Εθνική Τράπεζα, Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία, Μονή Βελλάς, κωδωνοστάσιο του Αρχιμανδρείου, στα οποία πρέπει να προστεθεί η οικία της οικογένειας Πάλλη, που δυστυχώς κατεδαφίστηκε.

Παράλληλα ο ιδιωτικός τομέας ξεπερνά την κρίση του και σημαντικά οικοδομήματα (ξενοδοχεία κυρίως) κτίζονται στο κέντρο των Ιωαννίνων, ενώ σε ολόκληρη την πόλη εμφανίζονται καινούρια κτίρια κατοικιών, που ξεφεύγουν εντελώς από τον παραδοσιακό ρυθμό και απομακρύνονται σαφέστατα από το νεοκλασικισμό.

Δύο σημαντικά στοιχεία βοήθησαν την περίοδο αυτή την ανοικοδόμηση της πόλης. Το ένα είναι η παρουσία στα Γιάννενα μερικών ικανών διπλωματούχων μηχανικών, και το άλλο η γενίκευση της χρήσης του οπλισμένου σκυροδέματος (μπετόν αρμέ), που έδωσε νέες εκφραστικές και κατασκευαστικές δυνατότητες στην αρχιτεκτονική. Όμως ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος σταμάτησε, και πάλι, την εξέλιξη της πόλης.

There were two key elements that helped in making this revival possible. The first one was the presence of a few very capable civil engineers in the city, the other was the spread of the use of reinforced concrete which, by itself, made new architectural designs possible.

Unfortunately, World War II stopped the development for one more time.

ΤΟ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ (184, 185, 186, 187) (πλατεία Δημοκρατίας)

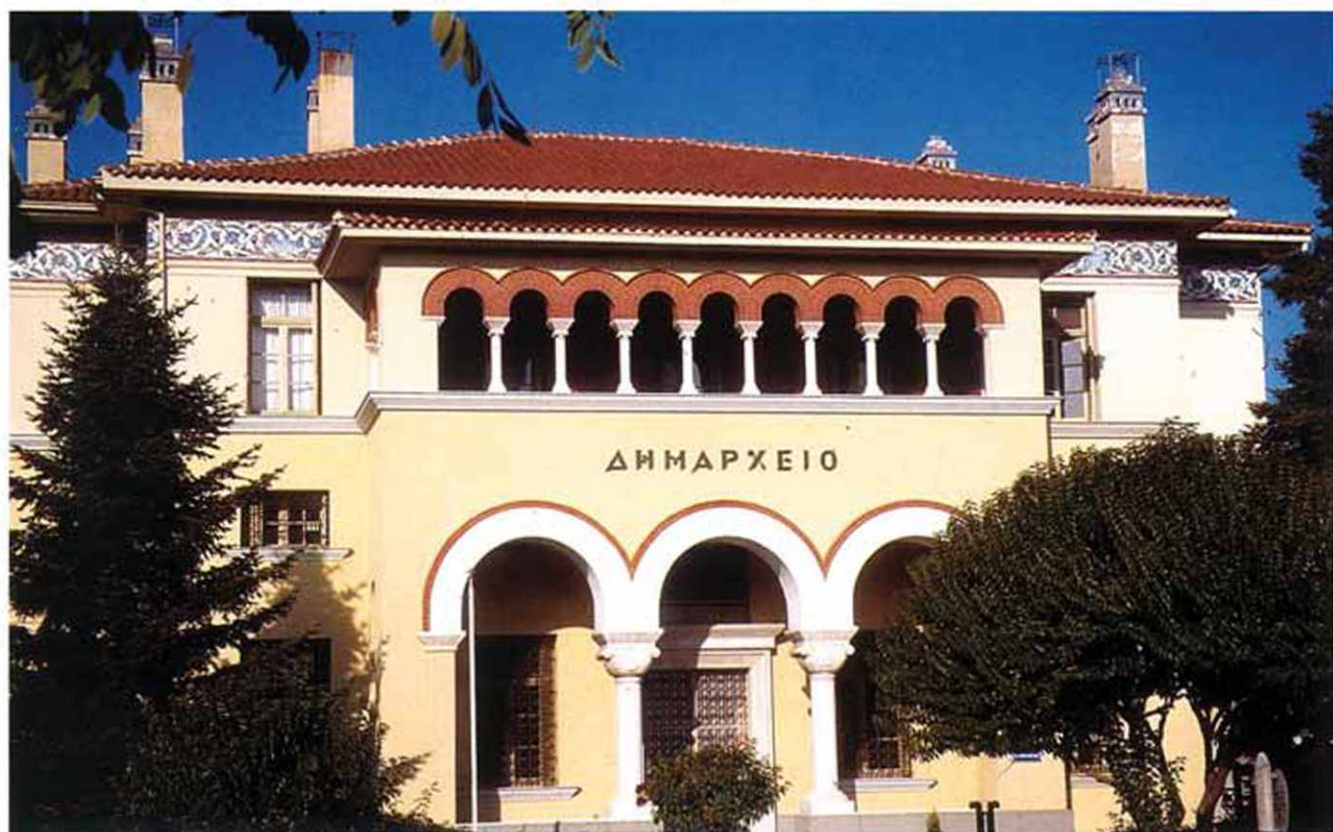
Το κτίριο που σήμερα φιλοξενεί το Δημαρχείο των Ιωαννίνων, κτίστηκε το 1938 για τη στέγαση του τοπικού υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας. Το μεγαλοπρεπές και επιβλητικό κτίριο οικοδομήθηκε στο χώρο που βρισκόταν μέχρι το 1930 -που καταστράφηκε από πυρκαγιά- το τουρκικό Διοικητήριο, ένα επίσης αξιόλογο και ενδιαφέρον οικοδόμημα.

Στην πολύχρονη ιστορία του το κτίριο, αφού εγκαταλείφθηκε από την Τράπεζα, χρησιμοποιήθηκε, κατά καιρούς ως κατάλυμα υψηλών προσώπων, ως επιστημονική λέσχη και ως χώρος της Ζωσιμαίας Βιβλιοθήκης, για να παραχωρηθεί τελικά στο Δήμο Ιωαννιτών.

Είναι έργο του μεγάλου αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου. Ο Ζάχος, στο δημιούργημά του αυτό συμπύκνωσε όλη την πείρα και την αρχιτεκτονική του φιλοσοφία. Η βυζαντινή μορφολογία γίνεται με σκελετό από οπλισμένο σκυρόδεμα και τοιχοποιίες από πλινθοδομή. Το σύνολο κρύβεται πίσω από επίχρυσμα από λευκό τοιμμένο βαμμένο μονοχρωματικά, εκτός από το βάθος των εξωστών. Η τεχνική αυτή προέρχεται μάλλον από τη γερμανική θητεία του Ζάχου.

Το αρχιτεκτόνημα κοσμεύεται εξωτερικά με περίτεχνη μετόπη από υαλωμένα πλακίδια πορσελάνης με φυτικά θέματα, τοξοστοιχίες από κεραμικούς πλίνθους και μαρμαρίνους βυζαντινίζοντες κίονες. Ακόμη κιγκλιδώματα γιαννιώτικης τεχνοτροπίας από συμπαγή σφυρήλατο σίδερο συμπληρώνουν την έξοχη όψη του. Πρέπει να αναφερθούν και οι κιονοστοιχίες της μεγάλης αίθουσας του ισογείου καθώς και τα ωραιότατα "βιτρό" με θέματα δυτικής μεσαιωνικής προέλευσης.

Ο Αριστοτέλης Ζάχος (1871-1939) ήταν ένας από τους επιφανέστερους Έλληνες αρχιτέκτονες. Η πορεία του άφησε έντονη τη σφραγίδα της στην ελληνική αρχιτεκτονική ιστορία. Καταγόταν από την Καστοριά και σπούδασε στη Γερμανία, όπου έμεινε 17 χρόνια. Η πρώτη επαφή του με την Ελλάδα έγινε μετά τις σπουδές του, γύρω στα 1906. Για πολλά χρόνια περιηγήθηκε την Ελλάδα, μια «άγνωστη γι' αυτόν χώρα». Σε αυτήν του την περιήγηση ο Ζάχος διαπιστώνει ότι «μόνο ο λαός είναι γνήσιος θεματοφύλακας της παράδοσης και μόνο πάνω στην παράδοση μπορεί να στηριχτεί ο νεοελληνικός πολιτισμός». Όταν ο Ζάχος μιλούσε για την παράδοση τα μάτια του άστραφταν, η φωνή του άλλαζε χρωματισμό, σωστός προφήτης και ιεροφάντης.

Το Δημαρχείο των Ιωαννίνων θεωρείται από τα συνεπέστερα, βυζαντινού ρυθμού, οικοδομήματα στην Ελλάδα. Αλλωστε τα έργα του Ζάχου αποτελούν τμήμα της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Ο καθηγητής Κώστας Κιτσίκης τον χαρακτηρίζει ως αναστυλωτή και ιστοριοδίφη, και τον θεωρεί ως το δάσκαλο του μεγάλου αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη.

185

Τμήμα του βιτρώ που βρίσκεται στη μεγάλη αίθουσα του ισογείου του Δημαρχείου Ιωαννίνων με θέμα τις Σταυροφορίες, και το οποίο είναι έργο του καλλιτέχνη Κωνσταντίνου Ροϊμπή. Το γιατί ο Ζάχος διάλεξε ένα τέτοιο θέμα για να διακοσμήσει μια αίθουσα Τράπεζας (όπως ήταν η αρχική χρήση του κτιρίου), παραμένει ανεξήγητο. Στον Αριστοτέλη Ζάχο οφείλεται ακόμη η βυζαντινίζουσα μορφολόγηση της νέας Θεσσαλονίκης και η απόρριψη της γαλλικής αποικιακής αρχιτεκτονικής που άλλοι προωθούσαν. Ο Ζάχος, που απευθυνόταν επαγγελματικά σε εύπορους αστούς της εποχής, ήταν πολέμιος του κλασικισμού. «Τα νεοκλασσικά κτίρια», έγραφε, «είναι προχειρολογήματα, χωρίς πνεύμα, χωρίς δικαιολογία, αντιγραμμένα δουλικώς από ξένα πρότυπα».

186

Η περμετρική μετόπη του Δημαρχείου με τα διακοσμητικά θέματα που εμφανίζουν επιδράσεις art nouveau, σχεδιασμένα σε πλακίδια πορσελάνης.

Το προεξέχον τρίλοβο εκκλησιαστικό παράθυρο του Δημαρχείου με το διπλό κυματοειδές γείσομα και τη, βυζαντινού τύπου, κεραμική τοιχοποιία.

Η ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΑΚΑΔΗΜΙΑ (188, 189, 190, 191)

(λεωφόρος Δωδώνης)

Το κτίριο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας είναι αποτέλεσμα μιας εργώδους προσπάθειας δέκα ετών, (1927-1937), του τότε Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνος Βλάχου.

Η θεμελίωση του συγκροτήματος έγινε το 1930 και τα εγκαίνια του στις 8 Νοεμβρίου 1938, εορτή των ευεργετών αδελφών Ζωσιμάδων. Μελετητής του κτιρίου ήταν, και πάλι, ο αρχιτέκτονας Αριστοτέλης Ζάχος, και επιβλέπων μηχανικός ο Περικλής Μελίρρυτος.

Το έργο αυτό ήταν το τελευταίο της πολυκύμαντης σταδιοδρομίας του Ζάχου, αλλά και το τελευταίο στο οποίο συμμετείχε ενεργά ο Μελίρρυτος, αφού και οι δύο πέθαναν μετά από λίγο καιρό.

Στην Ακαδημία οι βυζαντινής μορφής τοξοστοιχίες, το πρόπυλο, το "κωδωνοστάσιο" που προεξέχει, έχουν συνδυαστεί με ένα τυπικό γιαννιώτικο μονώροφο κτίσμα, πάντοτε όμως μέσα σε ένα γενικό πνεύμα νεοβυζαντινισμού, προσαρμοσμένου στις λειτουργικές απαιτήσεις του κτιρίου.

Ο Ζάχος δεν πρόλαβε να δει τελειωμένο το έργο του, γιατί πριν από την αποπεράτωσή του είχε τυφλωθεί. Συγχρόνως ήταν βαθύτατα πικραμένος, γιατί δεν του καταβλήθηκε από το Μητροπολίτη η συμφωνηθείσα αμοιβή. Όταν η Εφοροεπιτροπεία των Αγαθοεργών Καταστημάτων διαπίστωσε ότι πράγματι αντί των 300.000 δρχ. που έπρεπε, είχε λάβει μόλις 60.000, αποφασίζει να του στείλει ως δώρο 40.000 δρχ. Όμως ο Ζάχος δεν πρόλαβε να παραλάβει ούτε το ευτελές αυτό ποσό, γιατί, μετά από λίγο, άφησε την τελευταία του πνοή. Η οικονομική στενότητα του εμπνευσμένου αρχιτέκτονα, που στη δύση της ζωής του κατέστη "μεγάλη ένδεια του τέλους", ήταν ενδημική. Είναι χαρακτηριστικό ότι ταξίδευε πάντοτε τρίτη θέση στο κατάστρωμα, θέλοντας να εξοικονομήσει χρήματα για τις περιοδείες του. Για να αντέχει μάλιστα στο κρύο έβαζε εφημερίδες κάτω από τα ρούχα του.

Το διδακτήριο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας πρόσφερε για 41 ολόκληρα χρόνια στέγη σε 18.000 μαθητές, 7.000 σπουδαστές και 250 άτομα εκπαιδευτικό προσωπικό. Επί 35 χρόνια σε μία του πτέρυγα στεγάστηκε το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, και το 1964, για μικρό χρονικό διάστημα, η τότε ιδρυθείσα Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων. Σήμερα φιλοξενεί Σχολεία της στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης, συνεχίζοντας να είναι χώρος σμίλευσης του πνεύματος και της ψυχής των νέων ανθρώπων.

Η κεντρική είσοδος του συγκροτήματος της Ακαδημίας. Το "κωδωνοστάσιο" δεσπόζει του κτιρίου και του προσδίνει ανάταση και εκκλησιαστική μεγαλοπρέπεια.

189

Το βυζαντινίζον κιονόκρανο της κύριας εισόδου.

190

Οι κινοστοιχίες της ανατολικής πλευράς της Ακαδημίας.

191

Η Ζωσιμαία Ακαδημία είναι από τα μεγαλύτερα κτίρια των Ιωαννίνων. Η διάσπαση του όγκου σε επιμέρους τμήματα είναι επιτυχεστάτη

ΤΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ "ΑΚΡΟΠΟΛ" (192,193)

(Κεντρική Πλατεία)

Κτίστηκε το 1936 από την οικογένεια Καλογερίδη και μέχρι το 1955 ήταν το πολυτελέστερο ξενοδοχείο των Ιωαννίνων. Γι' αυτό είχε στον τίτλο του τη λέξη "Palace". Ήταν το πρώτο κτίριο στα Γιάννενα για την ανέγερση του οποίου χρησιμοποιήθηκε οπλισμένο σκυρόδεμα, και επίσης το πρώτο που διέθετε ανελκυστήρα. Στα δωμάτιά του φιλοξενήθηκαν όλες οι προσωπικότητες της πολιτικής και κοινωνικής ζωής του τόπου. Λειτούργησε μέχρι το 1990, οπότε και πουλήθηκε, για να μετατραπεί στη συνέχεια σε πολυώροφο τραπεζικό κατάστημα. Το "Acropole Palace" συνδέθηκε με μερικά από τα σημαντικότερα γεγονότα της ιστορίας των Ιωαννίνων.

Το "ΑΚΡΟΠΟΛ Palace" με τη σημερινή του μορφή, ως Τράπεζα 192

Το ιστορικό ξενοδοχείο σε επιχρωματισμένη φωτογραφία, όταν ήταν στις δόξες του. Αριστερά, διακρίνεται ο κινηματογράφος "ΤΙΤΑΝΙΑ" που αργότερα άλλαξε όνομα σε "ΟΡΦΕΥΣ". Δίπλα από την είσοδο διακρίνεται υπερμεγέθης φωτογραφία του Ιωάννη Μεταξά.

193

Δίδυμο με το γειτονικό "Ακροπόλ", αφού κτίστηκε την ίδια περίοδο από την οικογένεια Κωνσταντίνου. Έφερε και αυτό την ονομασία "Palace". Αρχικά προβλεπόταν να κατασκευαστεί και άλλος όροφος που όμως, τελικά, δεν έγινε. Η ποιότητα των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν ήταν εξαιρετική και η επίπλωσή του είχε αγοραστεί από την Ευρώπη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κεντρική του είσοδος με στοιχεία νεοαποικιακού ρυθμού. Το ξενοδοχείο δεν λειτουργεί πλέον και οι χώροι του στεγάζουν διάφορα γραφεία. Το "Hion Palace" περιλαμβάνεται στα σημαντικά, από ιστορική άποψη, κτίρια των Ιωαννίνων.

ΤΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ "ΙΛΙΟΝ" (194,195)
(Κεντρική Πλατεία)

194 Το "ΙΛΙΟΝ Palace" όπως είναι σήμερα, ως κτίριο γραφείων.

Το ξενοδοχείο σε επιχρωματισμένη φωτογραφία της εποχής της ακμής του. Τα παραδοσιακά καταστήματα του ισόγειου δεν λειτουργούν πλέον.

195

Η ΟΙΚΙΑ ΓΚΩΛΕΤΣΗ (οδός Φ. Τζαβέλλα)

196

Η ΟΙΚΙΑ BENETH (πλατεία Νεομάρτυρος Ιωάννου)

197

Η όψη του ξενοδοχείου "Βρετάνια", στην Κεντρική Πλατεία.

198

ΤΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ "ΒΡΕΤΑΝΙΑ" (198) (Πλατεία Δημοκρατίας)

Το τρίτο από τα ονομαστά ξενοδοχεία του μεσοπολέμου, μαζί με το "Ίλιον" και το "Ακροπόλ". Υπήρχε και τέταρτο, το "Αβέρωφ", που κατεδαφίστηκε το 1955 και βρισκόταν απέναντι από το ωρολόγι της πλατείας. Το κτίριο του ξενοδοχείου "Βρετάνια" έχει υποστεί αλεπάλληλες επεμβάσεις.

Ο ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ (199) (επαρχιακή οδός Ιωαννίνων-Καισιικά)

Κτίστηκε από την Αμερικανική Γεωργική Αποστολή σε σχέδια που θυμίζουν κτίριο του αμερικανικού νότου. Η Γεωργική Σχολή εξακολουθεί να λειτουργεί και σήμερα σε νέες σύγχρονες εγκαταστάσεις, στις οποίες στεγάζεται και το, μοναδικό στην Ελλάδα, Ινστιτούτο Γάλακτος.

Το κτίριο διοίκησης του Γεωργικού Σταθμού Ιωαννίνων με απλουστευμένα στοιχεία νεοαποικιακής αρχιτεκτονικής.

199

ΤΟ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ (οδός Χριστοβασίλη και Μιχήλ Αγγέλου)

200

ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΟΙΚΟΤΡΟΦΕΙΟ (οδός VIII Μεραρχίας)

201

202

Η ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ (202)
(πλατεία Βασιλέως Πύρρου)

203

Είναι το μεγαλύτερο, σε επιφάνεια και όγκο, κτίριο των Ιωαννίνων. Η κατασκευή του πέρασε από πολλές περιπέτειες. Άρχισε να κτίζεται το 1935 σε σχέδια της γιαννιώτισσας αρχιτέκτονος Ερικαίτης Ιωαννίδου (1910-1984), κόρης του πολιτικού μηχανικού και δημάρχου των Ιωαννίνων, στην τετραετία 1916-1920 Γεωργίου Ιωαννίδη η οποία ήταν και βοηθός του καθηγητή του Πολυτεχνείου και ευεργέτη των Ιωαννίνων, Βασιλείου Κουρεμένου.

Το κτίριο της Νομαρχίας βομβαρδίστηκε το 1940 και για πολλά χρόνια μετά τον πόλεμο παρέμεινε ερείπιο. Άρχισε να ξανακτίζεται αργότερα και τελείωσε μόλις το 1960. Το 1970 προστέθηκε και τρίτος όροφος σε παραδοσιακό γιαννιώτικο ρυθμό, που έρχεται όμως σε αντίθεση με το λιτό και αυστηρό νεοκλασσικό ύφος του αρχικού κτιρίου. Η ποιότητα κατασκευής της προσθήκης υπολείπεται αρκετά εκείνης του παλαιού μεγάρου.

Η ΟΙΚΙΑ ΚΥΡΙΑΖΗ (203)
(οδός Κουντουριώτη και Νεοπόλεμου)

Η ΟΙΚΙΑ ΦΡΟΝΤΖΟΥ (204)

(οδός Κ. Φρόντζου)

Σε αυτό το σπίτι με τα έντονα στοιχεία της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής, που συνδυάζονται αρμονικά με την τοπική παράδοση, έζησε πενήντα σχεδόν χρόνια η γιγαντιαία προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Φρόντζου (1904-1986). Ο πρωτουργός και πρωτομάστορας της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, που ίδρυσε το 1955, είναι μια από τις σημαντικότερες ηπειρωτικές προσωπικότητες του 20ου αιώνα. Η ενασχόλησή του με τα κοινά ήταν το χαρακτηριστικό της πολυκύμαντης ζωής του. Υπηρέτησε με ζήλο στην πολιτική, στο κοινωνικό και στο πολιτιστικό πεδίο. Είχε το πάθος της δημιουργίας μέσα του. Αφησε στα Γιάννενα έργα που κανένας δεν τολμούσε να ονειρευτεί, αλλά και πνευματικές υποθήκες που δύσκολα θα ξεχαστούν. Τον είπαν «δικαιωμένο της ιστορίας», «βιγλάτορα της Ηπείρου», «γνήσιο τέκνο των Ιωαννίνων», «πολύπλευρη και εκρηκτική προσωπικότητα», «μεγάλη ηπειρωτική μορφή». Ο χαρακτηρισμός όμως που του ταιριάζει είναι: «Κωνσταντίνος Φρόντζος, ο Δωδωναίος», αφού την αναβίωση του αρχαιότερου ελληνικού θεάτρου μόνο εκείνος μπόρεσε να οραματιστεί και να υλοποιήσει.

Η οικία του Κ. Φρόντζου, που κτίστηκε το 1938 και είναι από τις πρώτες προσπάθειες αναβίωσης της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, με τη διαθήκη του μεγάλου ηπειρώτη κληροδοτείται στο μονάκριβο τέκνο του την «Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών», για να στεγάσει Λαογραφικό Μουσείο. Είναι αξιοσημείωτο ότι το σχεδιασμό του σπιτιού του τον έκανε ο ίδιος ο Κώστας Φρόντζος.

Η όψη του αρχοντικού του Κώστα Φρόντζου που κατασκευάστηκε με τις υποδείξεις του ίδιου του μεγάλου οραματιστή.

205

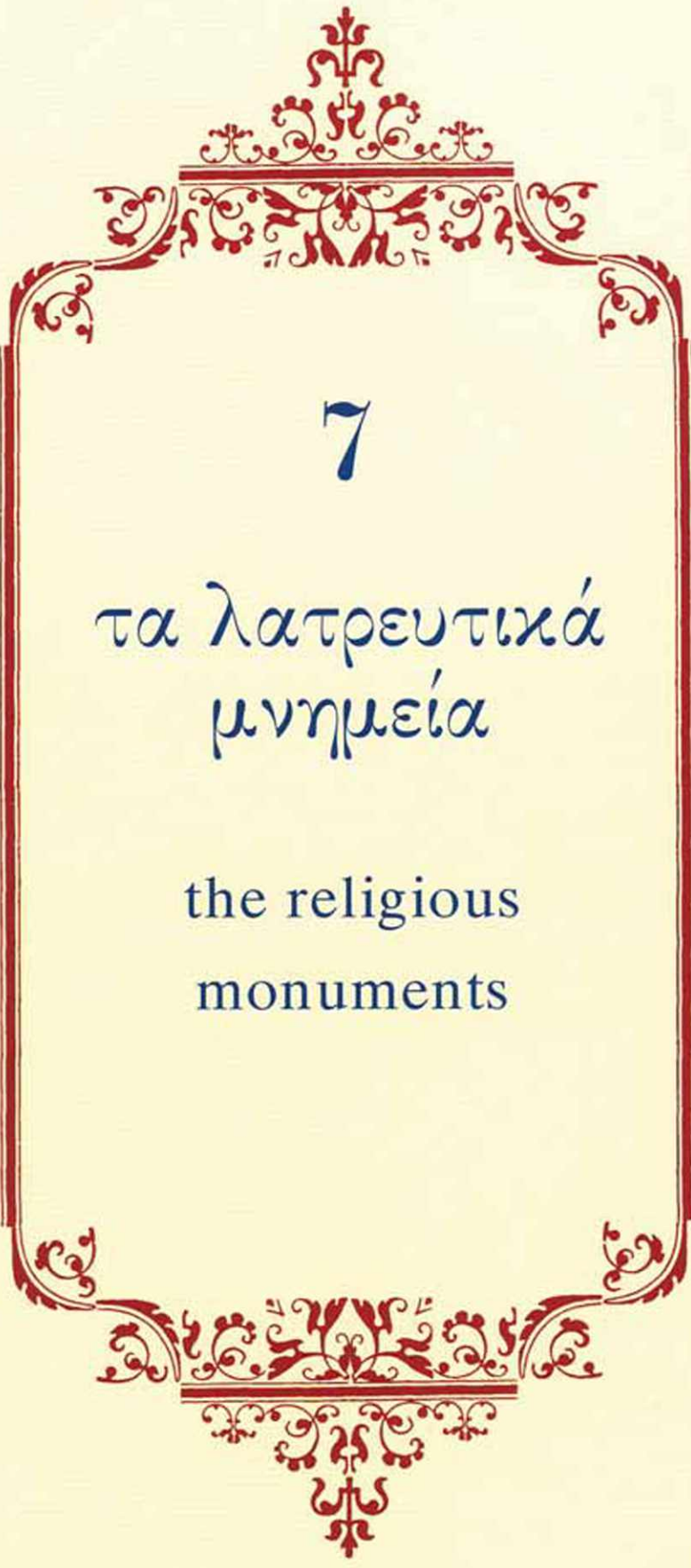
Η ΟΙΚΙΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΥ (205)
(οδός Κουγκίου)

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1960 υπήρχε στα Γιάννενα μεγάλος αριθμός οικιών που έμοιαζαν μεταξύ τους. Ήταν σε σχήμα γωνίας, με σκεπαστή κυρία είσοδο που ήταν εξώστης στον όροφο, με παραστάδες στις γωνίες και κορνίζες στα ανοίγματα των κουφωμάτων. Συνήθως ήταν χρωματισμένα με ώχρα και λευκό χρώμα.

Όλα αυτά τα πανομοιότυπα κτίρια μέσου μεγέθους οφείλονται στους μηχανικούς Γεώργιο Μελιγγάνο και Αθανάσιο Αλιέα, και κτίστηκαν μεταξύ 1930-1940. Ο Μελιγγάνος ήταν τοπογράφος μηχανικός, βέρος γιαν-

νώτης, με πολύπλευρη δραστηριότητα. Το μεγαλύτερο μέρος του Σχεδίου Πόλεως, που ισχύει και σήμερα, μελετήθηκε από αυτόν. Παρά τη σωματική του αναπηρία, ο μικρόσωμος μηχανικός αποτύπωσε στο χαρτί ολόκληρη την πόλη με τέτοια ακρίβεια που και σήμερα προκαλεί θαυμασμό στους τεχνικούς κύκλους. Ο Αλιέας, που ήταν πολιτικός μηχανικός, διετέλεσε για πολλά χρόνια δημομηχανικός και ήξερε την πόλη μέχρι την τελευταία της λεπτομέρεια.

Η οικία της οικογένειας Γιαννάκου ανεγέρθηκε από τους μηχανικούς αυτούς το 1934, με πρώτο κτήτορα το δικηγόρο Βασίλειο Γιαννάκο, και διαθέτει αυτούσια την οικοσκευή της εποχής εκείνης. Σημερινός ιδιοκτήτης είναι ο γιός του Βασιλείου, διακεκριμένος δικηγόρος Πύρρος Γιαννάκος.

7

τα λατρευτικά
μνημεία

the religious
monuments

ΤΑ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Τρεις θρησκείες συναντήθηκαν στα Γιάννενα και πορεύτηκαν παράλληλα στη διαχρονική ζωή της πόλης. Όπως τρεις ήταν και οι κοινότητες που ρίζωσαν και έζησαν σε αυτήν από την ίδρυσή της και για πολλούς αιώνες: η Χριστιανική κοινότητα, που ήταν πάντοτε η πολυπληθέστερη, η Μουσουλμανική, που δημιουργήθηκε μετά την είσοδο των Τούρκων στην πόλη το 1430, και η Εβραϊκή, πολυάριθμη άλλοτε, που έζησε αθόρυβα και αρμονικά με τη Χριστιανική, ιδίως, κοινότητα.

Η πυρκαγιά του 1820 ήταν καταστροφική και για τα θρησκευτικά μνημεία. Οι χριστιανικές εκκλησίες, (εκτός από το Αρχιμανδρείο και την Αγία Αικατερίνη, που τις έσωσαν οι αμπελώνες που τις περιέβαλαν), πολλά οθωμανικά τεμένε και η συναγωγή αποτεφρώθηκαν. Σήμερα σώζεται κυρίως ό,τι ξανακτίστηκε μετά τη σηματοδοτική αυτή χρονολογία.

Οι χριστιανικοί ναοί κτίζονται πάλι μέσα σε διάστημα 40 ετών (1831-1872). Πρόκειται για τις επτά ιστορικές εκκλησίες της πόλης που παρουσιάζονται στη συνέχεια. Η ανοικοδόμησή τους έγινε δυνατή χάρη στην "υιοθεσία" τους από τις περίφημες συντεχνίες των Ιωαννίνων, που τότε βρίσκονταν σε εξαιρετική ακμή, αλλά κυρίως και πρωτίστως χάρη στη δίχως όρια οικονομική αρωγή των μεγάλων εθνικών ευεργετών, των αδελφών Ζωσιμάδων, αλλά και του Γεωργίου Χατζηκώστα, της Αγγελικής Παπάζογλου κ.ά.

Οι ναοί αυτοί απομακρύνονται από την τυπική βυζαντινή παράδοση και κατατάσσονται στον τύπο που κυριαρχεί και στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, της τρίκλιτης βασιλικής (ξυλόστεγης ή θολωτής). Η εξωτερική όψη τους δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον, εκτός από τον όγκο τους, που είναι απόρροια των μεγάλων διαστάσεών τους, δείγμα της ευμάρειας και της οικονομικής δυνατότητας των κτητόρων τους. Όμως στο εσωτερικό τους συναντώνται αξιόλογες αγιογραφίες και περίτεχνα ξύλινα τέμπλα, έργα των ονομαστών ξυλογλυπτών της περιοχής της Κόνιτσας. Όλες οι εκκλησίες είναι πέτρινες, έχουν κτιστεί από τους ίδιους σχεδόν τεχνίτες, τα δε πρόπολά τους είναι μεταγενέστερα. Στην αρχική

THE RELIGIOUS MONUMENTS

Three different religions came across in the city of Ioannina, representative of the three communities of the city. The Christian community had always been the largest one in the city, the Muslim community was created at the time of the arrival of the Turks in the town, and the once large Jewish community that lived in harmony with the Christian, mainly, community.

The 1820 fire was disastrous for the religious monuments. The Christian churches, a lot of the Ottoman temples and the synagogue were burned to ashes. Thus, only buildings that were rebuilt after the fire can be seen today.

The Christian churches were rebuilt in a period of 40 years (1831-1872). These are the seven historic churches that are presented next. The architectural style of these churches diverged from that of the typical Byzantine church as it approached the basilica, which is the style that dominated the churches that could be found in the other areas of Greece. While there are no interesting elements on the outsides of these

τους μορφή δεν διέθεταν κωδωνοστάσια, που προστέθηκαν αργότερα. Πάντως η επίδραση της κοσμικής αρχιτεκτονικής στις εκκλησίες των Ιωαννίνων είναι εμφανής.

Μέχρι την απελευθέρωση του 1913 τα Γιάννενα, έδρα διοικητική των Τούρκων, διέθεταν εξαιρετικά μεγάλο αριθμό μουσουλμανικών κτιρίων λατρείας (τζαμιών), δέκα επτά συνολικά (!). Τα τζαμιά είχαν ιδιαίτερη σημασία για τους οθωμανούς, αφού υπηρετούσαν και άλλους, κοινωνικούς και πολιτιστικούς σκοπούς, εκτός από τους θρησκευτικούς. Σήμερα από τα πολυάριθμα μουσουλμανικά τεμένη σώζονται μόλις τέσσερα.

Από τις δύο συναγωγές που υπήρχαν πριν από τον πόλεμο, σώζεται σήμερα μόνο η μία που βρίσκεται μέσα στο Κάστρο. Όμως το κτίριο αυτής της συναγωγής των Ιωαννίνων, που χρονολογείται στα 1826, είναι το αρχαιότερο, το μεγαλύτερο και το ωραιότερο από τα σωζόμενα θρησκευτικά κτίρια των εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας.

Ακόμη υπάρχουν στα Γιάννενα δύο εκκλησίες άλλων δογμάτων που εξυπηρετούν τους ολιγάριθμους πιστούς τους. Η Ευαγγελική Εκκλησία και η Εκκλησία των Καθολικών.

churches, they contain remarkable icons and intricate wooden temples. All these churches were made of stone and by the same craftsmen.

Until 1913, the time Ioannina was liberated, there were seventeen mosques in the city. However, only four of the mosques have been preserved.

There were also two synagogues in Ioannina before the war, but only the one inside the castle has been preserved. Still, this synagogue is not only the oldest (built in 1826) but the largest and most beautiful of the Jewish monuments that have been preserved in Greece.

Η ΑΓΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ (206,207)

(οδός Αρχιμανδρείου και Βαλαωρίτου)

Το μετόχι της Μονής Σινά (της Πετραίας Αραβίας) που σώθηκε από την πυρκαγιά του 1820, δεν έχει δική του ενορία. Η τρίκλιτη αυτή ξυλόστεγη βασιλική κτίστηκε το 1771, ανακαινίστηκε για πρώτη φορά το 1801 και για δεύτερη -εκ βάθρων- το 1872 από την εκ Ζαγορίου μεγάλη ευεργέτιδα Αγγελική Παπάζογλου «προς εξιλέωσιν και των αμαρτιών» του συζύγου της Αλεξίου.

Σύμφωνα με την παράδοση στο πλάτωμα μεταξύ Αρχιμανδρείου και Αγίας Αικατερίνης πουλήθηκαν, το 1826, σκλάβες Μεσολογγίτισσες (!).

Στο ναό της Αγίας Αικατερίνης, που ήταν μοναστήρι, σώζονται αγιογραφίες που αποδίδονται στον ηπειρώτη ζωγράφο Αλέξανδρο Δαμίρη, τον οποίο ήδη αναφέραμε, και οι οποίες είναι αντίγραφα έργων του ζωγράφου της αναγέννησης Giulio Romano και άλλων Ιταλών καλλιτεχνών. Ακόμη ο Δαμίρης τύπωσε και λιθογραφία με την εικόνα της Αγίας Αικατερίνης.

Στην εκκλησία φυλάσσεται αντίγραφο του "Αχτναμέ", (προνόμια), που χάρισε ο προφήτης Μωάμεθ στην μονή της Αγίας Αικατερίνης του Σινά, και μάλιστα με αποτύπωμα της δεξιάς παλάμης του. Κατά τους ελληνοτουρκικούς πολέμους του 1897 και του 1912-13 οι πιστοί τοποθετούσαν το αντίγραφο στο κωδωνοστάσιο κάτω από αναμμένο καντήλι, για να προστατεύσουν το ναό από βιαιοπραγίες των αλλοθρήσκων. Στις ταραγμένες αυτές περιόδους βρήκαν καταφύγιο στο άσυλο της μονής πολλοί καταδιωκόμενοι Έλληνες πατριώτες. Άλλωστε, υπήρχε και κρύπη ορκομωσίας μελών της "Ηπειρωτικής Εταιρείας" και αποθήκη όπλων για εφοδιασμό των ανταρτών (1908-1912).

Στις 21 Φεβρουαρίου του 1943 ο γιαννιώτης πατριώτης Ελευθέριος Παπαγγέλης, μαζί με ανώνυμο φίλο του, ύψωσαν στο κωδωνοστάσιο την ελληνική σημαία για την τριακοστή επέτειο της απελευθέρωσης της πόλης και τη γελοιοποίηση των στρατευμάτων κατοχής.

Στο προαύλιο του ναού βρίσκεται ο τάφος της ευεργέτιδας Αγγελικής Παπάζογλου, που πέθανε το 1891, και του συζύγου της Αλεξίου. Πρόκειται για θαμνάσιο ταφικό μνημείο που φιλοτέχνησε το 1902 ο Γεώργιος Βρούτος (1843-1908), ένας από τους μεγαλύτερους νεοέλληνες γλύπτες. Εξάμιλλος των διάσημων γλυπτών Γιαννούλη Χαλεπά (1851-1938) και Λεωνίδα Δρόση (1836-1884), ο Βρούτος μαθήτευσε, από το 1866 έως το 1873, στη σχολή που ίδρυσε στη Ρώμη ο Κάνοβα (Antonio Canova, 1757-1822, ο διασημότερος εκπρόσωπος του νεοκλασικισμού στη γλυπτική), και από το 1883 μέχρι το θάνατό του διατέλεσε καθηγητής της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών. Τα πολυάριθμα ταφικά μνημεία και οι ανδριάντες που είναι έργα μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας.

206

Το κωδωνοστάσιο, που κτίστηκε το 1908, προσομοιάζει με εκείνο του Αγίου Νικολάου αγοράς και ήταν, για πολλές δεκαετίες, η αγαπημένη ξωλιά των πελαργών που άλλοτε ήταν πολυάριθμοι στην πόλη.

207

Η ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ (208, 209)

(οδός Αγίας Μαρίας)

Είναι η μόνη από τις επτά ιστορικές εκκλησίες των Ιωνανίνων που διαθέτει νάρθηκα. Κήκε και αυτή το 1820 και ξαναδομήθηκε μόλις το 1852 με δαπάνη του Νικολάου Ζωσιμά. Ο ναός περιβάλλεται από θαυμάσιο "χαγιάτι" που στηρίζεται σε έντεχνη πέτρινη κιονοστοιχία.

Εξαιρετική είναι η αγιογράφηση του ναού από τους γιαννιώτες Θεοδόσιο και Κωνσταντίνο Θεοδοσίου, που, παρά τις έμμεσες δυτικές επιδράσεις που έχουν δεχτεί, εργάζονται πάντοτε μέσα στα πλαίσια της μεταβυζαντινής παράδοσης.

Στο βόρειο τοίχο του ναού σώζεται μεγάλη παράσταση της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, έργο του 1887, στο οποίο οι Χιονιάδτες ζωγράφοι Χριστόδουλος και Θωμάς, αντιγράφουν άτεχνα αλλά πιστά το γνωστό έργο του Ραφαήλ.

Να σημειωθεί ότι τον παλαιό ναό της Αγίας Μαρίας είχε επισκεφτεί το 1813 ο Άγγλος περιηγητής Χιούζ (Thomas Smart Hughes, 1786-1845), ο οποίος θαύμασε «την ωραιότητα και τον στολισμόν του» και τον μνημονεύει στο οδοιπορικό που εξέδωσε στο Λονδίνο το έτος 1830 «ως τον κάλλιστον και λαμπρότερον των εν Ιωνάνοις υπαρχόντων ιερών ναών».

208

Το πέτρινο κωδωνοστάσιο του ναού της Αγίας Μαρίας κτίστηκε μετά το 2ο παγκόσμιο πόλεμο. Στο γυναικωνίτη της Αγίας Μαρίας υπάρχει παρεκκλήσι της Κοίτης της Θεοτόκου και στο προαύλιο μονόκλιτος ναΐσκος του νεομάρτυρα Αγίου Ιωάννου του εξ Ιωνανίνων. Ο ναός είναι τριτυπόστατος (έχει τρεις Ιερές Προθέσεις). Το κεντρικό Ιερό είναι αφιερωμένο στην Αγία, το νότιο στον πρωτομάρτυρα Στέφανο και το βόρειο στον Άγιο Γεώργιο τον Τροπαιοφόρο.

Το τοξοτό περιστύλιο του ναού της Αγίας Μαρίας, μοναδικής εκκλησίας στα Γιάννενα που διαθέτει πρόναο.

ΤΟ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΕΙΟ (210,211,212,213) (οδός Αρχιμανδρείου)

Ο ιερός ναός του Αρχιμανδρείου, που είναι τρίκλιτη θολωτή βασιλική και είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου, είναι από τα πιο εντυπωσιακά θρησκευτικά μνημεία των Ιωαννίνων. Περίοπτο κτίριο, με επιβλητικό όγκο και κτισμένο με άσπρη πέτρα δεσπόζει της περιοχής περιβαλλόμενο από πευκόφυτο δασύλλιο, που παλαιά ήταν εβραϊκό νεκροταφείο.

Το Αρχιμανδρείο ήταν αρχικά μονή, όπως αναφέρεται στο χρονικό των βυζαντινών χρονογράφων Κομνηνού και Πρόκλου, που μνημονεύει ότι ο ηγούμενος αυτής Γαβριήλ εκλέχτηκε το 1385 Μητροπολίτης Ιωαννίνων. Αλλά και αργότερα, στα 1571, εντοπίζεται η ύπαρξή του σε πράξη του Οικουμενικού Πατριάρχη Μητροπάνη.

Ο κυρίως ναός, που διέφυγε της καταστροφής στην πυρκαγιά του 1820, κτίστηκε από την αρχή τρεις φορές: το 1611, το 1672 και το 1852 με τη σημερινή του μορφή. Την τελευταία δαπάνη ανέλαβαν οι επίτροποι του ναού και την κατασκευή το "ιονάφι" του Γ. Γύση από την Βούρμπανη. Η ανέγερση ολοκληρώθηκε μέσα σε έξι χρόνια.

Ήδη από το 1486 η μονή αλλάζει χαρακτήρα και μετατρέπεται σε γυναικεία. Ο ηγούμενος καταργείται και τη θέση του παίρνει η "προϊσταμένη", που στους γιαννιώτικους κύκλους ήταν γνωστή με το όνομα "Κυρά-Μεγάλη". Η επιλογή των υποτακτικών της ήταν απόλυτο προνόμιό της.

Οι μοναχές του Αρχιμανδρείου έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή της πόλης και ασχολούνταν με την ύφανση μεταξωτών υφασμάτων, γνωστών με το όνομα "τοίπα", και είχαν ισχυρές προσβάσεις στις επιφανείς οικογένειες των Ιωαννίνων. Άλλωστε -όπως λέει η παράδοση- είχαν αριστοκρατική καταγωγή, ήταν ωραιότερες και έφερναν εξωτικά ονόματα, όπως Πανσέμ, Κουμπί κ.ά. Όμως οι μοναχές αυτές στην πορεία του χρόνου παρεξήγησαν τους κανόνες της αυστηρής μοναχικής ζωής και έγιναν ύποπτες στο λαό. Το 1890 καταργείται το "σύστημα των καλογραιών" και η Μητρόπολη Ιωαννίνων εκδιώκει τις περισσότερες, στις οποίες όμως δίνει το δικαίωμα να προσληφθούν στο Νοσοκομείο Χατζηκώστα ως νοσοκόμες. Μόλις όμως στα 1911 η Δημογεροντία πήρε την οριστική απόφαση κατάργησης της γυναικείας Μονής.

Ο ναός του Αρχιμανδρείου διαθέτει αξιόλογη αγιογράφηση μεταβυζαντινής τεχνοτροπίας με έντονη επίδραση του δυτικού "μπαρόκ".

Στον περίβολο της εκκλησίας υπάρχουν οι τάφοι του περίφημου ιστοριοδίφη Πάνου Αραβαντινού (1807-1870) και του γυμνασιάρχη της φερώνυμης Ζωσιμαίας

210

Το πέτρινο πρόπυλο του Αρχιμανδρείου -που είναι, μαζί με την Αγία Μαρίνα, οι μόνοι τριτυπόστατοι ναοί στα Γιάννενα- προστέθηκε το 1905 κι έχει οροφή με στοιχεία βυζαντινού σταυροδολιού.

211

Η ανατολική πλευρά του ναού με τις τρεις Ιερές Προθέσεις. Το Αρχιμανδρείο επιβάλλεται με τον όγκο του, αφού είναι η μεγαλύτερη από τις επτά ιστορικές εκκλησίες των Ιωαννίνων.

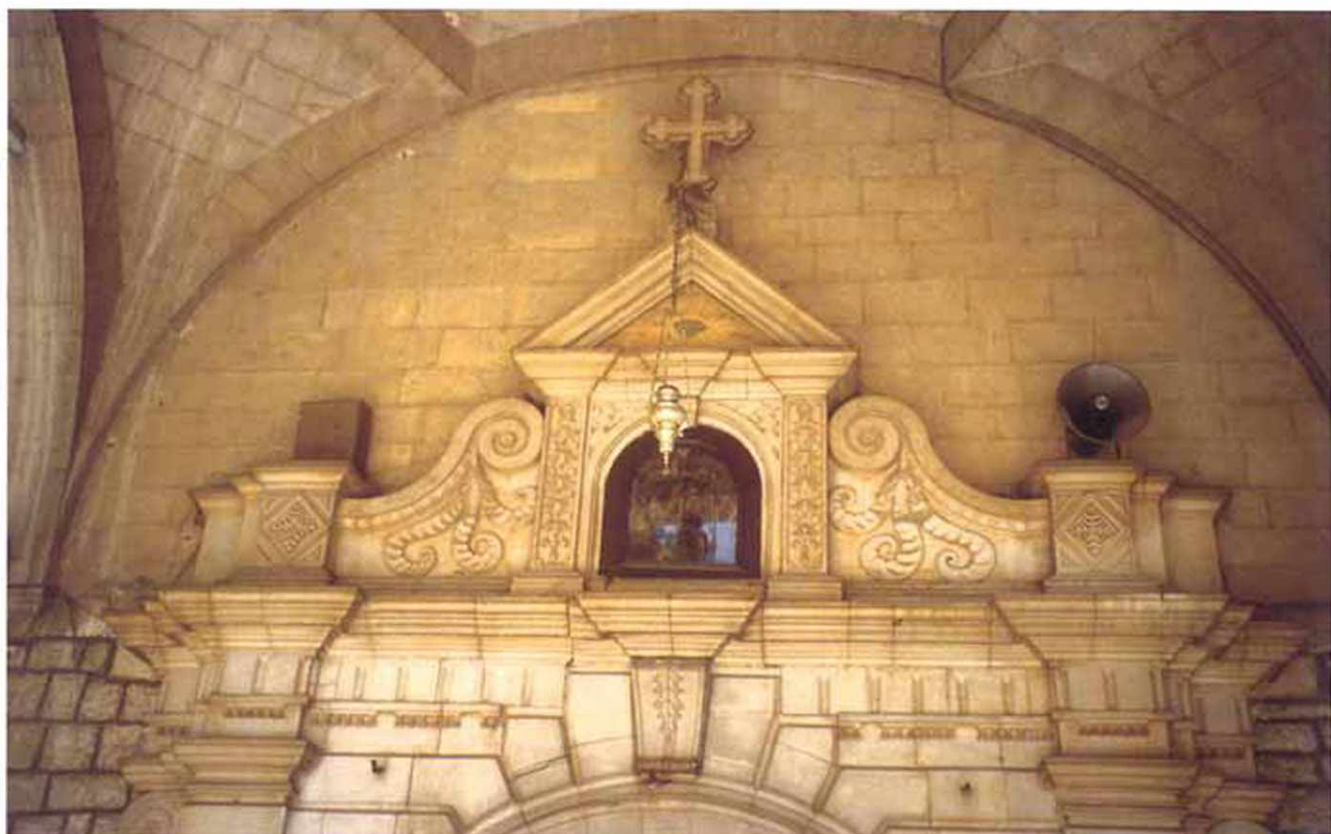
Σχολής Σπυρίδωνος Μανάρη (1805-1886).

Στα 1967 το κτίριο του ναού υπέστη σημαντικές ζημιές από τους σεισμούς που έπληξαν την πόλη. Οι εξ Αθηνών μετακληθέντες ειδικοί γνωμάτευσαν ότι μόνη επιλογή είναι η κατεδάφιση. Όμως ο περίοικος γιαννιώτης ευεργέτης Γιάννης Καμπέρης επιστράτευσε, με την προτροπή του τότε Μητροπολίτη Σερραφείμ, τους γιαννιώτες πολιτικούς μηχανικούς Δημήτριο Μήτση και Ευστάθιο Παπαβρανούση, οι οποίοι με πρωτότυπη επέμβαση διέσωσαν το μοναδικό αυτό ιστορικό και θρησκευτικό μνημείο.

212

Το πέτρινο κωδωνοστάσιο του Αρχαγγελίου κτίστηκε από τον Αριστοτέλη Ζάχο το 1936. Ο αρχιτέκτονας προέβλεπε και άλλον όροφο που όμως δεν κατασκευάστηκε, γιατί το Υπουργείο Παιδείας αρνήθηκε τη σχετική άδεια (!). Οι λαξευμένοι λίθοι του ορόφου υπάρχουν ακόμη στον περίβολο.

213

Αναγεννησιακά στοιχεία χαρακτηρίζουν το υπέρθυρο της κύριας εισόδου του Αρχαγγελίου, που χρονολογείται στα 1905, μαζί με το μαρμάρινο τέμπλο του ναού που είναι της ίδιας τεχνοτροπίας. Τα ονόματα των δημιουργών τους δεν είναι γνωστά.

Η ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΟΣ (214, 215)

(στον ομώνυμο λόφο)

Ο ενοριακός αυτός ναός που είναι αφιερωμένος - όπως και το Αρχιμανδρείο- στην Κοίμηση της Θεοτόκου, είναι γνωστός με το όνομα Περίβλεπτος, από το τοπωνύμιο της περιοχής που τον περιβάλλει. Όμως γιορτάζει της Ζωοδόχου Πηγής και όχι κατά τη γιορτή της Παναγίας.

Η τρικλιτη θολωτή βασιλική, που ήταν αρχικά μοναστήρι, ιδρύθηκε το 1647 από τον γιαννιώτη Επιφάνιο Ηγούμενο (1568-1648) που ασκούσε, με τον αδελφό του Γεώργιο, το επάγγελμα του εμπόρου στη Βενετία, όπου και πλούτη απέκτησε και μεγάλη εκτίμηση είχε στην εκεί ελληνική Κοινότητα. Φλογερός εραστής της εθνικής αναγέννησης ίδρυσε το 1648 στα Γιάννενα τη Σχολή Επιφανίου, παρότι ο "έκλαμπρος" και "εξοχότατος" αποκαλούμενος ήταν ολιγογράμματος και κακογράφος. Παράλληλα δημιούργησε και άλλη Σχολή στην Αθήνα, που λειτούργησε μέχρι το 1797. Το γιαννιώτικο πνευματικό ίδρυμα, προπύργιο του ηπειρωτικού διαφωτισμού, ελάμπρυνε την πόλη μας μέχρι το 1759, που έκλεισε. Στη Σχολή Επιφανίου δίδαξαν μεγάλοι Διδάσκαλοι του Γένους, όπως ο Α. Γλυκός και ο πολύς Μελέτιος Γεωγράφος, ενώ ο Βησσαρίων Μακρής, ο Μεθόδιος Ανθρακίτης, ο Μπαλάνος Βασιλόπουλος κ.ά. διέτελεσαν μαθητές της Σχολής.

Όμως η ιστορική εκκλησία σχετίζεται και με την κύκνεια διδαχή στον περίβολό της του Πατροκοσμά του Αιτωλού, στις 4 Αυγούστου 1779, είκοσι μόλις μέρες

214

Στο προκύλις υπάρχει τμήμα με τα οστά των Μπιζανομάχων και δίπλα απλώνεται το δεύτερο νεκροταφείο των Ιωαννίνων.

πριν από το μαρτυρικό θάνατό του στο Μπεράτι της Αλβανίας.

Ο σημερινός ναός ξανακτίστηκε εκ βάθρων το 1839, με τη συνδρομή των ξενητεμένων πλουσίων Ιωαννιτών, και ακολούθησε το νέο ύψος που επικράτησε και στις άλλες εκκλησίες της πόλης.

215

Η δυτική όψη του ναού της Περίβλεπτου δεν παρουσιάζει μορφολογικό ενδιαφέρον, όπως, άλλωστε, και οι υπόλοιπες όψεις της εκκλησίας.

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΓΟΡΑΣ (216, 217, 218)
(οδός Αγίου Νικολάου)

Στην καρδιά της παλαιάς πόλης ο Ναός του Αγίου Νικολάου (Αγοράς ή Λουτρού) διαφέρει αισθητά από τις άλλες ενοριακές εκκλησίες, αφού χρησιμοποιούνται αρχιτεκτονικά στοιχεία από τα παραδοσιακά γιαννιώτικα αρχοντικά του 18ου και του 19ου αιώνα, όπως οι εντυπωσιακές πέτρινες τοξοστοιχίες και η τοξοτή αξονική -βυζαντινής προέλευσης- εξωτερική κλίμακα ανόδου στο γυναικωνίτη.

Μετά την καταστροφή του, το 1820, ο ναός ξανακτίστηκε το 1837 με χορηγία των αδελφών Ζωσιμάδων, από τους οποίους μάλιστα ο Νικόλαος Ζωσιμάς έδωσε ο ίδιος απευθείας οδηγίες το 1838 από τη Νίζνα της Ρωσίας, όπου ζούσε, στους επιτρόπους του ναού για τον τρόπο που ήθελε να οικοδομηθεί. Όμως η δωρεά των μεγάλων ευεργετών κατασπαταλήθηκε και χρειάστηκε να συνεισφέρει σοβαρά ποσά ο ευσεβής Γεώργιος Χατζηκώστας (1753-1845), για να ολοκληρωθεί ο ναός το 1840. Συγχρόνως ο Χατζηκώστας, αυτός ο μέγας ηπειρώτης, στέλνει από τη Μόσχα σειρά από δεσποτικές εικόνες, για να κοσμήσουν το εσωτερικό, ενώ την προσφορά συμπληρώνουν οι αδελφοί Ριζάρη, οι οποίοι «προσήνεγκον βαρύτιμον σταυρόν».

Η παλαιά εκκλησία είχε και νεκροταφείο, μέρος του οποίου κατέλαβε το παρακείμενο Νοσοκομείο Χατζηκώστα. Το κωδωνοστάσιο του ναού είναι μεταγενέστερο. Γραπτές μαρτυρίες αναφέρουν ότι στα 1628 λειτουργούσαν στα Γιάννενα δύο εκκλησίες: της Μητρόπολης, δηλαδή ο παλαιός ναός του Αγίου Αθανασίου, που υπήρχε και πριν από την επανάσταση του Διονυσίου του Φιλοσόφου το 1611, και η «καινούρια», του Αγίου Νικολάου.

Το κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου σε επιστολικό δελτάριο (καρτ-ποσταλ) του 1910, όταν κτιζόταν με τα μέσα της εποχής

216

217

Η νότια πλευρά του ναού με την πέτρινη τοξοτή κιονοστοιχία.

Το κωδωνοστάσιο του Αγίου Νικολάου, όπως είναι σήμερα, προσημοιάζει σημαντικά με εκείνο της Αγίας Αικατερίνης, με το οποίο κτίστηκε την ίδια εποχή και πιθανότατα από τους ίδιους μαστόρους.

218

219

Στον περίβολο του Αγίου Νικολάου Κοπάνων υπάρχουν οι τάφοι μερικών επώνυμων Γιαννιωτών. Ο ναός δεν έχει δική του ενορία. Έχει όμως δίπλα του το κοιμητήριο που ίδρυσε το 1916 ο Δήμαρχος Γεώργιος Ιωαννίδης και στο οποίο βρίσκονται μερικά μαρμαρίνα ταφικά μνημεία σημαντικής καλλιτεχνικής αξίας.

Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΠΑΝΩΝ (219) (οδός Κωνσταντινουπόλεως)

Ο ναός προϋπήρχε του “χαλασμού” του 1820, οπότε και καταστράφηκε. Τον ανοικοδόμησε μετά μερικά χρόνια, το 1845, ο Νούσιος Χρυσός, πρωτομάστορας της συντεχνίας των “τακιαντζήδων” (ήταν αυτοί που κεντούσαν τα γιλέκα και τα φέσια με μαύρη μεταξωτή κλωστή).

Η προσωνυμία της εκκλησίας οφείλεται στο ότι ήταν κοντά στη λίμνη και οι γιαννιώτισσες έπλεναν εκεί τα ρούχα με τους κοπάνους.

Ο ναός είναι τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική και συνδέεται με σημαντικές στιγμές της ηπειρωτικής ιστορίας. Στα 1820, όταν οι Σουλιώτες συμάχησαν με τα σουλτανικά στρατεύματα και πολιορκούσαν μαζί τον Αλή, ήταν το αρχηγείο του Νότη Μπότσαρη.

Κατά μία εκδοχή, ίσως την επικρατέστερη, εκεί κρατήθηκαν τον Ιανουάριο του 1801 οι 17 κυράδες με τη Φροσύνη, πριν τις πνίξουν οι υποτακτικοί του βεζύρη στη λίμνη. Το σώμα της Φροσύνης εκβράστηκε απέναντι στο Στρούφι, συλλέχτηκε από τους γιαννιώτες

και μετά από πάνδημη κηδεία τάφηκε στο ναό των Αγίων Αναργύρων στο Κάστρο, κάτω από μια αγριελιά, όπως αναφέρει ο τότε Γάλλος Πρόξενος στα Τιάνβεννα Πουκεβίλ (Francois Pouqueville, 1770-1838).

Αλλά και στον απελευθερωτικό πόλεμο του 1912-13 ο ναός του Αγίου Νικολάου Κοπάνων έπαιξε το ρόλο του, μια και εκεί συγκεντρωνόταν οπλισμός μέσω της λίμνης για τα ελληνικά ανταρτικά σώματα. Οι γυναικωνίτες μάλιστα είχαν μεταβληθεί σε οπλοστάσια κατάλληλα παραλλαγμένα με ξύλα για δήθεν γενική επισκευή της εκκλησίας, όπως αναφέρει ο ερευνητής Κώστας Φωτόπουλος.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στον Άγιο Νικόλαο Κοπάνων φυλάσσεται το δεξί χέρι του Γρηγορίου του Θεολόγου, ενός από τους τρεις Ιεράρχες και πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, με τα δάκτυλα σε σχήμα ευλογίας. Το αγόρασε η συντεχνία των “τακιαντζήδων”, το ασημώσε ο περίφημος χρυσοχόος Νικόλαος Ποντίκης και το αφιέρωσαν στο ναό του Αγίου Νικολάου. Οι συντεχνίες των Ιωαννίνων συνήθιζαν να υιοθετούν το ναό του προστάτη αγίου τους.

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ (220, 221) (οδός Μητροπόλεως)

Πότε πρωτοκτίστηκε ο ναός του Αγίου Αθανασίου δεν είναι με βεβαιότητα γνωστό. Είναι πιθανόν να προϋπήρχε της άλωσης των Ιωαννίνων από τους Τούρκους το 1430. Πάντως σίγουρα προϋπήρχε του 1611 κατά την αιχμή εξέγερση του Διονυσίου του Φιλοσόφου και μάλιστα γλύτωσε από την καταστροφή των 5 μοναστηριών και 18 εκκλησιών που ακολούθησε το αποτυχημένο κίνημα του φλογερού ιερωμένου.

Δεν συνέβη όμως το ίδιο στις 25 Αυγούστου του 1820, όταν ο Αλή Πασάς πυρπόλησε την πόλη για να ενισχύσει τη θέση του απέναντι στους Τούρκους πολιορκητές. Ο Μητροπολιτικός Ναός αποτεφρώθηκε εντελώς.

Η ανέγερση του τωρινού ναού, όπως μαρτυρεί επιγραφή με ένθετα κεραμικά που υπάρχει στην εξωτερική του πλευρά, άρχισε στα 1831 και ολοκληρώθηκε μόλις σε ένα χρόνο. Τα εγκαίνια της εκκλησίας έγιναν στα 1833.

Ο ναός, που είναι έργο τριών λαϊκών μαστόρων από τη Βούρμπανη της Κόνιτσας, του Νικολάου Λιόλη και των αδελφών Δημητρίου και Γεωργίου Δόση, είναι τύπου μεγάλης τρίκλιτης βασιλικής μετά τρούλλων.

Το εντυπωσιακό πρόπυλο (κουμπές) της κυρίας εισόδου κτίστηκε λίγο αργότερα, το 1846, όπως μαρτυρεί άλλη επιγραφή. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι το δάπεδο του ναού βρίσκεται χαμηλότερα από τον περιβάλλοντα χώρο, πράγμα που δεν έχει ερμηνευτεί μέχρι τώρα πειστικά.

Ο ναός είναι κτισμένος με ντόπια λευκή πελεκητή πέτρα, που πλέκεται με σειρές μαύρης επίσης πελεκητής πέτρας. Απορία προξενεί στον παρατηρητή ή αναντιστοιχία του καθέτου άξονα της πρώτης και δεύτερης σειράς των παραθύρων. Ολόκληρος ο ναός καλύπτεται από τυφλούς θόλους και είναι πλακοσκεπής.

Η εκκλησία τοιχογραφήθηκε τρεις φορές. Το 1835 από τους Καπεσοβίτες αγιογράφους Θεοδοσίο και Κωνσταντίνο, το 1901 από άγνωστο αγιογράφο και λίγο πριν από το 1940. Οι δύο τελευταίες επεμβάσεις ήταν καταστρεπτικές. Ήδη οι τοίχοι απαλλάσσονται από τα δύο τελευταία στρώματα ώστε να αποκαλυφθούν οι αρχικές εξοχές τοιχογραφίες.

Μοναδικό σε ποιότητα και θεματολογία είναι το από καρδιά τέμπλο του ναού, αλλά και ο δεσποτικός θρόνος και ο άμβωνας. Το τέμπλο είναι ρυθμού "μπαρόκ" και φέρει ολόγλυφες -σχεδόν- παραστάσεις από το φυσικό και ζωικό βασίλειο, και σκηνές από την Καινή Διαθήκη, γεγονός που σπανιότατα συναντάται. Το σπουδαίο αυτό εικονοστάσιο είναι έργο τεσσάρων ξυλογλυπτών από το Γοργοπόταμο (Τούρνοβο) Κόνι-

Η κύρια είσοδος της Μητρόπολης με το πρόπυλο. Φαίνεται καθαρά η έλλειψη συμμετρίας ως προς τον κατακόρυφο άξονα των παραθύρων.

Το κωδωνοστάσι κατασκευάστηκε πολύ αργότερα, το 1905, από το γιαννιώτη αρχιτέκτονα Περικλή Μελίρρυτο. Στην πορεία του χρόνου δέχθηκε διάφορες επεμβάσεις που το αλλοίωσαν. Ήδη όμως αποκαταστάθηκε στην αρχική του μορφή που ήταν από ντόπια άσπρη και μαύρη πελεκητή πέτρα, ώστε να συμβαδίζει με το κτίριο του κυρίου ναού.

τσας, των Αναστασίου Σκαλιστή και των γιών του Κωνσταντίνου, Γιάννη και Δημητρίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Αγγλίδα περιηγήτρια Λάιδη Στράνγκφορντ (Emily-Anne Strangford), που επισκέφτηκε τα Γιάννενα το 1864, θεώρησε τον ξύλινο διάκοσμο του Μητροπολιτικού Ναού ως το σπουδαιότερο αξιοθέατο των Ιωαννίνων.

220

221

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΣΥΝΑΓΩΓΗ (222, 223, 224)

(οδός Ιουσιπνιανού, στο Κάστρο)

Η Εβραϊκή Συναγωγή των Ιωαννίνων, που κτίστηκε το 1826, δεν είναι η αρχαιότερη της πόλης. Η ερευνήτρια Ελένη Κουρμαντζή καταγράφει άλλες δύο Συναγωγές στην πόλη, μία που, κατά την παράδοση, κτίστηκε τον όγδοο αιώνα (!) και άλλη που κτίστηκε πιθανόν το 1540 και βρισκόταν στην οδό Γιοσέφ Ελιγιά, αλλά καταστράφηκε στην κατοχή.

Η γιαννιώτικη Συναγωγή (Κάλ Καδάς Γιασάν), όπως άλλωστε οι περισσότερες, περιβάλλεται από αυλή. Οι άνδρες εισέρχονται στον κυρίως χώρο λειτουργίας από αυτή, ενώ οι γυναίκες ανεβαίνουν από ξεχωριστή κλίμακα στο γυναικωνίτη, του οποίου μάλιστα τα ανοίγματα προς το εσωτερικό είναι καλυμμένα με ξύλινα καφασωτά, όπως στις συναγωγές της Κομοτηνής και των Τρικάλων. Η κάτοψη της είναι διαμορφωμένη σε ρυθμό "βασιλικής" και ο κύριος άξονάς της περνάει κατά πλάτος του κτιρίου, ενώ σειρές από κολόνες χωρίζουν τον εσωτερικό χώρο σε επί μέρους τμήματα. Η κατά πλάτος αυτή διέλευση του κυρίου άξονα -αντί της συνηθούς κατά μήκος διέλευσης- είναι σπανιότατη και συναντάται σχεδόν μόνο στη Συναγωγή των Ιωαννίνων.

Στον εσωτερικό χώρο οι δύο πόλοι είναι το βήμα, από όπου ο ραββίνος ηγείται της λειτουργίας, και η κιβωτός απέναντί του, που περιέχει τα λατρευτικά βιβλία.

Τα Γιάννενα, όπως και η Χαλκίδα, έχουν παραδόσεις όσον αφορά την καταγωγή της εβραϊκής κοινότητας. Σύμφωνα με μία από αυτές ο Μέγας Αλέξανδρος έφερε Εβραίους από την Παλαιστίνη, για να εγκατασταθούν στην πόλη. Μια άλλη παράδοση υποστηρίζει ότι η κοινότητα ιδρύθηκε από Εβραίους που είχαν συλληφθεί από τους Ρωμαίους μετά την καταστροφή του Δεύτερου Ναού της Ιερουσαλήμ, το 71 μ.Χ., και μεταφέρονταν στην Ρώμη. Στη διαδρομή τα πλοία που τους μετέφεραν προσάραξαν κοντά στην Πάργα και οι ναυαγοί Εβραίοι κατέληξαν στα Γιάννενα, όπου δημιούργησαν κοινότητα.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο δεν ακούστηκαν πολλά για τους Εβραίους των Ιωαννίνων, ενώ κατά την τουρκοκρατία η κοινότητα μεγάλωσε σημαντικά, ήταν Romaniot (ελληνόφωνοι ρωμιοί εβραίοι) και μιλούσε μια πολύ παλαιά ελληνική διάλεκτο.

Στην εποχή του Αλή Πασά (αρχές 19ου αιώνα) η κοινότητα ανέπτυξε σημαντικές εμπορικές δραστηριότητες και είχε στενούς δεσμούς με την Καστοριά, την Κωνσταντινούπολη, την Άρτα και την Κέρκυρα.

Στα τέλη του περασμένου αιώνα σε συνολικό πληθυσμό των Ιωαννίνων γύρω στις 20.000 οι Εβραίοι ήταν περίπου 3.500. Την περίοδο αυτή ήκμασε και η πε-

Το δίδυμο παράθυρο της Συναγωγής, δίπλα από την κύρια είσοδο.

222

ριώνυμη και περίφημη εβραϊκή σχολή των Ιωαννίνων "Alliance Israelite" που ανέδειξε σπουδαίες προσωπικότητες, όπως τον περίφημο Γιοσέφ Ελιγιά, που ήταν από τους μεγαλύτερους ελληνοεβραίους ποιητές. Το κτίριο της σχολής κατεδαφίστηκε το 1964.

Σήμερα η κοινότητα των Ιωαννίνων αριθμεί μόνο 60 μέλη και δεν υπάρχει μόνιμος ραββίνος. Η εξόντωση του εβραϊκού πληθυσμού κατά το μεγάλο πόλεμο ήταν σχεδόν καθολική. Το ότι το κτίριο της συναγωγής σώθηκε οφείλεται στο γεγονός ότι η Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη μετέφερε εκεί τα βιβλία της, όταν κατέλαβαν το κτίριό της οι Γερμανοί, με πρωτοβουλία του δημάρχου Δημητρίου Βλαχλείδη τον οποίο η εβραϊκή κοινότητα ανακήρυξε ευεργέτη της.

Η συμβίωση Εβραίων και Χριστιανών στα Γιάννενα επί αιώνες είναι αρμονικότερη και ουδέποτε διαταράχθηκε για οποιοδήποτε λόγο. Άλλωστε επίλεκτα μέλη της εβραϊκής κοινότητας κατείχαν πάντοτε ζηλευτές θέσεις στην κοινωνία των Ιωαννίνων.

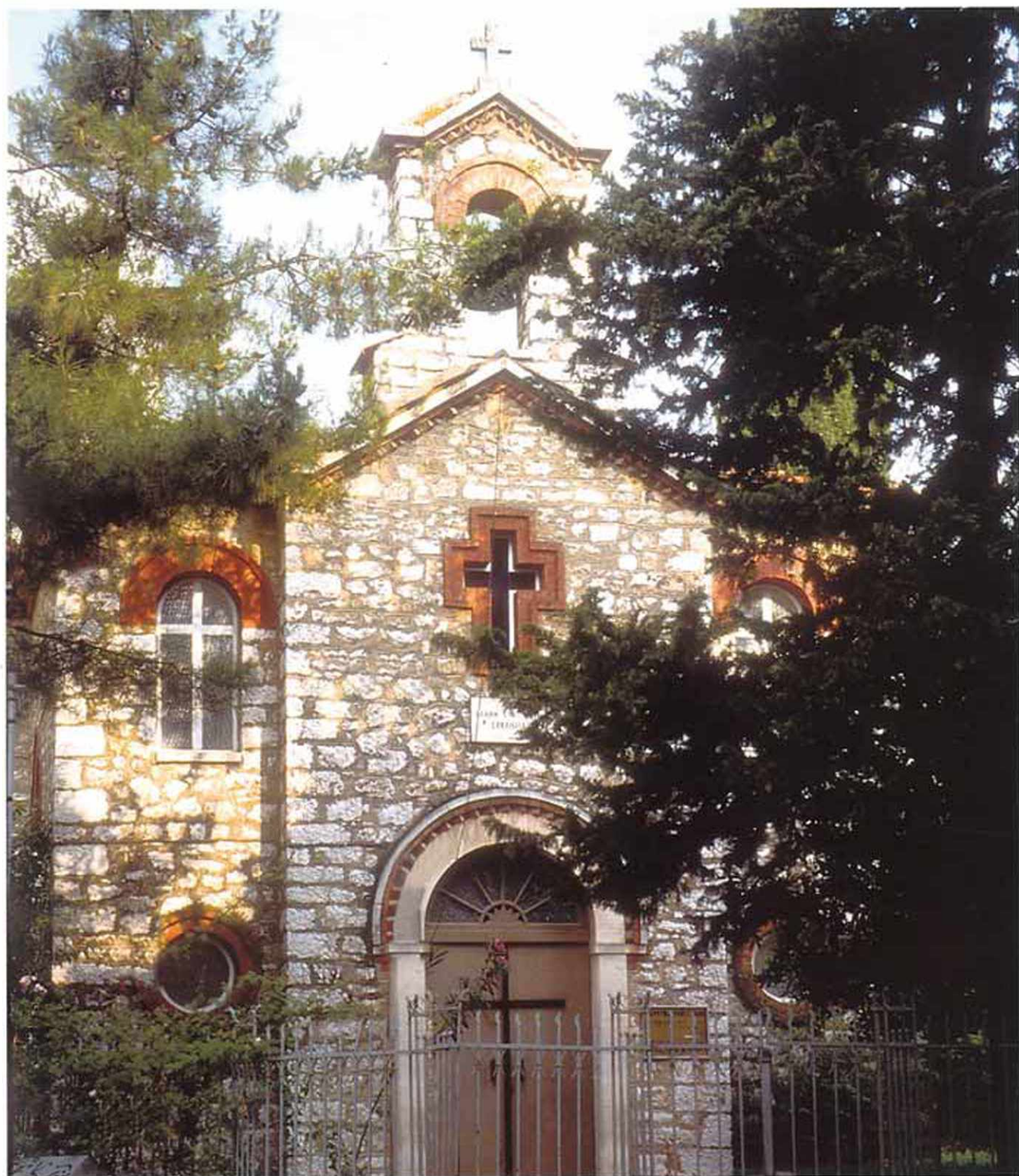
223

Η Εβραϊκή Συναγωγή, όπως φαίνεται από τις επάλξεις του Κάστρου. Σήμερα στην Ελλάδα, λειτουργούν μόλις οκτώ Ισραηλιτικές κοινότητες (σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία πρέπει να απαριθμούνται από είκοσι οικογένειες, τουλάχιστον), στην Αθήνα, Βόλο, Θεσσαλονίκη, Κέρκυρα, Λάρισα, Τρίκαλα, Χαλκίδα και Ιωάννινα. Οι υπόλοιπες από τις τριάντα μία που υπήρχαν προπολεμικά αδρανοποιήθηκαν ή διαλύθηκαν. Σε κάθε κοινότητα λειτουργεί σήμερα από μία συναγωγή, ενώ στην Αθήνα δύο, (η μία, μάλιστα, ονομάζεται "Γιαννιώτικη"), και στη Θεσσαλονίκη τρεις.

224

"Παρόχετ", κουρτίνα από μπλέ βελούδο με χρυσό κέντημα που σκεπάζει το άνοιγμα του Εχάλ (το μέρος στο οποίο φυλάγονται οι Κύλινδροι του Νόμου), στη συναγωγή των Ιωαννίνων. Δωρήθηκε το 1857 από τον Ιακώβ Αλκαλάι.

Η ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ (225)
(οδός Σαμουήλ)

225

Η Ευαγγελική Κοινότητα Ιωαννίνων ιδρύθηκε επίσημως το 1895 (τρίτη στην Ελλάδα μετά την Αθήνα και το Βόλο), αν και Ευαγγελιστές υπήρχαν στα Γιάννενα τουλάχιστον από το έτος 1879 με ιδρυτή της πρώτης άτυπης κοινότητας το Σταύρο Μιχαηλίδη. Σή-

μερα οι πιστοί της εκκλησίας στα Γιάννενα ανέρχονται σε μερικές δεκάδες και αποτελούν μια ζωντανή και αγαπητή ομάδα της γιαννιώτικης κοινωνίας. Η κοινότητα των Ιωαννίνων έχει μόνιμο "ποιμένα", ο οποίος λειτουργεί την εκκλησία που στεγάζεται στο ει-κονιζόμενο κτίριο, το οποίο κτίστηκε το 1935.

ΤΟ ΦΕΤΙΧΙΕ ΤΖΑΜΙ (226, 227)

(νότια Ακρόπολη του Κάστρου)

Από, χωρίς εντυπωσιακές διακοσμήσεις και πλούτο, το Φετιχίε Τζαμί υψώνεται στη νοτιοανατολική Ακρόπολη του Κάστρου, το Ιτς Καλέ (εσωτερικό φρούριο). Δεν μπορεί να συγκριθεί με τη μεγαλοπρέπεια και την επιβλητικότητα του τζαμιού του Ασλάν που, απέναντί του, δεσπόζει της βόρειας Ακρόπολης.

Στη σημερινή του μορφή είναι, όπως το ανακαίνισε ο Αλή Πασάς το 1795. Το πότε όμως κτίστηκε δεν είναι ιστορικά εξακριβωμένο. Σύμφωνα με τα αρχεία του τουρκικού ιεροδικείου Ιωαννίνων πιθανόν γύρω στα 1600 και τοποθετήθηκε στη θέση, όπου υπήρχε η Μητρόπολη του Δεσποτάτου, η οποία είχε αναγερθεί από τον Κορνητό Μιχαήλ τον Α' (1205-15) και ήταν αφιερωμένη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ ή Ταξιάρχη, που ήταν ο πολιούχος της πόλης των Ιωαννίνων κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους. Είναι αξιοπερίεργο ότι ο χριστιανικός ναός δεν κατεδαφίστηκε ολόκληρος, αφού μερικοί τοίχοι του, μάλιστα με τοιχογραφίες, διατηρήθηκαν μέχρι το 1770 οπότε, κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο, ολοκληρώθηκε η κατεδάφισή τους. Κίονας του χριστιανικού ναού με έντονα βυζαντινά διακοσμητικά στοιχεία ενσωματώθηκε στο ισλαμικό τέμενος.

Δίπλα ακριβώς από το Φετιχίε Τζαμί έκτισε το 1789 ο Αλή Πασάς τα ανάκτορά του, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως διοικητικό κτίριο μέχρι το 1870, που κάηκαν από πυρκαγιά. Λέγεται ότι ήταν εμπρησμός των ιδίων των υπαλλήλων της τουρκικής διοίκησης, οι οποίοι ήθελαν να μεταφερθούν οι υπηρεσίες τους σε κεντρικότερο σημείο της πόλης, όπως και πράγματι έγινε. Ακόμη φημολογείται ότι ο μινάρες του ήταν πολύ υψηλότερος, αλλά κτυπήθηκε από κεραυνό και έπεσε κατά την τουρκοκρατία.

Δόξες και μεγαλεία γνώρισε στη μακραίωνη ιστορία του ο προϋπάρχον στη θέση του τζαμιού Μητροπολιτικός Ναός του Αρχαγγέλου Μιχαήλ. Σε αυτόν ομολόγησε πίστη στο ορθόδοξο δόγμα ο Λατίνος Δεσπότης Ιωάννης Οροίνι, το 1323, αφού πρώτα δολοφόνησε τον αδελφό του Νικόλαο. Αλλά εδώ επίσης ο λαός των Ιωαννίνων υποδέχτηκε ως προστάτη το Σέρβο ηγεμόνα Θωμά Πρελούμπο το 1367, ο οποίος ήλθε ως Δεσπότης με την περιβόητη και δυναμική σύζυγό του, την "ευσεβέστατη Άννα Παλαιολογίνα".

Αλλά, για να επανέλθουμε στο Φετιχίε Τζαμί, πρέπει να αναφέρουμε ότι κοντά σε αυτό ο Αλής το 1795 τοποθέτησε τον οικογενειακό του τάφο, από τον οποίο σώζεται σήμερα, δυστυχώς, μόνο η μαρμαρινή βάση του, που φιλοξενεί το ακέφαλο σώμα της αμφιλεγόμενης αυτής προσωπικότητας που σφράγισε με την παρουσία της την ιστορία των Ιωαννίνων και της Ευρώπης για 34 ολόκληρα χρόνια (1788-1822). Μαζί του είναι θαμμένη και η σύζυγός του Γκιουλσούμ Χανούμ

Το Φετιχίε τζαμί είναι ένα απλό και αυστηρό τέμενος χωρίς προσκίματα και διακοσμητικά στοιχεία.

Η πέτρινη βάση του οικογενειακού τάφου του Αλή πασά που φιλοξενεί και σήμερα το ακέφαλο πτώμα του. Μέχρι το 1944 υπήρχε και το σιδερένιο περίτεχνο προστατευτικό κιγκλίδωμα, που αφαιρέθηκε όμως από άγνωστους τη χρονιά εκείνη. Το κεφάλι του ηγεμόνα τάφηκε στην Σίλυβρια της Κωνσταντινούπολης μαζί με τα πτώματα των δύο γυνών του που εκτελέστηκαν, το 1822 μετά την πτώση του Αλή.

(Εμινέ κατ' άλλους), κόρη του Καπλάν Πασά, τοπάρχου του Δελβίνου.

Σήμερα το Φετιχίε Τζαμί, που σημαίνει "Τζαμί της κατάκτησης", ή "Τζαμί του Καπλάν Πασά" κατά τον Τούρκο περιηγητή Τσελεμπή (Evliya Celebi), καλά συντηρημένο, υψώνει τον σιωπηλό όγκο του πάνω από τα νερά της Παμβώτιδας, χωρίς όμως να έχει τη μουσειακή χρήση που του ταιριάζει.

ΤΟ ΤΖΑΜΙ ΤΟΥ ΑΣΛΑΝ ΠΑΣΑ (228,229,230) (βόρεια Ακρόπολη του Κάστρου)

Δεν υπάρχει, ίσως, σε ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο ωραιότερο δείγμα ισλαμικής λατρευτικής αρχιτεκτονικής από το Ασλάν Τζαμί των Ιωαννίνων. Είναι άξιο θαυμασμού για την τεχνική, τη διακόσμηση και τον περιβάλλοντα χώρο του. Οι γραμμές του έχουν λεπτότητα και ευγένεια που το αναδεικνύουν σε κομψό και ανάλαφρο οικοδόμημα. Γι' αυτό άλλωστε από πολλούς Γιαννιώτες θεωρείται ως το επίσημο έμβλημα της πόλης. Ωρισμένοι βέβαια έχουν ισχυρές αντιρρήσεις στην επιλογή αυτή. Σφάλουν όμως, όπως λέει και ο ιστοριοδίφης Κώστας Νικολαΐδης. Το Ασλάν τζαμί είναι καλλιτεχνικό και ιστορικό μνημείο. «Μήπως και η Θεσσαλονίκη δεν έχει ως έμβλημα το Λευκό Πύργο, αυτόν τον περιβόητο ματωμένο πύργο, την Βασιλική των υποδούλων;» διερωτάται ο έγκυρος ερευνητής.

Το περίτεχνο αυτό τέμενος, που ο κύριος χώρος του έχει ύψος 12 μ., κτίστηκε στα 1618 από τον Ασλάν Πασά, διοικητή των Ιωαννίνων, σε ανάμνηση του θριάμβου και της νίκης των Τούρκων και της συντριβής του κινήματος του Διονυσίου του Σκυλοσόφου το 1611. Η αποτυχημένη αυτή εξέγερση του εκ Παραμυθίας Μητροπολίτη Τρίκκης και Σταγών είχε καταστρεπτικές συνέπειες για τους χριστιανούς των Ιωαννίνων. Ναοί και Μοναστήρια ισοπεδώθηκαν, ολόκληρες συνοικίες παραδόθηκαν στην πυρά, πολλοί κάτοικοι σφαγιασθηκαν, οι χριστιανοί εκδιώχθηκαν από το Κάστρο, κυρίως όμως χάθηκαν τα ειδικά προνόμια που είχαν παραχωρήσει οι Τούρκοι στα Γιάννενα το 1430. Τότε οι Γιαννιώτες, αντί να αντισταθούν στην οθωμανική λαίλαπα, συνθηκολόγησαν και παρέδωσαν αμαχητί την πόλη, εξασφαλίζοντας όμως πρωτοφανή προνόμια, τα οποία διετήρησαν μέχρι το άτυχο 1611.

Τότε κατεδαφίστηκε και ο Ναός του Ιωάννη του Προδρόμου, κτίσμα του Δεσποτάτου της Ηπείρου, και στη θέση του ανεγέρθηκε το τέμενος του Ασλάν Πασά. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μαρμαρίνες κολόνες που κοσμούσαν τη χριστιανική εκκλησία ενσωματώθηκαν στο οθωμανικό τζαμί και διατηρούνται μέχρι σήμερα.

Το εσωτερικό του τεμένους διαθέτει πλούσια ζωγραφική και γλυπτική διακόσμηση με το πράσινο χρώμα του Ισλάμ να κυριαρχεί, ενώ στα χρόνια της δόξας του το δάπεδο καλυπτόταν από τεράστια περσικά τάπητα μεγάλης αξίας. Στο μέσο της νότιας πλευράς ανοίγεται η μεγάλη κόγχη, (η πύλη της προσευχής), με προσανατολισμό προς την ιερή πόλη των μουσουλμάνων, τη Μέκκα. Στην κορυφή της κόγχης μέσα σε πλαίσιο σε αραβική γραφή διαβάζει ο επισκέπτης «έναν είναι ο Θεός και προφήτης αυτού ο Μωάμεθ». Είναι η κόγχη αυτή το ιερότερο σημείο του τεμένους.

Το Ασλάν τζαμί εντυπώσασε τον Τούρκο περιηγητή Τσελεπή (Enliya Celebi), που επισκέφτηκε τα Γιάννε-

228

Στις τοξωτές κόγχες του τεμένους, υπήρχαν κρήνες, όπου οι πιστοί καθάριζαν το σώμα τους πριν εισέλθουν στο λατρευτικό χώρο.

229

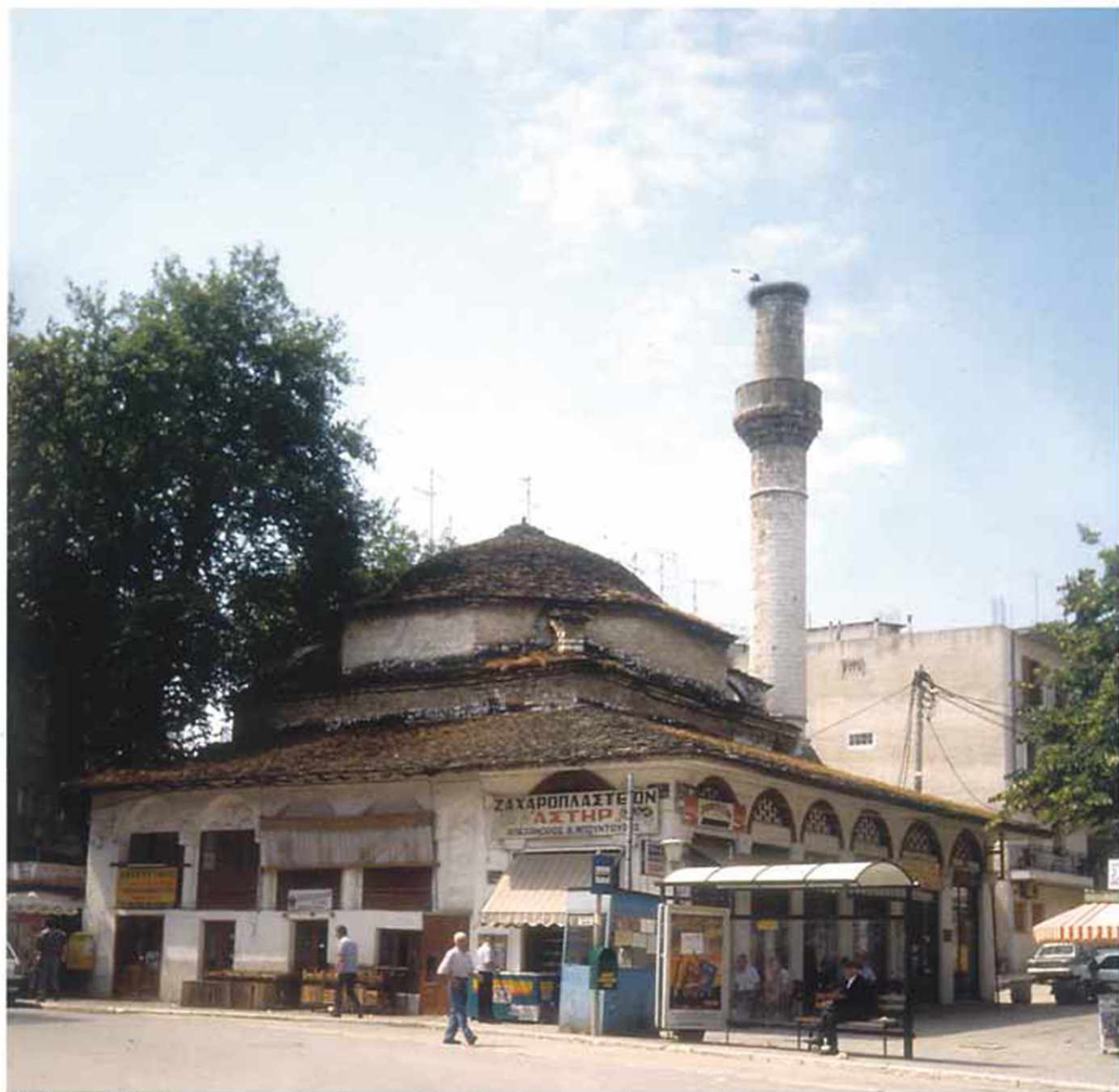
Το τζαμί του Ασλάν έχει έντονα στοιχεία κοσμικής αρχιτεκτονικής, όπως τα μεγάλα παράθυρα του περιστόου που θυμίζουν γιαννιώτικο αρχοντόσπιτο.

να το 1670. «Κείται», γράφει, «στη βορεινή πλευρά του Φρουρίου επί βράχων, δεσπόζει όλης της πόλεως και είναι τερπνόν, ωραίο και ψατεινό. Καλύτερη τοποθεσία δεν υπάρχει στην πόλη. Τα παράθυρα του περιστόου του είναι μεγάλα και κρυστάλλινα και το εσωτερικό στρωμένο με τάπητες. Ο άμβων του μινάρε είναι τεχνικώτατος και φαίνεται σαν να μην στηρίζεται πουθενά».

Το τέμενος φιλοξενεί από πολλά χρόνια το Δημοτικό Μουσείο των Ιωαννίνων.

Το τέμενος του Ασλάν καθρεφτίζεται στα ήρεμα νερά της Παμβώτιδας. Στο βάθος διακρίνεται το θυνό Μιτσικέλι που άλλοτε ήταν κατάφυτο.

Το τζαμί της Καλούτσανης, με τον πελαργό στον μιναρέ, στεγάζει σήμερα καταστήματα και αποθήκες (!).

231

ΤΟ ΤΖΑΜΙ ΤΗΣ ΚΑΛΟΥΤΣΙΑΝΗΣ (231) (οδός 2ης Φεβρουαρίου)

Το τρίτο από τα σωζόμενα ισλαμικά τεμένη των Ιωαννίνων κτίστηκε το 1740 από το Χατζή Μεχμέτ Πασά, που χρημάτισε διοικητής των Ιωαννίνων από το 1740 μέχρι το 1748. Ήταν ο πατέρας του γνωστού και συμπαθούς Πασά Καλού, στον οποίο ήδη αναφερθήκαμε κατά την περιγραφή του αρχοντικού του στο τείχος του Κάστρου.

Η γνωστότερη ονομασία του είναι "Τζαμί Κανλή-Τσεσμέ" (βρύση αίματος) και το αρχικό τέμενος, που βελτίωσε ο Χατζή Μεχμέτ, ιδρύθηκε στα τέλη του 15ου

αιώνα ως χώρος προσευχής (Μετζίτ), χωρίς μιναρέ. Άλλωστε υπάρχουν μαρτυρίες ότι από τότε κατοικούσαν Τούρκοι στη συνοικία αυτή. Η ονομασία "βρύση αίματος" πιθανόν να επικράτησε για να θυμίζει τις διώξεις των χριστιανών μετά την αποτυχία του κινήματος του Διονυσίου το 1611 και, ιδιαίτερα, τη σφαγή διακοσίων γιαννιωτών, που ήταν κρυμμένοι στα καλάρια της λίμνης πίσω από το ναό της Αγίας Μαρίας.

Κατά μία εκδοχή η ονομασία της γειτονιάς "Καλούτσιανη" ή "Καλούτσια" προέρχεται από το "Κανλή-Τσεσμέ". Υπάρχουν όμως και άλλες ερμηνείες της προέλευσης της ονομασίας της συνοικίας αυτής.

ΤΟ ΒΕΛΗ ΤΖΑΜΙ (232) (πλατεία Πνευματικού Κέντρου)

Η ορθότερη ονομασία του πέτρινου αυτού μουσουλμανικού τεμένους είναι "Τοικούρ Τζαμί". Ονομάστηκε όμως Τζαμί του Βελή, γιατί το επισκεύασε ο δευτερότοκος γιός του Αλή Πασά πάνω στα ερείπια του βυζαντινού ναού του Αγίου Στεφάνου στις αρχές του 19ου αιώνα.

Αρχικά κτίστηκε ως Μετζίτ (τέμενος χωρίς μιναρέ) από κάποιο Μπαλή και μετατράπηκε σε Τζαμί λίγο μετά το 1617. Σήμερα όμως δεν σώζεται ο μιναρές.

Το Τοικούρ Τζαμί μοιάζει σε πολλά με το Τζαμί της Καλούτσανης, παρ' όλο που το βόρειο τμήμα του φαίνεται να προέρχεται από προσθήκη.

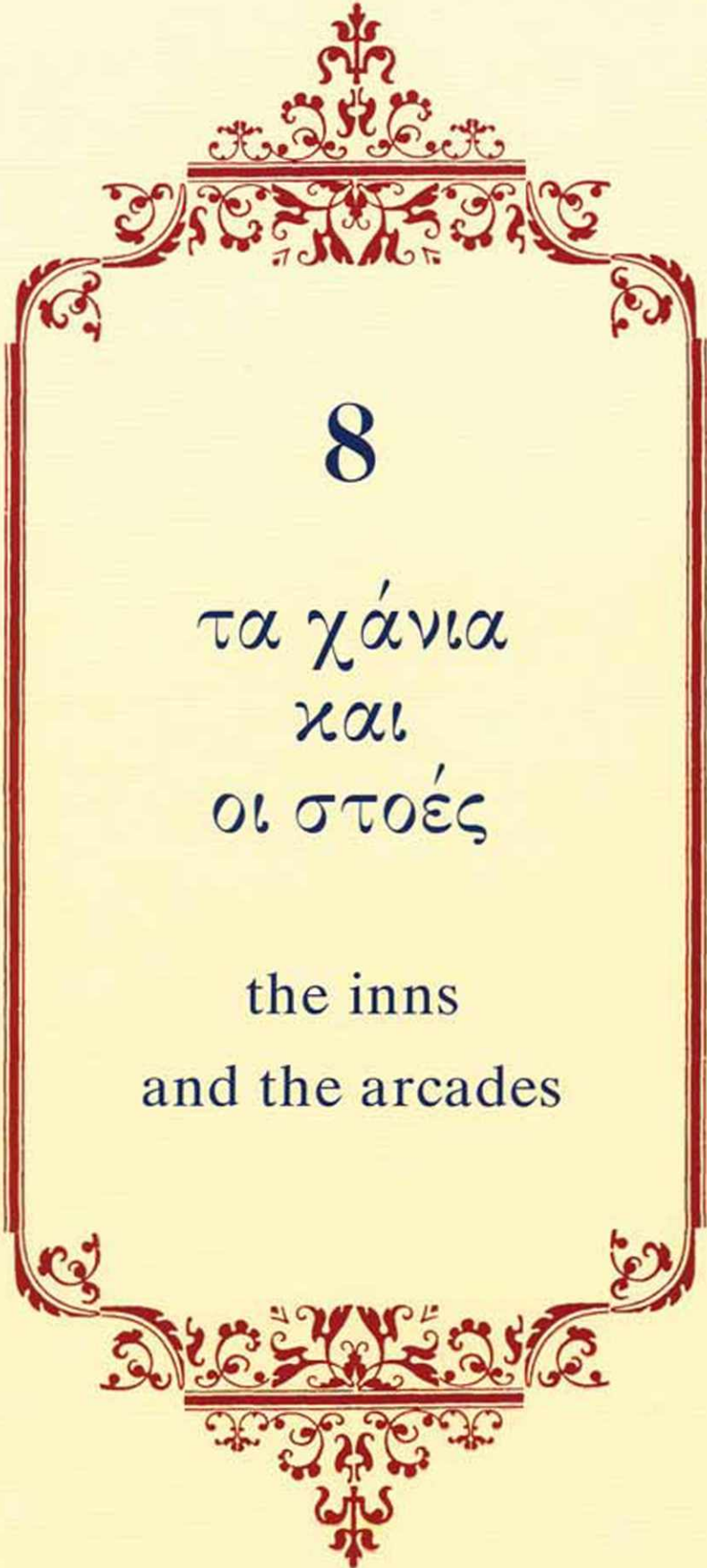
Το Βελή Τζαμί μνημονεύεται από τον Αθανάσιο Ψαλίδα στο αφήγημά του *«Ιστορία της πολιορκίας των Ιωαννίνων, 1820-1822»*. Και αυτό, γιατί στις 28 Μαΐου 1821, μέρα Σάββατο, τα σουλτανικά στρατεύματα εξαπέλυσαν λυσσώδη επίθεση, για να καταλάβουν τα υπερκείμενα Λιθαρτίσια που υπεράσπιζε ο γκέκας Χαρίσης Γιάσκας. Όμως, παρά την παρουσία του αρχιστράτηγου των Τούρκων, του περίφημου Χουρσίτ Πασά, η επίθεση απέτυχε.

Κοντά στο τζαμί, δίπλα από το σημερινό κτίριο της VIII Μεραρχίας, κτίστηκε το 1805 το παλάτι του Βελή Πασά από τον αυστριακό αρχιτέκτονα Φρεϋβαλντ που είχε μετακαλέσει ο Αλής μετά από μεσολάβηση του γιαννιώτη μεγαλέμπορου και Υπουργού Οικονομικών του βεζύρη Σταύρου Ιωάννου, πατέρα του εθνικού ευεργέτη Γεωργίου Σταύρου. Το παλάτι αυτό, καθώς και τα παρακείμενα των γιών του που καταστράφηκαν το 1822 με την πτώση των Ιωαννίνων, απεικονίσαν σε χαρακτηριστικά πολλοί ξένοι καλλιτέχνες με γνωστότερο τον Άγγλο ευγενή αλλά και αρχαιοκάπηλο αρχιτέκτονα Κόκερελλ. Αλλά και διάσημοι περιηγητές όπως ο πολυτάλαντος Άγγλος Λήκ (William Martin Leake, 1777-1860) και ο φιλέλληνας συμπατριώτης του Χιούζ (Thomas Smart Hughes, 1786-1847), περιέγραψαν διεξοδικά στα οδοιπορικά τους το επιβλητικό σύμπλεγμα των τριών ανακτόρων, του Αλή και των γιών του Μουχτάρ και Βελή.

Το Τοικούρ Τζαμί που είναι γνωστό και ως Μπαλιγιέ Τζαμί, προβλέπεται να στεγάσει πολιτιστικές δραστηριότητες του Δήμου Ιωαννινών.

Το Βελή Τζαμί χωρίς το μιναρέ που παλαιότερα είχε. Η διαφοροποίησή του τρόπου δόμησής δείχνει ότι κτίστηκε σε δύο φάσεις.

8

τα χάνια
και
οι στοές

the inns
and the arcades

ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΤΟΕΣ

Στις 26 Ιουλίου 1869 πύρινες φλόγες αγκάλιασαν την αγορά των Ιωαννίνων που τη χαρακτήριζε η αθλιότητα, η μιζέρια και η φτώχεια. Οι στενοί δρόμοι του παζαριού με τα μικρά μονόροφα ξύλινα μαγαζιά ισοπεδώθηκαν μέσα σε λίγες ώρες.

Η πυρκαγιά όμως δεν ήταν τυχαία. Προξενήθηκε από τον διοικητή των Ιωαννίνων Ρασήμ Πασά, που φιλοδοξούσε να οικοδομήσει από την αρχή το εμπορικό κέντρο της πόλης. Ο Ρασήμ ήταν εξαιρετική φυσιογνωμία. Γιος Τούρκου μεγιστάνα και γιαννιώτισσας χριστιανής, ήταν μορφωμένος και μιλούσε ελληνικά και γαλλικά. Αυταρχικός ως χαρακτήρας, εξαγριώθηκε από την κακή κατάσταση του εμπορικού κέντρου της πόλης και αποφάσισε να το αναμορφώσει. Κάλεσε γι' αυτό τους καταστηματαρχες και τους ζήτησε να δεχτούν οικειοθελώς τις ρυμοτομίες. Οι περισσότεροι αρνήθηκαν και τότε ο Ρασήμ, αφού έδωσε εντολή να πυρποληθεί το παζάρι, αναχώρησε για περιοδεία στη Θεσσαλία, ώστε να μην συγκεντρώσει ο ίδιος τις υποψίες των κατοίκων της πόλης.

Η φωτιά απλώθηκε σε όλη την αγορά. Οι οδοί Αβέρωφ, Ανεξαρτησίας, Κάνιγγος, το Κριθαροπάζαρο, το Κουρμανιό έγιναν στάχτη (ο μόνος δρόμος που σώθηκε από την καταστροφή, κατά περριεργό τρόπο, είναι η σημερινή οδός Στουρνάρα). Ο στρατός που προσέτρεξε, αντί να σβήσει τη φωτιά βοήθησε στην εξάπλωσή της. Κάηκαν τότε 1000 περίπου καταστήματα και 800 σπίτια. Ανάμεσά τους 20 χάνια, 43 φούρνοι, καφενεία, καζίνο (!) και δεκάδες οινοπωλεία.

Αμέσως την άλλη κιόλας μέρα ο φιλοπρόεδρος Ρασήμ (Βασίλης ήταν το πρώτο του χριστιανικό όνομα) που είχε σπουδάσει μηχανικός στο Βερολίνο, άρχισε τη νέα ρυμοτόμηση της πόλης, με αρχιμηχανικό του βλαετίου το Γερμανό Χόλτς. Να σημειωθεί ότι λίγο αργότερα, το 1871, ο Ρασήμ ίδρυσε το Δήμο Ιωαννιτών με οκταμελές δημοτικό συμβούλιο, που το εξέλεγαν οι κτηματίες δημότες. Ως πρώτος δήμαρχος αναφέρεται ο Αμπεντίν Μπέης, και βοηθός του ο ζαγορίσιος Ξενοφών Αγάς.

THE INNS AND THE ARCADES

On the 26th of July 1869 another fire swept the market of the city, a poor and miserable market at that time. The narrow streets of the market and its humble wooden stores were burned to ashes in just a few hours. That fire was started by Rashim Pasha, the city governor who aspired to rebuilding the city market from ground up. An autarchic personality, he had decided to recreate the city market after becoming furious by its poor condition. He had actually asked the store owners to accept his changes voluntarily, and only when they refused he ordered that the market be set on fire while he was on a trip to Larisa.

There were about 1000 stores and 800 houses burned down. Among these, there were 20 inns, 43 bakeries, coffee shops, casinos (!) and dozens of liquor-stores.

Rashim Pasha, a civil engineer himself, began planning the new city market immediately. The new city market was created during the 1870s. The 24 new inns were built under the same principles with the old

Έτσι, στη δεκαετία του 1870 δημιουργείται η αγορά των Ιωαννίνων που, σε μέγιστο βαθμό, διατηρείται μέχρι σήμερα. Τα νέα Χάνια, 24 τον αριθμό, οικοδομήθηκαν με την ίδια περίπου λειτουργική αρχή που χαρακτήριζε και τα προηγούμενα. Είχαν όλα μια εσωτερική αυλή, που ήταν χώρος συνάντησης και συναλλαγών, με μερικά δέντρα -συνήθως πλατάνια-, καταστήματα προς την πλευρά του δρόμου, εστιατόριο, αποθήκες, σταύλους και δωμάτια για τους ταξιδιώτες στον όροφο. «Χώροι στέρεα δομημένοι με οικονομία, απλότητα, κλίμακα και ευαισθησία, προβάλλουν με τα υλικά τους, το φως, το χρώμα και την προοπτική, σιωπηλά τεκμήρια μιας καθημερινής πραγματικότητας. Εντυπωσιακοί στην αμεσότητα και την ειλικρίνεια με την οποία εκφράζουν βιώματα υπαγορευμένα από μια αντίληψη ζωής σε ένα δοσμένο τόπο και χρόνο» όπως γράφει η Γιαννιώτισσα αρχιτέκτων Νατάσσα Πουλογιάννη - Παπαβρανούση.

Σημαντικός αριθμός επισκεπτών συνέρρεε στην πόλη προερχόμενος από την Ελλάδα αλλά και το εξωτερικό. Έρχονταν, όπως μας πληροφορεί, με γλαφυρότατο τρόπο, η Γιαννιώτισσα δασκάλα και ερευνήτρια Παναγούλα Μπακόλα, από τα χωριά της Ηπείρου, ορεινά και πεδινά, αλλά και τη Βενετία, τη Ρωσσία, τη Δαλματία, τη Δαμασκό, την Αλεξάνδρεια και από όλες τις χώρες που είχαν εμπορικές σχέσεις με τα Γιάννενα.

Τα χάνια-πανδοχεία λειτούργησαν στην πλήρη τους μορφή μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Από τότε, σιγά-σιγά, φθίνουν και σήμερα διατηρούνται ωρισμένα με άλλες χρήσεις. Τα περισσότερα τα συναντάμε σε περιοχές που είχαν, και έχουν, έντονη εμπορική κίνηση. Κυρίως στην οδό Ανεξαρτησίας και τις παρόδους της, στο Γυαλί-Καφενέ, αλλά και στην Καλούτσανη, όπου υπήρχαν πέντε χάνια και τρία πανδοχεία, κατώτερης όμως ποιότητας και εμφάνισης από εκείνα του κέντρου της πόλης.

Μαζί με τα χάνια άρχισαν να κτίζονται την ίδια εποχή -μετά την πυρκαγιά του 1869- και το άλλο είδος επαγγελματικών χώρων, οι στοές.

ones. They all came with a yard, which was used as a meeting and trading place, with a few trees, stores right next to the streets, a restaurant, warehouses, stables and rooms for the travelers on the first floor.

These inns operated fully until the end of the 1960s. Their usage started declining around that time, and only few of them are still utilized these days, for other business and/or storage purposes.

Another kind of buildings that were built around the same time with the inns -after the 1869 fire -are the arcades. The arcades are the ancestors of today's shopping centers. Narrow streets, often covered with pergolas and wooden roofs characterized these arcades.

The ottoman perceptions regarding trading were very well applied by the craftsmen of the area to the construction of very tasteful and well functioning groups of buildings.

Οι στοές είναι οι πρόδρομοι των σημερινών εμπορικών κέντρων. Στενοί δρόμοι, συχνά καλυμμένοι με πέργολες και ξύλινα στέγαστρα, είναι τα χαρακτηριστικά στοιχεία των στοών. Η οθωμανική αντίληψη περί εμπορίου προσαρμόστηκε άριστα από τους έμπειρους ηπειρώτες τεχνίτες σε καλαίσθητα και λειτουργικά συγκροτήματα.

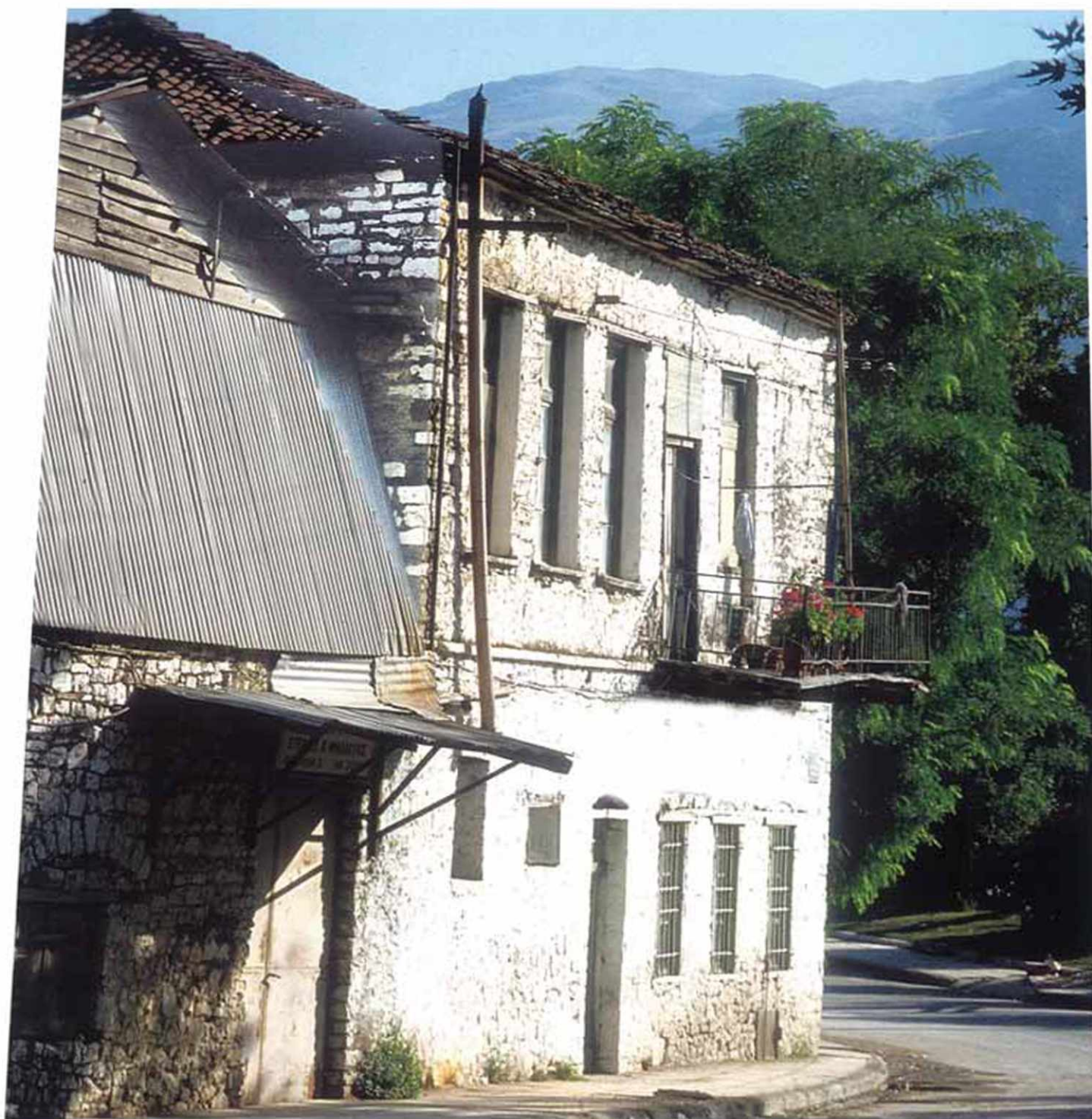
Όπως τα χάνια, έτσι και οι στοές έφεραν το όνομα του ιδιοκτήτη τους που ήταν χαραγμένο με ανάγλυφο τρόπο στην είσοδό τους, στοιχείο πλούτου και ευμάρειας του επιφανούς κυρίου του κτιρίου. Στέγαζαν, συνήθως, ομοειδή επαγγέλματα και αποτελούσαν επί πλέον χώρους κοινωνικής επαφής, πολιτικών ζυμώσεων και οικονομικών συναλλαγών.

Αυτό το συνδυασμό των μικρών μαγαζιών άντεξε πεισματικά στο χρόνο. Σήμερα διατηρείται σε σχετικά καλή κατάσταση, πάντως καλύτερη από εκείνη των πανδοχείων, το σύνολο σχεδόν των στοών. Φιλοξενούν συνήθως παραδοσιακά επαγγέλματα που όμως οβήνουν και αυτά μαζί με τα κτίριά τους που παρακμάζουν.

These arcades would usually provide housing to a number of similar trades while they also functioned as places of social contact, political fights and financial transactions.

Most of them can still be found today, in rather good condition. They house traditional businesses, most of which are declining together with the arcades.

Το μικρό πανδοχείο όπως ήταν πριν από την αποκατάστασή του (1997). Σήμερα λειτουργεί ως κέντρο αναψυχής με την επωνυμία "τα κατσάκια".

ΤΟ ΠΑΝΔΟΧΕΙΟ "Η ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ" (233)
(οδός Γαριβάλδη)

Η λίμνη τον καιρό που κτίστηκε το πανδοχείο έφθανε πολύ κοντά στο κτίριο. Δίπλα ήταν η περφόρημη "σκάλα των ψαράδων", ενώ σε όλη την περιοχή βρίσκονταν τα εργαστήρια επεξεργασίας δερμάτων, τα γνωστά "ταμπάκια".

Το γραφικό κτίριο είναι προσανατολισμένο προς την έξοχη θέα της Παμβώτιδας και στον καιρό της ακμής

του φιλοξενούσε πελάτες που έρχονταν με βάρκες από τα τότε παραλίμνια χωριά, τους Λογγάδες, τη Βασιλική (Γιάνιστα), την Αμφιθέα (Στρούνη). Ακόμη ήταν καταφύγιο των λαθρεμπόρων διακίνησης ρακίου, που διασχίζοντας τη λίμνη απέφευγαν τον έλεγχο της αστυνομίας. Ως και μυστικοί πράκτορες, την περίοδο πριν την απελευθέρωση, όπως γράφει η Παναγούλα Μπακόλα, έφταναν με πλεούμενα και κατέλυαν εκεί διακριτικά. Έκαναν τις επαφές τους με τους συνδέσμους και τους πληροφοριοδότες τους, μάζευαν τα μυστικά της τουρκοκρατούμενης πόλης και έφευγαν, νύχτα πάντοτε, προς την ελεύθερη Ελλάδα.

234

Το χάνι του Βρόσγου είναι ένα από τα εκατό, περίπου, κτίρια των Ιωαννίνων που έχουν χαρακτηριστεί από το ελληνικό κράτος ως διατηρητέα αρχιτεκτονικά μνημεία μέχρι το 1997. Ο πρώτος χαρακτηρισμός έγινε, όπως προαναφέρθηκε, το 1936 και αφορούσε το αρχοντικό της οικογένειας Μίσου στην οδό Ασωπίου, και ο δεύτερος το 1952 για το αρχοντικό της οικογένειας Ιωαννίδη στην οδό Χαριλάου Τρικούπη (το σπίτι με τη γέφυρα).

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΟΥ ΒΡΟΣΓΟΥ (234)

(οδός Ανεξαρτησίας)

Το πανδοχείο του Βρόσγου είναι ένα από τα 7 χάνια που συναντούσε κανείς άλλοτε γύρω από τη συνοικία "Γυαλί Καφενέ". Με τα τρία πλατάνια της αυλής του ήταν, μαζί με το γειτονικό του χάνι τη "Δωδώνη", φημισμένο για την άνεση και την περιποίηση που προσέφερε στους πελάτες του. Σήμερα, χαρίζουν τα δύο μαζί, μια όψη αρχοντιάς και μεγαλείου περασμένης καλής εποχής.

Γύρω-γύρω, στο αίθριο, υπήρχαν όλες οι τυπικές λειτουργίες: το μαγειρείο, το καφενείο, το πεταλωτήριο, το σιδεράδικο, τα παχνιά, το σαμαράδικο και το σελλάδικο. Και βέβαια στην πρόσοψη η απαραίτητη τοξοτή πέτρινη επιβλητική είσοδος με την επιμελημένη σμίλευση του υπέρθυρου.

Η τακτική πελατεία του πανδοχείου προερχόταν, κυρίως, από το Ζαγόρι και τους Φιλιάτες.

ΤΟ ΠΑΝΔΟΧΕΙΟ "ΔΩΔΩΝΗ" (235, 236, 237)
(οδός Ανεξαρτησίας και Καραϊοκάκη)

Το δεύτερο από τα φημισμένα χάνια της γειτονιάς που διατηρείται, ως κτίριο, αρκετά καλά. Είναι πολύ ενδιαφέρον αρχιτεκτονικά, αφού διαθέτει έντονα νεοκλασσικά στοιχεία, όπως οι παραστάδες των παραθύρων, οι σκοτίες των τοίχων του ισόγειου, τα περίτεχνα κορνιζώματα και οι πέτρινοι γωνιόλιθοι.

Είναι κτισμένο σε μεγάλο οικόπεδο, που άλλοτε ήταν διαμπερές, με συνεχές σύστημα δόμησης. Στο ισόγειο περιλαμβάνει σειρά καταστημάτων στραμμένων προς την πλευρά του δρόμου. Η εσωτερική του αυλή έχει διαστάσεις μικρής πλατείας. Μακριά και προστατευμένη από τον θόρυβο του δρόμου η αυλή αυτή λειτουργούσε ως κοινωνικός χώρος.

Χαρακτηριστικό της πολυτέλειας και της καλαισθησίας που διέθετε αυτό το πανδοχείο, είναι οι ζωγραφικές διακοσμήσεις που ίχνη τους σώζονται και σήμερα στην οροφή της εισόδου του.

Να σημειωθεί ότι, όπως συνηθιζόταν, το χάνι είχε και τους τακτικούς του πελάτες που προέρχονταν από το δυτικό και κεντρικό Ζαγόρι.

Η νεοκλασσιζουσα όψη του πανδοχείου "Δωδώνη".

235

Η αυλή με τη σκάλα, τον ξύλινο διάδρομο και τις αποθήκες

236

Η πέτρινη τοξωτή είσοδος προς το πανδοχείο και την αυλή.

237

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΟΥ ΜΟΥΛΙΑ (οδός Σολωμού, στην Καλούτσιανη)

238

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΟΥ ΤΣΟΥΛΗ (οδός Αειόραχης και Εθνικής Αντιστάσεως)

239

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΟΥ ΘΑΝΟΠΟΥΛΟΥ (240)

(οδός Κάνιγγος, στο Κριθαροπάζαρο)

Διατηρείται σε όχι καλή κατάσταση στο κέντρο της παλαιάς αγοράς. Είναι κτισμένο γύρω από ευρύχωρη εσωτερική αυλή και χαρακτηρίζεται από το όμορφο χαγιάτι του και τα παραδοσιακά στοιχεία.

Διέθετε, τον καιρό της λειτουργίας του, υπνοδωμάτια με διπλά και μονά κρεβάτια, στρώματα, μαξιλάρια, σεντόνια, κουβέρτες, όλα πεντακάθαρα, όπως μας πληροφορεί και πάλι η Παναγούλα Μπακόλα. Είχε μάλιστα φτιάξει ο "χαντζής" διπλές τουαλέτες για άνδρες και γυναίκες. Εστιατόριο και καφενείο ήταν υποδειγματικά, πάντα κατά την καλή ερευνητρια και δασκάλα που τόσο στοιχεία μας δίνει.

Η πρόσψη του πανδοχείου του Θανόπουλου με το απαραίτητο μαγειρείο της εισόδου. Σήμερα διατηρούνται μόνο οι χρήσεις του ισόγειου. Στον όροφο, που δεν λειτουργεί, ήταν τα δωμάτια και η κατοικία του ιδιοκτήτη. Κάθε πελάτης είχε μαζί του μια κουβέρτα που, όταν δεν έβρισκε κρεβάτι, την έστρωνε στο πάτωμα, για να κοιμηθεί. Με αυτόν τον όχι τόσο άνετο τρόπο, ξεκουράζονταν οι ταξιδιώτες, μέχρι να τελειώσουν τις δουλειές τους και να πάρουν το δρόμο της επιστροφής.

240

241

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΟΥ ΜΑΝΕΚΑ (241) (οδός Ανεξαρτησίας)

ΤΟ ΧΑΝΙ ΤΟΥ ΣΚΟΡΔΑ (242)
(οδός Τσιριγώτη, στο Κριθαροπάζαρο)

Βρίσκεται δίπλα από το Χάνι του Θανόπουλου. Είχε άνετους εσωτερικούς χώρους. Το μαγειρείο ήταν δίπλα από την είσοδο. Πιο κάτω ήταν το εργαστήριο του αλμπάνη, απαραίτητο σε όλα τα χάνια. Ο αλμπάνης (πεταλωτής), είχε κρεμασμένα στους τοίχους όλα τα νούμερα από καρφιά και πέταλα για τα πέλματα των τετραπόδων. Με βοηθό τον κάλφα δεν είχε ωράριο και εξυπηρετούσε όλες τις ώρες τις ανάγκες των επισκεπτών του πανδοχείου. Το χάνι βομβαρδίστηκε στον πόλεμο του 40. Ένας από τους πιο γνωστούς πεταλωτές της εποχής, "ο Λιάπης ο αλμπάνης", σκοτώθηκε από τα θραύσματα.

Στο Χάνι του Σκορδά διανυκτέρευαν κυρίως χωρικοί από την περιοχή του Πωγωνίου.

Το πανδοχείο αυτό ανασυλώθηκε από τον αρχιτέκτονα Δημήτριο Κωστή και ενσωματώθηκε, κατά επιτυχή τρόπο, στο πολυώροφο εμπορικό κέντρο που κτίστηκε στο οικόπεδο του χανιού. Τουλάχιστον έτσι σώθηκε η ενδιαφέρουσα πρόσοψη του παλαιού κτίσματος.

242

Η ανακατασκευασμένη όψη του πανδοχείου του Σκορδά. Κάτω από τον εξώστη με τα πέτρινα φουρούσια διακρίνεται η στοά που αποτελεί και την είσοδο του πολυώροφου εμπορικού κέντρου. Η περιοχή λέγεται "Κριθαροπάζαρο" και εξακολουθεί να είναι από τα πιο εμπορικά σημεία των Ιωαννίνων.

Η ΣΤΟΑ ΛΙΑΜΠΕΗ (οδός Ανεξαρτησίας και Κάνιγγος)

Η ΣΤΟΑ ΛΟΥΔΗ (οδός Ανεξαρτησίας)

244

Η ΣΤΟΑ ΑΛΙΕΩΣ (οδός Ανεξαρτησίας)

245

9

τα γιαννενα,
πόλη οχυρή

ioannina's fortresses

ΤΑ ΓΙΑΝΝΕΝΑ, ΠΟΛΗ ΟΧΥΡΗ

Τα Γιάννενα είναι καστροπολιτεία από τη γέννησή τους, από το 528 μ.Χ. που το χρυσόβουλο του Ιουστινιανού πιστοποιεί την ίδρυσή τους (αν και ορισμένοι ερευνητές αμφισβητούν την άποψη αυτή). Όμως με το πέρασμα των αιώνων οι μαρτυρίες για την πόλη και τις οχυρώσεις της πυκνώνουν.

Τους Βυζαντινούς, που έβαλαν τα θεμέλια των οχυρώσεων, ακολούθησαν οι Σταυροφόροι. Ο Βοημούνδος στα 1082 ανήγειρε και δεύτερη ακρόπολη στο Κάστρο, ενώ συγχρόνως κατασκεύασε την υδάτινη προστατευτική τάφρο που διασώθηκε μέχρι την απελευθέρωση το 1913. Ακολούθησαν οι άρχοντες του Δεσποτάτου της Ηπείρου που οχύρωσαν και αυτοί την αναπτυσσόμενη πλέον πόλη. Μέχρι το 1430, που τα Γιάννενα παραδόθηκαν αμαχητί στους Τούρκους, οι ηγεμόνες που μεσολάβησαν, από το Σέρβο Δεσπότη Θωμά (1367-84) μέχρι τον Ιταλό Κάρολο Τόκκο τον Β' (1411-29), πρόσθεταν συνεχώς καινούρια τμήματα στις υπάρχουσες οχυρώσεις.

Για 350 περίπου χρόνια από τότε, μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα, το Κάστρο παρέμεινε στην κατάσταση που το είχαν αφήσει οι βυζαντινοί και φράγκοι δεσπότες της Ηπείρου. Όταν το 1788 ο Αλή Πασάς ανέλαβε την ηγεμονία των Ιωαννίνων, βρήκε ένα Κάστρο φθαρμένο και ανίσχυρο που δεν ήταν αντάξιο της πρωτεύουσας του ιδιοφυούς τυράννου. Όλες οι πλευρές του Φρουρίου ανακατασκευάστηκαν τότε. Η τάφρος ανακαινίστηκε και άλλαξε μορφή. Δεύτερο, εσωτερικό, τείχος υψώθηκε για να προστατεύει την ανατολική ακρόπολη που ο Αλής διάλεξε ως τόπο των σεραγιών του.

Αλλά το Κάστρο των θρύλων δεν είναι το μόνο σωζόμενο οχυρό των Ιωαννίνων. Ο Αλής, πάλι, έκτισε στα 1805 δεύτερο φρουριακό συγκρότημα, τα Λιθαρίτσια, όπου και μετέφερε τα ανάκτορα και την έδρα του κράτους του. Η βάση και μέρος των τειχών του ισχυρού αυτού οχυρού σώζονται και σήμερα, στο κεντρικότερο σημείο των Ιωαννίνων.

ΙΟΑΝΝΙΝΑ'S FORTRESSES

The Byzantines that laid the foundations for the city's fortress were followed by the Norman Crusaders. In 1082, Voimoundos erected a second acropolis in the castle and created the moat that remained around the castle until the liberation of Ioannina in 1913. Then, the governors of the Despotate of Epirus fortified the expanding city even further. Until 1430, when the city surrendered to the Turks, a large number of new sections had been added to the existing fortress.

Then, for approximately 350 years, until the end of the 18th century, no new sections were added to the castle. When Ali Pasha became the ruler of the city in 1788, he found a worn-out castle that was not up to the standards of the ingenious tyrant. The whole castle was rebuilt then, together with the moat, the shape of which was changed. A second, internal wall was also built to protect the eastern acropolis that Ali Pasha had chosen to house his seraglios.

Ο Αλής κατασκεύασε και άλλα αμυντικά έργα που χάθηκαν στο πέρασμα του χρόνου, κυρίως από τις καταστροφές που ακολούθησαν το τραγικό του τέλος. Από τα έργα αυτά ξεχώριζε η περιώδυμη Κούλια, ο προμαχώνας, που δέσποζε ανάμεσα στο Ιτς Καλέ και τα Λιθαρίτσια. Ο πύργος αυτός, που είχε τρία οχυρωμένα πατώματα και ένα διώροφο παλατάκι στην κορυφή, κατακτιήθηκε τελευταίος από όλα τα οχυρά του Αλή κατά την επίθεση των Τούρκων εναντίον του στα 1822. Τα ερείπια της Κούλιας εξαφανίστηκαν κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα.

In our days, the area inside the castle is inhabited by Ioannina natives. Still, while it seems as if time has forgotten the beautiful narrow streets and houses of the castle, life does go on in this colorful neighborhood, in its own -slow- pace.

Ali Pasha was also responsible for other defensive projects that slowly vanished, mostly due to the destruction that followed his tragic end, as well as the construction of Litharitsia, the other fort of the city, where he transferred his palace and the seat of his government in 1805. The foundations and a section of this fort can still be found today, at the very center of the city.

246

Για την ονομασία της οχυρής θέσης υπάρχουν δύο απόψεις: η μία την αποδίδει στο βραχώδες της περιοχής και στους λίθους που πάντοτε υπήρχαν σε αυτή, και η άλλη σε κάποιο βυζαντινό στρατηγό του 13ου αιώνα, που ονομαζόταν Ιωάννης Λιθαρίτσας και έμεινε στα Γιάννενα για αρκετό καιρό. Το φρούριο της Λιθαρίτσας, την εποχή του Αλή, επικοινωνούσε με το μεγάλο κάστρο με ένα στεπαστό δρόμο. Τηνη από τα σκαλοπάτια που οδηγούσαν στην αρχή αυτού του δρόμου σώζονται και σήμερα στο χωμάτινο πρανές που απεικονίζεται στη φωτογραφία. Κατά το βράδυ τα υπόγεια του συγκροτήματος ήταν ένας από τους πιθανούς χώρους όπου ήταν κρυμμένος ο περίφημος θησαυρός του Αλή Πασά, ο οποίος ουδέποτε βρέθηκε.

ΤΟ ΦΡΟΥΡΙΟ ΤΗΣ ΛΙΘΑΡΙΤΣΑΣ (246)

(στο κέντρο της πόλης)

Το φρουριακό συγκρότημα της Λιθαρίτσας -αυτή μάλλον είναι η σωστή ονομασία- κτίστηκε από τον Αλή Πασά στα 1807-1808. Όμως υπήρχε από το μεσαίωνα οχυρωμένη περιοχή στη θέση αυτή. Ο χώρος που καταλάμβανε το κάστρο αυτό του Αλή ήταν πολύ μεγαλύτερος από το σημερινό και περικλειόταν και από άλλες φρουριακές κατασκευές. Πιθανόν να είναι αυτή η δεύτερη Ακρόπολη που ενίσχυσε ο Βοημούνδος στα 1081.

Ο Λέων της Ηπείρου κατασκεύασε στη Λιθαρίτσα τρία ανάκτορα, ένα για τον εαυτό του και δύο για τους γιους του Μουχτάρ (εκεί που βρίσκεται το στρατηγείο της VIII Μεραρχίας) και Βελή (εκεί που βρίσκεται σήμερα το αρχαιολογικό μουσείο). Τα σεράγια εντυπωσίασαν τους τότε ξένους περιηγητές Γουλιέλμο Μαρτίνο Ληκ και Ερρίκο Χόλλαντ, που τα περιέγραψαν λεπτομερώς στα οδοπορικά τους. Τα ανάκτορα αυτά όμως καταστράφηκαν ολοσχερώς κατά την πο-

λιορκία της πόλης των Ιωαννίνων από τα στρατεύματα του Χουρσίντ το 1820-22.

Αργότερα, το 1838 επί διοίκησης Χαβούζ Πασά, στην επίπεδη έκταση του φρουρίου κτίστηκαν γιγαντιαίοι στρατώνες. Η ανέγερσή τους έγινε με πρωτοβουλία και δαπάνη των κατοίκων της πόλης, προκειμένου αυτοί να απαλλαγούν από την επαχθή υποχρέωση να "φιλοξενούν" στα σπίτια τους τα τουρκικά στρατεύματα που στάθμευαν στα Γιάννενα μετά το 1822.

Σήμερα διασώζονται τα υπόγεια και τα τείχη του φρουριακού συγκροτήματος, που αναστηλώθηκαν από τον αιμνηστό ιδρυτή της Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών Κώστα Φρόντζο. Στο εσωτερικό των χώρων αυτών λειτουργεί συγκρότημα αναψυχής.

ΤΟ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΚΑΣΤΡΟ

(247, 248, 249, 250)

Μόνο το μεσαιωνικό Κάστρο της Ρόδου μπορεί να συγκριθεί με το ιστορικό Κάστρο των Ιωαννίνων. Το εξαίρετο αυτό μνημείο είναι επί πλέον το μοναδικό, μαζί με το ροδίτικο Καστέλλο, που διατηρείται μέχρι σήμερα ως καστροπολιτεία. Συγχρόνως, όμως, το γιαννιώτικο κάστρο είναι το πλουσιότερο σε ιστορικά γεγονότα των χρόνων της τουρκοκρατίας.

Η εικόνα της φυσικής οχύρωσης, που έδινε το Κάστρο το 19ο αιώνα, πρέπει να συμπληρωθεί με την επισήμανση ότι τα νερά της λίμνης έφταναν μέχρι τους βράχους της βάσης του και ολοκληρω προστατευόταν περιμετρικά με βαθειά και πλατειά υδάτινη τάφρο. Η τάφρος αυτή διατηρήθηκε μέχρι το 1913, οπότε και... επιχώθηκε από τον τότε Δήμαρχο «*ένα δημιουργηθῶσι οικόπεδα προς διανομήν εις τους περσιόκους*».

Η πρώτη συγκεκριμένη αναφορά για την ύπαρξή του γίνεται από την Άννα Κομνηνή στο χρονικό της, το 1082, χρονιά που ο Νορμανδός Βοημούνδος κατέλαβε τα Γιάννενα και βελτίωσε την οχύρωση του Καστρου, ενώ συγχρόνως κατασκεύασε και την περίφημη τάφρο (ντάπια) που άρχιζε από τον Άγιο Νικόλαο Κοπάνων και περιέκλειε όλη, σχεδόν, τη σημερινή έκταση της πόλης.

Αργότερα, το 1367, ο Σέρβος Δεσπότης Θωμάς Πρελούμπος ή Πρελούμποβιτς επισκεύασε το Κάστρο και πρόσθεσε νέα τείχη και πύργους. Καθοριστική χρονο-

λογία για τη μοίρα του Καστρου ήταν το 1611, όταν, μετά τη συντριβή της επανάστασης του Επισκόπου Τρίκκης και Σταγών Διονυσίου και των επαναστατών του, εκδιώχτηκαν από αυτό οι Χριστιανοί κάτοικοί του. Μέχρι τότε υπήρχαν μέσα στα όριά του 18 εκκλησίες που καταστράφηκαν όλες.

Έπρεπε να έλθει ο Αλή Πασάς, το 1788, για να σώσει το Κάστρο από την κατάρρευση και τη φθορά του χρόνου. Δημιούργησε πολυγωνικούς πύργους, ύψωσε τα τείχη, ανακαίνισε την τάφρο και κατασκεύασε νέα σειρά οχυρώσεων με τείχη που φτάνουν σε πάχος τα 10 μ. (!). Έτσι ο Αλής κατέστησε την έδρα του απόρθητη, όπως απέδειξε η πολιορκία του 1820 από τα σουλτανικά στρατεύματα. Άλλωστε τα 250 κανόνια, που μέτρησε ο Γάλλος Πρόξενος στα Γιάννενα στις αρχές του 19ου αιώνα Φραγκίσκος Πουκεβίλ, αποδεικνύουν τη σημασία που έδωσε ο τύραννος στην οχύρωση του Καστρου.

Πομπώδης ανάγλυφη επιγραφή που είναι εντοιχισμένη στη νότια πύλη, με βυζαντινή χρονολογία ΑΩΙΕ (=1815) αναφέρει μεταξύ των άλλων:

«Κανένας δεν ημπούρεσε να λάβει τη φροντίδα και ενεργέτης να δευχθεί εις τούτην την πατρίδα. Ούτε εις την παρελευσιν τοσούτων πολλών χρόνων ημπούρεσαν να βάλωσι κανένα λίθον μόνον. Ο κράτιστος δ' Αλή Πασάς Βεζύρης της Ηπείρου, περίφημος απόγονος του θαυμασίου Πύρρον, ως άλλο πυρ θαυμάσιον τούτο το ανασταίνει, και πάλιν ωραιότατον το αποκατασταίνει».

Η σημερινή μορφή του Καστρου των Ιωαννίνων είναι αποτέλεσμα των εκτεταμένων έργων του Αλή Πασά, που ολοκληρώθηκαν το 1815. Οι προηγούμενες μορφές του εξαφανίστηκαν κάτω από τα έργα αυτά και μόνο ίχνη από το βυζαντινό και πρώιμο μεταβυζαντινό φρούριο είναι σήμερα ορατά.

248

Τα νερά της λίμνης μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα έφταναν μέχρι το εξωτερικό τείχος. Σήμερα η στάθμη της Παμβώτιδας έχει υποχωρήσει αρκετά.

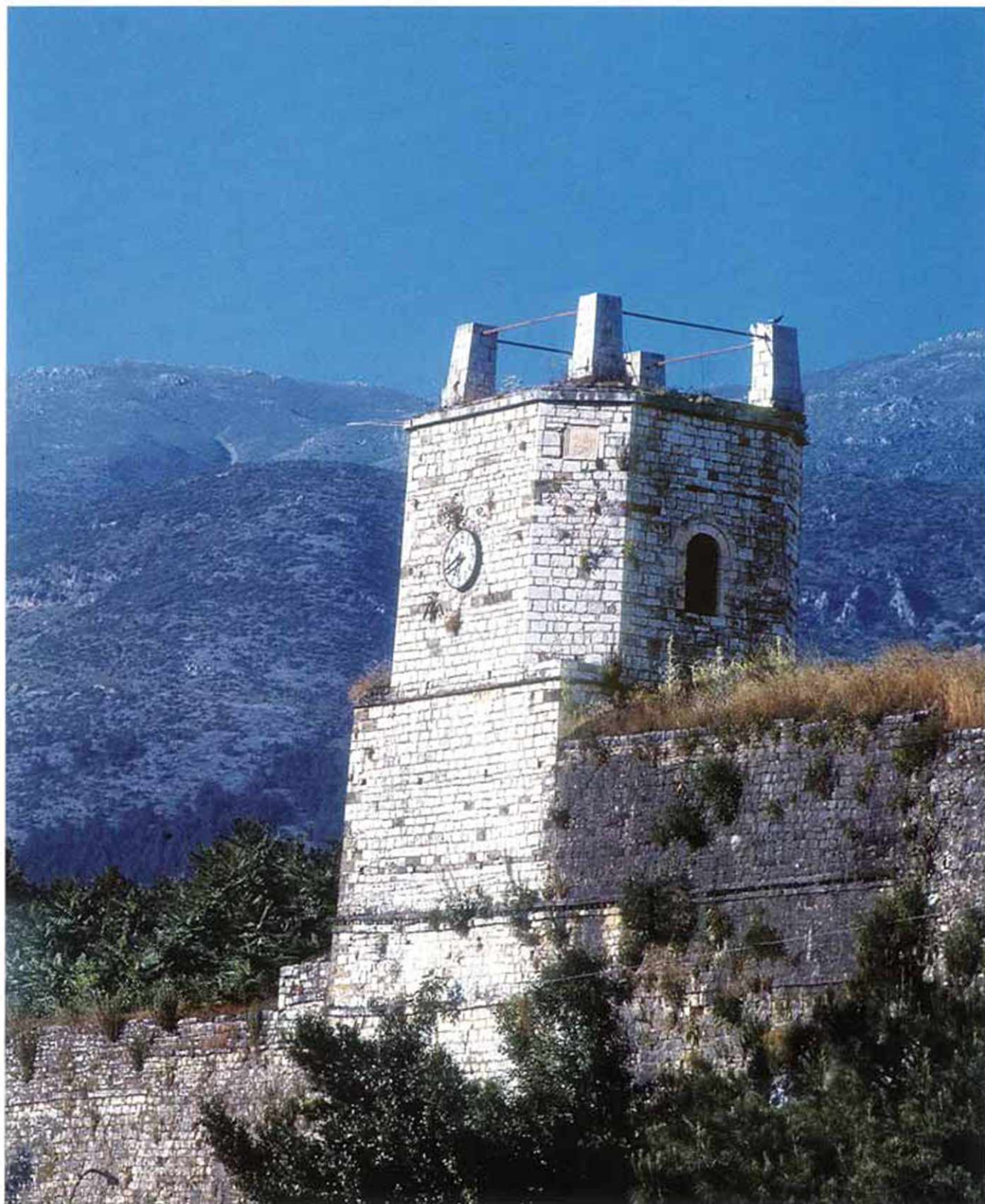
249

Τμήμα του τείχους στο οποίο διακρίνεται παράθυρο-παρατηρητήριο.

250

Ερειπωμένο παλαιό αρχοντικό ενσωματωμένο στο εξωτερικό τείχος.

253

Το ωρολόγι του Κάστρου ρύθμιζε τις καθημερινές προσευχές των πιστών, στην ουσία όμως επηρέαζε ολόκληρο το ρυθμό της εργασίας και της ζωής. Οι πύργοι με τα ωρολόγια εμφανίζονται στην οθωμανική αυτοκρατορία στο τέλος του 16ου αιώνα, αρχικά ως πρόσχημα για το ωράριο αυτών των προσευχών. Ο Τούρκος περιηγητής Τσελεμπή που επισκέυτηκε τα Γιάννενα το 1670, αναφέρει και ένα άλλο ωρολόγι -που το χαρακτηρίζει μάλιστα «ωραίον»- που υπήρχε στη συνοικία Λιθαρίτσια και την οποία, για το λόγο αυτό, αποκαλεί «γειτονιά του ωρολογιού».

Η ΒΟΡΕΙΑ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

(254, 255, 256, 257)

Η οχυρή αυτή θέση, όπου δεσπόζει το Τζαμί του Αολάν Πασά, αποτελεί τον αρχικό πυρήνα της μεταγενέστερης ανάπτυξης της Καστροπολιτείας, που άρχισε να δημιουργείται γύρω της για λόγους ασφαλείας. Ο απόρθητος βράχος έχει περιορισμένη έκταση, μόλις τριών στρεμμάτων, και απομονώνεται από το υπόλοιπο φρουριακό συγκρότημα με ισχυρό τείχος.

Στο πλάτωμα αυτό, όπως προαναφέραμε, βρισκόταν ο Ναός του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, η Μητρόπολη των Ιωαννίνων του μεσαίωνα, που καταστράφηκε το 1611.

Πιθανόν η ακρόπολη αυτή να ήταν το οχυρό που ο δεσπότης Θωμάς, εγγονός του Μιχαήλ Άγγελου και της -μετέπειτα Αγίας- Θεοδώρας, επισκεύασε το 1373, αν και σίγουρα προϋπήρχε η Ακρόπολη του Δεσποτάτου της Ηπείρου, αφού και ο Νορμανδός σταυροφόρος Βοημούνδος είχε εγκατασταθεί εκεί το 1082.

Από τη βυζαντινή εποχή δεν διασώθηκαν μνημεία, εκτός από τον περιώνυμο «*νήργο*», αυτήν την «*θανμαστή έπαλη άμυνας*», όπως την αποκαλεί ο Κ. Νικολαΐδης. Τίποτε άλλο δεν θυμίζει την εποχή των Δεσποτών, και του Βυζαντίου. Και όμως, στη θέση αυτή βρισκόταν το ανάκτορο των Δεσποτών, όπου κυμάτιζε περήφανα το φλάμπουρο με τον δικέφαλο αετό.

Στο "Γουλά", όπως είναι γνωστή η βόρεια Ακρόπολη, διατηρήθηκαν σε άριστη κατάσταση τα από τον Αλή αναγεργθέντα κτίσματα, που ανάγονται στο τέλος του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα, εκτός φυσικά από το παλαιότερο τζαμί του Αολάν Πασά. Και είναι τα κτίσματα αυτά αξιόλογα και σημαντικά: η Εστία, ο Μεντρεσές, οι στοές, οι κατακόμβες και οι ανήλικες φυλακές. Υπήρχαν ακόμη στο χώρο αυτό οι τάφοι πασάδων και άλλων επιφανών προσώπων που όμως καταστράφηκαν στην κατοχή, όταν οι κατακτητές χρησιμοποίησαν τα επιτάφια μάρμαρα για οικοδομικό υλικό των πολυβολείων τους.

256

254

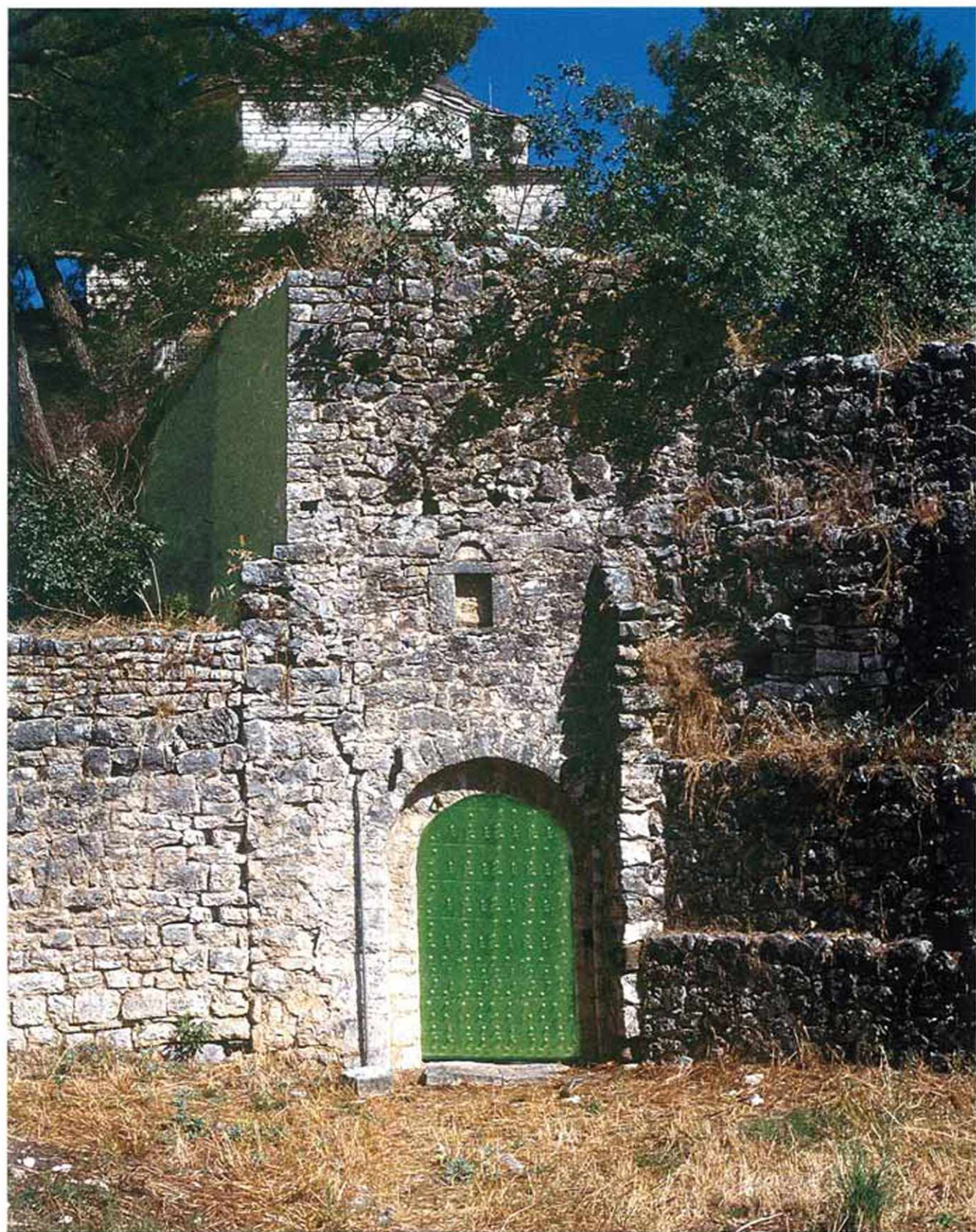
Ερειπωμένα κτίσματα στο εσωτερικό της βόρειας ακρόπολης, η οποία δεν έχει τη μορφή αυτοτελούς φρουρίου, αφού τα τείχη που κάποτε την περιέβαλαν δεν ανανεώθηκαν.

255

Πίσω από την πύλη αυτή της βόρειας ακρόπολης υπήρχε ο μεγαλοπρεπής τάφος του δεσπότη Θωμά. Γύρω από την ακρόπολη άρχισε να σχηματίζεται ο μεσαιωνικός οικισμός του Κάστρου.

Η βόρεια ακρόπολη ήταν ο χώρος των κυβερνητικών κτιρίων και της κατοικίας των Δεσποτών κατά την περίοδο του Δεσποτάτου της Ηπείρου. Κανένα, όμως, από τα κτίσματα αυτά δεν διασώθηκε.

257

Τμήμα του εσωτερικού τείχους της βόρειας ακρόπολης με την είσοδο που οδηγεί στις κατακόμβες. Οι κατακόμβες είναι εκτεταμένο δίκτυο υπογείων χώρων που διατρέχει όλη, σχεδόν, την έκταση της ακρόπολης. Εκτός από τους διαδρόμους υπάρχουν -και σώζονται σε πολύ καλή κατάσταση- διάφορες αίθουσες, στις οποίες παρουσιάζονται φαινόμενα σταλακτιτών. Σύμφωνα με το θρύλο υπόγεια σύραγγα που περνάει κάτω από τη λίμνη συνδέει το Κάστρο των Ιωαννίνων με το Νησί της Παμβώτιδας. Για την ανακάλυψή της έγιναν πολλές έρευνες χωρίς, όμως, αποτέλεσμα.

Η ΝΟΤΙΑ ΑΚΡΟΠΟΛΗ

(258, 259, 260)

Η Νότια Ακρόπολη του Κάστρου, το Ιτς Καλέ (εσωτερικό φρούριο), όπως είναι γνωστή, διασώζει πολλά και σπουδαία κτίρια και μνημεία της εποχής του Αλή. Σε αυτήν επάνω διάλεξε να κτίσει το παλάτι του και τα άλλα κυβερνητικά κτίρια ο ηγεμόνας, κατεδαφίζοντας τα μέχρι τότε υπάρχοντα μεσαιωνικά κτίσματα.

Αριστερά της κεντρικής πύλης -υπάρχουν άλλες εξισώζονται τα ερείπια του κτιρίου της σωματοφυλακής του Αλή Πασά και, λίγο πιο κάτω, εκείνα του στρατιωτικού του γραφείου, το οποίο διηύθυνε ο περιβόητος Ταχίρ Αμπάτζης.

Εκεί βρίσκεται και το ταπεινό Φετιχέ Τζαμί, το οποίο κτίστηκε γύρω στο 1618 στη θέση της χριστιανικής εκκλησίας του Αρχαγγέλου Μιχαήλ. Και μπροστά του ο τάφος του μονάρχη, όπως σώζεται σήμερα.

Το σημαντικότερο όμως κτίριο στην οχυρή αυτή θέση ήταν το παλαιό σεράϊ του Τεπελενλή, που το έκτισε στα 1795, και δίπλα του το χαρέμι με τις 300 γυναίκες. Ο Άγγλος περιηγητής Ερρίκος Χόλλαντ που ήλθε το 1810 να επισκεφτεί τον Αλή, περιγράφει με έξοχο τρόπο το κτίριο του χαρεμιού, που πήρε τη θέση των αρχοντικών των γαιοκτημόνων και των φεουδαρχών της μεταβυζαντινής αριστοκρατίας.

Ακόμη σώζονται υπόγεια, μαγειρεία, πυριτιδαποθήκες, λαγούμια, καταπακτές, ως και το κτίριο-θησαυροφυλάκιο του τυράννου. Στο χώρο αυτό περιδιάβαιναν την εποχή της ακμής των Ιωαννίνων οι επιτελείς του Λέοντα της Ηπείρου, Έλληνες όλοι: ο Κώστας Γραμματικός από την Κόνιτσα, ο σοφός Αθανάσιος Ψαλίδας, ο Σταύρος Ιωάννου, υπουργός των Οικονομικών, ο έμπιστος του Αλή Σπύρος Κολοβός. Και επίσης ο μετέπειτα πρωθυπουργός Ιωάννης Κωλέττης, ο ιατροφιλόσοφος Ιωάννης Βηλαράς και τόσοι άλλοι επιφανείς και σημαντικοί.

Όλα τα ερείπια του Ιτς Καλέ εξερευνήθηκαν εξαντλητικά από τους επίδοξους κυνηγούς του μυθικού θησαυρού του Αλή χωρίς, όμως, αποτέλεσμα.

Σήμερα στη θέση του σεραγιού υπάρχει το Βασιλικό Περίπτερο, που στεγάζει το Βυζαντινό Μουσείο.

Η επιβλητική πύλη της Ακρόπολης που -όπως φαίνεται στην εικόνα- διατηρείται άθικτη, έφερε επάνω από το τόξο εντοιχισμένα και σκαλισμένα σε πέτρα τα οικόσημα του Αλή. Είναι τα δύο λιοντάρια που εμφανίζονται σε όλες τις πύλες του Κάστρου και παραπέμπουν στον τίτλο "Ασλαν" που είχε ο Αλής. Τα ωραιότερα πέτρινα ανάγλυφα έχουν αφαιρεθεί.

Επάνω από την πύλη της νότιας ακρόπολης υπήρχαν κτίρια της φρουράς του Αλή, που καταστράφηκαν γύρω στο 1920. Διακρίνονται στο υπέρθυρο οι θέσεις των μαρμαρίνων ανάγλυφων λιονταριών που αφαιρέθηκαν από ...αγνώστους!

Αναστυλωμένα στρατιωτικά φυλάκια της εποχής του Αλή, ενσωματωμένα στο τείχος της νότιας ακρόπολης

259

Η τεχνική της κατασκευής του εσωτερικού τείχους της νότιας ακρόπολης χαρακτηρίζεται μάλλον ως βενετική παρά ως οθωμανική.

260

Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΒΟΗΜΟΥΝΔΟΥ (261, 262) (νότια ακρόπολη του Κάστρου)

Ο λεγόμενος Πύργος του Βοημούνδου, από το όνομα του Νορμανδού κατακτητή των Ιωαννίνων (1082 μ.Χ.) που σώζεται στη Νότια Ακρόπολη (Ιπς Καλέ) είναι στρόγγυλος προμαχώνας με ισόδομη προσεγμένη τοιχοποιία, που δεσπόζει στο φρουριακό συγκρότημα και επί τουρκοκρατίας στέγαζε τις οικονομικές υπηρεσίες της γενικής διοίκησης.

Ο πύργος αυτός είναι από τα λίγα μεσαιωνικά οικοδομήματα του Κάστρου που διασώθηκαν, αφού, όπως γράφει ο Λέανδρος Βρανούσης, «οι όγκοι των νέων τειχών και τα έργα που έγιναν κάλυψαν, δυστυχώς, για πάντα τα κτίσματα παλαιότερων εποχών».

Υπάρχει διάσταση απόψεων των ιστορικών σχετικά με το ποιος έκτισε τον πύργο αυτό. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι κτίστηκε από το Δεσπότη Θωμά, που ηγεμόνευσε από το 1367 ως το 1384 και όχι από το Βοημόνδο ο οποίος έκτισε τον προμαχώνα που βρίσκεται στη βόρεια ακρόπολη. Η άποψη αυτή όμως, μάλλον δεν είναι σωστή, κατά τη γνώμη του γράφοντος.

Δίπλα από τον πύργο του Βοημούνδου σώζονται τα ερείπια του γυναικωνίτη του Αλή, όπου στεγαζόταν το χαρμί με τις τριακόσιες οδαλίσκες όλων των φυλών χριστιανές, οθωμανές, αλβανίδες, κυριάσιες, που άλλες ήταν αγορασμένες από το σαράπη και άλλες δώρα ισχυρών αξιωματούχων. Όμως η μεγάλη αγάπη του τύραννου ήταν η Βασιλική Κονταξή, η περίφημη Κυρα-Βασιλική, στην οποία ο Αλής είχε επιτρέψει να δημιουργήσει χριστιανικό παρεκκλήσι μέσα στο χαρμί, για να προσεύχεται στην Παναγία.

Ο Πύργος του Θωμά, που είναι ένας από τους τρεις ονομαστούς προμαχώνες του κάστρου, έχει έντονα βυζαντινά χαρακτηριστικά και ενσωματώθηκε στο εξωτερικό τείχος κατά την ανακατασκευή του έφρουρου, το 1815. Ο φερόμενος ως πιθανός δημιουργός του πύργου, Θωμάς Πρελούμποβιτς ή Πρελούμπος, κυβέρνησε τα Γιάννενα επί 18 χρόνια και ο ιστοριοδίφης Κώστας Νικολαΐδης τον ονομάζει «Αλή Πασά του 14ου αιώνα» γιατί είχε, όπως γράφει, την ίδια ωμότητα, δολιότητα και σκληρότητα στην επιβολή της εξουσίας.

263

Ο ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΘΩΜΑ (263)

(εξωτερικό τείχος)

Δίπλα από την κεντρική πύλη του Κάστρου διασώζεται, σε άριστη κατάσταση, προμαχώνας που είναι γνωστός ως «ο Πύργος του Θωμά».

Η βυζαντινή του προέλευση είναι αναμφισβήτητη και είναι, σίγουρα, έργο της εποχής του Δεσποτάτου της Ηπείρου.

Η επιγραφή «ΘΩΜΑΣ» είναι σχηματισμένη με κεραμόπλινθους στον τοίχο του πύργου. Όμως, και εδώ, δεν είναι εξακριβωμένο για ποιόν Δεσπότη πρόκειται: για το Θωμά Παλαιολόγο Πρελούμποβιτς, το Σέρβο που ηγεμόνευσε από το 1367 ως το 1384, ή για το Θωμά, εγγονό του Μιχαήλ Αγγέλου του Β', τελευταίο απόγονο των Αγγελων Κομνηνών, που κυβέρνησε από το 1296 ως το 1318 και δολοφονήθηκε από το λατίνο ανεψιό της αδελφής του, το Νικόλαο Ορσίνι;

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΥΡΓΟΣ (264, 265)
(βόρεια ακρόπολη)

Στην Ακρόπολη του Ασλάν Τζαμιού σώζονται σημαντικά τμήματα του Βυζαντινού Πύργου, του μόνου μνημείου της βυζαντινής εποχής.

Είναι ο Πύργος του Δεσπότη Θωμά, για τον οποίο έγινε λόγος στις αμέσως προηγούμενες σελίδες, και όχι του Βοημούδου, όπως υποστηρίχτηκε κατά καιρούς. Είναι ο ονομαστός "Γουλάς", ο προμαχώνας των Βυζαντινών.

Ο πύργος αυτός, που συναντάται κατά τον φοβερό πόλεμο του 1379 μεταξύ Ιωαννιτών και Αλβανών, αποδεικνύει ότι η Ακρόπολη αυτή είχε σίγουρα δικό της φρουριακό περίβολο, που δεν σώζεται σήμερα.

Το ερειπωμένο και ογκώδες μεσαιωνικό κτίσμα, με τον παρακείμενο πυλώνα, που φέρει εμφανώς τις εσοχές της σιδηράς καταπακτής που έφραζε την είσοδο του, διαδραμάτισε σπουδαιότατο ιστορικό ρόλο, μέχρι την ήττα του Αλή, το 1822, και την κατάκτηση της πόλης από τα στρατεύματα του Σουλτάνου.

264

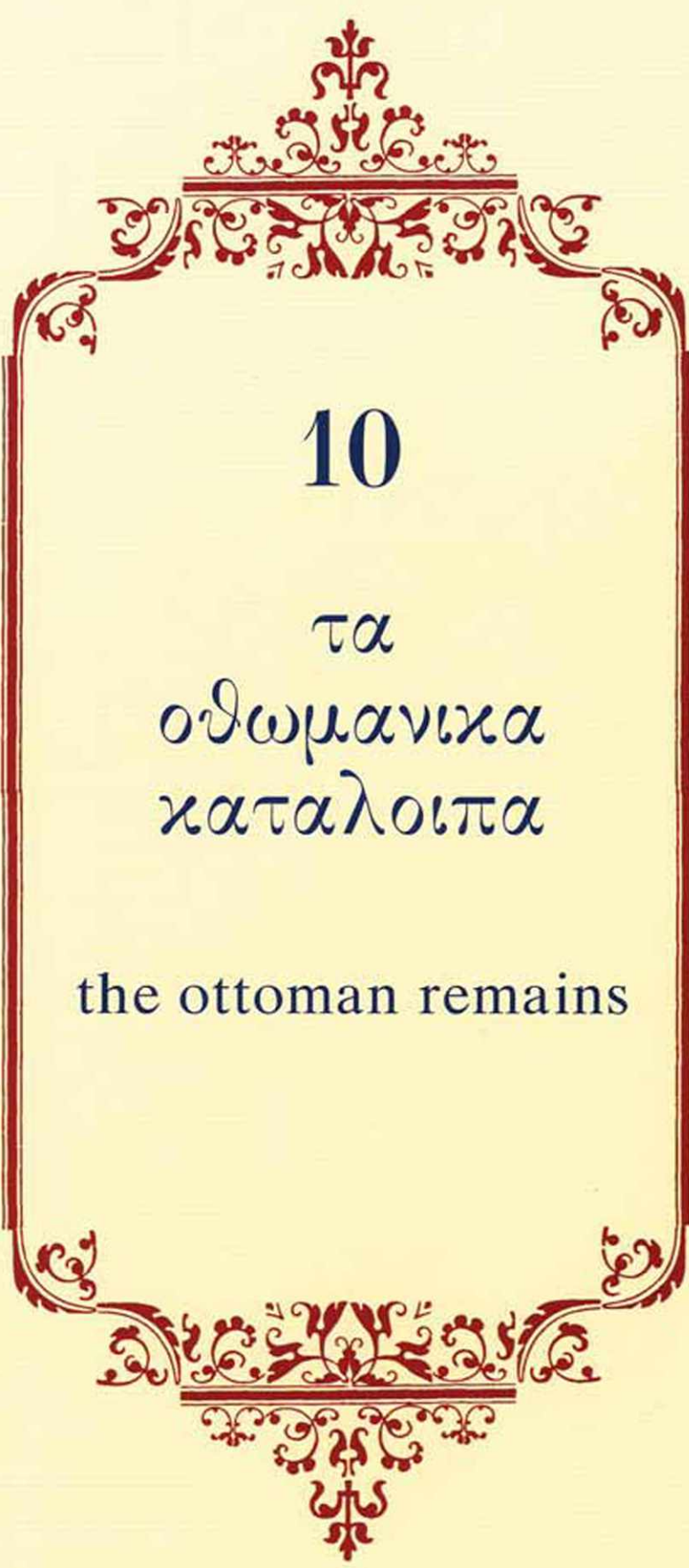

Σύμφωνα με χαλυβογραφία των αρχών του 19ου αιώνα, που φιλοτεχνήθηκε από τον άγγλο καλλιτέχνη Θωμά Άλλομ (Thomas Allom, 1804-1873), ο πύργος ήταν πολύ ψηλότερος από όσο είναι σήμερα και είχε επάλξεις στην κορυφή του, στις οποίες είχαν τοποθετηθεί ισχυρά κανόνια.

265

Ο βυζαντινός πύργος του Κάστρου, που εφάπτεται σήμερα με τα σπίτια του οικισμού. Στο βάθος, με φόντο το Μιτσικέλι, διακρίνεται ο μινάρες του Ασλάν Τζαμιού.

10

τα
οθωμανικα
καταλοιπα

the ottoman remains

ΤΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ

Τετρακόσια ογδόντα τρία ολόκληρα χρόνια (1430-1913) έμειναν τα Γιάννενα κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Σχεδόν πέντε αιώνες. Διάστημα μεγάλο που όμως δεν ήταν αρκετό για να αλλάξει την ελληνική συνείδηση των κατοίκων τους, τη δομή της κοινωνίας τους και τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Αντίθετα, οι Τούρκοι ήταν εκείνοι που αφομοιώθηκαν -σε μεγάλο βαθμό- και αποδέχτηκαν τη νέα πραγματικότητα που βρήκαν στην εσχάτη αυτή της οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ποτέ οι κατακτητές δεν αποτελούσαν την αριθμητική πλειοψηφία στα κατεχόμενα Γιάννενα. Πάντοτε ο χριστιανικός-ελληνικός πληθυσμός της πόλης υπερτερούσε σημαντικά. Μάλιστα, με το πέρασμα του χρόνου δημιουργήθηκε ένας καινούριος τύπος μουσουλμάνου οι "τουρκογιαννιώτες". Γεννημένοι στα Γιάννενα, στο Κάστρο οι περισσότεροι, έζησαν αρμονικά με τους Έλληνες. Πολλοί από αυτούς ήταν γόνιμοι μικτών γάμων, είχαν μητρική γλώσσα την ελληνική (που ήταν μέχρι το 1869 και η επίσημη κρατική), είχαν αποφοιτήσει από ελληνικά σχολεία και διέθεταν ανεξίτηλη συνείδηση. Κατείχαν ύψιστα αξιώματα, αλλά εκτιμούσαν και σέβονταν τους ντόπιους προεστούς. Ειδικότερα την περίοδο του Αλή Πασά η κυριαρχία του ελληνικού στοιχείου στην πολιτική και οικονομική ζωή της πόλης ήταν απόλυτη.

Η τουρκική περίοδος άφησε κληρονομιά στην πόλη, εκτός από κτίρια κατοικιών που δεν διέφεραν ουσιωδώς από τα χριστιανικά, και άλλα είδη κτισμάτων, που έχουν πιο έντονη την οθωμανική προέλευσή τους: Τζαμιά, Μεντρεσέδες, Σχολεία, Διοικητικά Κτίρια, Τεκέδες.

Αρκετά από αυτά σώζονται και σήμερα. Για τα θρησκευτικά κτίρια έχουμε ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Στη συνέχεια θα παραθέσουμε όσα από τα υπόλοιπα διατηρούνται ακόμη. Και τα οποία μάλιστα έχουν κηρυχτεί από το ελληνικό κράτος ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία.

THE OTTOMAN BUILDINGS

The city of Ioannina remained under Turkish dominion for 483 years; a time period of almost five centuries. However long that time period may have been, it was not long enough to change the Greek conscience of the city residents, the structure of their society and their religious beliefs. On the contrary, it was the Turks that became assimilated - to a large degree - and accepted what they found at this distant border of the Ottoman empire.

The number of conquerors in the city never managed to exceed that of the natives. The Greek-Christian population had always been the majority.

As time went by, a new kind of Muslims was created, the "turkoyanniotes". Born in Ioannina, most of them in the castle, they lived in harmony with the Greek population. Most of them were the children of mixed marriages, their mother tongue was Greek (which was the official language until 1869), they were graduates of Greek schools and exhibited religious tolerance. They had high-standing positions in the government, but still respected the natives. Especially during the time

Πολλές φορές ωρισμένοι συμπολίτες εκφράζουν αντίρρηση για τη σκοπιμότητα της διατήρησης και προβολής αυτών των αρχιτεκτονημάτων της οθωμανικής περιόδου. Η αντίρρηση αυτή είναι, βεβαίως, προϊόν καλής πρόθεσης και προσήλωσης στις παραδόσεις του έθνους. Όμως ο πολιτισμός ενός λαού δεν μπορεί να μπει στη λογική των αντιποίνων. Τα κτίρια κάθε θρησκείας και κάθε λαού, που πέρασε από ένα τόπο, είναι ένα κομμάτι από την ιστορία του. Και ως τέτοιο κομμάτι πρέπει να διατηρηθεί με κάθε τρόπο.

Τα ισλαμικά μνημεία των Ιωαννίνων βρέθηκαν συχνά στο στόχαστρο θεωρούμενα στίγμα και κατηγορούμενα για όλα τα δεινά της τουρκοκρατίας. Όμως, σε μια εποχή που η επιστημονική σκέψη έχει απορρίψει το διαχωρισμό των μνημείων σε "δικά μας" και "ξένα", ο φανατισμός και η προκατάληψη βλάπτουν, πρώτα από όλα, εμάς τους ίδιους. Ο Τούρκος μακαρίτης ποιητής Ασιζ Νεσίν, που κινδύνευσε να καεί από φανατικούς ισλαμιστές το 1993, έγραψε ότι «η τέχνη είναι αυτή που θα φέρει κοντά τους δύο γειτονικούς λαούς». Ας διδαχτούμε από το παράδειγμα της μαρτυρικής Κύπρου που δείχνει ιδιαίτερη φροντίδα για την προστασία των ισλαμικών μνημείων και κτιρίων, έχοντας μάλιστα εκδώσει και ειδικό οδηγό για αυτά.

of Ali Pasha, the dominance of Greeks in both the political and the financial sections of the city was absolute.

A part from the buildings that resembled those that were built by the Greek residents, the Ottoman period left the city a large inheritance of buildings that have their roots in the heart of the Ottoman empire: mosques, schools, administrative buildings, etc. Many of these buildings are still preserved today. We have already talked about the religious buildings in a previous chapter. In this chapter we will mention the rest of them, most of which have been characterized as "historical monuments" by the Greek government and are being maintained rather carefully.

266

Η σχολή ιππικού του Αλή Πασά διαθέτει ενδιαφέροντα τεχνικά στοιχεία, αλλά και η ιστορική της σημασία είναι σημαντική, αφού στο κτίριο αυτό εκπαιδεύτηκαν οι πρωταγωνιστές της εθνεγερσίας του '21, έλληνες οπλαρχηγοί Οδυσσέας Ανδρούτσος, Γεώργιος Καραϊσκάκης, Μάρκος Μπότσαρης, Αθανάσιος Διάκος και πολλοί άλλοι που ήταν στην υπηρεσία του ηγεμόνα των Ιωαννίνων.

Η ΣΧΟΛΗ ΙΠΠΙΚΟΥ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ (266) (στο Κάστρο)

Το ογκώδες και εντυπωσιακό διώροφο κτίριο που στέγαζε τη Σχολή Ιππικού του τυράννου των Ιωαννίνων είναι γνωστότερο ως "Σουφαρί-Σαράι".

Θεωρείται έξοχο υπόδειγμα τεχνικής, αφού η οροφή του ισογείου στηρίζεται πάνω σε ένα πρωτότυπο σύστημα θολωτών κατασκευών σε διάταξη πεντάκλιτης βασιλικής. Στον επάνω όροφο οδηγεί τοξωτή πέτρινη εξωτερική κλίμακα. Η επικάλυψη του κτιρίου γίνεται με ξύλινη κλιμακωτή στέγη.

Το μεγάλων διαστάσεων κτίριο, που έχει συνολική επιφάνεια 2.000 τ.μ., σήμερα βρίσκεται παραμελημένο και φθαρμένο. Στο παρελθόν χρησιμοποιήθηκε από τον Ελληνικό Στρατό. Έχει αποφασιστεί η αναστύλωσή του και προγραμματίζεται να στεγάσει πολιτιστικές λειτουργίες της πόλης των Ιωαννίνων.

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ (267)

(στο Κάστρο)

Το κομψό αναστυλωμένο διώροφο κτίσμα με τις θολωτές στέγες εντυπωσιάζει. Η τουρκική βιβλιοθήκη διασώθηκε άθικτη στο πέρασμα του χρόνου.

Κτίστηκε στις αρχές του 19ου αιώνα, για να συμπληρώσει την υποδομή του συγκροτήματος των κτιρίων της οθωμανικής εκπαίδευσης.

Η πέτρινη κιονοστοιχία, η δίλοβη κοσμική κλίμακα και η κυματοειδής επικάλυψη με σχιστόπλακες το αναδεικνύουν σε μνημείο εξαιρετικής εμφάνισης.

Αποτελείται από μία αίθουσα με τετράγωνο διάδρομο μπροστά της, του οποίου τα άκρα καταλήγουν σε δύο μικρά δωμάτια. Διάδρομος και δωμάτια έχουν ημισφαιρικές στέγες, ενώ η κεντρική αίθουσα στεγάζεται με τρούλλο.

Είναι άγνωστο τί απέγιναν τα βιβλία και τα χειρόγραφα που κάποτε υπήρχαν. Σήμερα το κτίριο χρησιμοποιείται ως γραφεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Ο ΜΕΝΤΡΕΣΕΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ (268)

(ακρόπολη Αολάν Τζαμου)

Δίπλα από το τέμενος του Αολάν Πασά βρίσκεται το ενδιαφέρον μακρόστενο κτίριο του Μεντρέσε, του οθωμανικού ιεροδιδασκαλείου. Στον περίβολό του συγκεντρώνονταν πιστοί και λόγιοι, για να συζητήσουν διάφορα θρησκευτικά και κοινωνικά ζητήματα. Οι μεντρεσέδες ήταν ανώτερα σχολεία, όπου οι σπουδαστές -μελλοντικοί χοτζάδες- διδάσκονταν θεολογία και φιλοσοφία. Στα Γιάννενα υπήρχαν τρεις τέτοιες σχολές.

Ο Μεντρέσε του Κάστρου, που κτίστηκε επί Αλή, είναι ωραιότατο οικοδόμημα. Διαθέτει τοξοειδές υπόστεγο με έντονα βυζαντινά στοιχεία. Σε αυτό βλέπουν τα μικρά δωμάτια των σπουδαστών και του προσωπικού του ιεροσπουδαστηρίου. Σε περίοπτη θέση βρίσκεται η κεντρική αίθουσα υποδοχής, που ήταν κατάλληλα επιπλωμένη και διακοσμημένη.

Σήμερα το θαυμάσιο αυτό κτίριο, που σπάνια συναντάται στην Ελλάδα, χρησιμοποιείται ως... αποθήκες.

267

Το ωραιότερο κτίριο της τουρκικής βιβλιοθήκης διαψύζεται σε πολύ καλή κατάσταση. Στο βάθος διακρίνεται ο μεσαιωνικός πύργος της ακρόπολης.

268

Ο μεντρεσές, το τουρκικό ιερσπουδαστήριο, που στέγαζε τους σοφτάδες (φοιτητές), που ζούσαν ως οικότροφοι και ήταν οι μελλοντικοί χετζάδες.

ΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ (269)

(στο Κάστρο)

Τυπικό οθωμανικό κτίριο δημόσιου χαρακτήρα. Εσωτερικά χωρίζεται σε δύο διαμερίσματα. Το πρώτο, το εξωτερικό, που χρησίμευε ως αποδυτήριο και αναπαυτήριο, σκεπάζεται με ημισφαιρικό θόλο. Συνέχεια του χώρου αυτού είναι το κυρίως λουτρό. Πρόκειται για αίθουσα σχήματος σταυρού που καλύπτεται με θολωτό τρούλο. Γύρω του υπάρχουν μικρά δωμάτια που και αυτά στεγάζονται με μικρές ημισφαιρικές στέγες. Αναστυλούμενο το οικοδόμημα αυτό θα δώσει ένα πολύ ενδιαφέρον αποτέλεσμα.

Τα λουτρά σε όλες τις τουρκοκρατούμενες πόλεις ήταν χώροι επαφών σημαντικοί για τις κλειστές τους κοινωνίες, πολύ περισσότερο βέβαια για τα θηλυκά μέλη τους που ασφυκτιούσαν μέσα στο σπίτι. Σε πολλά προικοσύμφωνα προβλέπονταν συμφωνίες που επέβαλαν την αγορά ειδικού εξοπλισμού για τις επισκέψεις των γυναικών σε αυτά: «τάσι λουτρού εν, λουτρομπόλιας δύο», και ειδικά τσόκαρα -ακόμη- παρόμοια σε σχήμα με εκείνα τα πανύψηλα zoccoli των γυναικών της Βενετίας, οι οποίες τα φορούσαν για να μπορούν να διασχίζουν άνετα την πλατεία του Αγίου Μάρκου όταν πλημμύριζε.

269

Το κτίριο των τουρκικών λουτρών (χαμάμ), μαζί με τη σχολή ιππικού και τη βιβλιοθήκη προσθέτει μια ακόμη ανατολίτικη νότα στο χώρο που βρίσκεται πίσω από το αρχοντικό του Παπά Καλού. Τα τρία αυτά κτίρια δημιουργούν μια ενδιαφέρουσα τριλογία τυπικών, αλλά αξιόλογων, δειγμάτων οθωμανικής αρχιτεκτονικής. Επι τουρκοκρατίας υπήρχαν στα Γιάννενα άλλα δύο συγκροτήματα δημόσιων λουτρών -χαμάμ-, ένα στο κέντρο της αγοράς και ένα στη συνοικία που σήμερα βρίσκεται το κτίριο της Νομαρχίας. Τα δημοτικά λουτρά (στα οποία ήδη έχει γίνει αναφορά) κτίστηκαν πολύ αργότερα, στις αρχές του 20ου αιώνα.

270

Η εστία του ιεροδιδασκαλείου των οθωμανών θυμίζει έντονα βυζαντινή αρχιτεκτονική. Το ενδιαφέρον κτίριο είναι σήμερα ερειπωμένο.

Η ΕΣΤΙΑ (270, 271) (ακρόπολη Αολάν Τζαμιού)

Ακριβώς απέναντι από το Μεντρεσέ, δεξιά, μετά την είσοδο του Δημοτικού Μουσείου βρίσκεται ένα ακόμη κτίριο του ιεροσπουδαστικού οθωμανικού συγκροτήματος, η Εστία, που κτίστηκε στο τέλος του 18ου αιώνα.

Είναι το κεντρικό σημείο της Σχολής. Θυμίζει έντονα βυζαντινή εκκλησία. Αυτό είναι φυσικό, αφού πολλά στοιχεία της χριστιανικής μεσαιωνικής αρχιτεκτονικής αφομοιώθηκαν από τη μεταγενέστερη μουσουλμανική, ειδικότερα στους χώρους θρησκευτικού χαρακτήρα. Άλλωστε και οι τεχνίτες αυτών των κτιρίων Έλληνες ήταν.

Το ωραίο κτίριο της Εστίας με τη θολωτή πλακοσκεπή στέγη και το μεγάλο στρογγυλό τζάκι ήταν το κέντρο ζωής του ιεροδιδασκαλείου. Δεν ήταν μόνο τόπος άσκησης θρησκευτικών λειτουργιών, αλλά και σημείο όπου μπορούσαν οι πιστοί να συναναστρέφονται, να συζητούν και να συμβουλευόμαστε τους χοτζάδες.

271

Η καπνόδωχος της εστίας δεν διαφέρει από τρούλο χριστιανικού ναού.

272

273

274

**ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ ΤΟΥ
18ου και 19ου ΑΙΩΝΑ**
(272, 273, 274)
(νότια ακρόπολη)

275

Ο ΜΕΝΤΡΕΣΕΣ ΤΟΥ ΒΕΛΗ ΤΖΑΜΙΟΥ (275)
(πλατεία Πνευματικού Κέντρου Δήμου Ιωαννινών)

Όπως όλα σχεδόν τα τζαμιά έτσι και το Βελή Τζαμί ή Τοικούρ Τζαμί είχε σχολείο και μάλιστα ανώτερης βαθμίδας, το Μεντρεσέ, όπου οι σπουδαστές έπαιρναν κατάλληλη θεολογική και φιλοσοφική μόρφωση.

Ο Μεντρεσές του Βελή Τζαμιού είναι μικρότερος εκείνου του Αολάν Τζαμιού, έχει όμως την αυτή λειτουργική διαμόρφωση. Το τοξοτό υπόστεγο είναι πέτρινο εξαιρετικής τεχνικής και η επικάλυψή του ξύλινη πλακοσκεπή.

Ο Βελή Πασάς (1773-1822) ήταν δευτερότοκος γιός του Αλή από την πρώτη του γυναίκα, την Εμινέ. Το 1806 έλαβε τον τίτλο του πασά των τριών "ιππουρίδων" και διορίστηκε διοικητής της Πελοποννήσου. Ακολούθησε την πολιτική του πατέρα του τόσο ως προς τη μεταχείριση των υπηκόων του (καμμία διάκριση μεταξύ ομοθρήσκων και αλλοθρήσκων), όσο και ως προς τις τάσεις αποσκήρυξης από την Πύλη. Το 1812 διορίζεται διοικητής Θεσσαλίας, όπου ασχολήθηκε και με αρχαιολογικές ανασκαφές. Είχε τραγικό τέλος. Αποκεφαλίστηκε το 1822 στην Κιουτάχεια. Ο τάφος του μαζί με τους τάφους του πατέρα του (όπου βρίσκεται μόνο η κεφαλή του), του αδελφού του και του ανεψιού του σώζεται σήμερα στη Σιλυβρία της Κωνσταντινούπολης.

Ο Μεντρεσές του Βελή Τζαμιού, λιτό κτίριο με πέτρινη τοξοστοιχία στην πρόσοψή του στεγάζει σήμερα διάφορες δραστηριότητες του Δήμου Ιωαννινών. Παρεμφερές με τους Μεντρεσέδες ήταν και ένα άλλο είδος των θρησκευτικών οθωμανικών κτιρίων, που όμως δείγμα τους δεν διασώθηκε στα Γιάννενα, οι "τεκέδες". Αυτοί ήταν θρησκευτικά ιδρύματα όπου ζούσαν οι Δερβίσιδες, κάτι ανάλογο με τα ελληνικά μοναστήρια χωρίς όμως οι μουσουλμάνοι ιερομόνοι να έχουν την αγαμία που επέβαλλε η χριστιανική θρησκεία στους μοναχούς. Οι Δερβίσιδες ήταν οι εκφραστές του μυστικισμού της θρησκείας τους και σε αυτούς κατέφευγαν οι πιστοί, και κυρίως οι γυναίκες, για να ζητήσουν συμβουλές πάνω στα προβλήματα που τους απασχολούσαν. Στα Γιάννενα υπήρχαν τρεις τεκέδες, δύο στις εισόδους της πόλης και ένας στη συνοικία "Λεβαδιώτη", δηλαδή στο σημερινό Μώλο.

ΤΟ ΜΑΥΣΩΛΕΙΟ ΤΟΥ ΑΣΛΑΝ ΠΑΣΑ (276)

(βόρεια ακρόπολη)

Ακριβώς πίσω από το Τζαμί Ασλάν Πασά ή Τζαμί του Πασά Καλού, όπως λέγονταν στα χρόνια του Αλή, προς τα νοτιοδυτικά, υπάρχει ένας καλαίσθητος οκταγωνικός τρουλλοσκεπής τάφος, ο “τουρμπές” του Ασλάν Πασά. Είναι μεγαλοπρεπές και όμορφο μανσωλείο στο οποίο αναπαύεται ο σημαντικός αυτός τούρκος αξιωματούχος που ανακηρύχτηκε άγιος από τους ομοθρήσκους του μαζί με την πασίνα του.

Στον ίδιο χώρο αργότερα θάφτηκαν και άλλοι επιφανείς οθωμανοί, οι τάφοι τους όμως καταστράφηκαν κατά την κατοχή.

Ο Ασλάν Πασάς ήταν ο κτήτορας του ομώνυμου τζαμιού. Το έκτισε το 1618, όπως αναφέρουμε και αλλού, όταν ήταν διοικητής των Ιωαννίνων σε ανάμνηση της συντριβής του κινήματος του Διονυσίου του Σκυλοσόφου, που συνέβη το 1611. Ο Ασλάν, αφού είδε τελειωμένο το έργο του, πέθανε ευχαριστημένος τον ίδιο χρόνο που τελείωσε η κατασκευή του τζαμιού.

Το μανσωλείο του Ασλάν Πασά, πίσω από το Δημοτικό Μουσείο.

276

ΟΙ ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ ΤΟΥ ΑΔΗ (277)
(νότια ακρόπολη του Κάστρου)

ΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΜΑΓΕΙΡΕΙΑ (278)
(νότια ακρόπολη του Κάστρου)

279

ΟΙ ΠΥΡΙΤΙΔΑΠΟΘΗΚΕΣ ΤΟΥ ΑΛΗ (279)
(νότια ακρόπολη του Κάστρου)

Το δίδυμο κτίριο των μπαρουταποθηκών του Αλή. Δίπλα διακρίνεται ο χριστιανικός ναός των Αγίων Αναργύρων.

Οι πυριτιδαποθήκες βρίσκονται σε επαφή με το χριστιανικό ναό των Αγίων Αναργύρων. Ήταν και αυτές, σύμφωνα με την παράδοση, ένας από τους πιθανούς χώρους, στον οποίο ήταν κρυμμένος ο θησαυρός του Αλή Πασά (όπως έχει προαναφερθεί άλλοι πίστευαν ότι το θησαυροφυλάκιο του τυράννου ήταν στα υπόγεια του οχυρού «Λιθαρίτσια» ή στις κατακόμβες της βόρειας Ακρόπολης). Ακόμη και σήμερα υπάρχουν άνθρωποι που ζουν με το όνειρο της ανακάλυψης του θησαυρού. Έρευνες και ανασκαφές έγιναν αμέτρητες όχι μόνο σε αυτό το χώρο, αλλά σε ολόκληρη την Ήπειρο χωρίς το ποθούμενο αποτέλεσμα.

Αυτή ακριβώς η υπόθεση του θησαυρού ήταν η αιτία που ο Σουλτάνος Μαχμούτ ο Β' αποκεφάλισε τον εκτελεστή του Αλή, το Χουρσίτ Πασά, πιστεύοντας ότι ο στρατηγός του βρήκε το θησαυρό στα υπόγεια του παλατιού και τον οικειοποιήθηκε. Είναι γνωστή η ιστορία που θέλει τον Αλή να απειλεί τους πολιορκητές του ότι, αν επιδίωκαν να τον συλλάβουν, θα ανατίνιζε τις μπαρουταποθήκες του μαζί με τους περιβόητους θησαυρούς. Η φιλαργυρία του σατράπη ήταν παροιμιώδης. Λέγεται ότι είχε καταργήσει και το πρωτόκολλο, υποχρεώνοντας τους επισκέπτες του να του προσφέρουν δώρα αντί να τους προσφέρει αυτός.

Σήμερα στα κτίσματα αυτά στεγάζεται τμήμα του Βυζαντινού Μουσείου Ιωαννίνων.

280

Η όψη του ιστορικού κτιρίου της VIII Μεραρχίας που βρίσκεται στο κεντρικότερο σημείο της πόλης.

ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΤΗΣ VIII ΜΕΡΑΡΧΙΑΣ (280) (πλατεία Δημοκρατίας)

Ο αναμορφωτής των Ιωαννίνων Ρασήμ Πασάς, που ήταν χριστιανός μέχρι το τέταρτο έτος του Πανεπιστημίου Αθηνών (όταν και αποχώρησε μετά από φιλονικία με συμφοιτητή του, τον οποίο χαστούκισε γιατί τον απεκάλεσε "τουρκόσπορο") μπορεί να καυχιέται για πολλά. Ίδρυσε το Δήμο Ιωαννιτών το 1871, διάνοιξε τους κεντρικούς δρόμους, κατασκεύασε μέγα διοικητήριο, φρόντισε για την καθαριότητα της πόλης, φωταγώγησε τα Γιάννενα κ.ά.

Ανάμεσα στα επιτεύγματά του περιλαμβάνεται και το κτίριο στο οποίο στεγάζεται σήμερα η VIII Μεραρχία. Ο Ρασήμ το θεμελίωσε το 1879 στη θέση που βρισκόταν άλλοτε το ανάκτορο του Μουχτάρ.

Είναι ενδιαφέρον οθωμανικό κτίριο με κυρίαρχο στοιχείο την διπλή πέτρινη τοξοειδή εξωτερική του κλίμακα που συναντάται σε πολλά αρχοντόσπιτα των Ιωαννίνων και είναι βυζαντινής καταγωγής.

Στο ιστορικό αυτό κτίριο, που ήταν γνωστό ως "Κονάκι", πάρθηκαν οι τελευταίες αποφάσεις για την χωρίς όρους παράδοση της πόλης στον ελληνικό στρατό κατά την κρίσιμη εκείνη νύχτα της 20ης Φεβρουαρίου 1912, στη σύσκεψη που έγινε παρόντων των Προξένων των μεγάλων δυνάμεων, του Μητροπολίτη Ιωαννίνων, των Εσάτ και Βεχρή Πασά και των άλλων ανωτάτων Τούρκων αξιωματούχων.

ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΑΣ (λεωφόρος Λωδώνης)

281

ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ (οδός Μιχαήλ Αγγέλου)

282

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟ (283)

(οδός Μπιζανίου)

Ο Δήμαρχος Χαϊρή Πατσαντάς, ο οποίος διαδέχτηκε, το 1893, το Μεχμέτ Εφέντη (πατέρα των στρατηγών Εσάτ και Βεχίπ) και διοίκησε την πόλη μέχρι το 1896, ήταν αυτός που έκτισε το κτίριο που προοριζόταν από την αρχή για Δημαρχείο.

Ο Χαϊρή Πατσαντάς ήταν εξαιρετικά δραστήριος. Σε αυτόν οφείλονται η σκυρόστρωση της οδού ΚΑ' Φεβρουαρίου, η σύνταξη του πρώτου σχεδίου πόλεως (από τον Ιταλό Μπερνασκόνι) και πολλά άλλα έργα. Το κτίριο του Δημαρχείου επέβλεψε ο δημομηχανικός Ιταλός Ιωσήφ Ζουλιέτι, ο οποίος υπερέψωσε τον τοίχο της οδού Μπιζανίου με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ανησυχία στους κατοίκους για ενδεχόμενες κατολισθήσεις και πώση του κτιρίου. Αυτή η ανησυχία συνεχίστηκε να υπάρχει μέχρι το 1926, όταν ο δήμαρχος Β. Πυρρινέλλας πήρε τα κατάλληλα μέτρα υποστήριξης του κτιρίου. Το κόστος ανέγερσης του κτιρίου ήταν πολύ μικρό, αφού ο δήμαρχος φρόντιζε να προμηθεύεται τους λίθους, την ξυλεία και τα άλλα υλικά εντελώς "δωρεάν" από τους εμπόρους της πόλης.

Ακόμη ο δήμαρχος αυτός επιχείρησε να ανασυστήσει την εμποροπανήγυρη των Ιωαννίνων, την περίφημη "Πωγωνιανή", που είχε συσταθεί με χρυσόβουλο του

αυτοκράτορα Ανδρόνικου Παλαιολόγου το 1319. Για το σκοπό αυτό κατασκεύασε στο χώρο που λειτουργεί σήμερα η λαϊκή αγορά της Αγίας Μαρίας ξύλινα παραπετήματα. Η προσπάθειά του όμως απέτυχε, με αποτέλεσμα να λειτουργήσει μεν η εμποροπανήγυρη από το 1894, αλλά με το χαρακτήρα της ζωοαγοράς.

Το κτίριο του παλαιού Δημαρχείου στεγάζει σήμερα πολιτιστικές δραστηριότητες του Δήμου Ιωαννινών.

11

γειτονίες
απο άλλες
εποχές

the old neighborhoods

ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΑΠΟ ΑΛΛΕΣ ΕΠΟΧΕΣ

Τα Γιάννενα, όπως ήδη προαναφέραμε, είναι σε πλεονεκτική θέση σε ό,τι αφορά τη διάσωση της αρχιτεκτονικής τους κληρονομιάς, σε αντίθεση με άλλες ελληνικές πόλεις που έχουν χάσει εντελώς την ταυτότητά τους.

Ολόκληρες συνοικίες έχουν διατηρηθεί αυτούσιες, με τα παλαιά τους χαρακτηριστικά. Τα τελευταία, μάλιστα, χρόνια άρχισε μια προσπάθεια ανασύλωσης από τους ιδιοκτήτες των ακινήτων που ή είναι διατηρητέα μνημεία ή εντάσσονται σε περιοχές, στις οποίες ισχύουν προστατευτικές διατάξεις για τη μορφή και τη λειτουργία των κτιρίων. Αυτό συνέβη, γιατί τα ακίνητα του ιστορικού κέντρου της πόλης άρχισαν να αποκτούν και πάλι οικονομικό ενδιαφέρον. Έτσι βλέπει κανείς καθημερινά να ξαναγεννιούνται τα ερειπωμένα κτίσματα και να ξαναδίνουν στις περιοχές τους τη λάμψη και την ομορφιά που είχαν κάποτε.

Τα Γιάννενα ανήκουν στην κατηγορία εκείνη των πόλεων που αναπτύχθηκαν μετά την εξάπλωση της οθωμανικής αυτοκρατορίας στις βαλκανικές χώρες και είχαν ήδη σημαντικό αστικό παρελθόν. Γι' αυτό και στις πόλεις αυτές η ανατολίτικη επίδραση αφομοιώθηκε από την ανεπτυγμένη τοπική παράδοση.

Τα Γιάννενα ήταν από τις πόλεις που ταχύτατα εξαπλώθηκαν έξω από τις οχυρωμένες τοποθεσίες που περιόριζαν την έκταση των πόλεων. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν το 1670 επισκέφτηκε την Ήπειρο ο πολυταξιδεμένος Τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπή, βρήκε την πόλη σε μεγάλη ακμή. Γράφει σχετικά: «Έχει 4.000 σπίτια, 20.000 κατοίκους, 37 συνοικίες (18 μουσουλμανικές, 14 χριστιανικές, 4 εβραϊκές και μία συνοικία τσιγγάνων), ενώ υπάρχουν χάνια, δημόσια λουτρά και η αγορά έχει 1900 μαγαζιά που ανάμεσά τους ξεχωρίζουν τα ραφεία και τα χρυσοχορεία».

Στις αρχές του 19ου αιώνα, μεσουρανούοντας του Αλή Πασά, τα Γιάννενα είχαν 40.000 κατοίκους, με κυρίαρχο στοιχείο τους χριστιανούς. Την εποχή αυτή δημιουργήθηκαν και οι συνοι-

THE OLD NEIGHBORHOODS

Ioannina, as we have already mentioned, has been rather fortunate in preserving its architectural inheritance, in contrast to other Greek cities that seem to have disposed of their roots.

Not only have entire neighborhoods remained intact, but because of the renewed interest in historic buildings and the subsequent financial rewards, restoration efforts have been undertaken by many of their owners. Thus, a restoration process can be witnessed, and day after day the city neighborhoods get back some of their lost glitter.

Ioannina was among the cities that had a significant history by the time the Ottoman Empire started expanding to the Balkans. As a result, the eastern influences were assimilated by the already fully developed local traditions.

At the beginning of the 19th century, while Ali Pasha was still governor of the area, the population of Ioannina was about 40.000 people, most of them Christians. It was then that

κίες, των οποίων η έκταση διατηρήθηκε μέχρι το 1960, όταν πλέον άρχισε η αλματώδης εξάπλωση της νέας πόλης.

Όπως σε πολλές ελληνικές και άλλες πόλεις, έτσι και στα Γιάννενα οι διάφορες συντεχνιακές ειδικότητες ήταν συγκεντρωμένες σε ορισμένα σημεία της αγοράς: τα καλαντζίδικα σε μια πάροδο της οδού Ανεξαρτησίας, οι έμποροι των σιτηρών στο Κριθαροπάζαρο, τα βυρσοδεψεία στην οδό Γαριβάλδη, τα παπουτσάδικα στην αρχή της οδού Αβέρωφ, τα σιδηρουργεία και τα καταστήματα μουσικών ειδών στο τέρμα της οδού 21ης Φεβρουαρίου, και τα κρεοπωλεία των Εβραίων στη θέση Κουρμανιό. Άλλες από τις γιαννιώτικες συνοικίες έχουν διατηρήσει τα παραδοσιακά τους ονόματα, ενώ άλλες τα έχουν χάσει στο πέρασμα του χρόνου.

the city neighborhoods were created, and remained almost unchanged until the 1960s, when the city started spreading out rapidly.

Modern Ioannina keep spreading continuously. The population has almost doubled to approximately 80000 people. New neighborhoods are being created where there once were only prairies and vineyards. The city has expanded so much as to enclose the neighboring communities. However, parts of the legendary city can be found today and touch the dreamers and the romantics.

Η ΟΔΟΣ ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗ ΚΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ

285

Η ΟΔΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑ (285)

Είναι ο μοναδικός δρόμος που σώθηκε, κατά ανεξήγητο τρόπο, από την πυρκαγιά του 1869. Εδώ ήταν το περίφημο "Μπεζεστένι ή Μπεντεστένι", η καρδιά της αγοράς, όπου υπήρχαν επί τουρκοκρατίας τα καταστήματα με τα πιο ακριβά και πολύτιμα εμπορεύματα, κυρίως κοσμήματα και χειροτεχνήματα. Το γιαννιώτικο Μπεζεστένι ήταν θολογυριστό και οι δύο μνημειακές του εισοδοί τα βράδια έκλειναν για λόγους ασφάλειας.

Στην κεντρική αυτή αγορά που έσφυζε από ζωή όσο κανένα άλλο μέρος των Ιωαννίνων, συναντιόνταν άντρες και γυναίκες όλων των κοινωνικών στρωμάτων και ακούγονταν τα ελληνικά, τα αλβανικά, τα τουρκικά και τα ρουμάνικα. Η πολυεθνικότητα του πληθυσμού, Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, Αρβανίτες, Αρμένιοι, αλλά και λίγοι Άραβες, Μαυριτανοί και Νέγροι, δημιούργησε ένα παράξενο ανθρώπινο μωσαϊκό στους δρόμους της πόλης.

Η ΟΔΟΣ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (286)

Η ΟΔΟΣ ΖΑΠΠΑ (287)

Κάθε συντεχνία των Ιωαννίνων είχε το δικό της δρόμο, με αποτέλεσμα αυτός να παίρνει το όνομα από τα εμπορεύματα που πουλούσαν εκεί. Παρά τις μικρές διαστάσεις των μονάδων παραγωγής, στο παζάρι συγκεντρωνόταν -σε μια περιοχή αρκετά περιορισμένη- ένα χειρωνακτικό και εμπορικό δυναμικό αξιοσημείωτο. Η γιαννιώτικη αγορά συγκαταλεγόταν, τον περασμένο αιώνα ανάμεσα στις μεγαλύτερες και πλουσιότερες των Βαλκανίων.

Η οδός Ζάππα είναι μοναδική, αφού συνεχίζει και σήμερα να φιλοξενεί τα καταστήματα εκείνα που η ιστορία τους χάνεται στο βάθος του χρόνου. Είναι ένας από τους δρόμους των "καλατζήδων", των "χαλκοματάδων", των "μπρουτζάδων" και των "ορειχαλουργών". Όλοι αυτοί δημιούργησαν μια ανεκτίμητη παράδοση για τα Γιάννενα θεραπεύοντας μια δύσκολη αλλά τόσο ενδιαφέρουσα τέχνη, που συνεχίζει και σήμερα να ακμάζει στην ηπειρωτική πρωτεύουσα.

Ο χαρακτηριστικός ήχος της επεξεργασίας του χαλ-

κού άλλοτε ήταν διάχυτος στην περιοχή, σε βαθμό μάλιστα που οι άλλοι έμποροι να δυσανασχετούν. Οι διαμαρτυρίες τους ανάγκασαν το Δήμαρχο της πόλης Δ. Βλαχλείδη (τη δεκαετία του '30) να προτείνει στους χαλκουργούς ομαδική στέγαση σε ειδική στοά, ώστε να περιοριστεί η ηχητική ενόχληση των περιοίκων. Το "σινάφι" όμως των χαλκουργών δεν έκανε δεκτή την πρόταση του Δημάρχου και συνέχισε να στεγάζεται στους παραδοσιακούς του χώρους, όπως γράφει η Π. Μπακόλα.

Οι ξακουστοί γιαννιώτες τεχνίτες του μετάλλου εξακολουθούν να παράγουν τα περίφημα προϊόντα τους, οικιακά σκεύη, καμπάνες, κυπριά, τοιμπίδες και άλλα είδη, πάντοτε με σεβασμό προς την τέχνη και την παράδοση.

Εκτός από την περιοχή της οδού Ανεξαρτησίας παρόμοια εργαστήρια υπήρχαν παλαιότερα και στην Καλούτσιανη, με προϊόντα, όμως, σαφώς κατώτερης ποιότητας από εκείνα των τεχνιτών της οδού Ζάππα.

Η ΟΔΟΣ ΑΡΣΑΚΗ (288)

Η ΟΔΟΣ ΑΕΤΟΡΑΧΗΣ (289)

Η ΟΔΟΣ ΙΕΡΑΡΧΟΥ ΓΕΡΒΑΣΙΟΥ (290)

Η ΟΔΟΣ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ (291)

292

293

Η ΟΔΟΣ ΣΟΥΤΣΟΥ (292, 293)

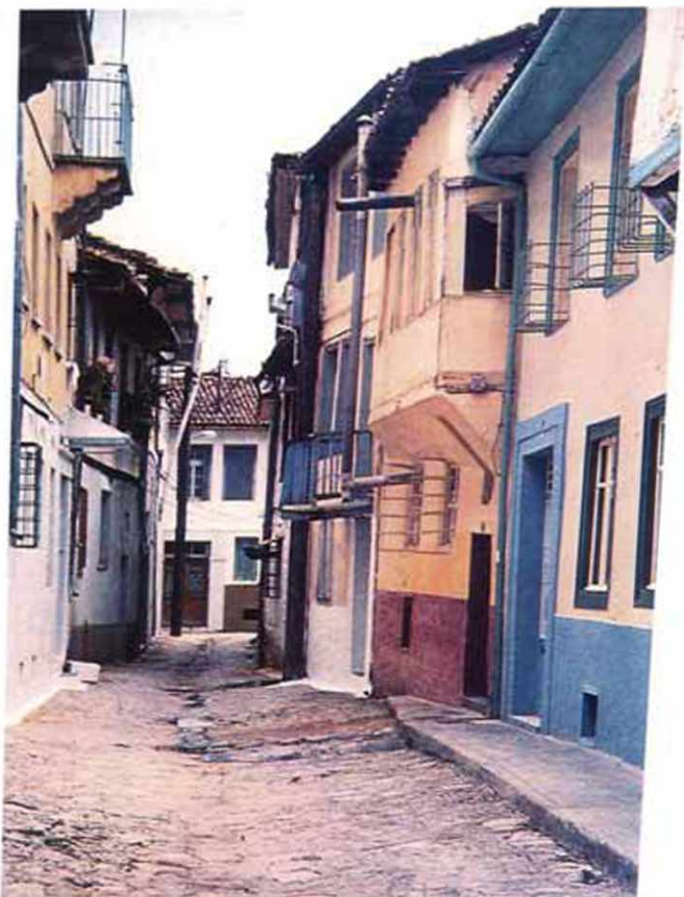
Η συνοικία "Λειβαδιώτη", στην οποία περιλαμβάνεται η σημερινή οδός Σούτσου, είναι μια από τις αρχαιότερες παραλίμνιες γειτονιές των Ιωαννίνων και βρίσκεται βορειοδυτικά της κεντρικής πύλης του Κάστρου. Η πλειοψηφία των κατοίκων της ήταν εβραϊκής καταγωγής.

Σε ιστορικό σημείωμα του 1402 μνημονεύεται ιεροτελεστία της κατάδυσης του Σταυρού κατά την ημέρα των Θεοφανείων «*στον Λειβαδιώτη*». Αλλά και από το γνωστό χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Ανδρόνικου, το 1319, πληροφορούμαστε όχι μόνο για τα προνόμια που δόθηκαν τότε στους Γιαννιώτες, για να αποδεχτούν την κεντρική εξουσία του Βυζαντίου, αλλά και για τη μορφή και το μέγεθος της πόλης. Από τις περιγραφές αυτές βγαίνει η εικασία ότι την πόλη, πολύ πριν από την είσοδο των Τούρκων το 1430, δεν την αποτελούσε μόνο το φρούριο, αλλά και τα προάστια Λειβαδιώτη, Σαράβα, Τσουκαλά και Τσιγαρά.

294

295

ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ (294, 295)

Το Κάστρο των Ιωαννίνων -όπως και άλλων πόλεων- αντί να είναι διοικητικό κέντρο, μετατράπηκε, με την πάροδο του χρόνου, σε κατοικημένη συνοικία και μάλιστα όχι από τις καλύτερες, μια και δεν υπήρχε ο απαραίτητος χώρος για κήπους και αυλές. Σήμερα συνεχίζει να διατηρεί τον ίδιο χαρακτήρα, με σημαντικές όμως αλλαγές, αφού θεωρείται από τις πιο προνομιούχες περιοχές των Ιωαννίνων.

Δεν υπάρχει, βέβαια, η παλαιά ξύλινη γέφυρα που χώριζε το Κάστρο από την υπόλοιπη πόλη και σηκωνόταν κάθε βράδυ για να ασφαλίσει τους κατοίκους και τη γειτονιά. Η ατμόσφαιρα, όμως, του μυστηρίου και του θρύλου εξακολουθεί να διατηρείται αμείωτη στη γραφική συνοικία. Στους στενούς δρόμους θαρείς ότι ο αέρας έμεινε ακίνητος από τα περασμένα χρόνια και το κάθε βήμα ξυπνάει αντίλαλους από το παρελθόν και ζωντανεύει λησμονημένες ιστορίες.

Η ΟΔΟΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ (296)

Η ΟΔΟΣ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΕΙΟΥ (297)

Η ΟΔΟΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗ (298)

299

ΟΔΟΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ (299)
ΟΔΟΣ ΤΟΣΙΤΣΑ (300)
ΟΔΟΣ ΑΒΕΡΩΦ (301)

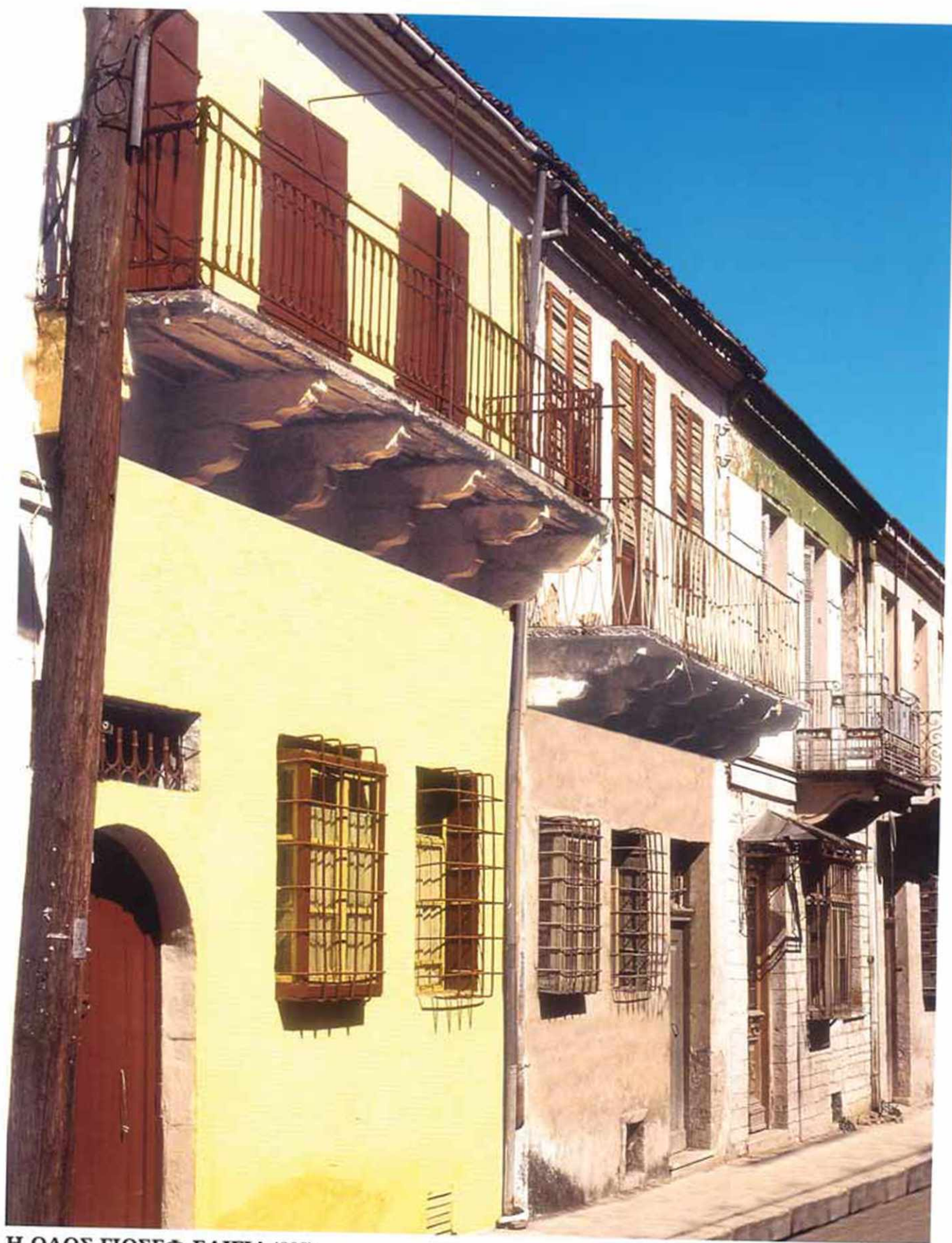
300

301

Τρεις από τους δρόμους του ιστορικού κέντρου των Ιωαννίνων, που διατηρούν πλήθος από παραδοσιακά κτίρια. Ειδικότερα οι οδοί Ανεξαρτησίας και Τοσίτσα έχουν σχεδόν την ίδια εικόνα που αντίκρυσε ο επίσημος Ιταλός επισκέπτης Φραγκίσκος Γκουτσιαρνίνι (Francesco Guicciardini) που ήρθε στα Γιάννενα το 1900 και κατέθεσε τις εντυπώσεις του στο ενδιαφέρον οδοιπορικό που έγραψε: «όλη η κίνηση συγκεντρώνεται στο παζάρι, ενώ οι άλλες συνοικίες είναι βυθισμένες στην ησυχία και τη σιωπή. Οι λίγες βιοτεχνίες που υπάρχουν (καλτισολεκτική, κεντητική με χρυσάφι και ασημί, ραπτική) εξασκούνται στα μαγαζιά της αγοράς, μπροστά στα μάτια του πελάτη. Κάτω από τον ίσκιο των πλατάνων και των κληματαριών βλέπεις καφενεία πάντοτε γεμάτα, άλλα από πολίτες και άλλα από αξιωματικούς και κρατικούς υπαλλήλους. Μπροστά τους περνούν συντροφιάς από άντρες, που φορούν άσπρο πουκάμισο μέχρι τα γόνατα σφιγμένο στο κορμί με μάλλινο γιλέκο και φέσι στο κεφάλι. Τους συνοδεύουν γυναίκες, που φορούν σκοτεινόχρωμο φόρεμα δεμένο στη μέση με πέτσινο λουρί ολοσκέπαστο από μεταλλικά κεντίδια, αφήνοντας να φαίνεται λευκό πουκάμισο με έξοχα πλουμίδα. Περνούν στρατιώτες με αρειμάνιο ύψος και μπαλωμένα ρούχα, αξιωματικοί με κομφές και άφογες στολές, μουσουλμάνοι ιερωμένοι με μακρινές, χρωματιστές ρόμπες και φέσι σαν σαρίκι, Έλληνες παπάδες με μακρύ μαύρο φόρεμα, άκοπη γενειάδα και μακρύ μαλλιά, αλλά και εβραίοι με ριγωτές πολύχρωμες ρόμπες».

Η ΟΔΟΣ ΓΙΟΣΕΦ ΕΛΠΙΑ (302)

ΟΔΟΣ ΙΕΡΑΡΧΟΥ ΓΕΡΒΑΣΙΟΥ (303)
ΟΔΟΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗ (304)

Δύο ακόμη δρόμοι της παλαιάς πόλης των Ιωαννίνων που αντιστέκονται πεισματικά στο χρόνο. Και εδώ η περιγραφή του περιηγητή Γκουμποιαρντίνι θα μπορούσε να αφορά το σήμερα και όχι το 1900: «με την κίνηση που επικρατεί στο παζάρι βρίσκεται σε αντίθεση η ερημιά των άλλων τμημάτων της πόλης. Οι δρόμοι εκεί δεν είναι ούτε πλατιοί ούτε ίσοι και οι όψεις τους σχηματίζονται από σπίτια που έχουν, τα περισσότερα, δύο πατώματα, ή από τοίχους που τα περιβάλλουν σαν μάντρες. Όλα τα σπίτια της πόλης έχουν κήπους μέσα στους οποίους φυτρώνουν ρωμαλέα πλατάνια, συκίες και ακακίες που σκεπάζουν τους δρόμους με δροσερή σκιά και δίνουν στην πόλη μια όψη πρασινάδας, που εδώ κι εκεί δεσπόζεται από τις κορυφές των ψηλών οικοδομών».

303

304

Η ΟΔΟΣ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ (305)

Η ΟΔΟΣ ΑΨΑΡΑΔΩΝ (306)

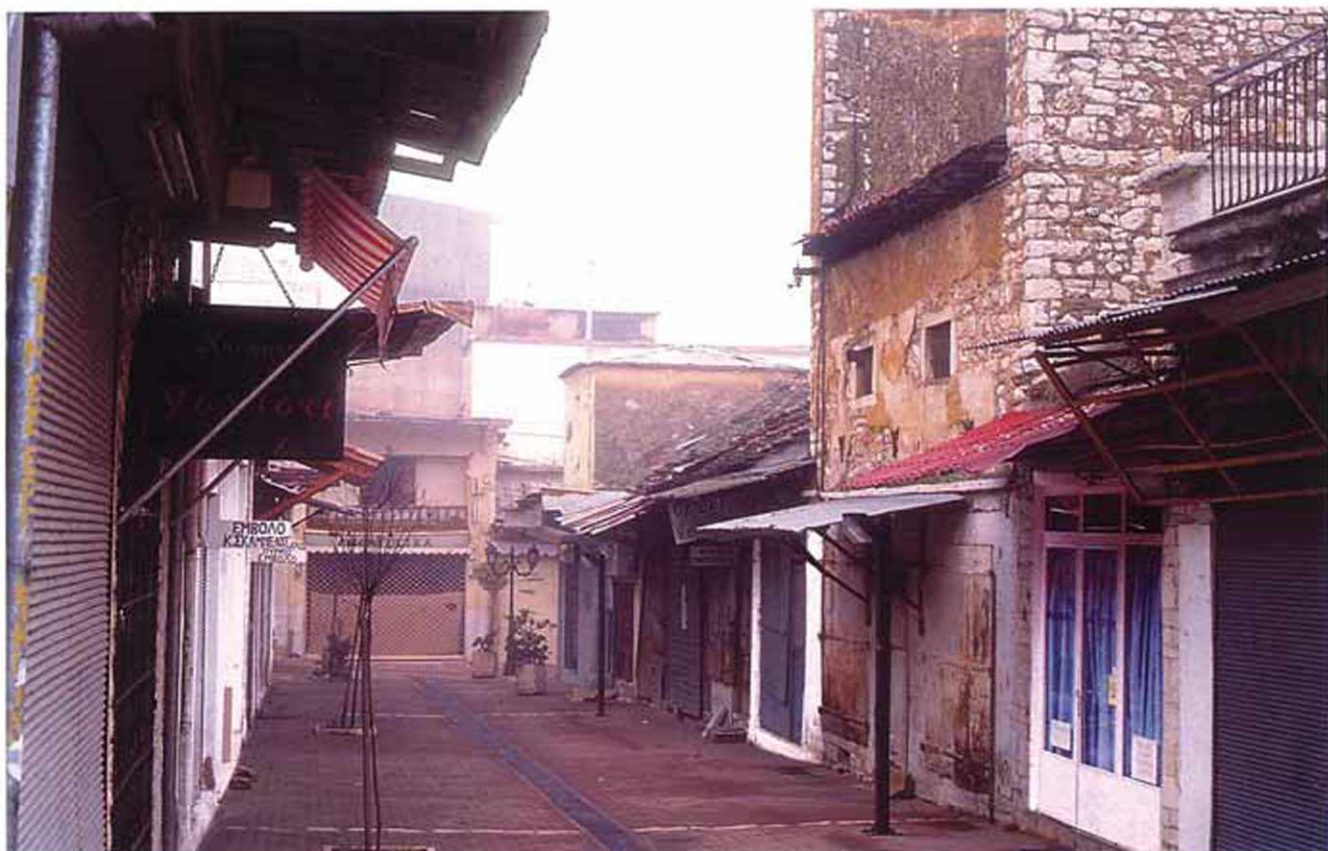
Η ΟΔΟΣ ΚΥΡΑ-ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ (307)

Η ΟΔΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ (308)

Η ΟΔΟΣ ΖΑΠΠΑ (309)

Η ΟΔΟΣ ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗ (310)

Η ΟΔΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ (311)

Η ΟΔΟΣ ΤΣΙΡΙΓΩΤΗ (312)

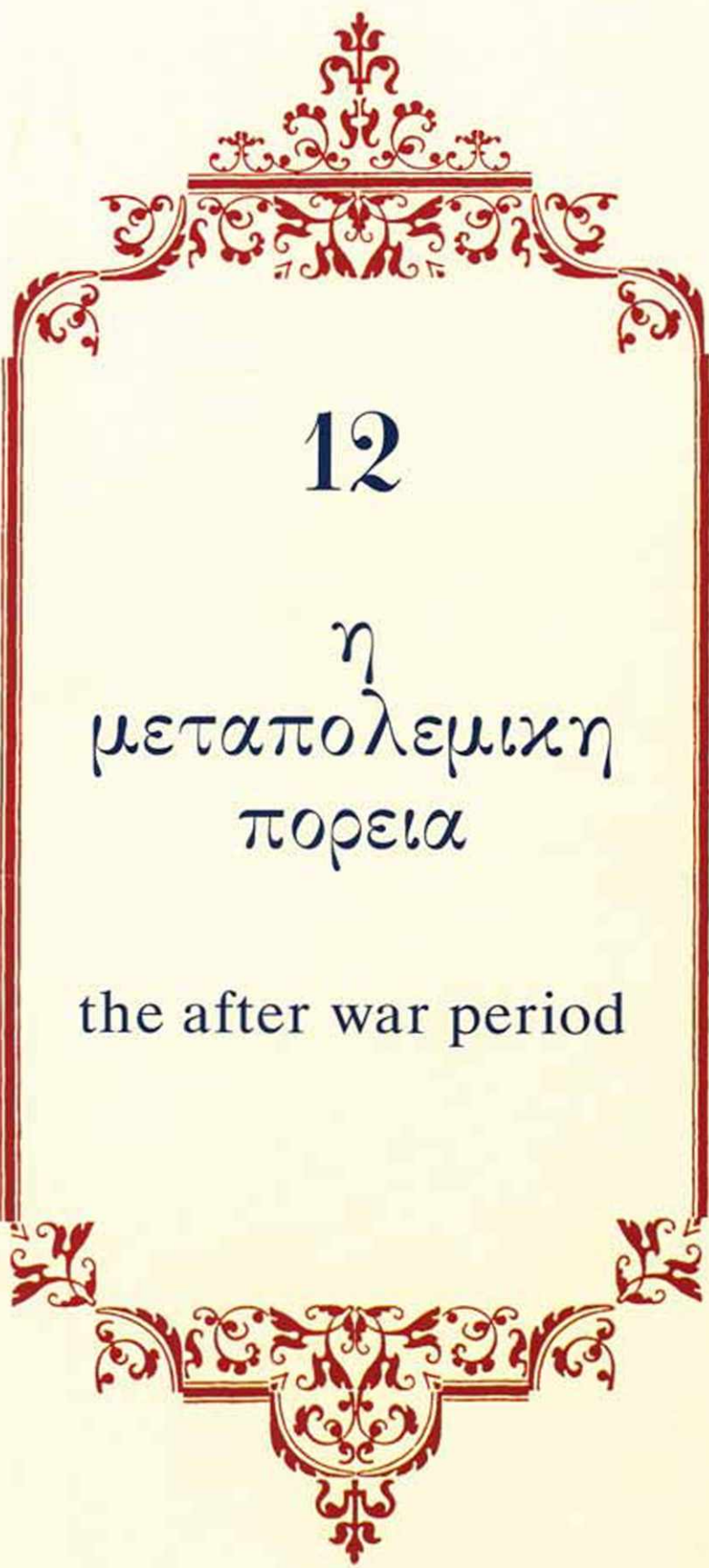
Η ΟΔΟΣ ΣΤΡΑΤΗΓΟΠΟΥΛΟΥ (313)

ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ (314)

ΓΕΙΤΟΝΙΑ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ (315)

12

η
μεταπολεμική
πορεία

the after war period

Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και τα τραγικά γεγονότα που ακολούθησαν νέκρωσαν κάθε παραγωγή έργου σε ολόκληρη τη χώρα και, φυσικά, στα Γιάννενα, ενώ οι καταστροφές του δομημένου περιβάλλοντος ήταν ανυπολόγιστες. Συγχρόνως, η αστυφιλία εμφανίζεται στο προσκήνιο και επιφέρει παραμορφωτικές επιπτώσεις στο χώρο της ανοικοδόμησης.

Μέχρι το 1957 τίποτε σχεδόν το καινούριο δεν κτίστηκε στα Γιάννενα. Η πρώτη σοβαρή προσπάθεια -που τάρaxε τα λιμνάζοντα ύδατα- ήταν το τόλμημα των γιαννιωτών επιχειρηματιών Σπυρίδωνος και Βασιλείου Σουρέλη, οι οποίοι γυρίζοντας από την Αφρική στη γεννέτειρά τους αποφάσισαν να επενδύσουν στην ανέγερση ενός μεγάλου ξενοδοχειακού συγκροτήματος στην καρδιά της πόλης, το γνωστό "Παλλάδιον".

Από το 1968 όμως και μετά οι δείκτες ακολούθησαν καλπάζουσα πορεία και τα Γιάννενα άλλαξαν εντελώς μορφή. Τότε άρχισε και το γκρέμισμα των περισσότερων παλαιών κτισμάτων, χωρίς οποιαδήποτε αξιολόγηση, με αποτέλεσμα τα Γιάννενα να χάσουν -σε μεγάλο βαθμό- τη φυσιογνωμία που, για αιώνες, διατηρούσαν. Η κατάσταση αυτή, με διάφορες διακυμάνσεις, συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 οι διπλωματούχοι μηχανικοί στα Γιάννενα ήταν ελάχιστοι και οι αρχιτέκτονες λιγότεροι από τα δάκτυλα των δύο χεριών. Από τότε ο αριθμός τους άρχισε να αυξάνει με γεωμετρική πρόοδο, έτσι ώστε σήμερα να υπάρχει πλέον πληθωρισμός σε αυτό το σημαντικό για την κοινωνία και την ανάπτυξη κλάδο. Ανάμεσα στους αρχιτέκτονες, που σήμερα ζουν και εργάζονται στα Γιάννενα, υπάρχουν εξαιρετικοί επιστήμονες και φωτισμένοι δημιουργοί -νέοι στην ηλικία- που βάζουν τη δική τους επιτυχή σφραγίδα στα κτίρια που κτίζονται και θα συνεχίζουν να κτίζονται, όσο υπάρχει ζωή. Η υπόθεση της αρχιτεκτονικής, παρά τις δυσκολίες που σίγουρα υπάρχουν, βρίσκεται -κατά τη γνώμη του γράφοντος- σε καλά χέρια, όπως ο χρόνος θα το επιβεβαιώσει.

THE AFTER WAR PERIOD

The second World War and the tragic events that followed killed every all building activities all over the country and, of course, Ioannina. At the same time, urbanism appeared and started leaving its disforming marks on buildings.

There were no new buildings in the city until 1957. Then, the first serious attempt to build something new was made by Spyridon and Vasilios Sourelis who, having recently returned from Africa, decided to invest on a large hotel at the center of the city.

From 1955 to 1968 the rate of development of the city was rather modest. However, in the years that followed, the old city transformed. It spread to all possible directions and the value of land grew very rapidly with the demand.

It was then that demolition of everything old became a trend, no matter how important. The result was that the city lost the characteristics it had managed to preserve for centuries.

Στις σελίδες, που ακολουθούν, παρατίθεται μια σειρά από κτίρια της μεταπολεμικής περιόδου, που έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: οι αρχιτέκτονές τους αντλούν στοιχεία από την παράδοση, τα οποία και ενσωματώνουν στο σύγχρονο σχεδιασμό. Όλα τα κτίρια, στα οποία θα αναφερθούμε, έχουν ανεγερθεί από την αρχή και δεν είναι ανασυλώσεις ή αποκαταστάσεις παλαιότερων.

Υπάρχουν, ασφαλώς, και πολλά άλλα ενδιαφέροντα έργα των σύγχρονων γιαννιωτών αρχιτεκτόνων, από τα οποία ξεχωρίζουν εκείνα του πρόωρα χαμένου Γιώργου Παρλαπά, τα οποία όμως ακολουθούν άλλους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς και ξεφεύγουν από τα όρια των αναζητήσεων του παρόντος πονήματος. Αυτά θα τα καταγράψει και θα τα αξιολογήσει ο ερευνητής του μέλλοντος.

Ανάμεσα στα σημαντικότερα κτίρια των Ιωαννίνων της μεταπολεμικής περιόδου είναι και εκείνα των δύο "ιερών τεράτων" της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, του Άρη Κωνσταντινίδη και του Πάτροκλου Καραντινού, του οποίου όμως τα έργα δεν εμπνέονται από την παράδοση αλλά εκφράζουν το ρεύμα του "μοντερνισμού".

There were very few graduates of civil engineering departments, and even fewer architects in Ioannina until the middle of the 1960s. However, there has been a geometrical progression in the number of the civil engineers and architects in the city, since then. Among them, there are several distinguished scientists - most of them young- leaving their marks on some of the most beautiful buildings in the city.

The following pages contain a number of buildings that were built after the World War II and are characterized by the marriage of traditional designs with modern trends. All these buildings are new, and not just restorations of older buildings.

ΤΟ ΒΑΣΙΛΙΚΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ, 1958 (νότια ακρόπολη του Κάστρου)
αρχιτέκτων: Αλέξανδρος Μπαλιανιζής

316

Η ΟΙΚΙΑ ΤΣΟΥΒΑΛΙΔΗ, 1965 (οδός Χαρ. Τρικούπη και οπλαρχηγού Πουτέτση)
αρχιτέκτων: Ιωάννης Καψαμπέλης

317

ΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΜΕΓΑΡΟ, 1958 (οδός Πατριάρχου Ιωακείμ)
αρχιτέκτων: Πάτροκλος Καρανινός

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ, 1965 (πάρκο Λιθαρίτσια)
 αρχιτέκτων: Άρης Κωνσταντινίδης

319

Ο Άρης Κωνσταντινίδης, (1913-1994), είναι, ίσως, ο τελευταίος Έλληνας αρχιτέκτονας που θεμελιώνει θεωρητικά κατευθείαν πάνω στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική και ύστερα υψώνεται κατακόρυφα στην πράξη. Ο μεγάλος αυτός δημιουργός επέβαλε ένα εντελώς ελληνικό "σύστημα αρχιτεκτονικής" που εύκολα οι νεότεροι μπόρεσαν να ακολουθήσουν.

Ο Κωνσταντινίδης, που σπούδασε στην αρχιτεκτονική σχολή του Μονάχου, περιηγήθηκε ολόκληρη την Ευρώπη, όπου έμαθε, όπως γράφει, «*πιο πολλά από ό,τι στο Πολυτεχνείο...*». Τα έργα του Κωνσταντινίδη, που χαρακτηρίζονται από ιδιότυπη πειθαρχία και έντονα ασκητικά στοιχεία, θεωρούνται κλασσικά.

Το κτίριο του Αρχαιολογικού Μουσείου Ιωαννίνων εμπεριέχει όλο το θεωρητικό υπόβαθρο του Κωνσταντινίδη σε μια λύση εξαιρετικά απλή στην οργάνωσή της, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κινδυνεύει να πέσει στη μονοτονία. Η σαφήνεια της κάτοψης ανταποκρίνεται στη μορφολογική επεξεργασία, όπου η γνωστή εκφραστική λιτότητα του Κωνσταντινίδη βασίζεται στην αντίθεση ανάμεσα στο μπετόν και την τοιχοποιία, το αλουμίνιο και τις μαύρες σιδεριές.

Εκτός από το Μουσείο, ο Κωνσταντινίδης σχεδίασε δύο ακόμη κτίρια στα Γιάννενα: το κέντρο "Όαση" και το καφενείο "Γυαλί Καφενέ", εφαρμόζοντας και σε αυτά τις γνωστές αρχές του.

Η ΝΕΑ ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΣΧΟΛΗ, 1955 (οδός Βαλαωρίτου και πλατεία Αρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος) 320
 αρχιτέκτων: Πάτροκλος Καραντινός

Από στη σύλληψή του οικοδόμημα, με ήρεμη και αρμονική σύνθεση των όγκων του, συνδυάζει την απλότητα στη λειτουργία με την προσεκτική χρήση τοπικών υλικών (πέτρα). Το κτίριο ουδέποτε ολοκληρώθηκε αφού το κυρίαρχο στοιχείο του, που είναι το Αστεροσκοπείο με τον γυάλινο θόλο, δεν κατασκευάστηκε. Ο ιδιοφυής δημιουργός θέλησε να δώσει ανάταση στο κτίριο, αλλά και να αποδώσει τη δέουσα βαρύτητα στην επιστημονική παράδοση της Ζωσιμαίας Σχολής. Η υλοποίηση της ιδέας του Καραντινού, έστω και τώρα, θα δώσει εντελώς νέο, εξαιρετικό μάλιστα, ύψος στο κτίριο.

Ο Πάτροκλος Καραντινός (1903-1986), καθηγητής του γράφοντος στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στά-

θηκε ο πιο δραστήριος και ορμητικός οπαδός του μοντέρνου κινήματος στην Ελλάδα. Ήταν συνεχώς σε διαμάχη με τους συντηρητικούς αρχιτέκτονες, ενώ έδινε πάντοτε τη θερμή του υποστήριξη για ό,τι νέο εμφανιζόταν στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Τα Σχολεία που σχεδίασε ο Καραντινός διασώζουν μια μεγάλη ποικιλία από χωριστά ρεύματα που διατρέχουν το μοντέρνο κίνημα.

Ο Πάτροκλος Καραντινός αγαπούσε ιδιαίτερα τα Γιάννενα. Απόδειξη το γεγονός ότι παντρεύτηκε, το 1935, στη Μονή Ελεούσας της Νήσου των Ιωαννίνων, από τον τότε Μητροπολίτη και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Σπυρίδωνα με κουμπάρα τη λαογράφο Αγγελική Χατζημιχάλη.

321

ΠΟΛΥΩΡΟΦΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ, 1983 (οδός Αβέρωφ), αρχιτέκτων: Αναστάσιος Παπασταύρος

322

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ, 1970 (πάρκο Πυροινέλλα), αρχιτέκτων: Μιχάλης Σιμούλης

323

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, 1988 (οδός Αβέρωφ), αρχιτέκτων: Βασίλης Χαρίσης

324

Η ΟΙΚΙΑ ΛΑΖΑΝΗ, 1993 (στο Κάστρο), αρχιτέκτων: Βάκης Μανέκας

325

ΠΟΛΥΩΡΟΦΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ, 1996 (οδός Ανεξαρτησίας), αρχιτέκτων: Νίκος Μπούσης

ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΙΟ, 1996 (πλατεία Μαβίλη)
αρχιτέκτονες: Γιάννης Κουρμαντζής και Ελένη Μαργαριτίδου - Πανταζή

ΜΟΥΣΕΙΟ ΠΑΥΛΟΥ ΒΡΕΛΛΗ, 1996 (Μπιζάνι), σχεδιασμός: Παύλος Βρέλλης

324

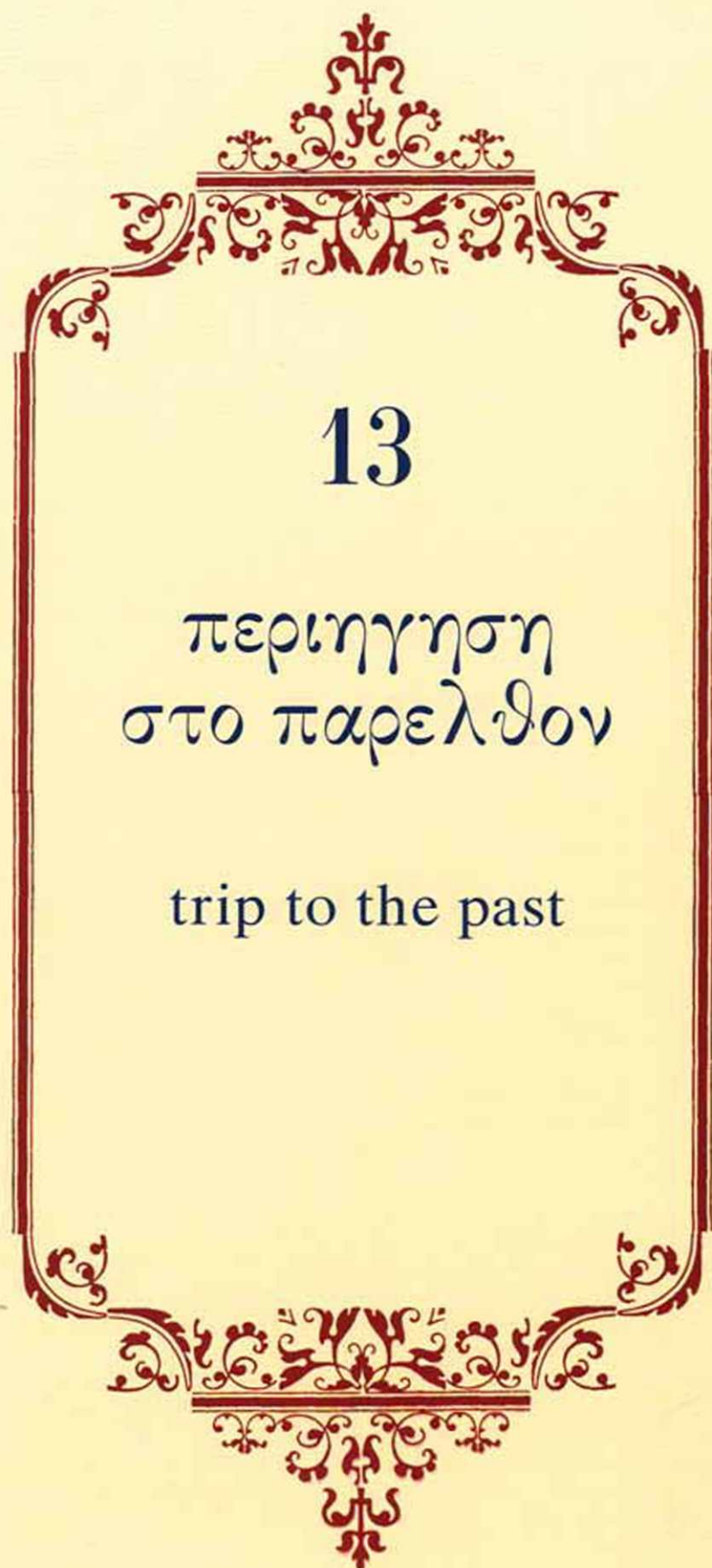

ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟ, 1996 (Μπιζάνι), αρχιτέκτων: Ιουλία Καππά

325

Η ΟΙΚΙΑ ΣΙΑΦΑΚΑ, 1996 (Λιγγιάδες), αρχιτέκτων: Κυριάκος Νάκας

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Στις δώδεκα ενότητες που προηγήθηκαν, παρουσιάστηκαν τα τμήματα εκείνα από τα παλαιά Γιάννενα, που δεν χάθηκαν. Η δέκατη τρίτη -και τελευταία- περιλαμβάνει οπτικά ντοκουμέντα από τα άλλα Γιάννενα, εκείνα που έσβησαν και εξαφανίστηκαν για πάντα. Και είναι, δυστυχώς, το μεγαλύτερο μέρος τους.

Η μοίρα των πόλεων ακολουθεί τη μοίρα των ανθρώπων. Όπως οι άνθρωποι, έτσι και τα κτίρια, γεννιούνται, ζουν και πεθαίνουν. Λίγα είναι εκείνα που νικούν το χρόνο και δεν επιστρέφουν εκεί από όπου προέρχονται, τη γη. Οι μνήμες, όμως, δεν σβήνουν ποτέ και η ιστορία τους ξαναζωντανεύει, για να θυμούνται οι παλαιοί και να μαθαίνουν οι νέοι.

Η ρομαντική όψη των Ιωαννίνων διασώθηκε χάρη στη φωτογραφική τέχνη, την οποία πιστά υπηρέτησαν -από την αρχή του αιώνα- επώνυμοι και ανώνυμοι, Γιαννιώτες και ξένοι, επαγγελματίες και ερασιτέχνες, που είχαν κοινό γνώρισμα την αγάπη προς την ομορφιά, τη φύση, την πόλη, τον άνθρωπο. Άλλοι από αυτούς βρίσκονται στη ζωή, και άλλοι όχι. Οι φωτογραφικές δημιουργίες τους όμως θα μείνουν για πάντα.

Πέρα από τα αρχεία των συστηματικών φωτογράφων που διασώθηκαν, υπάρχει ένας τεράστιος -πλην άγνωστος- πλούτος φωτογραφιών μεγάλου ενδιαφέροντος, που βρίσκεται στην κατοχή πολλών οικογενειών την πόλης. Αυτός ο πλούτος είναι δύσκολο να εντοπιστεί και να αξιοποιηθεί. Θα ήταν, γι' αυτό, πολύ χρήσιμη μια οργανωμένη προσπάθεια συλλογής του εξαίρετου αυτού υλικού, το οποίο, αφού καταγραφεί, θα επιστραφεί στους ιδιοκτήτες τους. Πολλά θα κερδίσει η τοπική ιστορία από την έρευνα αυτή.

Η πόλη των Ιωαννίνων είχε την τύχη να αποτυπωθεί το παρελθόν της και σε πολλές εκδόσεις που κυκλοφόρησαν τα τελευταία χρόνια. Άλλες ήταν κλασσικά φωτογραφικά λευκώματα, όπως «η Γιαννιώτικη Αρχιτεκτονική» του Βασίλη Μάργαρη, «τα Γιάννενα στο χώρο και το χρόνο» του Απόστολου Βερτόδουλου, καθώς και η πρόσφατη μνημειώδης έκδοση του Ριζαρείου Ιδρύματος «Ιωάννινα 1890-1950».

TRIP TO THE PAST

While the twelve preceding chapters present the city of Ioannina as it can be seen today, this chapter contains visual documents of those parts of Ioannina -the majority of the city buildings, unfortunately- that are gone.

The fate of a city's buildings is usually linked very closely to its people. Just like people, buildings are born, live their lives and then they die. There are very few that manage to escape the grip of time and never return to Mother Earth. Still, memories are hard to erase and stories related to the buildings often come up, reminding the elderly of the «good old days» while educating the younger parts of the audience.

Photography has played a very important role in preserving the romantic side of Ioannina. A lot of persons have served this function since the turn of the 20th century, both well-known and unknown persons, both from Ioannina and other areas too, professionals and amateurs alike, all of them characterized by their affection to people, beauty, nature, and Ioannina.

Σπάνιο και ενδιαφέρον φωτογραφικό υλικό υπάρχει, όμως, και σε πολλά άλλα βιβλία, ως συμπλήρωμα του κειμένου τους. Αξίζει να αναφερθούν τα «Γιάννινα» του Κώστα Νικολαΐδη, «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική» της Δήμητρας Ρογκότη, «Περίπατοι στα Γιάννινα» του Δημητρίου Σαλαμάγκα και «Γιάννινα» του Κώστα Φωτόπουλου.

Επίσης παρέχουν σημαντική προσφορά στη διαχρονική παρουσίαση των Ιωαννίνων, οι δημοσιεύσεις της Παναγούλας Μπακόλα στον τοπικό τύπο για «τα Πανδοχεία των Ιωαννίνων» και «τα Παραδοσιακά Επαγγέλματα» (με σπάνιες φωτογραφικές μαρτυρίες), και το έργο της Νίτσας Σινίκη - Παπακώστα «Παλιά Γιάννινα», στο οποίο η εξαιρετική καλλιτέχνης παρουσιάζει την παλιά πόλη ζωγραφίζοντας με το πένακι, με ένα μοναδικό τρόπο, που η φωτογραφία δεν μπορεί ποτέ να υποκαταστήσει.

Όσον αφορά τον πασίγνωστο Ελβετό φωτογράφο Φρεντ Μπουσσόνά και τα περίφημα λευκώματά του των αρχών του αιώνα, γίνεται ειδική αναφορά στις επόμενες σελίδες.

Μια άλλη πλούσια πηγή φωτογραφιών εποχής είναι τα επιστολικά δελτάρια (κάρτ-ποστάλ), που έχουν κατά καιρούς κυκλοφορήσει με θέματα από τα Γιάννινα. Οι Γιαννιώτικοι εκδοτικοί οίκοι των Γ. Δημητριάδη και Ι. Ιωαννίδη, καθώς και η πρωτοπόρος των γραφικών τεχνών «Ασπιώτη -ΕΛΚΑ» της Κέρκυρας, άφησαν σπουδαία παρακαταθήκη στον τομέα αυτό.

Θα ήταν, ασφαλώς, περιττό να επαναληφτεί η δημοσίευση φωτογραφιών από τα ανωτέρω έργα στο κεφάλαιο που ακολουθεί. Γι' αυτό παρατίθενται φωτογραφίες που δεν περιλαμβάνονται σε αυτά. Εκτός από αυτές υπάρχουν και άλλες πολλές που θα δοθούν στην τόσο αναγκαία «Τράπεζα Ηπειρωτικής Φωτογραφίας», τη δημιουργία της οποίας ανήγγειλε ήδη ο Πρόεδρος του Ριζαρείου Ιδρύματος Άγγελος Κίτσος.

Το υλικό που θα δει στη συνέχεια ο αναγνώστης προέρχεται από ιδιωτικά αρχεία και κυρίως από εκείνα των Τζίμη Τενεχτοή, Κώστα Κόκκα και Άκη Ρωϊμπα, προς τους οποίους και απευθύνονται οι οφειλόμενες ευχαριστίες για την ευγενική τους βοήθεια.

Οι χρονολογίες που συνοδεύουν τις φωτογραφίες που ακολουθούν, πιθανόν να αψίστανται ελαφρώς της πραγματικότητας, αφού έχουν υπολογιστεί κατ' εκτίμηση από τον γράφοντα, μετά από αξιολόγηση των θεμάτων και σε σύγκριση με άλλες υπάρχουσες πηγές και μαρτυρίες.

Apart from the preserved systematic archives of various photographers, there is an extensive - yet unknown - supply of very interesting photographs in the hands of many local residents. Locating and utilizing these photographs is a laborious process. However, since there is a lot to be gained through it, a well-organized attempt to collect and record the available material seems extremely important.

The city of Ioannina has been quite fortunate to be the object of interest of several publications in the last few years.

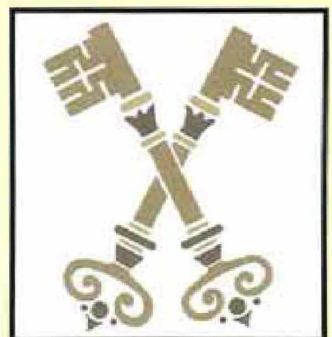
Another source of pictures of Ioannina's past are the various postcards that have been published during the last few decades.

The following material comes from private archives, mainly those of Jimmy Tenehtsi, Kosta Koka and Aki Roiba, whom the author would like to thank for their courtesy.

The dates next to the pictures that follow are only approximations of the actual dates, having been estimated by the author after a close examination of the pictures shown, as well as other available sources.

βιβλιογραφία

bibliography

- ΒΕΡΤΟΔΟΥΛΟΣ Απόστολος **Τα Γιάννινα στο Χώρο και στο Χρόνο.**
Έκδοση "Δωδώνη", Γιάννινα 1994.
- ΒΕΡΤΟΔΟΥΛΟΥ-ΚΑΨΑΛΗ Αγγελική **Ο ναός της Αγίας Αικατερίνης.**
Εφημερίδα "Ελευθερία", Ιωάννινα 7.9.1995
- » » » **Ο ναός του Αγίου Νικολάου Αγοράς.**
Εφημερίδα "Ελευθερία", Ιωάννινα 5.10.1995.
- » » » **Ο ναός της Περιβλέπτου.**
Εφημερίδα "Ελευθερία", Ιωάννινα 10.11.1995
- ΒΛΑΧΟΣ Κωνσταντίνος **Ο Μητροπολιτικός ναός των Ιωαννίνων.**
"Ηπειρωτικό Ημερολόγιο Ε.Η.Μ.", Ιωάννινα 1991.
- BOISSONAS Fréd **L' Epire berceau des Grecs.**
Γενεύη 1913.
- ΓΑΒΡΑ Ελένη **Κτίσματα του άστεως.**
Εφημερίδα "Καθημερινή", Αθήνα 29.9.1996.
- ΓΙΑΝΝΑΚΟΒΑΣ Βασίλης **Οι καλόγριες του Αρχιμανδρείου.**
Εφημερίδα "Πρωϊνός Λόγος", Ιωάννινα 12.10.1995.
- ΓΚΛΙΝΑΒΟΣ Νικόλαος **Τα Γιάννινα πρώτα και σε ιατρικό δυναμικό.**
Εφημερίδα "Ηπειρος", Ιωάννινα 4.1.1996.
- ΕΡΓΟΛΑΒΟΣ Σπύρος **Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων.**
Έκδοση "Ηπειρος", Ιωάννινα 1993.
- ΖΑΧΟΣ Αριστοτέλης **Αρχιτεκτονικά σημειώματα, Ιωάννινα.**
Περιοδικό "Ηπειρωτικά Χρονικά", Ιωάννινα 1928.
- ΖΟΥΜΠΟΣ Σωτήριος **Άπαντα.**
Γιάννινα 1985.
- ΚΑΝΕΤΑΚΗΣ Γιάννης **Συμβολή στην πολεοδομική ιστορία των Ιωαννίνων.**
Έκδοση "Τ.Ε.Ε.", Αθήνα 1994.
- ΚΑΤΣΙΚΗΣ Απόστολος **Παμβώτιδος αφήγησις.**
Έκδοση "Δήμος Ιωαννιτών", Ιωάννινα 1996.
- ΚΕΦΑΛΩΝΙΤΟΥ Φραγκίσκα **Η εισαγωγή κοσμικών στοιχείων στους ναούς των Ιωαννίνων το 19ο αιώνα.**
Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου ιστορίας "Ηπειρος 15ος-20ος αιών.". Έκδοση "Δήμος Ιωαννιτών". Γιάννινα 1987.
- ΚΙΤΣΟΣ Κωνσταντίνος **Η ιστορία του Διδασκαλείου Ιωαννίνων και της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας.**
Έκδοση "Δωδώνη", Γιάννινα 1988.
- ΚΟΣΜΑΣ Νίκος **Το ηπειρώτικο λαϊκό σπίτι.**
Περιοδικό "Ηπειρωτική Εστία", Ιωάννινα 1956.

- ΚΟΥΡΜΑΝΤΖΗ Ελένη **Το θέατρο στα Γιάννινα το 19ο αιώνα.**
Εφημερίδα "Ηπειρωτικός Αγών", Γιάννινα 1.12.1987.
- » **Η ισραηλινή κοινότητα των Ιωαννίνων.**
Εφημερίδα "Ηπειρος", Ιωάννινα 11.1.1996.
- ΚΡΑΨΙΤΗΣ Βασίλειος **Η ιστορία των Ιωαννίνων (Θ' αιώνας μέχρι 1913).**
Αθήνα 1988.
- ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ Ιωάννης **Ηπειρωτικά Μελετήματα.**
Έκδοση "Ε.Η.Μ.", Ιωάννινα 1993.
- ΜΑΡΓΑΡΗΣ Βασίλης **Γιαννιώτικη αρχιτεκτονική.**
Γιάννινα 1979.
- ΜΕΛΑΣ Λέων **Σελίδες της Ηπείρου.**
Αθήνα 1963.
- ΜΕΣΣΙΝΑΣ Ηλίας **Συναγωγές στην Ελλάδα.**
Εφημερίδα "Καθημερινή", Αθήνα 3.3.96.
- ΜΙΧΕΛΗΣ Παναγιώτης **Το ελληνικό λαϊκό σπίτι.**
Έκδοση "Ε.Μ.Π.", Αθήνα 1963.
- ΜΠΑΘΑΣ Γιώργος **Τοπία και μνημεία της Ελλάδος, από φωτογραφίες του Fred Boissonas.**
Έκδοση περιοδικού "Συλλογές", Αθήνα 1992.
- ΜΠΑΚΟΛΑ Παναγούλα **Χαλκουργοί, Καλατζήδες, Γανωτές.**
Εφημερίδα "Ηπειρος", Ιωάννινα 16.7.1996.
- » **Τα Χάνια των Ιωαννίνων.**
Εφημερίδα "Ηπειρος", Ιωάννινα 8.9.1995.
- ΜΠΕΤΤΗΣ Στέφανος **Ηπειρωτική Ευποιΐα.**
Έκδοση "Αγαθοεργά Καταστήματα Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων", Γιάννινα 1989.
- ΝΑΧΜΑΝ Ευτυχία **Γιάννινα, ταξίδι στο παρελθόν.**
Έκδοση "Talos", Αθήνα 1996.
- ΝΙΚΟΛΑΙΔΗΣ Κώστας **Τα Γιάννινα (το Κάστρο - η Λίμνη - το Νησί).**
Έκδοση "Δωδώνη", Γιάννινα 1991.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ Ιοκάστη **Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο τον 19ο αιώνα.**
Ιωάννινα 1994.
- ΠΑΝΤΑΖΗΣ Σπύρος **Τα αρχοντικά των Ιωαννίνων.**
Περιοδικό "Επιλογές", Ιωάννινα 1996.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Γεώργιος **Οι Συντεχνίες στα Γιάννινα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα.**
Έκδοση "ΙΜΙΑΧ", Ιωάννινα 1988.

- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γιάννης **Ισλαμικά μνημεία των Ιωαννίνων.**
Εφημερίδα "Εφημερίδα", Γιάννενα 15.12.1995.
- ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΣ Αναστάσιος **Τα Γιάννενα του 19ου αιώνα, όπως τα περιέγραψαν και τα απεικόνισαν οι ξένοι περιηγητές.**
Γιάννενα 1994.
- ΠΟΥΛΟΓΙΑΝΝΗ Νατάσσα **Χάνια και Πανδοχεία στα Γιάννενα.**
Περιοδικό "Αρχιτεκτονικά Θέματα", Αθήνα 1983.
- ΡΗΝΤ Χέρμπερτ **Λεξικό Εικαστικών Τεχνών.**
Έκδοση "Υποδομή", Αθήνα 1986.
- ΡΟΓΚΟΤΗ-ΚΥΡΙΟΠΟΥΛΟΥ Δήμητρα **Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Γιάννενα.**
Έκδοση "Μέλισσα", Αθήνα 1988.
- ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ Δημήτριος **Περίπατοι στα Γιάννενα.**
Έκδοση "Ε.Η.Μ.", Ιωάννινα 1965.
- ΣΙΝΙΚΗ-ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Νίτσα **Παλιά Γιάννενα.**
Έκδοση "Μέλισσα", Αθήνα 1986.
- ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ Χρήστος **Διδακτήρια της πρώην Παιδαγωγικής Ακαδημίας.**
Εφημερίδα "Ηπειρος", Ιωάννινα 24.5.1996.
- ΣΚΟΠΕΛΙΤΗΣ Στέλιος **Νεοκλασσικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά.**
Έκδοση "Δώδωνη", Αθήνα 1975.
- ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗΣ Νίκος **Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα.**
Εφημερίδα "Καθημερινή", Αθήνα 3.3.1996.
- ΤΖΙΟΒΑΣ Πάνος **Σελίδες από την ιστορία της Ζωσιμαίας Σχολής.**
Ιωάννινα 1991.
- ΤΣΕΤΣΗΣ Χρήστος **Μέκκειο Οικοτροφείο.**
Περιοδικό "Νέα Επικοινωνία", Ιωάννινα 1996.
- » » **Αυτοί που κυβέρνησαν τα Γιάννενα από το 1913.**
Εφημερίδα "Πρωϊνός Λόγος", Ιωάννινα 1995-1996.
- ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ Δημήτρης **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική.**
Έκδοση "Μέλισσα", Αθήνα 1984.
- ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Κώστας **Τα Γιάννενα.**
Έκδοση "Ηπειρωτική Εταιρεία Αθηνών", Αθήνα 1986.
- ΧΑΡΙΣΗΣ Βασίλης **Αρχιτεκτονική των Ιωαννίνων.**
Εφημερίδα "Καθημερινή", Αθήνα 7.8.1994.
- ΧΟΛΕΒΑΣ Νίκος **Αριστοτέλης Ζάχος.**
Περιοδικό "Ζυγός", Αθήνα 1977.

**ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΚΥΡΙΩΝ
ΟΝΟΜΑΤΩΝ**

**name
index**

Α ΒΔΟΥΑ Χαμήλ Χαν Β' (σουλτάνος): 128, 135
 ΑΒΕΡΩΦ Γεώργιος (εφεργέτης): 19
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Δημήτριος (κρήτορας): 36, 37, 122
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Νικολάκης (κρήτορας): 36
 ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΑ οικογένεια (κρήτορες): 42
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (ο Μεγας): 180
 ΑΛΗ Πασάς (Τεπελένης): 23, 27, 36, 59, 128, 132, 179, 180, 183, 187, 191, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 214, 215, 216, 217, 219, 223, 225, 226, 228, 230, 234, 241, 279, 280, 286, 301, 304, 312, 313
 ΑΛΙΕΥΣ Αθανάσιος (πολ. μηχανικός): 165
 ΑΛΙΕΩΣ οικογένεια (κρήτορες): 202
 ΑΛΚΑΛΑΪ Ιακώβ (δωρητής): 181
 ΑΛΛΟΜ (Thomas Allom, περιηγητής): 219
 ΑΜΠΝΤΟΥΛΑΧ Μπεης (αξιωματικός): 210
 ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Παλαιολόγος (αυτοκράτορας): 17, 237, 247
 ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ Οδυσσεύς (οπλαρχηγός): 19, 225
 ΑΝΘΡΑΚΙΤΗΣ Μεθόδιος (διδάσκαλος γένους): 18, 176
 ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ Πάνος (λόγιος): 174
 ΑΡΑΠΗ Ιουλίτσα (εφεργέτιδα): 57
 ΑΡΓΥΡΗΣ Νικολός (προεστός): 25
 ΑΡΣΑΚΗΣ Απόστολος (εφεργέτης): 19
 ΑΣΛΑΝ Πασάς (βεζύρης): 26, 181, 184, 232
 ΑΣΛΑΝΙΔΩΝ οικογένεια (τιτουήχοι): 26
 ΑΣΠΙΩΤΗ αδελφοί (τυπογράφοι): 276, 280, 293, 304

Β ΑΓΙΑΣ Λουκίας (αγωνιστής): 36
 ΒΑΡΖΕΛΗ οικογένεια (κρήτορες): 49
 ΒΑΡΖΕΛΗΣ Γεώργιος (γιατρός): 49, 138, 280
 ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ Μπαλάνος (λόγιος): 174
 ΒΕΛΗ Πασάς (γιός Αλή): 187, 207, 231, 313
 ΒΕΝΕΤΗ οικογένεια (κρήτορες): 160
 ΒΕΝΕΤΗΣ Κοσμάς (κρήτορας): 50
 ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ Ελευθέριος (πρωθυπουργός): 46, 146
 ΒΕΡΓΩΤΗΣ (πολιτικός μηχανικός): 58
 ΒΕΡΤΟΔΟΥΛΟΣ Απόστολος (φωτογράφος): 27, 48, 275
 ΒΕΧΗΠ Πασάς (στρατηγός): 235, 237
 ΒΗΛΑΡΑΣ Ιωάννης (λόγιος): 19, 49, 214
 ΒΛΑΧΑΒΑΣ Ευθύμιος (επαναστάτης): 312
 ΒΛΑΧΛΕΙΔΗΣ Δημήτριος (δήμαρχος): 180, 245
 ΒΛΑΧΟΣ Σπυρίδων (αρχιεπίσκοπος): 151, 156, 266
 ΒΟΗΜΟΥΝΔΟΣ (ηγεμόνας): 17, 205, 207, 208, 212, 217, 219
 ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ Ευγένιος (διδάσκαλος γένους): 18
 ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ Λεάνδρος (ιστορικός): 217
 ΒΡΕΛΛΗ αδελφοί (καλλιτέχνες): 71
 ΒΡΕΛΛΗΣ Παύλος (καλλιτέχνης): 71, 271
 ΒΡΕΤΤΟΣ Αναστάσης (κρήτορας): 25
 ΒΡΕΤΤΟΣ Αργύρης (εφεργέτης): 136
 ΒΡΟΣΓΟΣ (χαντζής): 196
 ΒΡΟΥΤΟΣ Γεώργιος (γλύπτης): 171
 ΒΥΡΩΝ (Lord Byron): 25
 ΒΥΡΩΝΟΣ οικογένεια (κρήτορες): 68

Γ ΑΒΡΙΝΑ (μητροπολίτης): 174
 ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Γεώργιος (εφεργέτης): 19
 ΓΕΩΓΡΑΦΟΣ Μελέτιος (λόγιος): 176
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β' (βασιλιάς): 46, 136
 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ο Ιωαννίνων (νεομάρτυρας): 210, 286
 ΓΙΑΠΙΑ Μπεης (δήμαρχος): 293
 ΓΙΑΝΝΑΚΟΣ Βασίλειος (δικηγόρος): 165
 ΓΙΑΝΝΑΚΟΣ Πύρρος (δικηγόρος): 165
 ΓΙΑΣΚΑΣ Χαρίσης (γρεκας): 187
 ΓΙΟΣΗΣ Γεώργιος (αρχιμάστορας): 174
 ΓΚΑΟΥΝΤΙ (Antonio Gaudi, αρχιτέκτων): 146
 ΓΚΙΟΥΛΗΣ Ιωάννης (φωτογράφος): 302, 321
 ΓΚΟΓΚΑΣ Χρήστος (εφεργέτης): 136
 ΓΚΟΔΕΛΑ οικογένεια (κρήτορες): 67
 ΓΚΟΥΪΤΣΙΑΡΝΤΙΝΙ (Francesco Guicciardini, περιηγητής): 251, 253
 ΓΚΩΛΕΤΣΗ οικογένεια (κρήτορες): 160
 ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ Κώστας (γγραμματογράφος Αλή): 214
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (μητροπολίτης): 122
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Θεολόγος (ιεράρχης): 178

ΓΡΙΒΑΣ Θεοδωράκης (οπλαρχηγός): 49
 ΓΡΟΥΔΑΝ (φωτογράφος): 280

Δ ΑΓΚΛΗΣ Παναγιώτης (στρατηγός): 36
 ΔΑΝΟΣ Δημοσθένης (γιατρός): 70
 ΔΑΝΟΥ οικογένεια (κρήτορες): 70
 ΔΕΜΠΡΗΣ Αλέξανδρος (ζωγράφος): 50, 171
 ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Γεώργιος (φωτογράφος): 276, 281, 309, 313
 ΔΙΑΚΟΣ Αθανάσιος (οπλαρχηγός): 225
 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ μητροπολίτης (επαναστάτης): 18, 179, 184, 186, 208, 232
 ΔΟΜΠΟΛΗΣ Ιωάννης (εφεργέτης): 19, 150
 ΔΟΝΟΣ Βασίλειος (κρήτορας): 60
 ΔΟΝΟΥ οικογένεια (κρήτορες): 61
 ΔΟΣΗ αδελφοί (πρωτομάστορες): 179
 ΔΡΟΣΗΣ Λεωνίδα (γλύπτης): 169

Ε ΛΙΓΙΑ Γιοσεφ (πουητής): 94, 180
 ΕΜΙΝΕ Χανούμ (σύζυγος Αλή): 313
 ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ Ηγούμενος (λόγιος): 30, 174
 ΕΣΑΤ Πασάς (στρατηγός): 237

Ζ ΑΠΠΑ αδελφοί (εφεργέτες): 19
 ΖΑΧΟΣ Αριστοτέλης (αρχιτέκτων): 32, 46, 102, 105, 150, 152, 153, 154, 156, 175, 317
 ΖΙΧΑΛΚΩ (εγγονή Πασά Καλού): 26
 ΖΟΥΛΙΕΤΤΙ Ιωσήφ (ιταλός μηχανικός): 237
 ΖΟΥΜΠΟΣ Σωτήριος (ιστοριοδίφης): 36
 ΖΩΓΡΑΦΟΣ Χρηστάκης (εφεργέτης): 19
 ΖΩΓΡΑΦΟΥ Ελένη (εφεργέτιδα): 119
 ΖΩΣΙΜΑΔΕΣ αδελφοί (εφεργέτες): 19, 121, 169, 177
 ΖΩΣΙΜΑΣ Νικόλαος (εφεργέτης): 121, 124, 172, 177
 ΖΩΣΙΜΑΣ Παναγιώτης (πατέρας εφεργετών): 121

Θ ΑΝΟΠΟΥΛΟΣ (χαντζής): 199, 200
 ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ Θεόδωρος (αρχιγράφος): 172, 179
 ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ Κωνσταντίνος (αρχιγράφος): 172
 ΘΕΟΔΩΡΑ (αγία): 212
 ΘΩΜΑΣ (αρχιγράφος): 172
 ΘΩΜΑΣ (ηγεμόνας): 212, 217, 218, 219

Ι ΕΖΕΚΙΗΛ (προφήτης): 30
 ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (αυτοκράτορας): 19, 205
 ΙΠΠΑΡΧΟΣ (αθηναίος τύραννος): 31
 ΙΣΧΑΝ εφεργέτης (κρήτορας): 294
 ΙΩΑΝΝΙΔΗ οικογένεια (κρήτορες): 32, 33
 ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Γεώργιος (δήμαρχος): 118, 126, 146, 163
 ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Ιωάννης (εκδότης): 276, 278, 309
 ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ Ερικαίτη (αρχιτέκτων): 163
 ΙΩΑΝΝΟΥ Σταύρος (προεστός): 19, 132, 187, 214

Κ ΑΛΛΙΚΡΑΤΗΣ (γλύπτης): 141
 ΚΑΛΟΓΕΡΙΔΗ οικογένεια (κρήτορες): 158
 ΚΑΛΟΣ Πασάς (τιτουήχος): 26, 27, 186, 232, 309
 ΚΑΛΟΥΔΗ Ιφιγένεια (εφεργέτιδα): 44
 ΚΑΛΟΥΔΗ Φρενύση (εφεργέτιδα): 44
 ΚΑΛΟΥΔΗΣ Γεώργιος (γυμνασιάρχης): 44
 ΚΑΜΠΕΡΗΣ Ιωάννης (εφεργέτης): 121, 174
 ΚΑΝΟΒΑ (Antonio Canova, γλύπτης): 171
 ΚΑΠΑΝ Πασάς (βεζύρης): 183
 ΚΑΠΑΛΑΝΗΣ Ζωής (εφεργέτης): 19, 138, 142
 ΚΑΠΠΑ Ιουλίτσα (αρχιτέκτων): 271
 ΚΑΠΠΑ οικογένεια (κρήτορες): 148
 ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ Γεώργιος (οπλαρχηγός): 19, 225
 ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΣ Πάτριος (αρχιτέκτων): 262, 264, 266
 ΚΑΤΣΑΔΗΜΑΣ Κωνσταντίνος (δικηγόρος): 146
 ΚΑΤΣΑΔΗΜΑΣ Σπυρίδων (δήμαρχος): 146
 ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ (αρχιτέκτων): 312
 ΚΑΥΤΑΝΤΖΟΓΛΟΥ Λύσανδρος (αρχιτέκτων): 117, 143
 ΚΕΛΛΗ οικογένεια (κρήτορες): 52
 ΚΙΤΣΙΚΗΣ Κώστας (αρχιτέκτων): 153
 ΚΙΤΣΟΣ Άγγελος (πρόεδρος Ριζάρειου Ιδρύματος): 276

ΚΛΕΑΝΘΗΣ Σταμάτης (αρχιτέκτων): 119
 ΚΛΕΝΤΣΕ (Leo von Klenze, αρχιτέκτων): 119
 ΚΟΚΕΡΕΛΛ (Charles Robert Cockerell, περιηγητής): 25, 187, 278
 ΚΟΚΚΑΣ Κωνσταντίνος (συλλέκτης): 276
 ΚΟΛΟΒΟΣ Σπύρος (έμπιστος Αλή): 214
 ΚΟΜΝΗΝΗ Άννα (βυζαντινή χρονογράφος): 17, 181, 208
 ΚΟΜΝΗΝΟΣ (βυζαντινός χρονογράφος): 174
 ΚΟΜΝΗΝΟΣ Μιχαήλ Άγγελος (δεσπότης): 17, 183
 ΚΟΝΤΑΞΗ Βασιλική (κυρά - Βασιλική): 217
 ΚΟΡΑΗΣ Αδαμάντιος (διδάσκαλος γένους): 121, 142
 ΚΟΣΜΑΣ ο Αιτωλός (άγιος): 176
 ΚΟΥΚΟΥΝΟΥΡΗ οικογένεια (κρήτορες): 71
 ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ Βασίλειος (αρχιτέκτων): 163
 ΚΟΥΡΜΑΝΤΖΗ Ελένη (ερευνήτρια): 130, 180
 ΚΡΑΨΙΤΗΣ Βασίλειος (λόγιος): 52
 ΚΡΙΪΒΣ (υποπρόξενος Αγγλίας): 136
 ΚΡΙΤΣΙΜΗΤΡΟΥ Αγγελική (φεμινίστρια): 57
 ΚΥΡΙΑΖΗ οικογένεια (κρήτορες): 163
 ΚΩΛΕΤΤΗΣ Ιωάννης (πρωθυπουργός): 19, 36, 214
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Άρης (αρχιτέκτων): 262, 265
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (αρχιτέκτων): 179
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β' (διάδοχος): 46, 292
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ο Μέγας (αυτοκράτορας): 50
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ οικογένεια (κρήτορες): 159
 ΚΩΣΤΗ οικογένεια (κρήτορες): 79
 ΚΩΣΤΗΣ Δημήτριος (αρχιτέκτων): 200

Λ ΑΖΑΝΗΣ Σπύρος (κρήτορας): 268
 ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Βλαδίμηρος (ευεργέτης): 69
 ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Δημήτριος (διεργηγέας): 69
 ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ Ιωάννης (ιατροφιλόσοφος): 49, 148
 ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ Αλκιβιάδης (φωτογράφος): 278
 ΛΑΠΠΑ Ευφροσύνη (γυναικώπιστα): 36
 ΛΑΠΠΑΣ Ιωάννης (πρόξενος): 36
 ΛΕΒΗ Αβραάμ (έμπορος): 72
 ΛΕΒΗ Δαβιτζών (γιατρός): 67, 68, 72
 ΛΕΒΗ Νισήμ (γιατρός): 68
 ΛΕΥΚΑΔΙΤΗΣ Αθανάσιος (ιδρυτής προσκοπισμού): 136
 ΛΗΚ (William Martin Leake, περιηγητής): 187, 207
 ΛΗΡ (Edward Lear, ζωγράφος - περιηγητής): 278
 ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Πέτρος (κρήτορας): 52
 ΛΙΑΜΠΕΗ οικογένεια (κρήτορες): 36, 201
 ΛΙΑΠΗΣ (πεταλωτής): 200
 ΛΙΘΑΡΙΤΣΗΣ Ιωάννης (βυζαντινός στρατηγός): 207
 ΛΙΟΛΗΣ Νικόλαος (πρωτομάστορας): 179
 ΛΟΥΛΗ οικογένεια (κρήτορες): 202

Μ ΑΚΡΗ οικογένεια (κρήτορες): 30
 ΜΑΚΡΗΣ Βησσαρίων (λόγιος): 18, 30, 176
 ΜΑΚΡΗΣ Δημήτριος (δημοτικός σύμβουλος): 71
 ΜΑΛΑΜΟΣ Κώστας (ζωγράφος): 30, 58
 ΜΑΝΑΡΗΣ Σπυρίδων (γυμνασιάρχης): 132, 174
 ΜΑΝΕΚΑΣ (χαντζής): 199
 ΜΑΝΕΚΑΣ Βάκης (αρχιτέκτων): 268
 ΜΑΞΕΝΤΙΟΣ (αυτοκράτορας): 50
 ΜΑΡΓΑΡΗΣ Βασίλης (συγγραφέας): 275
 ΜΑΡΓΑΡΙΤΙΔΟΥ Ελένη (αρχιτέκτων): 270
 ΜΑΡΙΑ (τσαρίνα): 121
 ΜΑΡΟΥΤΣΗ αδελφοί (ευεργέτες): 47
 ΜΑΤΣΙΟΣ Μπαλάνος (ευεργέτης): 138
 ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ Αλέξανδρος (ηγεμόνας): 47
 ΜΑΧΜΟΥΤ Β' (σουλτάνος): 234
 ΜΕΚΚΙΟΥ αδελφοί (ευεργέτες): 57
 ΜΕΛΑ οικογένεια (ευεργέτες): 19
 ΜΕΛΑΣ Ιωάννης (έμπορος): 36
 ΜΕΛΑΣ Κωνσταντίνος (πλοίαρχος): 136
 ΜΕΛΙΠΤΑΝΟΣ Γεώργιος (μηχανικός): 165
 ΜΕΛΙΡΡΥΤΟΣ Περούλης (αρχιτέκτονας): 120, 121, 122, 124, 128, 129, 130, 131, 138, 140, 142, 144, 148, 151, 156, 180, 280
 ΜΕΡΙΜΑΝ (μηχανικός): 37
 ΜΕΡΤΖΟΣ Κωνσταντίνος (πατριώτης): 36
 ΜΕΣΑΡΕ Κενάν (ζωγράφος): 282
 ΜΕΤΑΞΑΣ Γεράσιμος (αρχιτέκτων): 143

ΜΕΧΜΕΤ (εγγονός Αλή Πασά): 313
 ΜΗΤΡΟΠΑΝΗΣ (οικουμενικός πατριάρχης): 174
 ΜΗΤΣΗΣ Δημήτριος (πολ. μηχανικός): 174
 ΜΙΝΕΪΚΟ Σιγισμόνδος (αρχιτέκτων): 120, 132, 135
 ΜΙΣΙΟΣ Αλέξιος (κρήτορας): 47
 ΜΙΣΙΟΣ Στέφανος (προεστός): 47
 ΜΙΣΙΟΥ οικογένεια (κρήτορες): 46, 47
 ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ Βασίλειος (γιατρός): 63
 ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ Γεώργιος (γιατρός): 63
 ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ Σταύρος (ευαγγελιστής): 182
 ΜΟΥΒΑΔΑ Πολιξένη (ευεργέτιδα): 136
 ΜΟΥΒΑΔΑΣ Κωνσταντίνος (καθηγητής): 136
 ΜΟΥΛΙΑΣ (χαντζής): 198
 ΜΟΥΣΤΑΦΑ Πασάς (κρήτορας): 282
 ΜΟΥΧΤΑΡ Πασάς (γυός Αλή): 187, 207, 230, 235, 313
 ΜΠΑΓΚΑΣ Ιωάννης (ευεργέτης): 19
 ΜΠΑΚΟΛΑ Παναγιώτα (δασκάλα): 192, 195, 199, 245, 276
 ΜΠΑΛΑΤΑΤΖΗΣ Αλέξανδρος (αρχιτέκτων): 263
 ΜΠΕΡΕΣΦΟΡΝΤ (George Beresford, περιηγητής): 278
 ΜΠΕΡΝΑΣΚΟΝΙ (ιταλός μηχανικός): 237
 ΜΠΙΕΛΕΤΣΚΑ (Nora Bielecka, συγγραφέας): 319
 ΜΠΩ - ΜΠΟΥ (Daniel Baud - Bovy, εκδότης): 305
 ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ Μάρκος (οπλαρχηγός): 19, 225
 ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ Νότης (οπλαρχηγός): 178
 ΜΠΟΥΛΑΣΟΝΑ (Fréd Boissonas, φωτογράφος): 276, 305, 306, 307, 308, 312

ΜΠΟΥΟΝΤΕΛΜΟΝΤΙ (Esau Buondelmonti, ηγεμόνας): 17
 ΜΠΟΥΣΗΣ Νίκος (αρχιτέκτων): 269
 ΜΥΛΩΝΑΣ Παύλος (ακαδημαϊκός): 135
 ΜΩΑΜΕΘ (προφήτης): 171, 185
 ΜΩΥΣΗΣ (κρήτορας): 68

Ν ΑΚΑΣ Κυριάκος (αρχιτέκτων): 272
 ΝΕΓΡΙΝ Ραφαήλ (κρήτορας): 94
 ΝΕΓΡΙΝ Χαίμ (δεσποτάτορας): 94
 ΝΕΣΙΝ Ασιζ (ποιητής): 224
 ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ελευθερία (ιστορικός): 64
 ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Κώστας (συγγραφέας): 184, 212, 276
 ΝΟΥΛΗΣ Γεώργιος (γιατρός): 38, 39, 138
 ΝΟΥΤΣΟΣ Αλέξιος (προεστός): 19
 ΝΤΥΠΡΕ (Louis Dyré, ζωγράφος): 278

Ξ ΕΝΟΦΩΝ Αγάς (προεστός): 192

Ο ΘΩΝ (βασιλιάς): 49, 119
 ΟΡΣΙΝΙ Ιωάννης (ηγεμόνας): 183
 ΟΡΣΙΝΙ Νικόλαος (τιτουλάτος): 218
 ΟΣΜΑΝ ο Κούρδος (βαλής): 55, 122, 124, 128, 138

Π ΑΛΛΗ οικογένεια (κρήτορες): 152
 ΠΑΝΤΑΖΗΣ Σπύρος (αρχιτέκτων): 36, 39, 42, 46
 ΠΑΠΑΒΡΑΝΟΥΣΗΣ Ευστάθιος (πολ. μηχανικός): 174
 ΠΑΠΑΓΕΛΗΣ Ελευθέριος (πατριώτης): 171
 ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Σοφία (αρχιτέκτων): 94
 ΠΑΠΑΖΗΣΗ οικογένεια (κρήτορες): 46
 ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Αγγελική (ευεργέτιδα): 140, 167, 171
 ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ Αλέξιος (ευεργέτης): 169
 ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ - ΣΙΝΙΚΗ Νίτσα (ζωγράφος): 276
 ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Ανδρέας (πρωθυπουργός): 132
 ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ Γεώργιος (πρωθυπουργός): 132
 ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΣ Αναστάσιος (αρχιτέκτων): 267
 ΠΑΠΑΦΙΛΟΥ Παύλος (προύχοντας): 130
 ΠΑΡΛΑΠΑΣ Γεώργιος (αρχιτέκτων): 34, 148, 262
 ΠΑΡΛΑΠΑΣ Δημήτριος (γιατρός): 148
 ΠΑΡΛΑΠΑΣ Χρήστος (βοτανολόγος): 148
 ΠΑΤΣΟΥΚΑΣ Ναπολέων (εκδότης): 288
 ΠΙΚΙΩΝΗΣ Δημήτριος (αρχιτέκτων): 164
 ΠΛΑΚΙΔΑΣ Ευγένιος (ευεργέτης): 138
 ΠΟΥΚΕΒΙΑ (François Pouqueville, πρόξενος): 178, 208, 280
 ΠΟΥΛΟΓΙΑΝΝΗ Νατάσσα (αρχιτέκτων): 192
 ΠΟΥΡΕΛΗ αδελφοί (κρήτορες): 43
 ΠΡΕΛΟΥΜΠΟΣ Θωμάς (ηγεμόνας): 17, 183, 205, 208, 218

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ Αριστομένης (λόγιος): 5
 ΠΡΟΚΛΟΣ (βυζαντινός χρονολόγος): 174
 ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ (ιστορικός): 17
 ΠΥΡΣΙΝΕΛΛΑΣ Βασίλειος (δήμαρχος): 30, 58, 128, 146

ΡΑΔΟΣ Γεώργιος (εκδότης): 318
 ΡΑΣΗΜ Πασάς (διοικητής): 55, 120, 191, 192, 235, 319
 ΡΑΦΑΗΛ (Raffaello Sanzio, ζωγράφος): 50, 172
 ΡΑΦΑΗΛ Ιωσήφ (νιός Μορδεχάι): 67
 ΡΑΦΑΗΛ Μορδεχάι (κτίτορας): 67
 ΡΕΜΕΡΑΝΤ (Gabriel Remerand, συγγραφέας): 280, 306, 312
 ΡΕΝΤΖΑΙΟΙ (λήσταρχοι): 69
 ΡΙΖΑΡΗ αδελφοί (ευεργέτες): 19, 177
 ΡΙΤΣΑΡΝΤΣ (Theophilus Richards, περιηγητής): 278
 ΡΟΒΑΣ (αργυράτης): 49
 ΡΟΓΚΟΤΗ Δήμητρα (αρχιτέκτων): 276
 ΡΟΪΜΠΗΣ Κωνσταντίνος (καλλιτέχνης): 154
 ΡΟΜΑΝΟ (Gullio Romano, ζωγράφος): 50, 171
 ΡΩΪΜΠΑΣ Άρης (συλλέκτης): 276

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ Γεώργιος (ιατροφιλόσοφος): 36
 ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ Χρηστάκης (δήμαρχος): 36
 ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ Δημήτριος (συγγραφέας): 276
 ΣΑΛΗΧ (γιός Αλή Πασά): 312
 ΣΕΜΠΤΕΠΟΛΟΣ Αλέξ (βενετός άρχοντας): 128
 ΣΙΑΓΚΟΥΝΗ Αικατερίνη (ευεργέτιδα): 43
 ΣΙΑΓΚΟΥΝΗΣ Φίλιππος (καθηγητής): 43
 ΣΙΑΦΚΑΣ Στέφανος (γιατρός): 272
 ΣΙΜΟΥΛΗΣ Μιχάλης (αρχιτέκτων): 267
 ΣΙΝΑ αδελφοί (ευεργέτες): 19
 ΣΙΝΑΝ Πασάς (στρατηγός): 17
 ΣΙΝΙΚΗ - ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Νίτσα (ζωγράφος): 276
 ΣΙΝΚΕΛ (Karl Friedrich Shinkel, αρχιτέκτονας): 119
 ΣΚΑΛΙΣΤΗ οικογένεια (ξυλολύπτες): 179
 ΣΚΟΡΔΑΣ (χαντζής): 200
 ΣΜΥΡΗΣ Γεώργιος (αρχιτέκτων): 94
 ΣΟΥΛΗΣ Χρήστος (γυμνασιάρχης): 124
 ΣΟΥΡΕΛΗ αδελφοί (επιχειρηματίες): 261
 ΣΠΕΓΓΟΣ Κωνσταντίνος (κτίτορας): 62
 ΣΠΕΓΓΟΣ Σπύρος (διοικητής): 62
 ΣΠΥΡΙΔΩΝ (Μητροπολίτης Βελγίας): 38
 ΣΤΑΜΑΤΑΣ (κτίτορας): 40
 ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Γεώργιος (δήμαρχος): 138
 ΣΤΑΥΡΟΥ Γεώργιος (ευεργέτης): 19, 132
 ΣΤΕΡΓΙΑΔΗΣ Αριστείδης (γενικός διοικητής): 128
 ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ Νικόλαος (ευεργέτης): 19
 ΣΤΡΑΝΓΚΦΟΡΝΤ (Emily-Anne Strangford, λαίδη): 179

ΤΑΣΙΟΥΛΑ οικογένεια (κτίτορες): 70
 ΤΑΧΗΡ Αμπάτζης (αστυνόμος Αλή): 214
 ΤΕΝΕΧΤΣΗΣ Τζέμης (συλλέκτης): 276
 ΤΖΑΒΕΛΛΑ Ανταγόνη (ευεργέτιδα): 36, 64

ΤΖΑΒΕΛΛΑ Ισμήνη (ευεργέτιδα): 64
 ΤΖΑΒΕΛΛΑΣ Γεώργιος (διοικητής): 64
 ΤΟΚΚΟΣ Κάρολος Α' (Carlo Tocco A', ηγεμόνας): 17
 ΤΟΚΚΟΣ Κάρολος Β' (Carlo Tocco B', ηγεμόνας): 17, 203
 ΤΟΣΠΤΑΣ Μιχαήλ (ευεργέτης): 19
 ΤΡΟΥΤΚΟΥ οικογένεια (κτίτορες): 66
 ΤΣΑΜΠΑΛΙΚΑΣ Χριστόφορος (αγοραστής): 286
 ΤΣΕΚΟΥΡΑ οικογένεια (κτίτορες): 26
 ΤΣΕΛΕΜΠΗ (Enliya Celebi, περιηγητής): 183, 184, 211, 241
 ΤΣΕΤΣΗΣ Χρήστος (δημοσιογράφος): 57
 ΤΣΙΛΛΕΡ (Ernst Ziller, αρχιτέκτονας): 119
 ΤΣΙΜΟΥΡΗΣ Αθανάσιος (αστυνομικός): 59
 ΤΣΟΠΟΛΑΚΟΣ Γεώργιος (οικονομολόγος): 38
 ΤΣΟΠΟΛΑΚΟΣ Κωνσταντίνος (κτίτορας): 38
 ΤΣΟΠΟΛΑΚΟΥ οικογένεια (κτίτορες): 38
 ΤΣΟΥΒΑΛΙΔΗΣ Μάνθος (πολ. μηχανικός): 263
 ΤΣΟΥΚΑΛΑ Μαργαρίτα (μητέρα Ζωσιμάδων): 121
 ΤΣΟΥΛΗΣ (χαντζής): 198

ΦΟΥΝΤΗΣ Δημήτριος (οδοντογιατρός): 38, 94
 ΦΡΟΝΤΖΟΣ Κώστας (ιδρυτής Ε.Η.Μ.): 164, 207
 ΦΡΟΣΥΝΗ (Κυρά Φροσύνη): 178
 ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Κώστας (συγγραφέας): 178, 275

ΧΑΒΟΥΖ Πασάς (βαλής): 207
 ΧΑΪΡΕΝΤΙΝ Πασάς (κτίτορας): 32
 ΧΑΪΡΗ ΠΑΤΣΑΝΤΑΣ (δήμαρχος): 237
 ΧΑΪΤΑ οικογένεια (κτίτορες): 49, 66
 ΧΑΛΕΠΑΣ Γιαννούλης (γλύπτης): 171
 ΧΑΝΣΕΝ (Christian Hansen, αρχιτέκτων): 119, 123, 125, 143
 ΧΑΝΣΕΝ (Theophilus Hansen, αρχιτέκτων): 119
 ΧΑΝΤΕΛΗΣ Νικόλαος (διερμηνέας): 36
 ΧΑΡΙΣΗΣ Βασίλης (αρχιτέκτων): 268
 ΧΑΣΑΝ Ταζίμ (στρατηγός): 282
 ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑΣ Γεώργιος (ευεργέτης): 19, 49, 138, 169, 177
 ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ Αγγελική (λαογράφος): 266
 ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΣ (μεγαλέμπορος): 142
 ΧΙΒΖΗ Πασάς (βαλής): 135
 ΧΙΟΥΖ (Thomas Smart Hughes, περιηγητής): 172, 187
 ΧΟΛΕΒΑ αδελφοί (επιχειρηματίες): 321
 ΧΟΛΕΒΑΣ Νικόλαος (καθηγητής): 34
 ΧΟΛΛΑΝΤ (Henry Holland, περιηγητής): 36, 47, 207, 212, 278
 ΧΟΛΤΣ (νομομηχανικός): 192
 ΧΟΜΠΧΑΟΥΖ (John Cam Hobhouse, περιηγητής): 25
 ΧΟΥΡΣΗΤ Πασάς (στρατηγός): 187, 207, 234, 312
 ΧΟΥΣΕΪΝ Μπέης (κτίτορας): 28
 ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ Δημήτριος (μηχανικός): 124
 ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ (αγογράφος): 172
 ΧΡΥΣΟΣ Νούσιας (πρωτομάστορας): 178
 ΧΩΟΥΛ (πρόξενος Αγγλίας): 136

ΨΑΛΙΔΑΣ Αθανάσιος (λόγιος): 18, 36, 142, 144, 180, 187

